

Χρήστος Γιανναράς

Ὄντολογία τῆς σχέσης

Ἴκαρος

© Χρήστος Γιανναράς & Ίκαρος Έκδοτική Έταιρία,
2004, 2008

ISBN 978-960-9527-18-7

Χρῆστος Γιανναρᾱς
Ὀντολογία τῆς σχέσης

Β' ΕΚΔΟΣΗ

«Jeder Satz, den ich schreibe,
meint immer schon das Ganze,
also immer wieder dasselbe
und es sind gleichsam nur
Ansichten eines Gegenstandes
unter verschiedenen Winkeln
betrachtet».[1](#)

Ludwig WITTGENSTEIN
Vermischte Bemerkungen, 1930

1. Ἡ σχέση στὸν γλωσσικό μας κώδικα

1 Μποροῦμε νὰ μιλάμε γιὰ «ὄντολογία τῆς σχέσης»; Εἶναι ἔκφραση συνεπῆς στὸ νοηματικὸ περιεχόμενο (σημασία) τῶν λέξεων ποὺ τὴ συγκροτοῦν, συνεπῆς (καὶ ὡς σύνθεση σημασιῶν) στὴ γλωσσικὴ λογικὴ;

1.1 Ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα θὰ εἶναι θετικὴ ἂν καταδείξουμε ὅτι τὸ γεγονὸς ποὺ σημαίνεται μὲ τὴ λέξη σχέση μπορεῖ (σὲ κάποιες περιπτώσεις) νὰ ἔχει ὄντολογικὸ περιεχόμενο. Ὅτι μπορεῖ ἡ σχέση νὰ συνιστᾷ ὑπαρκτικὸ γεγονὸς: τρόπο ὑπάρξεως ἢ καὶ ἰδρυτικὸ ὑπάρξεως γεγονὸς.

1.1.1 Τέτοιο ἐνδεχόμενο μοιάζει νὰ ἀποκλείεται ἀπὸ τὸ νοηματικὸ περιεχόμενο (σημασία) ποὺ ἡ τρέχουσα γλώσσα (ἢ γλώσσα τῆς καθημερινῆς συνεννόησης) ἀποδίδει στὸν ὄρο σχέση: Ἡ σχέση προϋποθέτει ὑπαρκτοὺς τοὺς παράγοντες ποὺ τὴ συγκροτοῦν (τοὺς ὄρους ἢ συντελεστὲς τοῦ γεγονότος τῆς σχέσης, τὰ σχετιζόμενα μέρη).

1.1.2 Γιὰ τὴν ἐμπειρικὴ λογικὴ ποὺ ἐκφράζει ἡ καθημερινή μας γλώσσα, πρῶτα ὑπάρχει κάτι καὶ ὕστερα σχετίζεται (ἔρχεται σὲ σχέση) μὲ κάτι ἄλλο — κάτι ἐπίσης ἤδη ὑπαρκτό.

1.1.3 Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ νοήσουμε τὴ σχέση πρὶν ἢ ξέχωρα ἀπὸ τοὺς ὄρους ποὺ τὴ συγκροτοῦν, νὰ τὴν ὀρίσουμε ὡς αὐτόνομο ὑπαρκτικὸ γεγονὸς, νὰ ὀρίσουμε τὴν ὑπαρξὴ ὡς σχέση παρακάμπτοντας τὸ ὑποκείμενο (φορέα) τῆς ὑπαρξης. Ἡ γλωσσικὴ λογικὴ μας (ἢ σημαντικὴ τῆς κοινῆς ἐμπειρίας μας) προϋποθέτει ὅπωςδήποτε ὑποκείμενο (φορέα) τῆς ὑπαρξης καὶ τὴ σχέση ὡς γεγονὸς ποὺ ἀκολουθεῖ.

1.2 Κάθε ὑπαρκτὸ (ὑποκείμενο-φορέας τῆς ὑπαρξης) ἐντοπίζεται ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις καὶ τὴ νόηση ὡς ὀριστικὸ² ὑπαρκτικὸ δεδομένο ποὺ προηγεῖται κάθε ἐνδεχομένου νὰ ἀποτελεῖ ὄρο ἢ συντελεστὴ σχέσης. Ὅμως ταυτόχρονα ἡ κοινὴ ἐμπειρία βεβαιώνει ὅτι κάθε ὑπαρκτὸ ὑπάρχει μόνο ὡς συνάρτηση σχέσεων, μόνο ἐνταγμένο σὲ

πλέγμα σχέσεων. Ὅτι αὐτὸ ποὺ εἶναι τὸ κάθε ὑπαρκτὸ προκύπτει ὡς ἀποτέλεσμα σχέσεων πλήθους (αἰτιωδῶν τῆς ὑπαρξῆς του) παραγόντων.

1.2.1 Ἡ σχέση (τρόποι καὶ εἶδη σχέσης) ἀνάμεσα σὲ ἐλάχιστες διακεκριμένες ποσότητες (quanta) φυσικοῦ μεγέθους ἐνέργειας, στροφορμῆς, ἠλεκτρικοῦ φορτίου, κ.λπ. συγκροτοῦν τὰ στοιχειώδη σωματίδια τῆς ὕλης καὶ κάθε μορφή ὑλικῆς πραγματικότητας³. Ἀπὸ ὀρισμένο εἶδος σχέσης, τῆ σεξουαλικῆ συνεύρεση, δύο ἔμβιων ὄντων παράγεται μιὰ καινούργια ὑπαρξή: ἰδρύεται καὶ συγκροτεῖται ὑπαρκτικὸ γεγονός, ἑτερότητα ὑπαρκτικοῦ γεγονότος. Ἀλλὰ καὶ ἡ συνέχεια (συντήρηση) τῆς ὑπαρξῆς τῶν ἔμβιων ὑπαρκτῶν προϋποθέτει ἄμεση, ὀργανικὴ σχέση μὲ τὸ φυσικὸ περιβάλλον (πρόσληψη ὀξυγόνου, τροφῆς, ποτοῦ). Τέλος, ἀπὸ τὴν σχέση του μὲ τὰ ὑλικά δεδομένα τῆς πραγματικότητας παράγει καὶ ὁ ἄνθρωπος ὑπαρκτικὴ (δημιουργικοῦ λόγου) ἑτερότητα (μὲ κάθε ποιητικὴ-κατασκευαστικὴ του ἐνέργεια).

1.2.2 Τὴν κοσμικὴν πραγματικότητα τὴ σημαίνουμε ὡς ἀποτέλεσμα καὶ σύνολο ἐνεργούμενων σχέσεων — εἴτε μὲ τὶς εἰκόνες τῶν κοσμογονικῶν μύθων τὴ σημαίνουμε εἴτε μὲ τὴ γλώσσα τῶν σημερινῶν ἐπιστημῶν. Σὲ σχέσεις ἐντοπίζουμε τόσο τὸ συμπαντικὸ-φυσικὸ ὅσο καὶ τὸ ἀνθρώπινο-κοινωνικὸ γίγνεσθαι. Μιλᾶμε ἐπομένως γιὰ τὴν σχέση ὡς τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὑπάρχει ὅ,τι ὑπάρχει⁴.

1.2.3 Ὅμως μιλᾶμε πάντοτε γιὰ σχέσεις προ-υποκείμενων συντελεστῶν σχέσης: ὑπαρκτικὰ δεδομένων παραγόντων ἢ ὄρων σχέσης. Ἀναφερόμαστε στὴν σχέση ὅχι σὰν σὲ ἀπροϋπόθετο ὑπαρκτικὸ γεγονός, ὅχι σὰν σὲ ὑποστατὴ πραγματοποίηση ὑπαρκτικοῦ γεγονότος. Ἐπομένως ὁ ὅρος ὄντολογία τῆς σχέσης παραμένει ἀδικαίωτος λογικὰ καὶ πραγματικὰ στὴν ἀνάλυσή μας.

2. Μεθοδολογικές όριοθετήσεις

2 Όνομάζουμε *όντολογικό πρόβλημα* την αναζήτηση έρμηνείας (λόγου) τής ύπαρξης τών ύπαρκτῶν (τῶν ὄντων). Ζητᾶμε ἀπάντηση στοῦ ἐρώτημα γιά τήν αἰτία καί τόν σκοπό τοῦ ύπαρκτικοῦ γεγονότος, φάχνουμε τόν λόγο γιά τόν ὅποιο ὑπάρχει ὅ,τι ὑπάρχει.

2.1 Μὲ τὸ ὄντολογικό πρόβλημα συνυφαίνεται καί ἡ ἀπορία γιά τήν ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀναζητεῖ αἰτία καί σκοπό (λόγο) τής ύπαρξης τῶν ύπαρκτῶν — ἀπορία γιά τήν ἀνθρώπινη λογική ἰδιαιτερότητα. Ποιά ἡ αἰτία καί ποιός ὁ σκοπὸς τής λογικότητας τοῦ ἀνθρώπου: ἔχει λόγο ἢ λογικότητα;

2.1.1 Ἡ ἀνθρώπινη λογική ἱκανότητα εἶναι ἐπαρκῆς προϋπόθεση γιά τήν ἐρμηνεία τοῦ ύπαρκτικοῦ γεγονότος (τήν ἀπάντηση στοῦ ὄντολογικό ἐρώτημα); Ἡ ἀπορία γιά τήν αἰτία καί τόν σκοπό μοιάζει νὰ ἀνήκει στοῦν δεδομένο τρόπο μὲ τόν ὅποιο λειτουργεῖ ἡ λογική ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου: Ἐπαρκεῖ αὐτὸς ὁ τρόπος γιά νὰ ἐρμηνεύσει τὴν σύνολη πραγματικότητα τῶν ύπαρκτῶν καί τής ύπαρξης; Ὑπάρχει δεδομένη ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στὴ συντακτικὴ δομὴ τής σύνολης ύπαρκτικῆς πραγματικότητας καί στοῦν τρόπο μὲ τόν ὅποιο ὁ ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται - κατανοεῖ - γνωρίζει αὐτὴ τὴν πραγματικότητα; Ἡ μήπως ἡ ἀνθρώπινη λογική ἱκανότητα εἶναι ἀποσπασματικὸ (καί μόνο) σύμ-πτωμα στὴ βιολογική ἐξέλιξη τῶν θηλαστικῶν (παράγωγο τής ὁρμῆς γιά αὐτοσυντήρηση) μέσα σὲ ἓνα ἄλογο σύμπαν;

2.1.2 Πάντως ἡ ἀνθρώπινη λογική ἱκανότητα ἐμφανίζεται ὡς συνάρτηση σχέσης (τοῦ βρέφους μὲ τὴ μητέρα, κ.λπ.), ὅχι ὡς ἔμφυτο δεδομένο ἰδίωμα (ὅπως λ.χ. ἡ ἐπιθυμία τής τροφῆς). Ἀσφαλῶς ἐρεῖδεται σὲ βιολογικὲς προϋποθέσεις ἡ ἀνθρώπινη λογικότητα, ὅμως αὐτὲς συγκροτοῦν μόνο τὴν ἀναγκαία, ὅχι καί ἱκανή, συνθήκη τής λογικότητας.

Δὲν εἶναι ἔμφυτο (λειτουργικᾶ-βιολογικᾶ αὐτοματικό) ἰδίωμα ἡ μετάβαση ἀπὸ τὲς λειτουργίες τής ἀντίληψης στοῦ γεγονότος τής

υποκειμενικῆς αὐτεπίγνωσης-αὐτοσυνειδησίας, ὅπου καὶ «συγκεφαλαιώνεται» ἡ λογικὴ ἱκανότητα.

2.1.3 Οἱ προϋποθέσεις συγκρότησης τῆς υποκειμενικῆς αὐτεπίγνωσης-αὐτοσυνειδησίας εἶναι πρωταρχικὰ σχεσιακές (συναρτήσεις σχέσεων), ὄχι πρωταρχικὰ βιολογικές (παράγωγα ἐνορμήσεων). Καὶ ἡ πιστοποίηση αὐτῆ τεκμαίρεται ἀπὸ τὸν χαρακτήρα ὑπαρκτικῆς ἐτερότητας μὲ τὸν ὁποῖο φανερώνεται - ἐνεργοποιεῖται ἡ υποκειμενικὴ αὐτοσυνειδησία — χαρακτήρα συγκριτικῆς ἀνομοιότητος, μοναδικότητος.

2.1.4 Ἡ ἐτερότητα τοῦ λογικοῦ υποκειμένου εἶναι ὑπαρκτικὸ γεγονός: ἐνεργεῖται - φανερώνεται ὡς μοναδικότητα ἀνυπότακτη σὲ γενικοὺς-κοινούς (οὐσίας ἢ φύσης) προκαθορισμούς. Δηλαδή ὡς ὑπαρκτικὸ γεγονός ἢ ἐνδεχόμενο ἀπροσδιοριστίας - ἐλευθερίας.

2.2 Οἱ μυθολογικές, οἱ θρησκευτικές, οἱ φιλοσοφικές παραδόσεις ἀντιπροσωπεύουν ποικιλία ἀπαντήσεων στὸ ὄντολογικὸ (καὶ συνωδὰ στὸ ἀνθρωπολογικὸ) πρόβλημα. Μὲ ποιές ἐγγυήσεις (μεθόδου ἢ κριτηρίων) μποροῦμε νὰ ξεχωρίσουμε τίς ἀξιόπιστες ἀπὸ τίς ἀναξιόπιστες ἀπαντήσεις; Οἱ μέθοδοι καὶ τὰ κριτήρια γνωστικῆς ὀρθότητος (ἔγκυρης γνώσης) ποὺ ἰσχύουν γιὰ τίς προτάσεις τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης μπορεῖ νὰ ἰσχύουν καὶ γιὰ τίς προτάσεις ποὺ ἀφοροῦν στὸ ὄντολογικὸ ἐρώτημα;

2.2.1 Οἱ προτάσεις τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης συνάγονται ἀπὸ ἐμπειρικῆς πιστοποιήσεις προσφερόμενες στὴν κοινὴ ἐπαλήθευση. Καὶ ἐκφράζονται μὲ τὴ γλωσσικὴ σημαντικὴ ποὺ διαμορφώνει τρόπους - εἶδη - σχήματα παραπεμπτικὰ σὲ διαδικασίες - ἀκολουθίες ἀντίστοιχες μὲ αὐτὲς τῶν ἐμπειρικῶν πιστοποιήσεων: Διαμορφώνονται στὴ γλώσσα τρόποι - εἶδη - σχήματα ἐκφραστικῆς παραπεμπτικὰ καὶ ἀναπαραστατικὰ αἰτιωδῶν συναρτήσεων, ἐπαγωγικοῦ καὶ παραγωγικοῦ συμπερασμοῦ, καταδεικτικῆς ἀλληλουχίας σημασιῶν — καθοδηγεῖ ἡ γλώσσα τὴν ἀντίληψη στὴν πρόσβαση σὲ συγκεκριμένη «κατάσταση» δεδομένων.

2.2.2 Τίς δυνατότητες ποὺ προσφέρει ἡ γλώσσα γιὰ νὰ

παραπέμπουμε σὲ ἐμπειρικές πιστοποιήσεις τὶς χρησιμοποιοῦμε καὶ γιὰ τὴ (νοητικὴ-κριτικὴ) κατάδειξη ἐνδεχόμενων ἐρμηνειῶν τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος. Ὀνομάζουμε *λογικὴ μέθοδο ἢ ὀρθὸ λόγο* τοὺς διαμορφωμένους ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἐμπειρία κανόνες τοῦ ὀρθῶς διανοεῖσθαι τοὺς ἀπαραίτητους γιὰ τὴ συν-εννόηση: δηλαδή γιὰ τὸν λειτουργικὸ (προσιτὸν σὲ ὅλους καὶ γιὰ ὅλους ἀξιόπιστον) καθορισμὸ ἀναγκαίων καὶ ἱκανῶν συνθηκῶν ἐντοπισμοῦ καὶ παραπομπῆς σὲ ἐμπειρικές πιστοποιήσεις.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς τρόπους γιὰ νὰ ἀπαντηθεῖ τὸ ὄντολογικὸ ἐρώτημα εἶναι νὰ ἐμπιστευθοῦμε τοὺς κανόνες τοῦ ὀρθῶς διανοεῖσθαι τοὺς γενικὰ ἀποδεκτοὺς ἀπὸ τὴν κοινὴ ἐμπειρία.

2.2.3 Οἱ ἀπολυτοποιήσεις καὶ ὑπερβολές τῆς ἐμπιστοσύνης στὸν ὀρθὸ λόγο (γνωστὲς μὲ ἐπωνυμίες ὅπως: νοησιαρχία, ὀρθολογικὸς δογματισμὸς, ἐργαλειακὸς ὀρθολογισμὸς, κ.λπ.) —συνειρμικὰ συνδεδεμένες μὲ τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς θρησκευτικῆς παράδοσης καὶ φιλοσοφίας— ἔχουν κριτικὰ ἀναλυθεῖ σὲ πλήθουςα πιά σχετικὴ βιβλιογραφία⁵. Πάντως δὲν ἀκυρώνουν τὴ λειτουργικότητα τῆς διαλεκτικῆς τῶν συλλογισμῶν μεθόδου⁶.

2.3 Ὑπάρχει καὶ ἡ λεγόμενη *μυστικὴ πρόσβαση* στὴν ἐρμηνεία τοῦ λόγου (αἰτίας καὶ σκοποῦ) τῆς ὑπαρξης τῶν ὑπαρκτῶν: Εἶναι αὐτὴ ποὺ δίνει προτεραιότητα ὄχι σὲ νοητικὲς πιστοποιήσεις (στὸ λογικὸ συμπέρασμα, σὲ κρίσεις ποὺ συνάγονται ἀπὸ συνεπεῖς στὴ χρηστικὴ συν-εννόηση συλλογισμοῦς). Ἡ *μυστικὴ πρόσβαση* ἐμπιστεύεται τὴν προφάνεια (τὸ αὐταπόδεικτο, τὴν αὐτοκατάδειξη⁷) τοῦ λόγου-νοήματος, ὅπως αὐτὴ προκύπτει ἀπὸ τὴ βιωματικὴ μετοχὴ-μέθεξη στὶς ἐκφάνσεις τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος. Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ κριθεῖ ὡς μέθοδος (οὔτε ὡς γνωστικὸ ἀποτέλεσμα μεθοδικῆς συνέπειας), ἐπειδὴ ἀντιπροσωπεύει γνωστικὸ ἐγχείρημα ποὺ αὐτοκαθορίζεται ἐπέκεινα ἐννοιολογικῶν προσδιορισμῶν, ἐπομένως καὶ πέραν τῶν δυνατοτήτων τῆς γλωσσικῆς σημαντικῆς. Δὲν παραιτεῖται πλήρως ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ σήμανσή της ἡ *μυστικὴ ἐμπειρία*, ἀλλὰ ἐπιχειρεῖ νὰ δηλωθεῖ ἔμμεσα, μὲσω ἀλληγοριῶν, ποιητικῶν εἰκόνων, μετωνυμιῶν.

2.3.1 Ἡ γλῶσσα τῆς ἀλληγορίας, τῶν ποιητικῶν εἰκόνων, τῆς μετωνυμίας εἶναι προδήλως ἀνυπότακτη σὲ ὁποιοδήποτε εἶδος ἀποδεικτικῆς τεκμηρίωσης. Ὑπόκειται ὡστόσο σὲ ἐμπειρικὴ ἐπαλήθευση: Νὰ μετάσχει κανεὶς στὴν ἐμπειρικὴ πρακτικὴ (στὸ ἄθλημα τῆς «πράξης») ποὺ ὀριοθετεῖ τὴν προφάνεια ἢ τὸ ἀυταπόδεικτο τῆς μυστικῆς γνώσης.

2.3.2 Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολο νὰ ξεχωρίσει κανεὶς (ἀκόμα καὶ ὅταν πρόκειται γιὰ τὰ ὑποκειμενικά του βιώματα ἢ κυρίως τότε) τὴ μυστικὴ γνώση ἀπὸ ψυχολογικὲς ψευδαισθήσεις καὶ αὐθυποβολές. Νὰ διαστείλει τὴ μυστικὴ ἐμπειρία ἀπὸ τὶς ἀράγιστες «βεβαιότητες» ποὺ προσπορίζει στὸν ἄνθρωπο ὑπερاناπλήρωση ἀπωθημένων στὸ ἀσυνείδητο ἀναγκῶν-ἐπιθυμιῶν (*overcompensation* ὁ ψυχαναλυτικὸς ὅρος⁸).

2.4 Τόσο ἡ νοησιαρχικὴ ὅσο καὶ ἡ μυστικὴ πρόσβαση στὴν ἐρμηνεία (λόγο) τοῦ ὑπαρκτικοῦ δεδομένου προϋποθέτουν συγκεκριμένη ἀτομικὴ ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου: τὴν ἰκανότητα τῶν νοητικῶν λειτουργιῶν, τὴν ἰκανότητα τῆς μυστικῆς ἐμπειρίας. Εἰδικὰ στὸ πλαίσιο συγκεκριμένου πολιτισμοῦ, τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ (παγκόσμιου σήμερα), ἡ ὄντολογικὴ ἐρμηνευτικὴ παρέμεινε δέσμια ἀτομοκεντρικῶν θεωρήσεων: Κάθε ἀπόπειρα ἀναζήτησης νοήματος-λόγου τῆς ὑπαρξῆς τῶν ὑπαρκτῶν βασίστηκε σὲ κάποια ἀπὸ τὶς ἀτομικὲς ἰκανότητες (δεδομένες ἢ δυνητικὲς) τοῦ ἀνθρώπου.

2.4.1 Οἱ ἀτομοκεντρικὲς ὁδοὶ ἢ τρόποι πρόσβασης σὲ προτάσεις ὄντολογικῆς ἐρμηνευτικῆς εἶναι συνήθως:

μιὰ πειθάρχηση τῆς ἀτομικῆς νόησης σὲ κωδικὴ μέθοδο τοῦ «ὀρθῶς διανοεῖσθαι» γενικότερα ἀποδεκτὴ

ἢ ἓνας συγκεκριασμὸς τῆς ὀρθολογικῆς μεθόδου μὲ τὴν ὑπαινικτικὴ ἐλευθεριότητα τῆς ἀλληγορίας, τῆς ποιητικῆς εἰκόνας, τῆς μετωνυμίας.

Ἴσως ἀπὸ τὴ μείξη ὀρθολογικῆς καὶ μυστικῆς ἀπόπειρας νὰ δημιουργοῦνται οἱ «πιὸ θεμελιώδεις συγχύσεις (ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶναι γεμάτη ἡ φιλοσοφία)»⁹.

2.4.2 Ἀκραία, ἀλλὰ πάντως ἐνδεικτικὴ, περίπτωση «θεμελιώδους

σύγχυσης»: ἡ ἀπόπειρα πρόσβασης στοὺς προβληματισμοὺς τῆς ὄντολογίας μὲ τὸ λεξιλόγιο μιᾶς ἰδεαλιστικῆς-ρομαντικῆς ἀοριστολογίας. Αὐγουστίνειας μᾶλλον καταγωγῆς τὸ λεξιλόγιο, ἀποσκοπεῖ σαφῶς σὲ ψυχολογικὸ (ὄχι γνωστικὸ) ἀποτέλεσμα. Δὲν δηλώνεται νόημα οὔτε ἐμπειρία μὲ γλωσσικὰ σημαίνοντα τοῦ τύπου: διαίσθηση ἐσωτερικότητας, βάθος Ἐγώ, διαύγεια ψυχισμοῦ, ἔσω γνώση, ριζικὴ ἐσωτερικότητα, ἐσωτερικὴ θέαση, ρίγος ἐσωτερικότητας, κ.λπ.¹⁰

2.5 Στὴν περίπτωση τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφικῆς παράδοσης (ἀπὸ τοὺς Προσωκρατικοὺς ὡς καὶ τὸν 14ο μ.Χ. αἰῶνα) ὁ ὄντολογικὸς προβληματισμὸς παραμένει ἀνυπότακτος σὲ ἀτομοκεντρικὲς θεωρήσεις, ἐμμένει στὴν κοινωνικὴ ἐπαλήθευση τῶν ἐρμηνευτικῶν προτάσεων (στὴν κοινωνικὴ ἐπαλήθευση τῆς γνώσης): Τὰ γλωσσικὰ σημαίνοντα ἀληθεύουν ὅταν παραπέμπουν σὲ σημαϊνόμενη ἐμπειρία κοινὰ κοινωνούμενη. Ὅ,τι κοινωνεῖται ἀληθεύει. Ὅ,τι ἰδιάζει εἶναι ψευδές¹¹. Ἡ σύμπτωση τῆς ἐμπειρίας ὄλων σὲ συγκεκριμένη ἐκφραστικὴ διατύπωση ἐπαληθεύει τὴ διατύπωση καὶ ἐγγυᾶται τὴν ὀρθότητα τῆς γνώσης ποὺ μεταβιβάζει ἢ κατανόηση τῆς διατύπωσης¹².

2.5.1 Τὸ κοινωνικὸ κριτήριον γιὰ τὴν ἐπαλήθευση τῆς γνώσης συνδέει τὸν τρόπο νὰ γνωρίζουμε μὲ ἓναν τρόπο νὰ ὑπάρχουμε καὶ «τόπος» τῆς σύνδεσης εἶναι τὸ ἄθλημα τῆς σχέσης-κοινωνίας. Ἀλήθεια εἶναι ἐκεῖνη ἢ γνώση ποὺ πιστοποιεῖται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τοῦ καθενὸς (τὴ σχέση του μὲ τὴν πραγματικότητα) καὶ βεβαιώνεται μὲ μαρτυρία-διατύπωση στὴν ὁποία ὅλοι συμπίπτουν (μέσω τῆς ὁποίας ὅλοι σχετίζονται μεταξύ τους καὶ μὲ τὴν πραγματικότητα).

2.5.2 Ἡ κοινωνικὴ ἐπαλήθευση τῆς γνώσης συνδέει τὸν τρόπο νὰ γνωρίζουμε μὲ ἓναν τρόπο νὰ ὑπάρχουμε: συνδέει τὴν ἀλήθεια μὲ τὴ δημοκρατία καὶ τὴν ἐκκλησία — μὲ τὸ κοινὸ ἄθλημα τῶν σχέσεων κοινωνίας τῆς ζωῆς. Καμία «αὐθεντία» καὶ καμία πειθαναγκαστικὴ «ἀποκάλυψη» δὲν ἐγγυᾶται κατὰ λόγον τὴν ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια μόνον κατορθώνεται μὲ τὸ ἄθλημα τῶν κατὰ λόγον σχέσεων.

2.5.3 Ἡ σχέση εἶναι ἡ γνώση ὡς ἄμεση ἐμπειρικὴ πιστοποίηση, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο γνωρίζουμε τὴν πραγματικότητα.

Εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο μετέχουμε στὴν κοινωνία τῶν ἐμπειρικῶν πιστοποιήσεων, τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο καθένας μπορεῖ νὰ ἐπαληθεύει τὴ γνώση τῆς πραγματικότητας.

Εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὑπάρχει ὅ,τι γνωρίζουμε νὰ ὑπάρχει, τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἡ ὑπαρξὴ καὶ πραγματοποιεῖται καὶ φανερώνεται.

2.6 Στὸ πλαίσιο τῆς μετανευτώνειας ἐπιστημολογίας προσλαμβάνει σαφὴ ἐπικαιρότητα ὁ ἀποφατισμὸς τῆς ἐλληνικῆς γνωσιοθεωρητικῆς παράδοσης. Ὀνομάζουμε ἀποφατισμὸ

τὴν ἄρνηση νὰ ἐξαντλήσουμε τὴ γνώση στὴ διατύπωσή της,
τὴν ἄρνηση νὰ ταυτίσουμε τὴν κατανόηση τῶν σημαίνοντων μὲ τὴ γνώση τῶν σημαينوμένων,

τὸν συμβολικὸ χαρακτήρα κάθε γνωστικῆς διατύπωσης: τὸν ρόλο τῆς νὰ συν-βάλλει (νὰ βάζει μαζί, νὰ συντονίζει) τὶς ἀτομικὲς ἐμπειρίες, νὰ τὶς συν-περιλαμβάνει σὲ κοινὴ σημαντικὴ ὀριοθέτηση, ἐπιτρέποντας νὰ κοινωνεῖται ἡ γνωστικὴ ἐμπειρία καὶ κοινωνούμενη νὰ ἐπαληθεύεται¹³.

3 «Κάτι περισσότερο» ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς φύσης

3 Χρησιμοποιοῦμε τὴ λέξη *σχέση* μὲ δύο (τουλάχιστον) σημασίες:

Πρώτη, ἡ σημασία τῆς σχέσης ὡς *συσχετισμοῦ* δύο (ἢ περισσότερων) δεδομένων (ὀριστικῶν) ὄντοτήτων. Ὁ συσχετισμὸς συνάγεται ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν θέσεων στὸν χῶρο, τῆς ἔνταξης στὸν χρόνο, ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν μορφῶν, τῶν ποσοτικῶν καὶ ποιοτικῶν διαφοροποιήσεων καὶ ιδιωμάτων.

Δεύτερη, ἡ σημασία τῆς σχέσης ὡς *ἐνεργούμενου τρόπου* μὲ τὸν ὁποῖο συγκροτεῖται ἡ ὑπαρξὴ τῶν ὑπαρκτῶν ἀλλὰ καὶ ἡ γνώση μας γιὰ τὸ κάθε ὑπαρκτό.

3.1 Ὡς πρὸς τὴ δεύτερη σημασία τῆς λέξης *σχέση*: Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ νεροῦ συγκροτεῖται ἀπὸ συγκεκριμένη σχέση ποσότητας ἀτόμων ὕδρογόνου καὶ ἀτόμων ὀξυγόνου. Ἡ σύγκριση τῆς ὑπαρξὸς ἄλλων ὑπαρκτῶν (ἄβιων ἢ ἔμβιων) προϋποθέτει σχέσεις συνθετότερης πλοκῆς πολὺ περισσότερων ἀπλῶν στοιχείων. Ὁ *τρόπος* τῆς σχέσης τῶν ὁποίωνδήποτε στοιχείων (τρόπος αἰτιώδους πλοκῆς) καθορίζει τὴν ταυτότητα τοῦ ὑπαρκτοῦ (αὐτὸ ποὺ εἶναι τὸ ὑπαρκτό).

Ὅμως προϋποτίθενται πάντοτε δεδομένα, ἤδη ὑπαρκτὰ ἀπλὰ στοιχεῖα ποὺ συγκροτοῦν σχέση εἰδοποιῶ τοῦ ὑπαρκτοῦ (σχέση δημιουργοῦ εἶδους). Πρὶν ἀπὸ τὸ πῶς τῆς ὑπαρξὸς ὑπάρχει τὸ τί τῆς προϋποκειμένης ὕλης.

3.1.1 Ἡ νοηματικὴ-γλωσσικὴ συνέπεια τοῦ ὄρου *ὄντολογία* τῆς σχέσης παραμένει σὲ ἐκκρεμότητα, ἂν στὴ σημασία τῆς *ὄντολογίας* ζητᾶμε κάτι περισσότερο ἀπὸ τὸν ἐντοπισμὸν τρόπου ὑπάρξεως.

3.2 Ὑπάρχουν δύο προτάσεις ἀπὸ διαφορετικοὺς γνωστικοὺς χώρους (διαφορετικὰ πεδία τῆς ἐμπειρίας) ποὺ παραπέμπουν σὲ «κάτι περισσότερο» ἀπὸ τὸν ἐντοπισμὸν τρόπου στὴ σημασία τῆς σχέσης:

Ἡ πρώτη πρόταση προέρχεται ἀπὸ τὸ πεδίο γνωστικῶν ἀναζητήσεων μετα-φυσικῆς (συγκεκριμένα: ἀπὸ τὴ θεολογία τῆς

χριστιανικῆς Ἐκκλησίας) καὶ ὀρίζει ὅτι «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ»¹⁴.

Ἡ δευτέρη πρόταση προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς Κλινικῆς Ψυχολογίας καὶ βεβαιώνει ὅτι «τὸ [λογικὸ] ὑποκείμενο γεννιέται στὸν τόπο τοῦ Ἄλλου»¹⁵.

3.2.1 Στὴν πρώτη περίπτωση ἡ λέξη ἀγάπη παραπέμπει σαφῶς σὲ σημασία διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτὴ μὲ τὴν ὁποία καθημερινὰ τὴ χρησιμοποιοῦμε: Δὲν σημαίνει εἶδος-ποιότητα συμπεριφορᾶς (ποῦ συνήθως δηλώνεται μὲ ἐκφράσεις ὅπως: κάποιος ἔχει ἀγάπη, ἀσκεῖ τὴν ἀγάπη, κ.λπ.). Παρὰ τὸν (δεδομένο σημασιολογικὰ) ἀναφορικὸ (σχέσης) χαρακτήρα τῆς, ἡ λέξη ἀγάπη λειτουργεῖ στὴ συγκεκριμένη πρόταση ὀριστικά: ὀρίζει τὸ εἶναι (τὴν πραγματικότητα τῆς ὑπαρξῆς) «πρὶν» ἀπὸ κάθε ἐκφάνση ἐνεργήματος ἢ προσδιορισμὸ συμπεριφορᾶς.

3.2.2 Ἡ συγκεκριμένη πρόταση ἀναφέρεται στὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ, ποῦ βρίσκεται ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὶς γνωστικὲς δυνατότητες τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἴδια ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία βεβαιώνει (μὲ σταθερὴ ἐπανάληψη στὴ λειτουργικὴ τῆς πράξης) ὅτι ὁ Θεὸς στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται εἶναι ἀνέκφραστος, ἀπερινόητος, ἀόρατος, ἀκατάληπτος¹⁶. Ταυτόχρονα ὁμως ὀρίζει τὸ εἶναι αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ὡς ἀγάπη: Ὅχι ὅτι προηγεῖται ἢ ὑπαρξῆ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀκολουθεῖ ὡς ἰδίωμα-γνώρισμα ἢ ἀγάπη του, ὅχι ὅτι πρῶτα εἶναι καὶ ὕστερα ἀγαπάει. Ἀλλὰ ὅτι αὐτὸ ποῦ εἶναι ὁ Θεὸς (ἢ πραγματικὴ του ὑπαρξῆ) μπορεῖ νὰ ὀριστεῖ μόνο ὡς ἀγάπη.

3.2.3 Στὸ συγκεκριμένο πλαίσιο συμφραζομένων ἢ φράση «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ» θὰ μπορούσε νὰ συνιστᾶ μεταφορὰ, ἀλληγορία, μετωνυμικὸ σχῆμα—ἢ φράση δὲν εἶναι ἐνταγμένη σὲ συστηματικὴ, συλλογιστικὰ συνεπὴ ἀνάλυση ὄντολογικοῦ προβληματισμοῦ. Ὅμως εἶναι ἐνταγμένη ἢ φράση σὲ γλώσσα τὴν ὁποία ἐξαρχῆς διαμόρφωσε ἡ χριστιανικὴ ἐκφραστικὴ προκειμένου νὰ δηλώσει σημασίες ὄντολογικῶν καθορισμῶν. Ἡ γλώσσα τῶν πρώτων γραπτῶν πηγῶν τῆς χριστιανικῆς (ἐκκλησιαστικῆς) παράδοσης (τῶν «ἱερῶν» τῆς κειμένων), ἐνῶ δὲνεῖναι γλώσσα συστηματικῆς λογικῆς ἀνάλυσης, πρόσφερε ἔτοιμο τὸ ἐννοιολογικὸ (ὀρολογίας) «ὕλικὸ» μὲ τὸ ὁποῖο στὴ συνέχεια οἰκοδομήθηκε μιὰ πληρέστατη

στην ιστορία της φιλοσοφίας πρόταση ὄντολογίας.

3.3 Ἄν μὲ ἀφετηρία τὸν ὄρισμὸ «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ» ἀναζητήσουμε ἀντίστοιχο ὄρισμὸ γι' αὐτὸ ποὺ εἶναι ὁ ἄνθρωπος, γιὰ τὸ ἀνθρώπινο εἶναι «πρὶν» ἀπὸ κάθε ἔκφραση ἐνεργήματος καὶ προσδιορισμὸ συμπεριφορᾶς, ποιά θὰ μπορούσε νὰ εἶναι μιὰ σημασιολογικὰ συνεπὴς στὴν κοινὴ ἐμπειρία γλωσσικὴ διατύπωση;
Πρόταση ὄρισμοῦ: Ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύση μετὰ συμβεβηκότων.

3.3.1 Φύση σημαίνει: τὸν δεδομένο κοινὸ τρόπο ὑπάρξεως μιᾶς ὁμοείδειας ὑπαρκτῶν (ὑπαρκτῶν μὲ κοινὸ εἶδος).

Συμβεβηκὸς σημαίνει: ἓναν τρόπο τοῦ τρόπου — τὴν ἐπιμέρους τροπικὴ ἐκδοχὴ τοῦ κοινοῦ τρόπου μιᾶς φύσης¹⁷.

3.3.2 Ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύση μετὰ συμβεβηκότων σημαίνει: Αὐτὸ ποὺ εἶναι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ὀριστεῖ ὡς ὑπαρκτικὸ γεγονός δεδομένου (προκαθορισμένου, ὄχι αὐτογενοῦς) τρόπου — τρόπου ποὺ διαφοροποιεῖ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ κάθε ἄλλο ὑπαρκτό. Ὅμως στὸν κάθε ἐπιμέρους ἄνθρωπο πραγματοποιεῖται ὑπαρκτικὰ ὁ κοινὸς τῆς ἀνθρώπινης φύσης τρόπος μετὰ συμβεβηκότων: μὲ γνωρίσματα ποιότητας-ἑτεροίωσης ποὺ συγκροτοῦν τὴ μοναδικότητα κάθε ἀνθρώπινου ὑποκειμένου.

3.4 Ἀπὸ τοὺς δύο ὄρισμοὺς (: ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ – ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύση μετὰ συμβεβηκότων) συνάγουμε (νοητικὰ) δύο ἐκδοχὲς τοῦ εἶναι, δύο ὑπαρκτικὰ ἐνδεχόμενα:

Νὰ ἔχει ἡ ὑπαρξὴ τὴν αἰτιώδη ἀρχὴ τῆς στὴ φύση — σὲ δεδομένο, προκαθορισμένο, μὴ αὐτογενὴ (ἄρα ἀναγκαῖο) τρόπο.

Νὰ ἔχει ἡ ὑπαρξὴ τὴν αἰτιώδη ἀρχὴ τῆς στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τῆς — νὰ αὐτοκαθορίζεται ὑπαρκτικὰ ὡς ἐλευθερία ἀπὸ κάθε προκαθορισμό, νὰ ἀυθυπερβαίνει ἡ ὑπαρξὴ τὴν ὀριστικὴ (φυσικὴ) ἀτομικότητα καὶ νὰ ὑπάρχει ὡς αὐτοδιάθεση σχέσης καὶ αὐτοπροσφορᾶς: ὡς ἀγάπη.

3.4.1 Ἀπὸ τοὺς δύο ὄρισμοὺς συνάγουμε (νοητικὰ) δύο ὑπαρκτικὰ ἐνδεχόμενα: Νὰ συγκροτεῖται γεγονός ὑπαρξῆς ἢ «στὴ βάση» τῆς φύσης ἢ «στὴ βάση» τῆς σχέσης.

3.4.2 Συγκρότηση (πραγματοποίηση) τῆς ὑπαρξῆς «στὴ βάση»

τῆς φύσης σημαίνει: Ὑλικά δεδομένα (ἀπλὰ χημικά στοιχεῖα) συσχετίζονται καὶ συντίθενται μὲ συγκεκριμένο (δεδομένον ἐπίσης) τρόπο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προκύπτει τὸ κάθεἐπιμέρους εἶδος ὑπαρκτοῦ.

Οἱ ἀτομικὲς πραγματοποιήσεις (ὑποστάσεις) κάθε εἶδους συνιστοῦν μοναδικό, ἀνόμοιο καὶ ἀνεπανάληπτο ἢ κάθε μιὰ τρόπο ὑπαρξῆς τοῦ εἶδους.

Ἄν τὸ εἶδος συνιστᾷ ἰδιαιτερότητα τρόπου πραγματοποίησης τῆς ὑπαρξῆς (σὲ σύγκριση μὲ ἄλλα εἶδη), ἢ κάθε ὑπόσταση εἶδους συνιστᾷ ἑτερότητα τρόπου πραγματοποίησης τῆς ὑπαρξῆς (σὲ σύγκριση μὲ τὶς ἄλλες ὁμοειδεῖς ὑποστάσεις).

3.4.3 Σὲ κάθε εἶδος ἢ ὑποστατικὴ ἑτερότητα εἶναι δεδομένη (μορφικῆ-λειτουργικῆ). Μόνο στὸν ἄνθρωπο εἶναι καὶ ἐνεργητικῆ (ποιητικῆ-δημιουργικῆ λόγου ἑτερότητας).

3.4.4 Τόσο ἢ ἰδιαιτερότητα ὑπαρκτικοῦ τρόπου ποὺ συνιστᾷ τὸ εἶδος (ἢ εἶδο-ποιὸς διαφορὰ) ὅσο καὶ ὁ τρόπος ἑτερότητας τῆς ὑπόστασης πραγματοποιοῦνται (συνιστοῦν ὑπαρκτικὸ γεγονός) «στὴ βάση» τῆς φύσης: μὲ προϋπόθεση τὰ ὑλικά δεδομένα τῆς φύσης, τοὺς ὅρους-προδιαγραφὰς μὲ τοὺς ὁποῖους ἐνεργεῖται ὑπαρκτικὰ ἢ ὑλικὴ φύση. Ὅμως ὁ λόγος-τρόπος ἑτερότητας κάθε ἀνθρώπινης εἰδικὰ ὑπόστασης, ἐνῶ πραγματοποιεῖται ὑπαρκτικὰ μὲ τὶς ἐνέργειες τῆς ὑλικῆς φύσης, διαφοροποιεῖται «ὀριστικὰ» ἀπὸ τὶς ὑπαρκτικὲς σταθερὲς τῶν φυσικῶν ἐνεργημάτων: Συνιστᾷ ἢ ὑπόσταση ἐνεργητικῆ ἑτερότητα (δημιουργικῆ-ποιητικῆ) ὡς πρὸς τὴν ὁμοτροπία τοῦ εἶδους, ποὺ σημαίνει σαφῆ περιθώρια κάποιας ἐλευθερίας ἀπὸ τὶς φυσικὲς ἀναγκαιότητες.

3.5 Ἀπὸ τοὺς δύο ὀρισμοὺς (: ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ – ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύση μετὰ συμβεβηκότων) συνάγουμε(νοητικά) δύο διαφορετικὰ ὑπαρκτικὰ ἐνδεχόμενα: τὴν ὑπαρξῆ ἀκτιστή, δηλαδὴ ἐλεύθερη ἀπὸ κάθε προκαθορισμὸ φύσης ἢ οὐσίας (μὲ τὴν ἐλευθερία νὰ δηλώνεται ὡς ἀγάπη: αὐτόβουλη αὐθυπερβατικῆ ἀναφορικότητα αὐτοπροσφορᾶς-σχέσης)· καὶ τὴν ὑπαρξῆ κτιστή, δηλαδὴ ὑποκείμενη σὲ προδιαγραφὰς ποὺ συνιστοῦν ἀναγκαιότητες ὑπαρκτικῶν ὀρίων, ἀλλὰ καὶ μὲ κάποια

ένδεχόμενα σχετικής ἐλευθερίας, δηλαδή αὐθυπερβατικῆς ἀναφορικότητας-σχέσης.

Στὸν «λογικὸ τύπο» ποὺ καθορίζει τὸ σημαῖνον ἄνθρωπος περιλαμβάνουμε καὶ τὰ ένδεχόμενα αὐθυπερβατικῆς ἀναφορικότητας (σχετικῆς ὑπαρκτικῆς ἐλευθερίας) ποὺ ἐνεργοῦνται (μὲ τὰ φυσικὰ ἐνεργήματα τῆς αὐτοσυνείδητης λογικότητας καὶ τῆς δημιουργικῆς ἐτερότητας) πάντοτε ὡς σχέση ἢ κλήση-σὲ-σχέση.

3.5.1 Ἡ αὐτοσυνείδητη λογικότητα καὶ ἡ δημιουργικὴ (ποιητικὴ) ἐτερότητα ὀριοθετοῦν τὰ ένδεχόμενα σχετικῆς ὑπαρκτικῆς ἐλευθερίας — εἶναι ἰδιαιτερότητες ποὺ διαφοροποιοῦν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ κάθε ἄλλο ἐγκόσμιο ὑπαρκτό. Τὸν καθιστοῦν «ὑπέρτερο» (πλεονεκτικὸ σὲ ὑπαρκτικὲς δυνατότητες) σὲ σύγκριση μὲ τὰ ἄλλα ὑπαρκτά (κατὰ τὴν ἀνθρώπινη λογικὴ μας κρίση).

Μὲ αὐτὲς τὶς ἰδιαιτερότητες σχετικῆς ἐλευθερίας ποὺ πιστοποιεῖ ἡ ἐμπειρία μας οἰκοδομοῦμε τὴ συγκριτικὴ ἀναγωγὴ στὸν «λογικὸ τύπο» τῆς σημασίας Θεός: Ἐκδεχόμεσθε τὴν ἐλευθερία του ὡς ἀπόλυτη, ἐπομένως τὴν ὑπαρξὴ του φυσικὰ (ἀπὸ φύση ἢ οὐσία) ἀπροκαθόριστη, δηλαδή ἄκτιστη. Μὲ τὶς δυνατότητες τῆς γλωσσικῆς μας σημαντικῆς, λέμε: Ἡ ἐλευθερία ἀπὸ τὴ φύση (ἡ σχετικὴ, ἄρα καὶ ἡ ἀπόλυτη) πραγματοποιεῖται ὑπαρκτικὰ ὡς σχέση (αὐθυπερβατικὴ ἀναφορικότητα, ἀγάπη).

3.5.2 Ἡ αὐτοσυνείδητη λογικότητα καὶ ἡ δημιουργικὴ (ποιητικὴ) ἐτερότητας) ἱκανότητα εἶναι οἱ μόνες «ποιότητες» ὑπαρκτικῆς ἐλευθερίας ποὺ γνωρίζουμε. Ἐλευθερίας ἀπὸ προκαθορισμοὺς-ἀναγκαιότητες φύσης ἢ οὐσίας, γι' αὐτὸ καὶ τὶς γνωρίζουμε νὰ πραγματοποιοῦνται καὶ νὰ φανερώνονται ὡς γεγονότα σχέσης. Τὶς κρίνουμε ὡς ὑπέρτερες ἀπὸ κάθε ἄλλη (ἐμπειρικὰ γνωστὴ) ὑπαρκτικὴ δυνατότητα καὶ τὶς ἀποδίδουμε ὑπερθετικὰ (ὡς ἀπόλυτη ὑπαρκτικὴ ἐλευθερία) στὸν Θεό.

Αὐτὴ ἡ ἀναγωγὴ δὲν «ἀποδεικνύει» τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ (ὅ,τι πραγματικὰ ὑπάρχει γνωρίζεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο μέσα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς σχέσης, ὄχι ὡς νοητικὴ μόνον σύλληψη). Διαμορφώνει ὡστόσο ἡ ἀναγωγὴ τὴ γλωσσικὴ σημαντικὴ τὴν ἱκανὴ

(ένδεχομένως) νὰ ἐκφράσει τὴν ἱστορικὴ ἐμπειρία τῆς σχέσης.

3.5.3 Γνωρίζουμε τὴ σχετικὴ ὑπαρκτικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου (εἶναι προσιτὴ στὴν ἐμπειρία μας). Ἡ λογικὴ τῆς διασάφηση ὀριοθετεῖ ἐξ ἀντιθέτου καὶ τὴ σημασία τῆς ἀπόλυτης ὑπαρκτικῆς ἐλευθερίας τοῦ Θεοῦ.

3.6 Χαρακτηρίζουμε σχετικὴ (περιορισμένη, μετριασμένη, περιεσταλμένη, ἐλαττωμένη) τὴν ὑπαρκτικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ δύο κυρίως λόγους:

Πρῶτον, ἐπειδὴ ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ μπορεῖ νὰ ὑπερβεῖ μόνο κάποιους περιορισμοὺς (ὄχι ὅλους) ἀναγκαιότητας ἢ προδιαγραφῶν τῆς φύσης. Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπερβεῖ τὸν χρόνο, τὸν χῶρο, τὴ φθορά, τὸν θάνατο.

Δεύτερον, ἐπειδὴ αὐτὸ ποὺ εἶναι κάθε ἀτομικὴ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ συγκροτεῖται (προδιαγεγραμμένα) ἀπὸ συγκεκριμένες φυσικὲς ἐνέργειες (ὄχι ἀπὸ ἐνδεχόμενες ἄλλες): Ἡ νόηση, ἡ κρίση, ἡ φαντασία, ἡ βούληση εἶναι συναρτήσεις βιολογικῶν (φθαρτῶν καὶ τρεπτῶν) λειτουργιῶν (τοῦ ἐγκεφάλου).

3.6.1 Μιλᾶμε γιὰ ὑπαρκτικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου (σχετικὴ ἀλλὰ πραγματικὴ) ἐπειδὴ μόνο ὁ ἄνθρωπος πραγματοποιεῖ τὶς δεδομένες (ἀπὸ τὴ φύση του) προδιαγραφές τῆς ὑπαρξῆς του μὲ τρόπο ἀπρόβλεπτης ἐτερότητας.

3.6.2 Εἶναι φυσικὴ (ὁμοτροπίας) ἀναγκαιότητα νὰ ἔχει ὁ ἄνθρωπος νόηση, λόγο, κρίση, φαντασία, βούληση. Ὅμως ὁ κάθε συγκεκριμένος ἄνθρωπος νοεῖ, ἐκφράζεται, κρίνει, φαντάζεται, θέλει μὲ τρόπο μοναδικό, ἀνόμοιο, ἀνεπανάληπτο — τρόπο ἀπρόβλεπτης ἐτερότητας, ἀντικειμενικὰ μὴ περιγραφπτῆς.

3.6.3 Τὸ τί τῶν (κοινά) δεδομένων φυσικῶν δυνατοτήτων (ἐνεργειῶν) τὸ «ὑποστασιάζει» ὁ κάθε ἄνθρωπος (τὸ πραγματοποιεῖ ὑπαρκτικά) ὡς τροπικὸ πῶς σχετικὰ ἐλεύθερου αὐτοκαθορισμοῦ.

3.6.4 Μιλᾶμε γιὰ σχετικὴ ὑπαρκτικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου ἐπειδὴ ὁ ὑπαρκτικὸς αὐτοκαθορισμὸς του δεσμεύεται σὲ δεδομένες φυσικὲς δυνατότητες (ἐνέργειες). Ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ ἡ

έτερότητα τοῦ αὐτοκαθορισμοῦ ἔχει μερικοὺς συντελεστὲς ἀναγκαῖα ἐπιβαλλόμενους, ὅπως εἶναι ἡ κληρονομικότητα, τὸ φυσικὸ καὶ κοινωνικὸ περιβάλλον, οἱ ἱστορικὲς συγκυρίες — ἴσως καὶ ἄλλους.

3.6.5 Μὲ δεδομένους τοὺς περιορισμοὺς ὑπαρκτικοῦ αὐτοκαθορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὀνομάζουμε ἐλευθερία τὴ δυνατότητά του (καλλιεργημένη ἢ ἀδρανῆ, πληρέστερη ἢ ἐλλιπέστερη, ἀλλὰ ποτὲ μηδενική) νὰ πραγματοποιεῖ τὴν ὁμοτροπία τῆς φύσης ὡς ἑτερότητα ἐνεργήματος.

3.7 Ἡ σημασία τῆς ἑτερότητας μπορεῖ νὰ εἶναι μόνο συγκριτικὴ (μορφικὴ) ὅταν τὸ ἕτερο ὀρίζεται ὡς πρὸς μιὰ δεδομένη ὁμοτροπία.

Ὑποστατικὰ ἐκφερόμενο κάθε φυσικὸ ἐνέργημα (ὅποιασδήποτε φυσικῆς ὁμοτροπίας) ἔχει συγκριτικὴ (μορφικὴ) ἑτερότητα.

Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ὁμοτροπία τοῦ φυσικοῦ ἐνεργήματος καὶ στὴν ἑτερότητα τῆς ὑποστατικῆς ἐκφορᾶς του εἶναι λόγου σημαντικῆ: Ἡ φυσικὴ ὁμοτροπία σημαίνει τὸν λόγο τοῦ εἴδους, ἢ ὑποστατικὴ ἑτερότητα τὸν λόγο τοῦ ὑποκειμένου.

Καὶ τοὺς δύο λόγους (ὅπως καὶ τὴ διαφορὰ τους) τοὺς ἐντοπίζει ἡ λογικὴ ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου: ἡ λογικότητα ποὺ εἶναι συμβεβηκὸς τῆς ἀνθρώπινης φύσης — ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει καὶ σημαίνει τὴν πραγματικότητα.

3.7.1 Ἡ σημασία τῆς ἑτερότητας μπορεῖ νὰ εἶναι ἐλευθερίας σημαντικὴ ὅταν τὸ ἕτερο ὀρίζεται (καὶ πιστοποιεῖται) ὡς ὑπαρκτικὴ ἀποδέσμευση τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ περιορισμοὺς-ἀναγκαιότητες τῆς φύσης.

Ὁ μόνος τρόπος (προσιτὸς σὲ ἐμπειρικὴ πιστοποίηση) μὲ τὸν ὁποῖο τὸ φυσικὸ ἐνέργημα, ὑποστατικὰ ἐκφερόμενο, συνιστᾷ γεγονὸς (σχετικῆς) ἐλευθερίας ἀπὸ περιορισμοὺς-ἀναγκαιότητες τῆς φύσης εἶναι ὅ,τι ὀνομάζουμε σχέση. Ἐνδεικτικὰ παραδείγματα: ὁ τρόπος τῆς γλώσσας καὶ ὁ τρόπος τῆς τέχνης.

3.7.2 Μέσω τῆς γλώσσας ὁ ποιητής, μέσω τῆς μουσικῆς ὁ μουσουργός, μέσω σχημάτων καὶ χρωμάτων ὁ ζωγράφος συγκροτοῦν μαζί μου σχέση ποὺ δὲν δεσμεύεται στοὺς ὅρους τῆς

φύσης (τουλάχιστον στὸν χρόνο καὶ στὸν χῶρο). Ὁ Καβάφης ἢ ὁ Mozart ὑπάρχουν γιὰ μένα, μέσω τῆς ἑτερότητας τῶν ὑποστατικῶν τους ἐνεργημάτων, ἀσφαλῶς ἐναργέστερα ἀπὸ ὅσο ὑπῆρχαν γιὰ κάποιον γείτονά τους ποὺ ἀπλῶς πιστοποιοῦσε τὴ φυσική τους παρουσία στὰ χρόνια καὶ στὶς πόλεις ὅπου ἔζησαν.

Αὐτὴ εἶναι μιὰ πρώτη (παραδειγματική καὶ μόνο) ἐμπειρική πιστοποίηση σχετικῆς ὑπαρκτικῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὴ φύση, ποὺ πραγματοποιεῖται ὡς γεγονὸς σχέσης. Τὸλογικὸ ὑποκείμενο ὑπερβαίνει περιορισμοὺς τῆς φύσης χωρὶς νὰ ἀναιρεῖ τὴν πραγματικότητα τῆς φύσης (τὰ ἐνεργήματα μὲ τὰ ὁποῖα ὑπάρχει ἡ φύση).

4 Διαφορὰ τῆς ἐπιθυμίας ἀπὸ τὴν ὀρμὴ

4 Κάθε ἔμβιο ὄν ὑπάρχει σὲ ἀμεσότητα σχέσης μὲ τὴν πραγματικότητα ποὺ τὸ περιβάλλει.

Ἀμεσότητα σχέσης στὴν περίπτωση τῶν ἐμβίων σημαίνει: συγκεκριμένες μορφές ἐξάρτησης τοῦ γεγονότος τῆς ὑπαρξῆς ἀπὸ τὸ περιβάλλον στὸ ὁποῖο ἡ ὑπαρξὴ πραγματοποιεῖται. Σημαίνει: πρόσληψη ὀξυγόνου, πρόσληψη ποτοῦ καὶ τροφῆς, προσαρμογὴ σὲ κλιματολογικὲς συνθῆκες, ἔκθεση σὲ κινδύνους ποὺ ἀπειλοῦν τὴν ἐπιβίωση, κ.λπ.

4.1 Τὴν ἀμεσότητα τῆς σχέσης τοῦ ἔμβιου ὄντος μὲ τὴν πραγματικότητα ποὺ τὸ περιβάλλει μπορούμε νὰ τὴν χαρακτηρίσουμε ζωτικὴ σχέση: Συνιστᾶ προϋπόθεση ζωῆς γιὰ τὸ ἔμβιο.

Ἡ ζωτικὴ αὐτὴ σχέση ἔχει σὲ κάθε ἐπιμέρους ἔκφραση-πραγματοποίησή της ἔκδηλη μορφικὴ (συγκριτικὴ) ἑτερότητα: Κάθε φυσικὸ ἐνέργημα ὑποστατικὰ ἐκφερόμενο ἔχει μορφικὴ-συγκριτικὴ ἑτερότητα.

Εἰδικὰ τοῦ ἀνθρώπου ἡ σχέση μὲ τὸ περιβάλλον λέμε πὼς εἶναι καὶ λογικὴ (συνειδητὴ, νοήμων) ἐπειδὴ ἀναγνωρίζει καὶ σημαίνει (κοινωνεῖ) τὴν ἀναγνώριση μορφικῆς-συγκριτικῆς ἑτερότητας κάθε φυσικοῦ ἐνεργήματος ὑποστατικὰ ἐκφερόμενου.

4.1.1 Ἡ λογικὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν πραγματικότητα ποὺ τὸν περιβάλλει ἐμπεριέχει καὶ τὴ δυνατότητα αὐτοκαθορισμοῦ της. Αὐτοκαθορισμὸς τῆς λογικότητας εἶναι ὄχι μόνο ὁ λογικὸς περιγραφικὸς ἐντοπισμὸς της, ἀλλὰ καὶ ὁ λογικὸς ἐντοπισμὸς τῆς αἰτιακῆς καταγωγῆς της.

4.1.2 Πρόταση (ἀπόπειρα) ἐντοπισμοῦ καταγωγικῆς αἰτίας τῆς λογικότητας:

Παρατήρηση α': Ὁ ἄνθρωπος γεννιέται μὲ τὶς φυσικὲς (βιολογικὲς) προϋποθέσεις τῆς λογικότητας (ἐξαιρετικὰ ἀναπτυγμένον ἐγκέφαλο), ἀλλὰ δίχως συγκροτημένες λειτουργίες λογικότητας (δίχως σκέψη, λόγο, κρίση, φαντασία, θέληση, κ.λπ.).

Παρατήρηση β': Τὸ βρέφος τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ βρέφος τοῦ ἄλογου ζώου γεννιοῦνται μὲ κοινὸ γνῶρισμα τὴν ἐνστικτώδη (αὐτόνομη) ὄρμη τῆς αὐτοσυντήρησης. Εἰδοποιὸς διαφορὰ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὅτι: ἡ κυριαρχικὴ αὐτὴ τῆς ὑπαρξῆς ὄρμη ἔχει τὴν ἰδιαιτερότητα τῆς ἐπιθυμίας.

Παρατήρηση γ': Ἡ ὄρμη θὰ μποροῦσε νὰ σημανθεῖ γλωσσικὰ καὶ ὡς διέγερση ἀνάγκης (διέγερση σωματικῶν καὶ ψυχικῶν διεργασιῶν) μὲ συγκεκριμένο στόχο ἓνα φυσικὸ ἐνέργημα (λ.χ. τὴ λήψη τροφῆς). Ἡ ἐπιθυμία ἔχει τὸν χαρακτήρα τῆς ἀνάγκης, ἀλλὰ περισσότερο μὲ τὴ σημασία τοῦ αἰτήματος: δηλαδὴ συναρτᾶ τὴν ἱκανοποίηση τῆς ἀνάγκης ἀπὸ κάποιον ἄλλον, στὸν ὁποῖο καὶ ἀπευθύνεται ἡ ἀνάγκη ὡς αἶτημα. Τὸ φυσικὸ ἐνέργημα ποὺ ἱκανοποιεῖ τὴν ἀνάγκη καὶ εἶναι ὁ στόχος τῆς (λ.χ. ἡ λήψη τῆς τροφῆς) δὲν πληροῖ καὶ τὴν ἐπιθυμία — ἡ ἐκπλήρωση τῆς ἐπιθυμίας διαμεσολαβεῖται ἀπὸ τὴ λήψη τῆς τροφῆς, ἀλλὰ δὲν ἐξαντλεῖται στὴ λήψη τῆς τροφῆς (στὴν ἱκανοποίηση τῆς φυσικῆς ἀνάγκης).

4.1.3 Λέγοντας ὅτι ἡ ἐπιθυμία συναρτᾶ τὴν ἀνάγκη μὲ τὸ αἶτημα, σημαίνουμε ὅτι στὸν ἄνθρωπο ἡ ἀνάγκη ἔχει χαρακτήρα ἀναφορικό, «διαβαίνει πρὸς» τὸν ἔναντι ἄλλον, εἶναι αἶτημα σχέσης. Ὁχι κάποιου ἐπιμέρους ἐνεργήματος σχέσης, ἀλλὰ αἶτημα καθολικῆς σχέσης μέσῳ τῆς φυσικῆς ἀνάγκης, αἶτημα νὰ πραγματοποιεῖται ἡ ζωὴ ὡς σχέση. Ἡ ἐπιθυμία εἶναι «demande d'amour», θὰ πεῖ ἐνδεικτικὰ ὁ Lacan¹⁸.

4.1.4 Ἡ ἐπιθυμία τῆς ζωῆς-ὡς-σχέσης σημαίνεται (στὴ γλώσσα ποὺ καθιέρωσε ἡ μετὰ τὸν Freud ψυχολογία) ὡς ἐρωτικὴ ἐπιθυμία, ὡς *libido*.

4.1.5 Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ἀνάγκη ὡς ὄρμη καὶ στὴν ἀνάγκη ὡς ἐπιθυμία (διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ἱκανοποίηση τῆς φυσικῆς ἀνάγκης καὶ στὸ αἶτημα τῆς σχέσης) μοιάζει νὰ εἶναι τὸ τεράστιο καὶ ἐξελικτικὰ ἀνερμήνευτο ἄλλα ἀπὸ τὸ ἄλογο ζῶο στὸν λογικὸ ἄνθρωπο.

4.1.6 Στὸ ἀνθρώπινο βρέφος ἡ κυριαρχικὴ τῆς ὑπαρξῆς του ἐπιθυμία γιὰ ζωὴ-ὡς-σχέση διαμεσολαβεῖται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς

τροφής. Γι' αυτό και στο ανθρώπινο μόνο βρέφος ο αίσθητος έντοπισμός δυνατότητας για ανταπόκριση στην ανάγκη της τροφής (έντοπισμός του στήθους της μάνας) δεν οδηγεί σε αντιδράσεις του τύπου των «άντανακλαστικών του Παβλώφ», αλλά στην εμφάνιση του πρώτου σημαίνοντος σχέσης: λογικού σημαίνοντος. Το σημαίνον ανταπόκρισης στην επιθυμία της τροφής είναι συστατική άφετηρία λόγου κλητικού σε σχέση, άφετηρία συγκρότησης της σχέσης ως γλώσσας (έπομένως συγκρότησης και της σκέψης).

4.2 Μόνο στον άνθρωπο ή πρωτογενής όρμέμφυτη ανάγκη της τροφής «διαβαίνει» οργανικά (είναι είσοδος) σε κώδικα σημαίνοντων: επειδή μόνο στον άνθρωπο διαμεσολαβείται από την πρωτογενή όρμέμφυτη ανάγκη ή (σαφώς κεντρικότερη) επιθυμία της ζωής-ως-σχέσης.

4.2.1 Σαφώς κεντρικότερη σημαίνει: πλεονεκτεί ή επιθυμία σε διέγερση σωματικών και ψυχικών διεργασιών αίτηματος, προηγείται και κυριαρχεί έναντι της πρωτογενούς όρμέμφυτης ανάγκης. Γι' αυτό και «un nourrisson anorexique se fait mourir, sa psyché est plus forte que sa régulation biologique»¹⁹.

4.2.2 Η ανάγκη της τροφής λειτουργεί ως επιθυμία ζωής-ως-σχέσης. Η επιθυμία της ζωής-ως-σχέσης δεν πληροῦται με την πρόσληψη της τροφής (δεν πληροῦται ποτέ και με κανέναν τρόπο): Το σημαίνον ανταπόκρισης στην επιθυμία συνεχίζει να σημαίνει (έξακολουθητικά) τη δυνατότητα σχέσης, λειτουργεί (έξακολουθητικά) ως κλήση-σε-σχέση, ως άπεριοριστή (ουδέποτε περατούμενη) ζωτική δυνατότητα για τον άνθρωπο.

4.2.3 Ο έρωτικός (καθολικής σχέσης, συν-ουσίας) χαρακτήρας της επιθυμίας για ζωή όρίζει την έτερότητα του τρόπου της ανθρώπινης ύπαρξης: τη λογική αναφορικότητα που διαφοροποιεί τον άνθρωπο από κάθε άλλο έμβιο ύπαρξό. Μπορούμε να σημαίνουμε λογικά τη λογική αναφορικότητα ως έκ-σταση (έξω-ίσταμαι, έξίσταμαι) της ύπαρξης από τη φυσική ανάγκη στη ζωτική αναφορικότητα. Έκ-σταση σε αυτή την όπτική σημαίνει την «κίνηση» μετάθεσης της ένστικτώδους ανάγκης για

αὐτοσυντήρηση στὸ αἶτημα τῆς ἐπιθυμίας γιὰ ζωῆ-ὡς-σχέση.
Κίνηση ἀνταπόκρισης στὸ σημαῖνον ποὺ δηλώνει (παραπέμπει σέ)
ἐνδεχόμενη καθολικὴ σχέση, συν-ουσία.

4.3 Τὸ (λογικὸ) ὑποκείμενο γεννιέται στὸν τόπο τοῦ Ἄλλου – Τὸ ὑποκείμενο γεννιέται ὅταν στὸν τόπο τοῦ Ἄλλου ἐμφανίζεται τὸ σημαῖνον – Τὸ ἀσυνείδητο εἶναι δομημένο ὡς γλώσσα²⁰: Ἡ πρόσληψη καὶ ἀποδοχὴ τῶν διατυπώσεων αὐτῶν τοῦ Lacan ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ ἀνθρωπολογία ὑποχρεώνει ἄραγε σὲ φυσιοκρατικὴ ἐκδοχὴ καὶ ἐρμηνεία τῆς λογικότητος τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ὑπαρξῆς τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσώπου;

4.3.1 Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο «γεννιέται» (προκύπτει στὸν ὀρίζοντα τῶν διαπιστωτικῶν μας ἰκανοτήτων) ἡ ἀνθρώπινη λογικὴ ὑπαρξή, μᾶλλον ἐπιδέχεται «φυσιοκρατικὴ» προσέγγιση (ἐπιστημονικὴ παρατήρηση, συστηματικὴ ἀνάλυση τῶν συμπερασμάτων τῆς παρατήρησης, μεθοδικὸ ἔλεγχο τῆς ἀνάλυσης). Ὁ Lacan κατέδειξε (μὲ ἐπιστημονικὴ συνέπεια) ὅτι αὐτὸς ὁ τρόπος εἶναι ἡ πρωτογενῶς δεδομένη στὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ ἀναφορικότητα τῆς ἐπιθυμίας, ἡ ἐκφορὰ τῆς ἀνάγκης ὡς αἰτήματος σχέσης, τῆς ζωῆς-ὡς-σχέσης. Ὅτι ἡ λογικότητα τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς εἶναι ἀκριβῶς ἡ δυνατότητα νὰ ἐκφέρεται ἡ ἀνάγκη ὡς ἐπιθυμία σχέσης, νὰ συγκεκριμενοποιεῖται τὸ αἶτημα τῆς ἐπιθυμίας σὲ σημαίνοντα σχέσης, νὰ πραγματοποιεῖται ἡ σχέση μέσω τῶν σημαίνοντων τοῦ αἰτήματος.

4.3.2 Οἱ καταδείξεις αὐτὲς τῆς ἐπιστημονικῆς Ψυχολογίας (ὅπως καὶ οἱ ἀντίστοιχες τῆς Νευροφυσιολογίας, τῆς Βιοχημείας, τῶν Θεωριῶν Πεδίου) δὲν ἐξαντλοῦν τὸ φαινόμενο τῆς νόησης, τὴ λογικότητα, τὰ ψυχικὰ γεγονότα, τὴ συνείδηση — δὲν καλύπτουν τὸν ἀνθρωπολογικὸ προβληματισμὸ μας²¹. Ἐντοπίζουν περιγραφικὰ τὸν τρόπο γένεσης τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου καὶ τὶς βιολογικὲς προϋποθέσεις τοῦ τρόπου, ἀλλὰ δὲν τὸν αἰτιολογοῦν. Δὲν φιλοδοξοῦν νὰ ἀναχθοῦν στὸν ὀρισμὸ καὶ στὴν ἐρμηνεία τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος καθ'αυτὸ οὔτε τῆς ὑποκειμενικότητος ὡς ὑποστατικοῦ «συντελεστῆ» τῆς πρωτογενοῦς ἀναφορᾶς, ἐπομένως τῆς λογικῆς ἰκανότητος, τοῦ ἄλματος τῆς σχέσης.

4.3.3 Πρόταση ἐρμηνευτικὴ τοῦ ὑποκειμένου ὡς ὑπαρκτικοῦ γεγονότος (γεγονότος ἐνεργητικῆς ὑπαρκτικῆς ἑτερότητας) δὲν μπορεῖ νὰ προέλθει ἀπὸ τὶς ἐπιστῆμες (— ἄλλος ὁ ρόλος, ὁ στόχος, ἄλλες οἱ μέθοδοι τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης). Θὰ προέλθει μόνο ἀπὸ ὄντολογικὰς θεωρήσεις (περισσότερο ἢ λιγότερο συνεπεῖς στὴ λογικὴ καὶ στὴ γλῶσσα τῆς ἐμπειρίας μας).

5 Libido και σεξουαλικότητα

5 Νὰ ἐπαναλάβουμε τὸ προφανές: Πρόταση ὄντολογικῆς ἐρμηνείας τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ προέλθει ἀπὸ ἐπιστημονικὲς πιστοποιήσεις (— ἄλλος ὁ στόχος, ἄλλες οἱ μέθοδοι τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης). Ὅμως:

Οὔτε καὶ ἐρήμην τῶν ἐπιστημονικῶν πιστοποιήσεων εἶναι δυνατὸ νὰ συγκροτεῖται πρόταση ὄντολογικῆς ἐρμηνείας. Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀφορμᾶται ἡ ὄντολογικὴ πρόταση ἀπὸ δεδομένα ἀσύμπτωτα μὲ τὶς ἐπιστημονικὲς πιστοποιήσεις.

5.1 Δίχως «ὀρίζοντα» ὄντολογικῆς ἐρμηνείας οἱ ἐπιστημονικὲς πιστοποιήσεις συγκροτοῦν ἐλλιπῆ-ἐλλειπτικὴ γνώση τῆς πραγματικότητας. Δίχως ἐγκυρότητα ἀφετηρίας ἐπιστημονικῶν πιστοποιήσεων οἱ προτάσεις ὄντολογικῆς ἐρμηνείας συγκροτοῦν αὐθαίρετες νοηματοδοτήσεις τῆς πραγματικότητας.

5.2 Ἐάν εἶδοποιὸς διαφορὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ κάθε ἄλλο ζῶο εἶναι ἡ λογικότητα καὶ ἂν ἡ λογικότητα εἶναι συνάρτηση τῆς ἐρωτικῆς ἀναφορικότητας ποὺ ἔχει ἡ ἀνθρώπινη ἐπιθυμία²², τότε σημαντικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴ συγκρότηση ὄντολογικῆς ἐρμηνείας τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου εἶναι οἱ ἐπιστημονικὲς πιστοποιήσεις οἱ σχετικὲς μὲ τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ σεξουαλικότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ στὴ σεξουαλικότητα κάθε ἄλλου ζώου.

5.3 Μιλώντας γενικὰ γιὰ τὴ σεξουαλικότητα, ἀναφερόμαστε σὲ συγκεκριμένη ἐνστικτώδη ὁρμή: σὲ δεδομένη (ἐπιτακτικὴ γιὰ τὴ φύση τοῦ ζώου) ἀνάγκη.

Ἡ ἀνάγκη προδιαγράφει συμπεριφορὰ ποὺ χαρακτηρίζει τὸ εἶδος.

Προϋποθέτει ἀντικείμενο πρὸς τὸ ὁποῖο φέρεται ἡ ὁρμή καὶ εἶναι ἄτομο τοῦ ἀντίθετου φύλου.

Ἔχει σκοπὸ στὸν ὁποῖο ἀποβλέπει ἡ ὁρμή, ποὺ εἶναι ἡ ἔνωση τῶν γεννητικῶν ὀργάνων τῶν δύο ἑτερόφυλων ἀτόμων (ἡ συνουσία)²³.

5.3.1 Ἐντοπίζουμε τὴ σεξουαλικὴ ὁρμὴ σὲ διεγέρσεις-δραστηριοποιήσεις συγκεκριμένων ὀργάνων ἢ ζωνῶν τοῦ σώματος (τὶς ὀνομάζουμε ἐρωτογενεῖς ζῶνες) ποὺ παράγουν ἡδονή.

Ἡ παραγόμενη ἡδονὴ δὲν εἶναι ἀναγώγιμη στὸν ἀπώτερο βιολογικὸ στόχο τῆς ὁρμῆς (ἀναπαραγωγή) οὔτε στὴν ἐκπλήρωση ἄλλης λειτουργικῆς φυσιολογικῆς ἀνάγκης.

Οἱ ἡδονικὲς διεγέρσεις εἶναι πολλές, ἔχουν διάφορες ὀργανικὲς ἀφετηρίες καὶ ὀδηγοῦνται προοδευτικὰ σὲ σύνθεση (περισσότερο ἢ λιγότερο ὀλοκληρωμένη): στὴν κορυφαία ἱκανοποίηση συγκεκριμένου ὀργάνου²⁴, μὲ γενικευμένη τὴν αἴσθηση ψυχοσωματικῆς πληρότητας.

5.3.2 Τὸ ἀντικείμενο πρὸς τὸ ὁποῖο φέρεται ἡ ὁρμὴ (ἄτομο τοῦ ἀντίθετου φύλου) εἶναι μέσο (ἀφορμὴ) γιὰ νὰ πετύχει τὸν σκοπὸ τῆς. Δὲν συνδέεται ἐξ ὑπαρχῆς μὲ τὴν ἐνόρμηση, τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐνόρμησης εἶναι ὁ κατεξοχὴν μεταβλητὸς παράγων τῆς ἐνόρμησης, τυχαῖο μέσο γιὰ τὸν προσπορισμὸ ἡδονῆς²⁵. Ἀπὸ μιὰ γενικευμένη (ποὺ ἀφορᾶ σὲ ὅλα τὰ θηλαστικά) βιολογικὴ ὀπτική, ἓνα ἄτομο τοῦ ἀντίθετου φύλου καθίσταται ἀντικείμενο τῆς σεξουαλικῆς ἐνόρμησης στὸ ποσοστὸ ποὺ προσφέρεται γιὰ τὴν ἐπίτευξη ἡδονῆς.

5.3.3 Κατὰ τί διαφοροποιεῖται τὸ ἀνθρώπινο εἶδος ἀπὸ τὴν παραπάνω γενικευμένη βιολογικὴ ὀπτική;

Στὸν ἄνθρωπο (καὶ μόνο) ἡ σεξουαλικὴ «ἐνσωματώνεται» στὴν ἐπιθυμία²⁶ — στὴν πρωτογενῆ ἐπιθυμία ζωῆς-ὡς-σχέσης. Ἀνήκει στὴν ἀνθρώπινη ιδιαιτερότητα τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ σεξουαλικὴ ἐνόρμηση τοῦ ἀνθρώπου «ὑπηρετεῖ» τὴ ζωτικὴ ἐπιθυμία τῆς σχέσης — ὅτι, στὸ ἐπίπεδο τῆς πρωτογενοῦς διαδικασίας, ἡ ἐπιθυμία ζωῆς-ὡς-σχέσης ἐπενδύεται στὴ σεξουαλικὴ ἐνόρμηση²⁷.

5.3.4 Τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴν ὁρμὴ τῆς αὐτοσυντήρησης: «ὑπηρετεῖ» τὴν ἐπιθυμία ζωῆς-ὡς-σχέσης. Στὴν πρωτογενῆ διαδικασία τῆς αὐτοσυντήρησης τὸ ποθούμενο δὲν εἶναι ἡ τροφή, ἀλλὰ τὸ στῆθος, ἡ ἀφὴ τοῦ μητρικοῦ σώματος, ἡ αἴσθηση τῆς μητρικῆς παρουσίας²⁸.

5.3.5 Ἀντικείμενο τῆς σεξουαλικῆς ἐνόρμησης εἶναι γιὰ τὸν

ἄνθρωπο ἐκεῖνο τὸ ἄτομο τοῦ ἀντίθετου φύλου ποὺ τὸν ἐλκύει ἀκριβῶς ὡς δυνατότητα νὰ λειτουργήσῃ ἡ ζωῆ-ὡς-σχέση. Ἡ ἐπιθυμία ἔχει ὡς ἀντικείμενο ἕναν ἐνδεχόμενο δεύτερο ὄρο τῆς ποθούμενης σχέσης.

5.3.6 Οἱ ἐνορμήσεις στὸν ἄνθρωπο (σεξουαλικότητα καὶ αὐτοσυντήρηση) ἐμφανίζονται στὴ «διαδικασία τῆς ψυχικῆς πραγματικότητας»²⁹ ὡς σαφέστατα μερικῆς (ἐπιμέρους) ἐκφάνσεις τῆς ἐπιθυμίας ζωτικῆς σχέσης. Ἡ ἐπιθυμία ὑπερβαίνει τὸν σκοπὸ τῶν ἐνορμήσεων (δὲν ἐξαντλεῖται στὴν ἱκανοποίηση τῶν ἐνορμήσεων), γι' αὐτὸ καὶ «ἐνσωματώνει» τὶς ἐνορμήσεις ἀπὸ τὴν ὁδὸ τῆς ἔλλειψης³⁰.

5.3.7 Τὸ καθολικότερο δεδομένο εἶναι ἡ ἐπιθυμία ζωῆς-ὡς-σχέσης. Αὐτὴ «ἐπενδύεται» (χωρὶς νὰ ἐξαντλεῖται) στὶς μερικῆς βιολογικῆς ἐνορμήσεις. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἐνορμήσεις μπορεῖ νὰ φτάσουν στὴν ἱκανοποίησή τους χωρὶς νὰ ἀναιρέσουν τὴν ἔλλειψη. «Ἡ ἐνόρμηση κατέχοντας τὸ ἀντικείμενό της μαθαίνει ὅτι δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἱκανοποιεῖται»³¹.

5.3.8 Ἄν ἀληθεύουν οἱ παραπάνω πιστοποιήσεις, ἡ ἡδονὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο δὲν διαφέρει βιολογικὰ ἀπὸ τὴν ἡδονὴ τοῦ ζώου. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις πρόκειται γιὰ τὸ βιολογικὸ ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ἐνόρμησης. Χρησιμοποιοῦμε τὰ συνώνυμα τῆς ἡδονῆς (ἀπόλαυση, τέρψη, εὐχαρίστηση, εὐεξία, εὐδαιμονία) γιὰ νὰ προσδιορίσουμε νοητικὰ τὴ γενικευμένη ψυχοσωματικὴ «αἴσθησις» ποὺ συνοδεύει τὴν ἱκανοποίησιν βιολογικῶν ἀναγκῶν - ἐνστίκτων - ὁρμῶν. Ἀντιθέτουμε κατηγορήματα ὅπως δυσαρέσκεια, δυσφορία, στενοχώρια, στέρηση γιὰ νὰ σημάζουμε ἐξ ἀντιδιαστολῆς τὴν ἡδονή.

5.4 Ἡ διαφορὰ τῆς ἐπιθυμίας ἀπὸ τὴν ἐνόρμηση (μὲ βάση τοὺς ὁρισμοὺς ποὺ δόθηκαν πιὸ πάνω) εἶναι διαφορὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ κάθε ἄλλο ἔμβιο ὑπαρκτό.

6 Φυσιοκρατίας ιδεολόγημα

6 Μια συνεπής φυσιοκρατική έκδοχή τής σεξουαλικότητας θα μπορούσε να συνοψιστεί στις ακόλουθες προτάσεις:

6.1 Ἡ ἀνθρώπινη σεξουαλικότητα εἶναι ἐξελιγμένη μορφή τοῦ φυλετικοῦ (μὲ βάση τὴ διαφορὰ τῶν φύλων) τρόπου ἀναπαραγωγῆς.

Ὁ φυλετικὸς τρόπος ἀναπαραγωγῆς ἐμφανίζει ἐξελικτικὰ πλεονεκτήματα σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἄφυλη ἀναπαραγωγή (: ἔχει σαφὴ ἐξελικτικὴ σκοπιμότητα).

Τὸ πλεονέκτημα (γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ εἴδους) τοῦ φυλετικοῦ τρόπου ἀναπαραγωγῆς εἶναι ὅτι εἰσάγει αὐξημένη γενετικὴ ποικιλότητα στὸν πληθυσμὸν κάθε συγκεκριμένου εἴδους.

Αὐξημένη γενετικὴ ποικιλότητα σημαίνει: Παράγονται καινούργιοι συνεχῶς συνδυασμοὶ γονικῶν γονιδίων. Οἱ καινούργιοι συνδυασμοὶ προσδίδουν ἀνθεκτικότητα στοὺς γονοτύπους. Φυλετικὰ ἀναπαραγόμενοι ὄργανισμοὶ ἀπαλλάσσονται ταχύτερα ἀπὸ ἐπιζήμιες κληροδοτούμενες μεταλλάξεις.

Ὁ φυλετικὸς τρόπος ἀναπαραγωγῆς συνεπάγεται αὐξημένες δυνατότητες προσαρμογῆς τῶν εἰδῶν σὲ περιβάλλον συνεχῶς καὶ ἀπρόβλεπτα μεταβαλλόμενο (σὲ μακροπρόθεσμες ἐξελικτικὲς προοπτικές).

6.2 Ἡ φυλετικὴ ἀναπαραγωγή διέπεται ἀπὸ τὴν ἐξελικτικὴ νομοτέλεια.

Τὸ θηλυκὸ ἄτομο κάθε εἴδους νομοτελειακὰ ἐπιλέγει σεξουαλικούς συντρόφους ποὺ θὰ ἐξυπηρετήσουν τὰ ἐξελικτικὰ του συμφέροντα:

Ἐξασφαλίζει τὸ θηλυκὸ ἄτομο ἐξελικτικὰ πλεονεκτήματα (προοπτικὲς ὑψηλῆς βιωσιμότητας τῶν νεογνῶν του) ἂν ἐκλεκτικὰ ἐπιλέγει καὶ ζευγαρώνει μὲ ἀρσενικὰ ποὺ διαθέτουν τὴ μέγιστη δυνατὴ ἱκανότητα παραγωγῆς σπέρματος, τὴ μέγιστη δυνατὴ συχνότητα ἐκσπερματίσεων, τὴ μέγιστη ἐτοιμότητα γονικῆς φροντίδας γιὰ τὰ νεογνά.

6.2.1 Ἀντίστοιχα καὶ στὸ ἀρσενικὸ ἄτομο: καθορίζεται νομοτελειακὰ ἢ περισσότερο συμφέρουσα γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ εἴδους στρατηγικὴ ζευγαρώματος.

Ἄποκτᾶ ἐξελικτικὸ πλεονέκτημα τὸ ἀρσενικὸ ἄτομο (προοπτικὲς νὰ γονιμοποιήσῃ ὅσο τὸ δυνατὸν περισσότερα θηλυκὰ) ἂν κατορθώνει νὰ διώχνῃ ἢ νὰ ἐξοντώνῃ τοὺς ἀντιζήλους τοῦ ἀρσενικοῦ, νὰ γοητεύῃ καὶ νὰ ἐρεθίζει τὰ θηλυκὰ ἄτομα, νὰ διατηρεῖ συνεχῆ πόθο γιὰ συνουσίες καὶ αὐξημένη ἱκανότητα ἐξασφάλισης πολλαπλῶν συντρόφων.

6.2.2 Μὲ βάση τὶς ἐγγενεῖς στὴ φύση ἐξελικτικὲς νομοτέλειες, τὰ φύλα ἀναπτύσσουν ἰδιομορφίες ἱκανὲς νὰ ὑπηρετήσουν τὴ δυναμικὴ τῆς ἐξέλιξης:

Πολύχρωμο φτέρωμα π.χ. τὰ ἀρσενικὰ ἢ μεγάλα καὶ ἰσχυρὰ κέρατα, χαυλιόδοντες, λοφία.

Ἐπινοητικότητα ἀντιστάσεων τὰ θηλυκὰ στὶς ἀπόπειρες μὴ ἐπιθυμητῶν ἐπιβητόρων, ἀλλὰ καὶ ἐπινοητικότητα προκλήσεων ποὺ ἐλκύουν καὶ διεγείρουν τοὺς εὐάρεστους συντρόφους.

Ἐπιμέρους ἀλλὰ χαρακτηριστικὴ ἔκφανση τῆς ἐξελικτικῆς νομοτέλειας ποὺ διέπει τὴ φυλετικὴ ἀναπαραγωγή: Σὲ ὀρισμένα εἶδη (ποντίκια, ἄνθρωποι) τὰ ἄτομα ἀντίθετου φύλου ἐλκύονται ἐκλεκτικὰ νὰ ζευγαρώσουν καὶ μὲ ἀφορμηδόσμες ποὺ τὰ σώματά τους ἐκκρίνουν. Μέσω τῶν σωματικῶν ὁσμῶν «διακρίνουν» ἐνστικτωδῶς καὶ προτιμοῦν διαφορετικοὺς ἀπὸ τοὺς δικούς τους τύπους γονιδίων. Ἔτσι, ἐπιλέγουν τὰ «καλὰ» (τὰ ἐξελικτικῶς πλεονεκτικὰ) γονίδια.

6.3 Ἡ ἐρμηνευτικὴ αὐτὴ ὀπτική, ἐντοπισμένη στὴν περίπτωσι τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους, μοιάζει νὰ ὑποτάσσει στὴν ἐξελικτικὴ σκοπιμότητα κάθε στοιχεῖο εἰδοποιοῦ διαφορᾶς τῆς ἐρωτικῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐπίγνωση τοῦ κάλλους, ἢ γνωστικὴ δυναμικὴ καὶ ἢ βιωματικὴ γονιμότητα ποὺ γεννάει τὸ κάλλος, ἢ διαμόρφωση κριτηρίων τοῦ ωραίου καὶ τοῦ ἀκαλλοῦς, ἢ ἐμπειρία καὶ ἔκπληξη τῆς ἑτερότητας, ἢ ἐπιθυμία κοινωνίας τῆς ζωῆς καὶ ὑπαρκτικῆς ἀλληλοπεριχώρησης, κ.λπ., κ.λπ., θὰ πρέπει νὰ ἐρμηνευθοῦν σὰν προϊόντα τῆς ἐγγενοῦς στὴ φύση ἐξελικτικῆς δυναμικῆς ἢ σὰν «ἐξιδανικευμένες» (sublimiert) ἐκφάνσεις αὐτῆς

τῆς δυναμικῆς. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ τέχνες, ἡ ποικιλότητα τοῦ πλούτου τῶν ἐνδυμασιῶν, οἱ συμβολικοὶ τύποι (rites) τῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς. Συνοπτικά: Ὅ,τι ὀνομάζουμε «καλλιέργεια» (cultura) τοῦ ἀνθρώπου θὰ πρέπει νὰ ἀναχθεῖ αἰτιακὰ σὲ συγκεκριμένες βιολογικὲς διεργασίες (κυρίως ὁρμονικὲς) τῆς ἀναπαραγωγικῆς νομοτέλειας.

6.4 Ἡ φυσιοκρατικὴ ἰδεολογία δὲν διστάζει νὰ ἀποδώσει ἀκόμα καὶ τὴν καταγωγικὴ ἀφετηρία (τὴν αἰτιώδη ἀρχή) τῆς ἀνθρώπινης νοημοσύνης στὴν ἐξελικτικὴ δυναμικὴ τῆς σεξουαλικῆς νομοτέλειας:

Ἡ βιολογικὰ καθορισμένη σεξουαλικὴ συμπεριφορὰ καὶ οἱ ἀνάγκες σημαντικῆς ἐπικοινωνίας ποὺ δημιουργεῖ γιὰ τὴν προσέλκυση ἑτερόφυλων συντρόφων πρέπει νὰ ὀδηγήσαν, μὲ μακρὰ ἐξελικτικὴ διαδικασία, στὴ διαμόρφωση φαινοτυπικῶν χαρακτηριστικῶν (προϊόντων ἀλληλεπίδρασης πολυποίκιλων γονιδίων) κληρονομικῶς μεταβιβαζόμενων, ποὺ συγκρότησαν τὶς ἐγκεφαλικὲς-ψυχολογικὲς (καὶ συνακόλουθα κοινωνικὲς) ἰδιαιτερότητες τοῦ ἀνθρώπου.

Μὲ τὴ συνδρομὴ τῶν περιβαλλοντικῶν συνθηκῶν καὶ τῶν ἀναγκαιοτήτων τῆς ὁμαδικῆς συνύπαρξης, τὰ φαινοτυπικὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ «καθοδήγησαν» ἐξελικτικὲς διαμορφώσεις νευρώνων καὶ νευρωνικῶν κυκλωμάτων, μὲ κυρίως στόχο τὴν ἐκλεκτικὴ ἐπιλογὴ πλεονεκτικῶν γιὰ τὴν ἐξέλιξη σεξουαλικῶν συντρόφων.

Προϋποθέτει ἡ φυσιοκρατικὴ ἐκδοχὴ ὅτι ἡ ἐπιλογὴ σεξουαλικοῦ συντρόφου πρέπει νὰ συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν περισσότερων σύνθετων ἀποφάσεων ποὺ παίρνει ἓνα ζῶο, ἀφοῦ ἀπαιτεῖ ὄχι μόνον συσχετισμὸ ἀλλὰ καὶ ἀξιολόγηση πληροφοριῶν εὐρύτατου φάσματος, μὲ κρίσιμες συνέπειες γιὰ τὴν ἐξελικτικὴ προσαρμοστικότητα.

6.5 Στὴν ἴδια ἐρμηνευτικὴ ὀπτική, ἡ ἐξελικτικὴ δυναμικὴ τῆς ἀναπαραγωγικῆς σκοπιμότητας καθορίζει (καὶ ἐρμηνεύει) τὰ περισσότερα στοιχεῖα εἰδοποιοῦ διαφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου:

Ἐξαιτίας συγκεκριμένων ἐξελικτικῶν προσαρμογῶν ποὺ συντελέστηκαν κατὰ τὴν πρῶιμη ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους

(ὅπως ἡ δίποδη στάση, τὸ αὐξημένο μέγεθος τοῦ κρανίου, κ.ἄ.) τὰ βρέφη τοῦ ἀνθρώπου γεννιοῦνται ἀνώριμα σὲ σύγκριση μὲ ἐκεῖνα τῶν πλησιέστερων συγγενῶν τους: τῶν ἀνθρωποειδῶν πιθήκων. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο χρειάζονται μακροχρόνια καὶ ἐντατικὴ γονικὴ φροντίδα. Μόνημήτερα δυσκολεύεται νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς ἀνάγκες φροντίδας τῶν παιδιῶν της. Τὸ ἐξελικτικὸ συμφέρον τοῦ εἴδους ἀπαιτεῖ νὰ ἐμπλακεῖ καὶ ὁ πατέρας στὴν προστασία τῶν γόνων του ἀναλαμβάνοντας περισσότερη φροντίδα γιὰ τὴ σύντροφό του καὶ τὰ τέκνα τους. Ἔτσι, σχηματίζεται ἡ λεγόμενη «πυρηνικὴ» οἰκογένεια, ποὺ καθιστᾷ πυκνότερες τὶς σεξουαλικὲς σχέσεις τοῦ ζεύγους καὶ εὐνοεῖ τὴν ἀνάπτυξη ἐκλεπτυσμένων ἀπαιτήσεων συντροφικότητας.

6.5.1 Ἡ γυναίκα παραμένει ἐκλεκτικότερη καὶ οἱ ἐπιλογές της σταθερότερες. Ἡ προσπάθειά της νὰ ἐξασφαλίσει τὸ μέγιστο τῆς γονικῆς φροντίδας ἀπὸ μέρος τοῦ ἀνδρα, ἐκφράζεται ὀρμέμφυτα μὲ ἀπαιτήσεις μονιμότητας καὶ ἀποκλειστικότητας τῆς σχέσης, μὲ τὴν τάση νὰ ἔχει τὴν ἰδιοκτησία τοῦ ἀνδρα, νὰ τὸν κυριαρχεῖ καὶ νὰ τὸν κατέχει.

Παρ' ὅλα αὐτά, ὁ ἀνδρας δύσκολα καθίσταται μονογαμικός, γιὰ λόγους ποὺ ἀνάγονται στὶς ἐξελικτικὲς προδιαγραφές τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας: Χάρη στὸ ζευγάρι μὲ πολλαπλὲς συντρόφους ἐπιτυγχάνεται αὐξημένη γενετικὴ ποικιλότητα στοὺς ἀπογόνους (καὶ βασικὴ ἐξελικτικὴ σκοπιμότητα τῆς σεξουαλικότητας εἶναι ἡ αὐξηση τῆς γενετικῆς ποικιλότητας).

6.6 Ἡ συνεπὴς φυσιοκρατικὴ ἐξελιξιαρχία (evolutionism) πιστεύει ὅτι ἐντοπίζει τὶς δεδομένες (ὀρμέμφυτες) καταβολές τῶν ἐξελικτικῶν σκοπιμοτήτων τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας πρὶν ἀπὸ κάθε παρεμβολή «ἐξιδανίκευσης» (Sublimierung, μὲ τὸν ὄρο τοῦ Freud). Ὀνόμασε ἐξιδανίκευση ὁ Freud τὴ διεργασία ποὺ γεννάει καὶ διαμορφώνει ἀνθρώπινες δραστηριότητες φαινομενικὰ ἄσχετες μὲ τὴ σεξουαλικότητα, τὰ βαθύτερα ἐλατήρια τῶν ὁποίων ἀπορρέουν ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς σεξουαλικῆς ἐνόρμησης.

Ὁ Freud περιέγραψε ὡς παραδείγματα ἐξιδανίκευσης κυρίως τὴν καλλιτεχνικὴ δραστηριότητα, τὶς διανοητικὲς ἀναζητήσεις καὶ τὴ θρησκευτικότητα. Ἡ σεξουαλικὴ ἐνόρμηση θεωρεῖται

ἐξιδανικευμένη ὅταν παρεκκλίνει πρὸς μὴ σεξουαλικούς σκοποὺς στοχεύοντας σὲ κοινωνικῶς καταξιωμένα ἀντικείμενα³².

6.6.1 Ἀκόμα καὶ ἡ γοητεία τοῦ προσώπου δὲν ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν ἐμπειρία τῆς μοναδικότητας. Μὲ τὰ κριτήρια τῆς φυσιοκρατίας, οἱ ἑτερόφυλοι ἐλκύονται ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ ἐνδεχόμενου συντρόφου τους, ἐπειδὴ τὸ πρόσωπο συνιστᾷ ἕναν μᾶλλον ἀξιόπιστο δείκτη ἡλικίας καὶ ἀντανακλᾷ τὴν ὑγεία, τὴν εὐχέρεια προσαρμογῶν, ἐπομένως εὐοίωνες προοπτικὲς πετυχημένης ἀναπαραγωγῆς. Τὸ ἴδιο καὶ τὰ σωματικὰ προσόντα τῆς κυρίως σεξουαλικῆς γοητείας (τὸ στῆθος, οἱ μηροὶ καὶ οἱ γλουτοὶ τῆς γυναίκας, τὸ ἀνάστημα, ἡ στιβαρότητα καὶ ἡ ρώμη τοῦ ἀνδρα) λειτουργοῦν ὡς ἀξιόπιστοι δείκτες τῆς διατροφικῆς κατάστασης, ἄρα καὶ τῆς ἀναπαραγωγικῆς ἰκανότητας, τῆς ἡδονικῆς συνεύρεσης, τῆς ἐπιτυχημένης κύησης, τῆς ἐπαρκοῦς γαλουχίας.

Τὰ ἐρωτικὰ συναισθήματα καὶ βιώματα, ἡ λεγόμενη ἀγάπη, ἡ τρυφερότητα, ἡ ἔμπρακτη φροντίδα, εἶναι παράγωγα τοῦ ἐξελικτικοῦ συμφέροντος, ὑποβοηθοῦν ἐξελικτικὲς προσαρμογές καὶ τὴν ἀναπαραγωγικὴν ἐπιτυχία³³.

7 Ἐρωτική καταγωγή τῆς λογικότητας

7 Ἡ φυσιοκρατική ἐκδοχή τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας θέλει νὰ βασίζεται σὲ πραγματικές πιστοποιήσεις. Τὸ ἐρώτημα εἶναι ἂν οἱ πραγματικές πιστοποιήσεις ἐξαντλοῦν τὸν ὀρισμὸ (τὴν ἐπαρκῆ σήμανση) τῆς σεξουαλικότητας τοῦ ἀνθρώπου.

7.1 Οἱ πιστοποιήσεις τῆς φυσιοκρατικῆς ἐκδοχῆς εἶναι πραγματικές στὸ ποσοστὸ ποὺ ἔχουν ἐρείσματα ἐπιστημονικῆς ἐγκυρότητας (: προσφερόμενα σὲ ἐμπειρική ἐπαλήθευση). Ἡ λειτουργία ὡστόσο τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας περιλαμβάνει καὶ ἐμπειρίες (δυναμικά, ἀλλὰ κοινὰ προσιτές) ποὺ δὲν ὑποτάσσονται στὴν ἐπιστημονικὴ ἀντικειμενοποίηση: ἐμπειρίες ποιότητων καὶ διαβάθμισης ποιότητων τῆς σεξουαλικότητας.

7.1.1 Ἄν συνυπολογίσουμε ὡς ὄρους λειτουργίας τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας τὶς ἐμπειρίες ποιότητων καὶ διαβάθμισης ποιότητων, τότε οἱ ἐπιστημονικῆς ἀντικειμενοποιήσεις δὲν καθιστοῦν τὴ φυσιοκρατικὴ ἐκδοχὴ ὀριστικὴ (ὀλοκληρωμένη) ἐρμηνεία. Συνιστοῦν ἐλλειπτικὴ πρόταση ἐρμηνείας τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας. Ἀφήνουν ἀνερμήνευτους συντελεστὲς τῆς σεξουαλικῆς συμπεριφορᾶς κοινὰ βεβαιωμένους (πεδία ἐμπειρίας ποιότητων).

7.1.2 Ὡς παραδειγματικὰ πεδία ἐμπειρίας ποιότητων τῆς σεξουαλικότητας θὰ μπορούσαν νὰ ἀναφερθοῦν:

ἢ ὑποκειμενικὴ «αἴσθησις» τοῦ κάλλους,
ἢ ἐμπειρία διάκρισης τοῦ ωραίου ἀπὸ τὸ ἀκαλλές,
οἱ διαβαθμίσεις τοῦ πόθου καὶ οἱ διαβαθμίσεις τῆς ζήδονῆς,
ἢ (πέρα ἀπὸ κάθε λογικὴ) ἐρωτικὴ ἀμοιβαιότητα,
ἢ ἐρωτικὴ γνώσις (: «ἐξαίφνης» ἀνάδυσις τῆς ἐτερότητας τοῦ ἄλλου),

ἢ θεληματικὴ (ἐνεργητικὴ) αὐθυπέμβαση καὶ θυσιαστικὴ ἀγάπη.
Εἶναι αὐτὰ ἐνδεικτικὰ πεδία ἐμπειρίας ποιότητων, μὴ ἀναγώγιμα στὴν ἀντικειμενοποιητικὴ (μηχανιστικὴ) λογικὴ φυσιοκρατικῆς ἐκδοχῆς τῆς σεξουαλικότητας. Ὅπως καὶ τὰ

ἀντίστοιχα πεδία ἐμπειρίας πόνου ἢ εὐεξίας — χαρακτηριστική ἡ ρήση τοῦ Wittgenstein: «Δὲν μπορῶ νὰ δείξω στὸν ἄλλο τὸν πονόδοντό μου, οὔτε νὰ τοῦ ἀποδείξω πῶς ἔχω πονόδοντο»³⁴.

7.1.3 Ὑπάρχει ἓνα ἀμφίστομο ἐνδεχόμενο πλάνης (καὶ πλάνη σημαίνει: ἀπώλεια αἰσθησης τῆς πραγματικότητας, ἀπώλεια τῆς δυνατότητας ἐντοπισμοῦ τῆς πραγματικότητας):

Νὰ μετασκευάζουμε τὰ ἐπιστημονικὰ ἐρείσματα τῆς φυσιοκρατικῆς ἐκδοχῆς σὲ *ιδεολογικὲς ἀρχὲς* ἱκανὲς νὰ ἐρμηνεύσουν καὶ τὰ μὴ ἀναγώγιμα σὲ ἀντικειμενοποίηση πεδία ἐμπειρίας ποιοτήτων (*ὕλιστικὴ ἰδεολογία*).

Νὰ μετασκευάζουμε σὲ *ιδεολογικὲς ἀρχὲς* τὰ μὴ ἀναγώγιμα στὴν ἀντικειμενοποίηση πεδία ἐμπειρίας ποιοτήτων, προκειμένου νὰ ὀδηγηθοῦμε σὲ μιὰ ἐνικὴ ὀλιστικὴ ἐκδοχὴ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς ὑποκειμενικῆς ἐμπειρίας (*ιδεαλιστικὴ ἰδεολογία*).

7.1.4 Ὀνομάζουμε *ιδεολογία* κάθε θεωρητικὴ κατασκευὴ σκόπιμα προσαρμοσμένη στὴν κατοχύρωση a priori πεποιθήσεων.

Πρβλ. καὶ πάλι: «Τόσο ὁ ἄθεος, ποὺ χλευάζει τὴ θρησκεία διότι δὲν βρίσκει ἀποδείξεις γιὰ τὰ δόγματά της, ὅσο καὶ ὁ πιστός, ποὺ προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξει τὴν ὑπαρξὴ Θεοῦ, ἔχουν πέσει θύματα εἰδωλολατρίας: εἰδωλοποίησης τοῦ ἐπιστημονικοῦ τρόπου σκέψης»³⁵.

7.1.5 Ἡ κατανόηση - ἐρμηνεία - γνώση τῆς πραγματικότητας προϋποθέτει τόσο τὴν ἀπροκατάληπτη ἔρευνα ὅσο καὶ τὸν σεβασμὸ τῶν ὀρίων-δυνατοτήτων τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου. Ἡ (κοινὴ ἀνθρώπινη) ἐμπειρία ποιοτήτων ἀνήκει στὴ γνώση τῆς πραγματικότητας, ἀλλὰ δὲν ἐλέγχεται μὲ τὶς μεθόδους τῆς ἐπιστήμης. Συνιστᾷ γνωστικὸ γεγονός ὑποκείμενο στὴν κοινὴ ἐμπειρία ἀλλὰ ἀνυπότακτο στὴν κοινὴ γλώσσα — ἀνυπότακτο σὲ σημασιόμενες μὲ ἀντικειμενοποιημένο κώδικα συνεννόησης πιστοποιήσεις.

7.2 Ἡ φυσιοκρατικὴ ἐκδοχὴ πιστοποιεῖ στὴν ἀνθρώπινη σεξουαλικότητα πραγματικὲς ἐκφάνσεις τῆς ἐξελικτικῆς νομοτέλειας (τῶν ἀδῆριτων βιολογικῶν σκοπιμοτήτων ποὺ διέπουν

τῆ φύση τοῦ ἀνθρώπου). Ἄλλα μὲ μόνες αὐτὲς τὶς πιστοποιήσεις δὲν ἐρμηνεύεται τὸ καθόλου (ὀλόκληρο τὸ γεγονός) τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας, ἢ μὴ ἀναγώγιμη σὲ σταθερὲς ποικιλομορφία του. Μένει ἀνερμήνευτο κυρίως τὸ ὑπαρκτικὸ (τρόπου τῆς ὑπάρξεως) ἄλμα ποὺ πιστοποιοῦμε εἰδικὰ στὸν ἄνθρωπο μὲ «κομβικὸ σημεῖο», ριζικὰ πρωτογενές, τῆ σεξουαλικότητα: ἄλμα ἀπὸ τὴν ὀρμὴ στὴν ἐπιθυμία, ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία στὴ γλώσσα, ἀπὸ τὴ γλώσσα στὴν πολυμέρεια (στὰ «ἄπειρα μόρια»³⁶) τῆς γνωστικῆς δυνατότητας, ἀπὸ τὶς νομοτελειακὲς δεξιότητες στὴν ποιητικὴ (δημιουργίας) ἑτερότητα· ἄλμα, τελικά, ἀπὸ τὸ ἀδιαφοροποίητο ἄτομο τῆς φυσικῆς ὁμοείδειας στὸ ὑποκείμενο τῆς αὐτοσυνείδητης ἐνεργητικῆς (ὄχι μόνο μορφικῆς) ἑτερότητας, δηλαδή τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τοὺς προκαθορισμοὺς τῆς φύσης.

7.2.1 Τὸ «κομβικὸ σημεῖο» ὅπου συγκροτεῖται ἢ πρωτογενῆς λογικὴ ἀναφορικότητα τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου εἶναι ἢ σεξουαλικότητα. Ἦδη στὸ ἐπίπεδο τῆς libido διαπλέκεται ἢ φυσικὴ νομοτέλεια μὲ τὴ «στόχευση» (ἐπιθυμία) τῆς ζωῆς-ὡς-σχέσης: ὡς ἐλευθερίας ἀπὸ τὴ φύση. «Εἶναι ὅπωςδὴποτε στὴν ἐπιθυμία ὅπου καθορίζεται τὸ οὐσιῶδες τῆς πρωτογενοῦς διαδικασίας»³⁷. Τὸ «ἰδιαζόντως ἀνθρώπινο» ἐντοπίζεται ἀφετηριακὰ στὴ δυνατότητα νὰ ἐκφέρεται ἢ libido ὡς ἐπιθυμία καὶ αἶτημα σχέσης. Ἄν ἢ γέννηση τοῦ βιολογικοῦ ἀτόμου ὑπόκειται στὶς προδιαγραφὰς τῆς φύσης, ὅμως ἢ γέννηση τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου εἶναι καρπὸς τῆς ἐπιθυμίας, ἔργο τῆς σχέσης. Δὲν εἶναι ὁ προηγμένος ἐγκέφαλος ἀφετηρία συγκρότησης τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου, ὁ ἐγκέφαλος ἐνεργεῖ (πραγματοποιεῖ) τὸ (ιδρυτικὸ τῆς ἀνθρώπινης ἰδιαιτερότητας) ὑπαρκτικὸ αἶτημα τῆς ἐπιθυμίας ζωῆς-ὡς-σχέσης. Ἡ σχέση συγκροτεῖ τὸν λόγο, ὄχι ὁ λόγος τὴν σχέση. Ὅ,τι ὀνομάζουμε ἀνθρώπινο ὑποκείμενο εἶναι ἓνα ἐρωτικὸ γεγονός, καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἐρωτικὸ γεγονός εἶναι καὶ λογικὴ ὑπαρξη.

7.2.2 Ὡς πρὸς τὴν ἀναπαραγωγικὴ-ἐξελικτικὴ νομοτέλεια ποὺ διέπει τὴ σεξουαλικότητα, ἢ δυνατότητα τῆς σχέσης ἀποτελεῖ ρωγμὴ ἀσυνέχειας. Ἀσυνέχειας σὲ μιὰ δεδομένη ὑπαρκτικὴ

πραγματικότητα που ρηγματούμενη δὲν καταλύεται.

7.2.3 Ἡ κάποια (σχετική πάντοτε ἀλλὰ πραγματική) ἐλευθερία ἀπὸ τῆ φύση (τὸ ὑπαρκτικὸ ἄλμα τῆς σχέσης) δὲν ἀναιρεῖ τοὺς ὅρους τῆς φύσης: τοὺς προϋποθέτει γιὰ νὰ τοὺς ὑπερβεῖ.

Ἐνεργεῖται ἡ σχέση μὲ τις ἐνέργειες-δυνατότητες τῆς φύσης. Καὶ ταυτόχρονα ὑπερβαίνει ὡς γεγονός τις προκαθορισμένες ἀναγκαιότητες ποὺ διέπουν τὰ φυσικὰ ἐνεργήματα.

7.2.4 Τί σημαίνει ὅτι ἡ σχέση «ὑπερβαίνει» τὴ φύση; Σημαίνει ὅτι ἡ σχέση διαφοροποιεῖται ὑπαρκτικὰ ἀπὸ τὴ φύση, συνιστᾷ διαφορετικὸ τρόπο τῆς ὑπαρξῆς. Ὁ ὑπαρκτικὸς τρόπος τῆς σχέσης, ἂν καὶ ἐνεργεῖται μὲ τις ἐνέργειες (δυνατότητες) τῆς φύσης, «ἐμπεριέχει» δυνατότητες ἐλευθερίας ἀπὸ τοὺς προκαθορισμοὺς (ἀναγκαιότητες) τῆς φύσης.

Τις δυνατότητες ἐλευθερίας ἀπὸ τὴ νομοτέλεια τις ἐκδεχόμεστε ὡς πλεονέκτημα καὶ ὑπεροχή. Γι' αὐτὸ λέμε: Ἡ σχέση ὑπερβαίνει τὴ φύση.

7.2.5 Ὁ τρόπος γιὰ τὴν ἄφιξη (σωστότερα: προσέγγιση) στὴν ἐλευθερία ἀπὸ τὴ φύση δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ κάποιες φυσικὲς λειτουργικὲς δυνατότητες. Τὸ ὑπαρκτικὸ ἄλμα ἀπὸ τὴ φύση (νομοτέλεια) στὴ μετα-φύση (ἐλευθερία) προϋποθέτει τὴ φύση, ἐνῶ ταυτόχρονα τὴν ὑπερβαίνει.

7.2.6 Φύση (νομοτέλεια) καὶ μετα-φύση (σχέση) διαπλέκονται ἀφεταιριακὰ (ὡς πρωτογενῆς διαδικασίας) στὴν ἀνθρώπινη σεξουαλικότητα. Ὅπως διαπλέκονται καὶ στὴ λειτουργία τῆς συνείδησης καὶ τοῦ ἀσυνειδήτου.

7.2.7 Γλωσσικὰ σημαίνοντα γιὰ νὰ δηλωθεῖ ἡ ἐλευθερία ἀπὸ τὴ φύση, ἡ ζωῆ-ὡς-σχέση: ἀνιδιοτέλεια, αὐθυπέμβαση, αὐταπάρνηση, ἀγάπη, ἔρωτας.

7.3 Στὸν ἄνθρωπο (εἰδικὰ καὶ μόνο) ἡ ἀνάγκη τῆς τροφῆς (ὁρμὴ τῆς αὐτοσυντήρησης) ὑπηρετεῖ τὴν ἐπιθυμία ζωῆς-ὡς-σχέσης — ἐπιθυμία ποὺ συγκροτεῖ τὸν ἄνθρωπο σὲ λογικὸ ὑποκείμενο. Προτεραιότητα (πρωτογενοῦς διαδικασίας) ἔχει ἡ ἐπιθυμία ζωῆς-ὡς-σχέσης. Καὶ διαμεσολαβεῖται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς τροφῆς.

Ἐπίσης: Στὸν ἄνθρωπο (εἰδικὰ καὶ μόνο) ἡ σεξουαλικὴ ἀνάγκη (ὄρμη τῆς διαιώνισης) λειτουργεῖ ὡς libido. Ὑπηρετεῖ τὴν ἐπιθυμία ζωῆς-ὡς-σχέσης (ἐπιθυμία ἀπεριόριστης ζωῆς σὲ πάντοτε ἀπλήρωτη πληρότητα σχέσης), ποὺ συγκροτεῖ τὸν ἄνθρωπο σὲ λογικὸ ὑποκείμενο.

7.3.1 Ἦδη ἡ φροϋδικὴ ἐκδοχὴ (πρὶν ἀπὸ τὶς προωθημένες ἀναλύσεις τοῦ Lacan) ἐρμηνεύει τὴν libido ὡς ὁμολογὴ μὲ τὴν ἀγάπη, ὅπως καὶ τὴν πείνα ὁμολογὴ μὲ τὸ ἐνστικτο διατροφῆς³⁸.

Ἡ libido, σύμφωνα μὲ τὸν Freud, βρίσκεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ὄρμη τῆς αὐτοσυντήρησης³⁹.

Διατηρεῖται ὁ σεξουαλικὸς χαρακτήρας τῆς, ἐνῶ ταυτόχρονα «παραμένει ἔκφραση τῶν ἐνορμήσεων ποὺ σχετίζονται μὲ ὅτιδήποτε μποροῦμε νὰ ἐννοήσουμε ὑπὸ τὴν ὀνομασία ἀγάπη»⁴⁰.

Μὲ τὸ κείμενό του *Jenseits des Lustprinzips* (1920) εἰσάγει ὁ Freud τὴν ἔννοια τοῦ ἔρωτα ὡς θεμελιακὴ ἀρχὴ τῶν ἐνορμήσεων ζωῆς, ὡς ὄρο συνώνυμο μὲ τὴν ἐνόρμηση ζωῆς καὶ σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἐνόρμηση θανάτου⁴¹, ταυτίζοντας συχνὰ τὸν ἔρωτα μὲ τὴν libido⁴².

7.3.2 Τὸ ἀνθρώπινο βρέφος ἔρχεται στὴ ζωὴ δίχως λόγο, σκέψη, κρίση, φαντασία. Ἔρχεται προικισμένο μόνο μὲ τὴν ἐπιθυμία ζωῆς-ὡς-σχέσης, ποὺ καθιερώθηκε νὰ σημαίνεται μὲ τὴν λατινικὴ λέξη *libido* (ἐπιθυμία-πόθος).

Ἡ ἐπιθυμία ζωῆς-ὡς-σχέσης διαμεσολαβεῖται ἀφετηριακὰ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία γιὰ τὸ στήθος τῆς μάνας, τὸ σῶμα τῆς μάνας, τὴν παρουσία (ἀγκαλιά, στοργή, τρυφερότητα) τῆς μάνας.

Διαμεσολαβεῖται προοδευτικὰ ἀπὸ κάθε κλήση σὲ σχέση, ποὺ δημιουργεῖ στὸν ὑποδοχέα τῆς κλήσης τὸν πόθο μόνιμης καὶ ὀλοκληρωτικῆς ἔνωσης (συν-ουσίας) μὲ τὸ κλητικὸ γεγονός. Τὸ κλητικὸ γεγονός (ὁ πρόξενος τοῦ πόθου συν-ουσίας) ἔχει γιὰ τὸν ὑποδοχέα τῆς κλήσης τὴ δυναμικὴ τοῦ κάλλους — τὴν κλητικὴ ἀκριβῶς δυναμικὴ. Μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ κάλλος ἀνθρώπινου προσώπου, ἀλλὰ καὶ ἔμμεση φανέρωσή του: μιὰ χειρονομία, ἓνα χαμόγελο, ἡ χάρη τοῦ κορμιοῦ, τὸ τραγούδι, μιὰ μουσικὴ σύνθεση, μιὰ ζωγραφιά, ἓνα ποίημα. Κλητικὸ σὲ συν-ουσία γεγονός μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ τὸ κοσμικὸ κάλλος: ἓνα ἡλιοβασίλεμα, ἡ θάλασσα,

Ένα λουλούδι, ένα τοπίο.

Από κάποιο όριο βιολογικής ωριμότητας και μετά, ή επιθυμία της ζωής-ώς-σχέσης διαμεσολαβείται και από τη σεξουαλική ανάγκη. Όπως ή ζωτική ανάγκη της τροφής, έτσι και ή ζωτική σεξουαλική ανάγκη συγκεκριμενοποιεί σε ύπαρκτικά ενεργήματα την επιθυμία της ζωής-ώς-σχέσης, χωρίς να εξαντλεί ποτέ την επιθυμία.

7.3.3 Λόγος κάλλους είναι ο σημαντικός της δυνατότητας για εκπλήρωση της πάντοτε απλήρωτης ζωτικής επιθυμίας. Στο πεδίο της κλητικής δυνατότητας κρίνεται και ή αντι-κείμενη έτοιμότητα για άπροϋπόθετη ανιδιοτελή σχέση, αὐθυπέμβαση, αὐτοπροσφορά: τὸ ἀνερμήνευτο «δῶρο» της ἀμοιβαιότητας. Ταυτόχρονα, καίριος συντελεστής κάλλους είναι ή ἀποκαλυπτική δυναμική της έτερότητας: τὸ μοναδικό, ἀνόμοιο και ἀνεπανάληπτο τοῦ κλητικοῦ γεγονότος ὡς ἀμεσότητα ἐμπειρικής πιστοποίησης.

7.3.4 Τὸ κάλλος είναι λόγος κλητικός σὲ ζωτική σχέση, και σημαίνεται αὐτὸς ὁ λόγος μὲ τὴ γλώσσα της τέχνης, της θρησκείας, της συλλογικής καλλιέργειας (πολιτισμοῦ). Κάθε τέτοια γλώσσα είναι πεδίο ἐμπειρίας ποιημάτων. Ἡ ἐρμηνεία τους ὡς «ἐξιδανικευμένων» (sublimiert) ἐκφάνσεων της ἀναπαραγωγικής ἐξελικτικής δυναμικής είναι μιὰ ὑποθετική πρόταση μηχανιστικής λογικής μὲ πασιφανή και πελώρια ἐρμηνευτικὰ κενά.

8 Ἐγκέφαλος, συνείδηση, ὑποκείμενο

8 Ἡ σχέση ὡς ὑπαρκτικὸ γεγονὸς (γεγονὸς καθοριστικὸ τρόπου τῆς ὑπαρξῆς) ἐνεργεῖται μὲ ἐνέργειες (δυνατότητες) τῆς φύσης, ἐνῶ «ἐμπεριέχει» καὶ ἐνδεχόμενα ἐλευθερίας ἀπὸ τῆ φυσικῆ νομοτέλεια.

Χάρη σὲ ποιὰ φυσικὰ ἐνεργήματα κατορθώνεται ἡ σχέση, ποιὰ εἶναι τὰ φυσικὰ (βιολογικά) προαπαιτούμενα γιὰ τὴν πραγματοποίηση σχέσης, ἄρα καὶ ἐλευθερίας ἀπὸ τοὺς προκαθορισμοὺς (ἀναγκαιότητες) τῆς φύσης;

8.1 Κάποιο εἶδος «σχέσης» πιστοποιοῦμε καὶ σὲ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα: «σχέσεις» ποὺ δημιουργοῦν μεταξύ τους ἢ καὶ μὲ ἄλλα ζῶα ἢ μὲ τὸν ἄνθρωπο. Προβάλλοντας τὴν ἀνθρώπινη ἐμπειρία μας μιλάμε γιὰ «σχέσεις» μητρικῆς καὶ πατρικῆς φροντίδας τῶν ζώων γιὰ τὰ νεογνά τους, γιὰ «σχέσεις» πιστότητας καὶ εὐγνωμοσύνης μὲ ὅποιον τοὺς παρέχει τροφή καὶ προστασία.

8.1.1 Βιολογικὴ «βάση» τέτοιων «σχέσεων» εἶναι προφανῶς ἡ ἐγκεφαλικὴ λειτουργία τῆς μνήμης σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ἔνστικτο (τὰ ἀντανακλαστικά) αὐτοσυντήρησης. Ἡ (πάντοτε ἡδονικὴ) ἀνταπόκριση στὴν ἀνάγκη γιὰ τροφή καὶ προστασία πρέπει νὰ συνδέεται στὴ μνήμη τοῦ ζώου μὲ τὸν πρόξενο αὐτῆς τῆς ἡδονῆς (μὲ τὶς ὀπτικές, ὀσφραντικὲς ἢ ἄλλες πιστοποιήσεις τῆς παρουσίας του). Ἔτσι, ἡ λεγόμενη ἀπὸ μᾶς «πιστότητα», «εὐγνωμοσύνη», «φιλία» τοῦ ζώου λειτουργεῖ μᾶλλον μὲ τὸν χαρακτήρα νομοτέλειας τῶν «ἀντανακλαστικῶν τοῦ Παυλώφ».

8.2 Στὸ πεδίο τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας μας ὅ,τι ὀνομάζουμε σχέση εἶναι γεγονὸς ποὺ προϋποθέτει:

τὴν αὐτεπίγνωση τοῦ ἐγώ,
τὴ συνείδηση γιὰ τὴν ἑτερότητα τοῦ ἐσὺ ἢ τοῦ αὐτό,
τὴ νοητικὴ (κριτικὴ) κατηγοριοποίηση τῆς διαφορᾶς,
τὴ δυνατότητα γλωσσικῆς κοινοποίησης (σήμανσης) τόσο τῶν ἐμπειριῶν αὐτεπίγνωσης καὶ ἑτερότητας ὅσο καὶ τῶν νοητικῶν

(κριτικῶν) κατηγοριοποιήσεων τῆς ἐμπειρίας.

8.2.1 Μνήμη (ἀναδρομικὴ αἴσθηση) ἡδονῆς ἢ δυσαρέσκειας, ἀσφάλειας ἢ ἀπειλῆς δὲν σημαίνει λειτουργία συνείδησης, ἄρα καὶ ἴδρυση γεγονότος σχέσης. Συνείδηση προϋποθέτει ἢ ἐπίγνωση μοναδικότητας τῆς αἴσθησης καὶ ἐτερότητας τοῦ αἰτίου τῆς. Τουλάχιστον ἔτσι περιγράφεται ἡ ἀνθρώπινη ἐμπειρία.

Χωρὶς μνήμη δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει συνείδηση. Ὅμως καὶ μόνη ἡ μνήμη δὲν δηλώνει συνείδηση. Ἡ μνήμη εἶναι ἀναγκαία ἀλλὰ ὄχι καὶ ἰκανὴ συνθήκη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ συνείδησης.

8.3 Στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας ἡ σχέση εἶναι συνειδητὸ γεγονός — ἀποτελεῖ ἢ συνείδηση ἀναγκαία συνθήκη γιὰ τὴν πραγματοποίηση σχέσης.

Εἶναι ἢ συνείδηση τὸ βιολογικὸ (φυσικὸ) προαπαιτούμενο τῆς σχέσης; Ξέρουμε ὅτι ὑπάρχουν βλάβες ἐγκεφαλικῆς ποῦ δυσχεραίνουν ἢ καὶ ἀκυρώνουν τὴ λειτουργία τῆς συνείδησης. Μποροῦμε ἀπὸ αὐτὸ νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἢ συνείδηση εἶναι φυσικὸ (βιολογικὸ) δεδομένο, ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα διαδικασίας σὲ «ἀπολύτως ὑλικὸ πεδίο» (στὸ πεδίο τοῦ ἐγκεφάλου);

8.3.1 Ἐνα τέτοιο συμπέρασμα δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐλεγχθεῖ ἐπιστημονικά, νὰ προσλάβει ἐπιστημονικὴ ἐγκυρότητα.

Προϋπόθεση ἐπιστημονικῆς ἐγκυρότητας εἶναι ἢ δυνατότητα ἀντικειμενικῶν πιστοποιήσεων: πιστοποιήσεων ποῦ προσφέρονται στὴν κοινὴ ἐπαλήθευση (μποροῦν νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν ἀπὸ ὅποιονδῆποτε) εἴτε μὲ ἄμεση παρατήρηση εἴτε μὲ παρατήρηση σὲ συνθήκες ἐργαστηρίου (ἐλεγχόμενο πείραμα).

Τὸ φαινόμενο τῆς συνείδησης εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑπαχθεῖ στοὺς ὄρους ἀντικειμενικοῦ (ἐπιστημονικοῦ) ἐλέγχου. Διότι μπορεῖ νὰ βεβαιωθεῖ μόνο ὡς ὑποκειμενικὴ ἐμπειρία, ἐμπειρία ἀπόλυτης ὑποκειμενικῆς ἐτερότητας. Καὶ διότι, ὡς ἐμπειρικὸ δεδομένο ὑποκειμενικῆς ἐτερότητας, προηγεῖται καὶ καθορίζει τὸν τρόπο (διαδικασία) ἀλλὰ καὶ τὴν ἴδια τὴ δυνατότητα κάθε πιστοποίησης, ὅπως καὶ κάθε ἀπόπειρας γιὰ τὴν ἐπιβεβαίωση πιστοποιήσεων.

Δὲν ἀνήκει στὶς φυσικῆς μου δυνατότητες νὰ πιστοποιήσω (νὰ παρατηρήσω καὶ ἀντικειμενοποιήσω) τὸν τρόπο (διαδικασία) ἢ

και τὴ δυνατότητα τοῦ ἄλλου νὰ συνειδητοποιεῖ τὰ φαινόμενα. Ἀδύνατο νὰ ξέρω ἂν αὐτὸ ποῦ ὁ συγκεκριμένος ἄλλος συνειδητοποιεῖ ὡς κόκκινο χρῶμα εἶναι τὸ ἴδιο μὲ ὅ,τι ἐγὼ συνειδητοποιῶ ὡς κόκκινο.

8.3.2 Ἡ συνείδηση εἶναι ἀναγκαῖα προϋπόθεση γιὰ τὴν πραγματοποίηση σχέσης καὶ ὁ ἐγκέφαλος ἢ ἀναγκαῖα προϋπόθεση γιὰ νὰ λειτουργήσῃ συνείδηση. Εἶναι ἡ συνείδηση καὶ ἰκανὴ συνθήκη γιὰ τὴν πραγματοποίηση σχέσης — εἶναι ὁ ἐγκέφαλος καὶ ἰκανὴ συνθήκη λειτουργίας τῆς συνείδησης;

Τελικά: Εἶναι ὁ ἐγκέφαλος τὸ βιολογικὸ (φυσικὸ) προαπαιτούμενο τῆς σχέσης;

8.3.3 Θετικὴ ἀπάντηση μὲ ἐπιστημονικὴ ἐγκυρότητα δὲν εἶναι δυνατό νὰ δοθεῖ στὰ παραπάνω ἐρωτήματα. Ἡ σπουδὴ τοῦ ἀνθρώπινου ἐγκεφάλου μοιάζει νὰ συναντᾷ κάποια ὄρια πέρα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἡ ἐπιστημονικὴ (ἀντικειμενικὴ) πιστοποίηση εἶναι ἀνέφικτη. Παραδείγματα:

α. Μὲ ἐγκυρότητα ἔχει «χαρτογραφήσει» ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, σὲ σημαντικὸ ποσοστὸ, τὶς λειτουργίες τοῦ ἐγκεφάλου (: ξέρουμε ποῦ ρυθμίζεται τί). Ὅμως πιστοποιοῦμε ὅτι κάθε λειτουργία νοητικὴ δὲν εἶναι τὸ ἀπευθείας ἀποτέλεσμα τῆς δράσης κάποιου ἐγκεφαλικοῦ κέντρου ἢ τοῦ συντονισμοῦ κάποιων κέντρων. Κάτι μεσολαβεῖ ἀνάμεσα στὴν αἰτιώδη πρόκληση μιᾶς ἐγκεφαλικῆς λειτουργίας καὶ στὴν ἴδια τὴ λειτουργία. Τὸ κάτι ποῦ μεσολαβεῖ ἀφορᾷ στὴ συμπεριφορὰ τοῦ ὅλου ἐγκεφάλου, ὄχι μερῶν ἢ τμημάτων του.

β. Μὲ ἐγκυρότητα πιστοποιοῦμε ὅτι ὁ ἀνθρώπινος ἐγκέφαλος ἔχει ἀπόλυτη ἀτομικὴ (δομῆς καὶ λειτουργίας) ἑτερότητα: Κάθε ἀνθρώπου (ποῦ ὑπῆρξε, ὑπάρχει καὶ θὰ ὑπάρξει) ὁ ἐγκέφαλος ἔχει δομὴ (ὀργάνωση) μοναδική, ἀνόμοια, ἀνεπανάληπτη. Μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ τεχνολογία μπορεῖ νὰ πιστοποιηθεῖ ὅτι ἡ ἑτερότητα κάθε ἐγκεφάλου δὲν εἶναι μόνο συντακτικὴ-μορφολογικὴ, ἀλλὰ ἑτερότητα ἐνὸς συνεχοῦς γίγνεσθαι: Τὰ νευρωνικὰ δίκτυα κάθε ἐγκεφάλου βρίσκονται σὲ συνεχὴ μεταβολὴ αὐτο-οργάνωσης. Ὁ ἐγκέφαλος εἶναι ὄργανο ποῦ αὐτο-οργανώνεται συνεχῶς.

γ. Ἡ αὐτο-οργάνωση τοῦ ἐγκεφάλου (ἡ ἑτερότητα αὐτοῦ τοῦ

γίγνεσθαι) «διαπλέκεται» με τὴν ὑποκειμενικὴ αὐτοσυνειδησία. Στὴ «διαπλοκὴ» διαφαίνεται μιὰ διπλῆς κατευθύνσεως ἀλληλουχία αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος — κάτι ἀνάλογο με τὴν ἀπροσδιοριστία ἢ τὸν «δυϊσμό» φυσικῶν φαινομένων μικροσκοπικῆς κλίμακας (θεωρία τοῦ δυϊσμοῦ σωματιδίου - κύματος). Οἱ προσδιορισμοὶ τῶν νευροφυσιολόγων ἐπιτρέπουν τὴν ἀντιφατικὴ γλωσσικὴ διατύπωση ὅτι: Ὅσο ἡ συνείδηση εἶναι «προϊόν» τοῦ ἐγκεφάλου, τόσο καὶ ἡ λειτουργία τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι «προϊόν» τῆς συνείδησης. Ἐνῶ στὸ ἔμβρυο ἡ σύνταξη-ὄργάνωση τοῦ ἐγκεφάλου γίνεται μέσῳ γονιδιακῶν ἐντολῶν, μετὰ τὴ γέννηση οἱ νευρωνικὲς διασυνδέσεις καθορίζονται καὶ ἀπὸ τὴ λειτουργία τῆς συνείδησης, ὅπως καθορίζονται ἐπίσης καὶ ἀπὸ κοινωνικοὺς (τοῦ ἀνθρώπινου περιβάλλοντος) παράγοντες.

δ. Ἀπὸ κάποιο ὄριο ὠρίμανσης τοῦ ἀνθρώπινου βρέφους καὶ μετὰ, ἡ σύνταξη-ὄργάνωση τῶν ἐγκεφαλικῶν λειτουργιῶν (οἱ διασυνδέσεις τῶν νευρῶνων) εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς συνείδησης. Πολὺ χαρακτηριστικὴ, ἡ διαπλοκὴ τῆς συνείδησης μετὰ τὴν «κωδικοποίηση» τῆς ὀπτικῆς πληροφορίας (σὲ διαφορετικὰ ἐπίπεδα λειτουργίας τῶν νευρῶνων): τὴν κριτικὴ ἀφαιρετικὴ ἀναγωγή τῶν αἰσθητηριακῶν παραστάσεων σὲ ἐνικὲς νοητικὲς εἰκόνες («ἰδέες», ἀπὸ τὸ ἰδεῖν) ποὺ ἀποτυπώνονται («ἐγγράφονται») στὸν νοῦ (μένουν «ἐν-νῶ», γίνονται ἔννοιες).

ε. Κατάληξη τῆς διαπλοκῆς: ἡ «γλωσσοποίηση» τῶν ὀπτικῶν ἐρεθισμάτων καὶ παραστάσεων, δηλαδή ἡ σύνδεσή τους με συμβολικὲς ἀκουστικὲς εἰκόνες (μετὰ τὰ σημαίνοντα τοῦ γλωσσικοῦ κώδικα). Ὁ τρόπος μετὰ τὸν ὁποῖο οἱ ἀντικειμενικὲς λειτουργίες τοῦ ἐγκεφάλου (π.χ. οἱ διαδικασίες ποὺ ἐξασφαλίζουν τὴ χρωματικὴ ὄραση) συνδέονται μετὰ τὸν νοητικὸ κόσμον τῆς ὑποκειμενικότητας (δημιουργοῦν ὑποκειμενικὲς ἐμπειρίες) εἶναι τρόπος ἀνυπότακτος στὴν ἐπιστημονικὴ προσέγγιση καὶ δικαιολογεῖ τὴ διατύπωση γιὰ ἀμφίδρομο ἀλληλοεπηρεασμὸ συνείδησης καὶ ἐγκεφάλου⁴³.

στ. Ἡ αὐτο-ὄργάνωση τοῦ ἐγκεφάλου (ὡς ἑτερότητα τοῦ συντακτικοῦ-μορφολογικοῦ του γίγνεσθαι) διαπλέκεται μετὰ τὴν ὑποκειμενικὴ αὐτοσυνειδησία κατεξοχὴν (;) στὶς περιπτώσεις κριτικῆς καὶ φανταστικῆς λειτουργίας τῆς νόησης: Ὁ κάθε

ἄνθρωπος ἔχει τὶς δικές του (μοναδικές καὶ ἀνόμοιες) αἰσθητηριακές παραστάσεις (κυρίως ὀπτικές) τῶν ὁμοειδῶν ἀντικειμένων. Ἀπὸ αὐτὲς ὁ νοῦς ἀφαιρεῖ τὰ ἀτομικά (περιστατικά-περιστασιακά) γνωρίσματα καὶ συγκροτεῖ μιὰ ἐνικὴ καὶ σταθερὴ εἰκόνα (ιδέα-ἐννοια). Ἡ εἰκόνα συνοψίζει ἐκεῖνα τὰ ἀναγκαῖα γνωρίσματα ποὺ εἶναι καὶ ἱκανὰ νὰ ὀρίσουν τὴν ὁμοειδεῖα (τὰ γνωρίσματα ποὺ κάνουν κάθε ἐπιμέρους ἀντι-κείμενο νὰ δηλώνεται μὲ τὸ κοινὸ ὄνομα τῆς συγκεκριμένης ὁμοειδεῖας). Ὅμως ταυτόχρονα μὲ τὴν κριτικὴ ἀφαιρετικὴ αὐτὴ λειτουργία (τὴν ἀναγωγικὴ τῆς ἐτερότητας τῶν ἀτομικῶν παραστάσεων-ἐμπειριῶν σὲ κοινὲς καὶ κοινωνούμενες ιδέες-ἐννοίες) ὁ νοῦς ἔχει καὶ τὴ φανταστικὴ ἱκανότητα: συνδυασμοῦ, συσχετισμοῦ, σύνταξης ἐννοιῶν, παραγωγῆς σύνθετων ἢ καινούργιων ἐννοιῶν, κ.λπ. Κριτικὴ καὶ φανταστικὴ λειτουργία τῆς νόησης εἶναι χαρακτηριστικὸ πεδίο διαπλοκῆς ἢ ἀμφίδρομου ἀλληλοεπηρεασμοῦ συνείδησης καὶ ἐγκεφάλου.

8.4 Μία ἀπὸ τὶς ἐκφάνσεις τῆς ἀνθρώπινης νοητικῆς συμπεριφορᾶς εἶναι καὶ ἡ λεγόμενη διαίσθηση (: *intuitus intellectualis* — μέγα πρόβλημα γιὰ τὶς ἀπαιτήσεις γνωστικῆς ἀντικειμενικότητας τῆς δυτικῆς φιλοσοφικῆς σκέψης, ἤδη ἀπὸ τὸν Νικόλαο Κουζάνο ἕως τὸν Kant, ἀλλὰ καὶ τὸν Husserl ἢ τὸν Merleau-Ponty). Χαρακτηρίστηκε ἡ διαίσθηση ὡς «ἡ γνώση ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸ πουθενά»: δὲν προκύπτει ἀπὸ τὴν παρατήρηση, οὔτε ἀπὸ τὴ συλλογιστικὴ, οὔτε ὑπακούει σὲ προδιαγραφὲς μεθόδου. Εἶναι ἡ ἀναίτια ἄφιξη σὲ γνώση, λύση ἢ ἐπιλογή — προκύπτει αἰφνίδια καὶ ἀδικοιολόγητα. Μὲ ἄλμα ὁ νοῦς ἀντιλαμβάνεται κάτι, χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ ἐντοπίσει τὸ πῶς καὶ τὸ γιατί.

8.4.1 Ὁ ρόλος τῆς διαίσθησης εἶναι κεφαλαιώδης στὰ Μαθηματικά: αὐτὴ τὰ συγκροτεῖ ὡς γλώσσα παραπεμπτικὴ σὲ πραγματικότητες ἀπρόσιτες στὴν αἰσθητὴ πιστοποίηση. Ἀποφασιστικὸς ἀποδείχθηκε ὁ ρόλος τῆς διαίσθησης καὶ στὶς νεωτερικὲς ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις — ἐκτόπισε τὴν ἐπαγωγικὴ μέθοδο γιὰ χάρη τῆς παραγωγῆς: τῆς συγκρότησης προτάσεων ἐρμηνευτικῶν τῆς πραγματικότητας μὲ ἀφετηρία τὴ

δισθητικὴ σύλληψη μιᾶς γενικῆς ἐρμηνευτικῆς ἀρχῆς.
Προηγείται ὁ δισθητικὸς ἐντοπισμὸς τῆς γενικῆς ἀρχῆς καὶ ἐπικυρώνεται μὲ τὴν ἐπαλήθευση τῶν προτάσεων ποὺ προκύπτουν ἀπὸ αὐτήν⁴⁴.

8.4.2 Εἶναι λειτουργία τοῦ ἐγκεφάλου ἡ διαίσθησις ἢ πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ στὴν ἀπροσδιοριστία τῆς συνείδησις;

Τὸ ἐρώτημα ἐντοπίζει ἓνα ἀκόμα ὄριο στὴν ἐρμηνεία τῆς λογικότητος τοῦ ἀνθρώπου πέρα ἀπὸ τὸ ὅποιο ἡ ἐπιστημονικὴ (ἀντικειμενικὴ) πιστοποίηση εἶναι ἀνέφικτη.

Δὲν ἔχουμε κανένα ἐπιστημονικὸ ἔρεισμα γιὰ νὰ ἀποδώσουμε τὴ διαίσθησις (ὅπως καὶ τὴ συνείδησις) σὲ κάποιον ἄλλο παράγοντα ἐκτὸς τοῦ ἐγκεφάλου. Ἄλλὰ δὲν ἔχουμε καὶ κανένα ἐπιστημονικὸ ἔρεισμα γιὰ νὰ ἀποδώσουμε σὲ μόνη τὴ λειτουργία τοῦ ἐγκεφάλου τὴ διαίσθησις (ὅπως καὶ τὴ συνείδησις).

Ἄνάμεσα στὶς φυσικὲς (χημικὲς, ἠλεκτρικὲς, βιολογικὲς) ἐγκεφαλικὲς διαδικασίες καὶ στὴ συνείδησις ἢ στὴ διαίσθησις ὑπάρχει ἀπόστασις ἐρμηνευτικὰ ἀγεφύρωτη: Παραμένει ἐπιστημονικὰ ἀπροσδιόριστος (ἀνερμήνευτος) ὁ μετασχηματισμὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμάτων ποὺ δέχεται ὁ ἐγκέφαλος σὲ ἐμπειρία αὐτοσυνειδησίας, ἐμπειρία ὑποκειμενικῆς αὐτεπίγνωσις, σὲ ἐπίγνωσις ἑτερότητος κάθε ὑποκειμενικῆς ἐμπειρίας.

(Συχνὰ στὰ Μαθηματικὰ ἢ στὴ μεθοδικὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἡ διαίσθησις προκρίνει ἐπιλογὲς καὶ λύσεις ποὺ ἀρνεῖται ἡ λογικὴ. Τότε ἡ μεθοδικὴ ἀναστροφὴ τῆς ἐρευνητικῆς κατεύθυνσις —ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιλογῆς ἢ λύσις πρὸς τὸ ἀφετηριακὸ δισθητικὸ πρόκριμα— μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει στὴν ἐκ τῶν ὑστέρων λογικὴ ἐπαλήθευση τῆς ἄλογης ἀρχικὰ διαίσθησις.)

8.4.3 Ἐγκεφαλικὲς βλάβες ἢ γήρανσις τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι δυνατὸ νὰ ἀκυρώσουν τὴ διαίσθησις ἢ καὶ τὴ συνείδησις. Νὰ ἀλλοιώσουν ἢ νὰ ἀκυρώσουν καὶ τὴ λειτουργία τῆς γλώσσας. Ἐπανερχόμεστε ἔτσι στὸ ἐρώτημα: Σίγουρα ὁ ἐγκέφαλος εἶναι συνθήκη ἀναγκαία· εἶναι ὅμως καὶ ἱκανὴ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ συνείδησις, διαίσθησις, γλώσσας;

Ἡ συμβολικὴ-παραπεμπτικὴ λειτουργία τῆς γλώσσας προϋποθέτει συχνὰ δισθητικὴ κατανόησις τῶν ἐκφραζομένων,

ιδιαίτερα όταν πρόκειται για τὸ νόημα μιᾶς πρότασης, για τὴ σημαντικὴ τῆς σύνταξης (τῆς συντακτικῆς ἄρθρωσης καὶ δομῆς). Ταυτόχρονα ἡ διαισθητικὴ κατανόηση τῆς γλωσσικῆς συμβολικῆς (ἢ νοηματοδότηση τῆς πραγματικότητας μέσω τῆς ὑποκειμενικῆς «μετάβασης» ἀπὸ τὰ γλωσσικὰ σημαίνοντα στὰ ἐμπειρικὰ σημαιόμενα) προϋποθέτει λειτουργία αὐτοσυνειδησίας (συνειδησιακὴ αὐτεπίγνωση).

Συνείδηση, γλώσσα καὶ διαίσθηση σαφῶς διαπλέκονται σὲ συνθῆκες ἀπροσδιοριστίας ἐνὸς ἐνιαίου ἐνεργητικοῦ γίγνεσθαι. Ἄν στὴ διαπίστωση αὐτὴ προσθέσει κανεὶς καὶ τὴν ὀργανικὴ διαπλοκὴ γλώσσας καὶ σκέψης, σκέψης καὶ κρίσης, κρίσης καὶ φαντασίας, φαντασίας καὶ μνήμης, τότε τὸ ἐνιαῖο ἐνεργητικὸ (σὲ συνθῆκες ἀπροσδιοριστίας) γίγνεσθαι διευρύνεται καὶ περιλαμβάνει τὴν ὀλοκληρία τῶν ἰδιωμάτων τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου.

8.4.4 Τὸ ἐνιαῖο ἐνεργητικὸ γίγνεσθαι τῆς ὑποκειμενικῆς λογικότητας εἶναι σαφῶς συνάρτηση (μὲ πραγματικούς ὄρους, σὲ συνθῆκες ἀπροσδιοριστίας) τῶν ἐγκεφαλικῶν λειτουργιῶν. Ἄλλὰ εἶναι ἐξίσου συνάρτηση καὶ τοῦ περιβάλλοντος (φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ) κάθε ἀνθρώπου.

Στὴ δευτέρη αὐτὴ πιστοποίηση συγκλίνουν συμπερασματικοὶ ἀφορισμοὶ ποὺ συνάγονται ὡς κοινοὶ τόποι τῆς Νευροβιολογίας καὶ τῆς Κλινικῆς Ψυχολογίας, ἀπὸ διαφοροποιημένη, συχνά, ἐρμηνευτικὴ ὀπτική. Νὰ ἐπαναλάβουμε κάποια χαρακτηριστικὰ δείγματα τέτοιων ἀφορισμῶν:

—Τὸ αὐτοσυνείδητο ἐγὼ εἶναι κοινωνικὰ δομημένο. Τὸ συνειδητὸ ἐγὼ κάθε ἀνθρώπου δημιουργεῖται μέσω κοινωνικῶν ἀλληλεπιδράσεων (Gerald EDELMAN).

—Ὁ ἐγκέφαλος καὶ τὸ νευρικὸ σύστημα δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐρμηνευθοῦν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς φυσικὲς καταστάσεις καὶ τὶς κοινωνικὲς ἀλληλεπιδράσεις. Αὐτὲς οἱ καταστάσεις ὅμως, περιβαλλοντικὲς καὶ κοινωνικὲς, εἶναι ἀκαθόριστες καὶ ἀνοιχτές (Hilary PUTNAM).

—Ἡ νόηση προκύπτει ὡς ἀποτέλεσμα ἀλληλεπιδράσεων διαμέσου πολυἀριθμῶν διαφορετικῶν ἐπιπέδων ὀργάνωσης ποὺ

κυμαίνονται ἀπὸ τὸ μοριακὸ ὡς τὸ κοινωνικό (EDELMAN).

—Τὸ σημασιολογικὸ περιεχόμενον τῆς νόησης προϋποθέτει ὅπωςδήποτε τὴν ἀναφορικὴν τοῦ λειτουργία: τὴ δυνατότητα ἀναφορᾶς σὲ ἀντικείμενα, σὲ καταστάσεις, σὲ κοινωνοὺς τῆς ἐμπειρίας ἀντικειμένων καὶ καταστάσεων (John SEARLE).

—Ἡ κάθε ἀτομικὴ νόηση δημιουργεῖ δική της ἐκδοχὴ τῆς πραγματικότητος μέσω κοινωνικῶν καὶ γλωσσικῶν ἀλληλεπιδράσεων (PUTNAM).

—Ἐνας ἠλεκτρονικὸς ὑπολογιστὴς δὲν μπορεῖ (οὔτε θὰ καταστῆ ποτὲ δυνατό) νὰ προσδώσει σημασία στὰ σύμβολα ποὺ ἐπεξεργάζεται, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἀδυνατεῖ νὰ τοὺς προσδώσει ἀναφορικότητα, νὰ τοὺς ἀναγνωρίσει παραπεμπτικότητα (Roger PENROSE).

—Πρέπει νὰ ἐγκαταλείψουμε τὴν ἰδέαν περὶ ἐνὸς γενετικῶν προγραμματισμένου μηχανισμοῦ ἀπόκτησης τῆς γλώσσας (EDELMAN).

—Ἡ γλώσσα γεννιέται μέσω τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπίδρασης κατὰ τὴ διάρκεια γεγονότων ποὺ ἐπιφέρουν τὴν ἔναρξιν σχηματισμοῦ συνδέσεων μεταξὺ σημασιῶν καὶ φωνημάτων (Steven PINKER, Mark JOHNSON).

—Ἡ σύνδεση τῶν αἰσθητηριακῶν ἐρεθισμάτων μὲ τὴν ὑποκειμενικότητα (μοναδικότητα) ἐμπειριῶν δὲν ἐπιδέχεται καμιά ἐκ προτέρου περιεκτικὴ περιγραφή μὲ ὄρους ἀποτελεσματικῶν διαδικασιῶν. Τὸ μόνον ποὺ μποροῦμε νὰ ποῦμε: Δὲν εἶναι ἄσχετη αὐτὴ ἢ σύνδεση μὲ τὴν ἔνταξιν τοῦ ὑποκειμένου στὴ γλώσσα μιᾶς κοινότητος (SEARLE).

—Ἄν τὸ ὑποκείμενον εἶναι καθορισμένον ἀπὸ τὴ γλώσσα καὶ τὸν λόγον, αὐτὸ πάει νὰ πεῖ ὅτι τὸ ὑποκείμενον in initio συγκροτεῖται στὸν τόπον τοῦ Ἄλλου — τὸ ὑποκείμενον γεννιέται ἐφόσον στὸ πεδίο τοῦ Ἄλλου ἐμφανίζεται τὸ σημαῖνον (Jacques LACAN)⁴⁵.

8.4.5 Νὰ ἐπιμείνουμε: Τὸ ἐνιαῖον ἐνεργητικὸ γίγνεσθαι τῆς ὑποκειμενικῆς λογικότητος εἶναι σαφῶς συνάρτηση (μὲ πραγματικοὺς ὄρους, σὲ συνθηκῆς ἀπροσδιοριστίας) τῶν ἐγκεφαλικῶν λειτουργιῶν. Ἄλλὰ εἶναι ἐξίσου συνάρτηση καὶ τοῦ περιβάλλοντος (φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ) κάθε ἀνθρώπου.

Συνάρτηση τῶν σχέσεων κάθε ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση καὶ τὴν κοινωνία.

Φύση καὶ σχέσεις (μὲ τὴ φύση καὶ τοὺς συνανθρώπους) συναποτελοῦν τὴν ἀναγκαία καὶ ἱκανὴ συνθήκη τῆς λογικότητας τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου. Ἡ φύση εἶναι τὸ μέσον ἢ ὄργανο (ἐγκέφαλος, νευρικὸ σύστημα), ἡ σχέση εἶναι ὁ τρόπος ἢ τὸ πῶς τῆς ὑποκειμενικῆς λογικότητας.

Τὰ ὡς σήμερα συμπεράσματα τῆς Νευροβιολογίας καὶ τῆς Κλινικῆς Ψυχολογίας φαίνεται νὰ συγκλίνουν στὴ διαπίστωση ὅτι: τὸ μέσον ἢ ὄργανο τῆς ὑποκειμενικῆς λογικότητας (ἡ φύση) ὑπηρετεῖ χωρὶς νὰ καθορίζει ὀλοκληρωτικὰ τὸν τρόπο ἢ τὸ πῶς τῆς ὑποκειμενικῆς λογικότητας (τὴ σχέση). Ἐγκέφαλος καὶ νευρικὸ σύστημα ἐπηρεάζουν καὶ ὀριοθετοῦν τὶς δυνατότητες τῆς σχέσης, ἀφήνουν ὅμως καὶ πραγματικὰ περιθώρια ἀπροσδιοριστίας (ἐλευθερίας) τῆς σχέσης.

Ἡ σχέση ἐνεργεῖται μὲσω τῆς φύσης χωρὶς νὰ δεσμεύεται ὀριστικὰ ἀπὸ τὴ φύση. Ἐπίσης ἡ φύση ἐνεργεῖται (πραγματοποιεῖται ὑπαρκτικά) ὡς σχέση, ὅμως καὶ καθορίζεται ἀπὸ τὴ σχέση (: ἐγκέφαλος καὶ νευρικὸ σύστημα συγκροτοῦνται ὄχι μόνο μὲ γονιδιακὲς ἐντολὲς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς περιβαλλοντικὲς ἐπιδράσεις).

Τὰ περιθώρια ἀπροσδιοριστίας τῆς σχέσης (ἐλευθερίας ἀπὸ προκαθορισμοὺς-ἀναγκαιότητες τῆς φύσης) καὶ τὰ περιθώρια αἰτιακοῦ καθορισμοῦ τῆς φύσης ἀπὸ τὴ σχέση (πάντοτε μὲ πραγματικοὺς ὄρους τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος) ὀριοθετοῦν τὸν «λογικὸ τόπο» τοῦ νοήματος: *ὄντολογία τῆς σχέσης*.

9 Καὶ πάλι σημασιολογία τῆς σχέσης

9 Τὸ ἐνεργητικὸ γίγνεσθαι τῆς λογικότητος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι συνάρτηση τῶν ἐγκεφαλικῶν λειτουργιῶν καὶ περιβαλλοντικῶν ἐπιδράσεων (τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος): συνάρτηση τῶν σχέσεων κάθε ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση καὶ μὲ τὴν κοινωνία (τὴν ὀργανωμένη συλλογικότητα τῶν συνανθρώπων του).

9.1 Σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση σημαίνει (ἐνδεικτικά):

α. Πρόσληψη καὶ σωματικὴ ἀφομοίωση τῆς ἀντι-κείμενης φύσης μὲσω τῆς ἀναπνοῆς καὶ τῆς βρώσης - πόσης.

β. Πρόσληψη τῆς ἀντι-κείμενης φύσης ὡς αἰσθητηριακῆς ἐντύπωσης-ἐμπειρίας (ὀπτικῆς, ἀκουστικῆς, ἀπτικῆς, γευστικῆς, ὀσφραντικῆς) μὲ ἀντίστοιχη ψυχολογικὴ «ὑποδοχὴ» τῶν ἐντυπώσεων-ἐμπειριῶν (: εὐχαρίστηση, δυσαρέσκεια, τέρψη, ἀπαρέσκεια, εὐφροσύνη, δυσφορία, ἀπόλαυση, στενοχωρία, ἡδονή, ὀδύνη, κ.λπ.). Ἀλλὰ καὶ νοητικὴ, μνημονικὴ, κριτικὴ, φαντασιακὴ ἐπεξεργασία τῶν αἰσθητηριακῶν ἐντυπώσεων.

γ. Πρόσληψη καὶ μεταποίηση τῆς ἀντι-κείμενης φύσης σὲ ἐργαλεῖο, σὲ ἔνδυμα, σὲ βελτιωμένες δυνατότητες ἔξασφάλισης τροφῆς (: καλλιέργεια γῆς, κτηνοτροφία, κατασκευαστικὲς τεχνικὲς, κ.λπ.).

δ. Πρόσληψη καὶ μεταποίηση δεδομένων τῆς φύσης (χρωμάτων, πέτρας, ξύλου, μετάλλου, ἤχων, κ.λπ.) σὲ λόγο-γλῶσσα τέχνης σημαντικῆ αἰσθημάτων, κοινωνίας ἐμπειριῶν, ἐρμηνείας τῆς πραγματικότητος — μεταποίηση χρωμάτων σὲ γλῶσσα ζωγραφικῆ, ἤχων σὲ γλῶσσα μουσικῆ, πέτρας, μετάλλου, πηλοῦ, ξύλου σὲ γλυπτικὴ, ἀλλὰ καὶ σὲ γλῶσσα ἀρχιτεκτονικῆς-πολεοδομίας, κ.λπ.

9.2 Σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τοὺς συνανθρώπους του (τὴν ἀνθρώπινη συλλογικότητα-κοινωνία) σημαίνει (ἐνδεικτικά):

α. Τὶς συνέπειες ποὺ ἔχει, στὸ πολὺ πρῶτο στάδιο τοῦ ἀνθρώπινου βίου, ἡ σωματικὴ ἀφή-ἐπαφή τοῦ βρέφους μὲ τὸ κορμὶ τῆς μητέρας γιὰ τὴν αὐτεπίγνωση ὁρίων τῆς ἀτομικότητος.

β. Τις συνέπειες που έχει, στην ίδια αυτή πρώτη φάση του βίου, ο έντοπισμός αναφορᾶς τῆς βρεφικῆς libido στὸ στῆθος τῆς μητέρας, στὴν ἀγκαλιά της, στὴν παρουσία της.

γ. Τις συνέπειες που έχει γιὰ τὴ γένεση τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου ἢ ἐμφάνιση τοῦ πρώτου σημαίνοντος στὸν τόπο τοῦ Ἄλλου, ἢ προοδευτικὴ ἔνταξη τῆς αναφορικότητας τῆς ἐπιθυμίας στὸν δεδομένο γλωσσικὸ κώδικα τῆς κοινωνίας ὅπου γεννιέται τὸ βρέφος.

δ. Τις ἐπιπτώσεις που έχει ἢ ἐμφάνιση (στὸν ὀρίζοντα τῶν ἐπιγνώσεων τοῦ βρέφους) τῆς παρουσίας τοῦ πατέρα ὡς φραγμοῦ-ὀριοθέτησης τῆς ἐπιθυμίας σχέσης μὲ τὴ μητέρα (οἰδιπόδειο) καὶ ἢ συνακόλουθη κοινωνικοποίηση τῆς ἐπιθυμίας (καὶ τῆς αναφορικότητας).

ε. Τις συνέπειες που έχει στὴ διαμόρφωση καὶ στὴν ἑτερότητα τῆς ὑποκειμενικῆς λογικότητας (: γλωσσικοῦ ὄργάνου, τρόπου σκέψης, ἀνάπτυξης τῶν νοητικῶν ἰκανοτήτων, καλλιέργειας ἐκφραστικῶν δυνατοτήτων, γνωστικῆς εὐαισθησίας, ὀξυδέρκειας, διαίσθησης, κ.λπ.) τὸ συγκεκριμένο κοινωνικὸ περιβάλλον ὅπου ἐντάσσεται τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο (: ἐκπαιδευτικοί, πολιτικοί, πολιτιστικοί θεσμοί, κατὰ κεφαλὴν καλλιέργεια, ἱστορικοὶ ἔθισμοί, ἥθη, ἔθιμα, κ.λπ.).

9.3 Νὰ ἐπιμείνουμε στὶς σημασιολογικὲς διαφορῆς: Μὲ τὸν ὄρο *σχέση* σημαίνουμε γενικὰ τὴ σύνδεση ἢ ἀλληλεξάρτηση δύο φυσικῶν δεδομένων, τὴ μεταξὺ τους (ἢ καὶ μὲ ἄλλα) συνάφεια ἢ συνάρτηση. Μὲ αὐτὴ τὴ σημασία χρησιμοποιοῦμε τὴ λέξη *σχέση* καὶ γιὰ τὴν ἀμοιβαία ἀλληλεπίδραση ζωντανῶν ὀργανισμῶν καὶ τοῦ φυσικοῦ τους περιβάλλοντος — γιὰ τὴ ζωτικὴ (ὑπαρκτικὴ) ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν ἄβια φύση κάθε ἔμβιου ὑπαρκτοῦ, ἐπομένως καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

9.3.1 Ὅμως μὲ τὸν ἴδιο αὐτὸν ὄρο, *σχέση*, ἐντοπίζουμε καὶ τὴν ὄλως ἰδιάζουσα, ἀποκλειστικὰ ἀνθρώπινη στοχοθεσία τῆς πρωτογενοῦς ζωτικῆς ἐπιθυμίας — τὸν ζωτικὸ στόχο τῆς πρωτογενοῦς ἐπιθυμητικῆς αναφορικότητας. Στοχοθεσία δεδομένη, ἐπομένως ὀριστικὴ τρόπου τῆς ὑπάρξεως.

Ἐντοπίζουμε μὲ τὴ λέξη *σχέση* τὸ γεγονός ὅτι: Μόνο στὸν

ἄνθρωπο ἢ ἐπιθυμητικὴ ἀναφορικότητα «συναντάει» στὸν τόπο ἀναφορᾶς τῆς (τόπο τοῦ Ἄλλου) σημάδι δυνατότητας γιὰ ἀνταπόκριση στὴν ἐπιθυμία. Καὶ αὐτὸ τὸ σημάδι (σημαῖνον) τῆς δυνατότητας εἶναι ἢ δυναμικὴ ἀφετηρία, ἀλλὰ καὶ ἢ δυνατικὴ συγκεφαλαίωση, ἰδιάζοντος (σὲ σύγκριση μὲ κάθε ἄλλο ἔμβιο ὄν) τρόπου ἀναφορικῆς ἀμοιβαιότητος: τρόπου νὰ ἐνεργεῖται καὶ νὰ λαμβάνεται ἢ ἀναφορὰ ὡς γλώσσα καὶ νόηση συγκροτώντας αὐτεπίγνωση καὶ συνείδηση.

Ὅρίζουμε-ὀριοθετοῦμε μὲ τὸν ὄρο σχέση τῆ γένεση-πραγμάτωση τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου στὸν τόπο τοῦ Ἄλλου.

9.3.2 Ὅρίζουμε-ὀριοθετοῦμε μὲ τὸν ὄρο σχέση ἓνα πραγματικὸ (ἐπαληθεύόμενο ἀπὸ τὴν κοινὴ ἐμπειρία) γεγονός: γεγονός γιγνόμενο μέσα στὰ ὅρια τῆς φυσικῆς νομοτέλειας, ἀλλὰ μὲ ἀποτέλεσμα ἀνυπότακτο στὴν ἐρμηνευτικὴ μας κατανόηση τῆς φυσικῆς νομοτέλειας. Κάθε θηλαστικοῦ τὸ νεογνὸ ἔχει ἐπιθυμία τροφῆς μέσῳ τῆς σχέσης, ἀλλὰ μόνο τὸ νεογνὸ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἐπιθυμία τῆς τροφῆς ὡς σχέσης. Αὐτὴ ἢ διαφορὰ τῶν στόχων τῆς ἐπιθυμίας (ἀνερμήνευτη μὲ τοὺς ὄρους τῆς φυσικῆς νομοτέλειας) συνιστᾷ ἄλμα ὑπαρκτικῆς διαφορᾶς: μετάστασης σὲ ἄλλον τρόπο τῆς ὑπάρξεως.

10 Ὁ αἰτιώδης τῆς ἐλευθερίας τρόπος

10 Μετὰ τὶς πολλὰς καὶ ἐπαναληπτικὰς πλαγιοκοπήσεις τοῦ νοήματος τῆς λέξης *σχέση*, ἐπιστρέφουμε στὸν προβληματισμὸ τῆς παραγράφου 3.5.3: στὴν ὑπόθεση τῆς ἀπόλυτης ὑπαρκτικῆς ἐλευθερίας τοῦ Θεοῦ, χάρις στὴν ὁποία καὶ μόνο μπορεῖ νὰ ἔχει «λογικὸ τόπο» ἢ *σχετικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου* (: νὰ διευκρινίζει ἢ ὑπαρκτικὴ ἐλευθερία αἰτιολογικὰ τὴν ἔλλογη ἀνθρώπινη ὑποκειμενικότητα).

10.1 Μὲ τὸν ὀρισμὸ ὁ Θεὸς *ἀγάπη ἐστὶ*⁴⁶ ἢ χριστιανικὴ ἐμπειρία προτείνει μιὰν ὄντολογικὴ ἐρμηνευτικὴ ποὺ συνοψίζει στὸ σημαῖνον *ἀγάπη* τὴν ἀπόλυτη ὑπαρκτικὴ ἐλευθερία (: τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ). Στὴ γλῶσσα τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων καὶ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων (κατὰ κανόνα) τὸ σημαῖνον Θεὸς παραπέμπει σὲ ὑπαρξὴ ἐλεύθερη ἀπὸ περιορισμοὺς ἀρχῆς, τέλους, χώρου, χρόνου, μεταβολῆς, ἀλλοίωσης, φθορᾶς, θανάτου. Ὅμως ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία εἶχε ἱστορικὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὴν πολὺ συγκεκριμένη πρόκληση ποὺ τῆς κληροδότησε ἢ ἀρχαιοελληνικὴ φιλοσοφικὴ σκέψη: Ἐάν μποροῦμε νὰ ἐντοπίσουμε κατ' ἀρχὴν δυνατότητα ὑπαρκτικῆς ἐλευθερίας — ἂν αἰτιώδης ἀρχὴ τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος εἶναι ἢ ἐλευθερία ἢ ἢ ἀναγκαιότητα:

10.1.1 Γιὰ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ ἐμπειρία μόνο μὲ τὸ νοεῖν ἐντοπίζουμε τὸ εἶναι, γι' αὐτὸ καὶ μόνο ὁ ἔννοος ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ πιστοποιήσει τὸ ὑπαρκτὸ ὡς ὑπαρκτό, καθὼς καὶ τὸν τρόπο τῆς ὑπαρξῆς του.

Ὁ νοῦς εἶναι ὁ τόπος τῆς γνώσης τοῦ εἶναι καὶ τῶν ὄντων, τῶν τρόπων-εἰδῶν τοῦ εἶναι (τόπος εἰδῶν... αἰσθησιζτῶν αἰσθητῶν ὁ νοῦς). Κι αὐτὸ ἐπειδὴ ὅλα τὰ ὑπαρκτὰ ὑπάρχουν κατὰ μετάληψιν τοῦ νοητοῦ, ποὺ σημαίνει: Ὑπάρχουν στὸ ποσοστὸ ποὺ μετέχουν σὲ μιὰ προϋποθετικὴ νοητὴ πραγματικότητα καθορισμοῦ τοῦ τρόπου-εἴδους- λόγου τῆς ὑπαρξῆς τους.

Προϋπάρχει τῶν ὑπαρκτῶν ἓνας συμπαντικὸς (ξυνός) λόγος-

νοῦς, δεδομένη (ἀνερμήνευτης αἰτίας) λογικότητα, ἐνέργεια
θειοτάτη καὶ ἀπαθής, ἢ ὁποῖα ἔνεστιν ἢ ἐγγίγνεται στὰ ὑπαρκτὰ
ὡς ἡ οὐσία τους (ὁ συγκεκριμένος τρόπος τῆς ὑπαρξῆς τους), οἷον
ἢ τέχνη πρὸς τὴν ὕλην πέπονθε καὶ οἷον τὸ φῶς ποιεῖ τὰ
δυνάμει ὄντα χρώματα ἐνεργεία χρώματα. Ἔτσι, νοῦν δὴ τις
εἰπών, τὸν αἴτιον τοῦ κόσμου καὶ τῆς τάξεως πάσης λέγει⁴⁷.

10.1.2 Ἄν ὁ Θεὸς εἶναι ὑπαρκτός, τότε εἶναι καὶ αὐτὸς ὑπαρκτικὰ
δεσμευμένος στὸν νοητὸ λόγο τὸν καθοριστικὸ τῆς ὑπαρξῆς του,
στὸν λόγο τῆς οὐσίας του. Εἶναι καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸ ποῦ ἡ οὐσία του
καθορίζει νὰ εἶναι: Δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κάτι ἄλλο ἀπὸ αὐτὸ ποῦ
εἶναι ὡς Θεός.

10.1.3 Ἡ λέξη οὐσία εἶναι παράγωγο τοῦ θηλυκοῦ τῆς μετοχῆς
ἐνεστῶτος τοῦ ρήματος εἶναι: δηλώνει ἡ οὐσία τὸν τρόπο μετοχῆς
στὸ εἶναι, τρόπο ποῦ κάνει τὸ κάθε ὑπαρκτὸ νὰ εἶναι αὐτὸ ποῦ
εἶναι (: ἄνθρωπος, ἵππος, κρίνος, κ.λπ.). Συνοφίζουμε στὴ λέξη
τρόπος τὰ γνωρίσματα ἐκεῖνα (τοὺς δεδομένους λόγους) ποῦ
κάνουν τὸν κάθε ἄνθρωπο νὰ εἶναι ἄνθρωπος, κάθε ἵππο νὰ εἶναι
ἵππος, κάθε κρίνο νὰ εἶναι κρίνος, τὸν Θεὸ νὰ εἶναι Θεός.

10.1.4 Στὴν ἀρχαιοελληνικὴ προοπτικὴ, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ
ἄνθρωπος νοῦς συλλαμβάνει τὸν Θεό, τὰ γνωρίσματα ποῦ τοῦ
ἀποδίδει, ἀνταποκρίνονται στὴν πραγματικότητα τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ
τὸ εἶναι πραγματοποιεῖται μόνο κατὰ μετάληψιν τοῦ νοητοῦ,
μόνο ὑποταγμένο στὴν ἀνάγκη τῶν λογικῶν προδιαγραφῶν του:
Πάντα ἐκ λόγου τε καὶ ὑπ' ἀνάγκης⁴⁸... Ἀνάγκη εἶναι τι τὸν
Θεόν... ὃ οὐ κινούμενον κινεῖ... ζῶον αἴδιον ἄριστον... ἄπειρον,
ἀπαθές, ἀναλλοίωτον⁴⁹.

10.2 Ἀφετηρία καὶ ἄξονας τοῦ χριστιανικοῦ εὐ-αγγελίου εἶναι τὸ
γεγονὸς ἐνανθρώπισης τοῦ Θεοῦ. Ἄν πρόκειται γιὰ ἱστορικὸ
γεγονὸς ποῦ ἀληθεύει, τότε ἡ ἀρχαιοελληνικὴ ὄντολογία φανερὰ
ἀνατρέπεται: Ἄν ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καὶ ὡς ἄνθρωπος
χωρὶς νὰ πάψει νὰ εἶναι Θεός καὶ χωρὶς νὰ φαίνεται ἀπλῶς ὡς
ἄνθρωπος ἀλλὰ πραγματικὰ νὰ εἶναι, τότε ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ
καταδεύχεται ἐλεύθερη ἀπὸ λογικὲς προδιαγραφὲς οὐσίας ἢ
φύσης. Τότε εἶναι ὑπαρκτικὰ ἐλεύθερος ὁ Θεός ἀπὸ κάθε

ἀναγκαιότητα τρόπου τῆς ὑπάρξεως, γι' αὐτὸ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καὶ μὲ τὸν τρόπο τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας ἢ φύσης (ὡς τέλειος ἄνθρωπος) χωρὶς νὰ πάψει νὰ εἶναι Θεός.

Ἄκόμα: Ἄν ὑπάρχει ἐνδεχόμενο ἐλευθερίας τῆς ὑπαρξῆς ἀπὸ προδιαγραφές-ἀναγκαιότητες οὐσίας ἢ φύσης καὶ

ἂν τὸ γεγονός αὐτῆς τῆς ὑπαρκτικῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ αἰτιώδης ἀρχὴ τοῦ ὑπαρκτοῦ,

τότε ἔχει λογικὸ τόπο ἢ «χάρις» (χάρισμα ὑπαρξῆς) ποὺ μπορεῖ νὰ παρέχει ὁ Θεὸς στὸν ἄνθρωπο προκειμένου νὰ μετάσχει καὶ αὐτὸς στὸν τρόπο τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ ἀναγκαιότητες τῆς οὐσίας ἢ φύσης του (ἀναγκαιότητες φθορᾶς, θανάτου — περιορισμῶν ποὺ συνοδεύουν τὴ φύση τοῦ κτιστοῦ).

Στὴν προοπτικὴ τῆς ἀρχαιοελληνικῆς ὄντολογίας ὅλα τὰ παραπάνω ἐνδεχόμενα εἶναι ἀπλῶς μωρία⁵⁰.

10.3 Συναρπαστικὸ θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ τὸ γεγονός ὅτι, προτοῦ ἢ χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐδραιωθεῖ κοινωνικά, γίνεαι δεκτὴ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ ἢ ἐξελληνισμένο τότε κόσμο τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἐκφραστεῖ μὲ τὴ γλῶσσα (τῆς φιλοσοφίας) αὐτοῦ τοῦ κόσμου, τὰ πρωταρχικὰ κηρυγματικά της κείμενα κομίζουν ἤδη μιὰ γλῶσσα ἀναιρετικὴ τῆς ἀρχαιοελληνικῆς λογοκρατίας: γλῶσσα συνεποῦς σημαντικῆς τῶν ὄντολογικῶν θεωρήσεων ποὺ ἱστορικὰ θὰ ἀκολουθήσουν καὶ θὰ συγκροτήσουν συστηματικὴ ἐρμηνευτικὴ πρόταση ἐμμονῆς στὴν ἀπόλυτη ὑπαρκτικὴ ἐλευθερία τοῦ Θεοῦ.

10.3.1 Ἀπὸ τίς πρώτες στιγμὲς τοῦ ἱστορικοῦ της βίου ἢ χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἀναφέρεται σὲ Θεὸ τριαδικό: σὲ τριάδα ὑποστάσεως τῆς Θεότητος (: σὲ τρεῖς συγκεκριμένες ὑπάρξεις) ποὺ καθιστᾶ ὑπαρκτικὴ πραγματικότητα τὸ θεῖο εἶναι.

Ὅριζει ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ἢ ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία ὅτι τὸ θεῖο εἶναι «ἀγάπη ἐστίν». Ὅχι ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει ἀγάπη, ὅτι ἡ ἀγάπη εἶναι ἠθικὸ-ποιοτικὸ γνῶρισμα τοῦ Θεοῦ (ιδίωμα συμπεριφορᾶς), ὅχι ὅτι ὁ Θεὸς πρῶτα ὑπάρχει καὶ ἀφοῦ ὑπάρχει ἀγαπᾶ. Ἡ φράση ὁ Θεὸς εἶναι ἀγάπη δηλώνει ὅ,τι ἀκριβῶς καὶ ἡ φράση ὁ Θεὸς εἶναι τριαδικός — σημαίνουν καὶ οἱ δύο φράσεις τὸν τρόπο ποὺ κάνει τὸν Θεὸ νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι (νὰ εἶναι Θεός).

Αὐτὸς ὁ τρόπος δὲν εἶναι ἡ παντοδυναμία, ἡ παγγνωσία, ἡ ἀγεννησία καὶ ἀθανασία. Ἀπὸ τὶς πρῶτες καταγραφές τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας, ὁ τρόπος ὑπάρξεως ποὺ διαφοροποιεῖ τὸν Θεὸ ἀπὸ κάθε ὑπαρκτὸ εἶναι ἡ ἀπόλυτη ὑπαρκτική του ἐλευθερία, ἐλευθερία ἀπὸ κάθε προκαθορισμὸ - ἀναγκαιότητα - λογικὴ προδιαγραφή τῆς ὑπαρξης. Στὴν ἀπόλυτη ὑπαρκτικὴ ἐλευθερία παραπέμπουν τόσο τὸ σημαῖνον ἀγάπη (ἀφοῦ κατανοοῦμε τὴν ἀγάπη μόνο ὡς ἐνεργητικὴ ἐπιλογή, ὄχι ὡς ἀναγκαιότητα) ὅσο καὶ τὰ γλωσσικὰ σημαίνοντα ποὺ ἀφοροῦν στὴν τριάδα τῶν ὑποστάσεων τοῦ Θεοῦ.

10.3.2 Τὰ γλωσσικὰ σημαίνοντα ποὺ χρησιμοποίησε ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία γιὰ νὰ ἐντοπίσει τὶς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς Θεότητος δηλώνουν

τὸν *προσωπικὸ χαρακτήρα* τῶν ὑποστάσεων (ὑπάρξεις μὲ αὐτοσυνειδησία καὶ λογικότητα),

τὴν *ὑπαρκτικὴ ἑτερότητα* κάθε ὑπόστασης (τὸν μοναδικό, ἀνόμοιο καὶ ἀνεπανάληπτο χαρακτήρα τῆς),

τὴν *ὑπαρκτικὴ (ζωτικὴ) σχέση* ποὺ συνδέει τὴν κάθε ὑπόσταση μὲ τὶς ἄλλες δύο ὑποστάσεις.

Τὰ σημαίνοντα (ὀνόματα) τῶν προσωπικῶν ὑποστάσεων τοῦ Θεοῦ εἶναι στὴ γλώσσα τῆς Ἐκκλησίας: *Πατήρ, Υἱός, Πνεῦμα* — ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τοῦ ἱστορικοῦ τῆς βίου καὶ σὲ σημαντικὴ χρονικὴ ἀπόσταση πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση συστηματικὰ ἀρθρωμένης ὄντολογίας.

10.3.3 Τὰ ὀνόματα τῶν προσωπικῶν ὑποστάσεων τῆς τριαδικῆς Θεότητος δηλώνουν τὴν ὑπαρξὴ ὄχι ὡς ἀτομικότητα αὐτοτελή⁵¹, ὄχι ὡς μονάδα ὑπαρκτικῆς αὐτονομίας⁵², ἀλλὰ ὡς τρόπο (καὶ γεγονός) *σχέσης - αὐθυπέμβασης - ἀγάπης*. Δηλώνουν τὰ ὀνόματα ὅτι ἡ ὑπαρξὴ κάθε ὑπόστασης τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ «πραγματοποιεῖται» ὡς *ἀγαπητικὴ σχέση*, κάθε ὑπόσταση *ὑπάρχει ὡς ἀγάπη, εἶναι ἀγάπη*.

Σημαίνοντας *σχέση* καὶ τὴ δυναμικὴ τῆς σχέσης, τὰ ὀνόματα τῶν ὑποστάσεων τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ συγκεκριμενοποιοῦν τὴ δυνατότητα νὰ δηλωθεῖ μὲ ἓνα σημαῖνον τόσο ἡ ὑποκειμενικὴ *ταυτότητα* (ὑπαρκτικὴ ἑτερότητα) κάθε ὑπόστασης ὅσο καὶ ὁ

κοινὸς τρόπος ὑπάρξεως τῶν τριῶν ὑποστάσεων (: ἡ ἀγάπη).

10.3.4 Χάρη στὸ ὄνομα Πατὴρ σημαίνεται γλωσσικὰ ἡ ὑποκειμενικὴ ταυτότητα (ὑπαρκτικὴ ἑτερότητα) τῆς αἰτιώδους ἀρχῆς τοῦ θείου εἶναι, ἀλλὰ καὶ ἓνας τρόπος ὑπάρξεως ποὺ δὲν δεσμεύει τὴν ὑπόστασις στὴν ἀτομικὴ αὐτοτέλεια. Δηλώνει τὸ ὄνομα Πατὴρ ὅτι ἡ συγκεκριμένη ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ οὔτε γνωρίζεται οὔτε ὑπάρχει καθ' ἑαυτὴν καὶ δι' ἑαυτήν, ἀλλὰ μόνο ὡς ὁ «γεννήτωρ» τοῦ Υἱοῦ καὶ ὁ «ἐκπορεύων» τὸ Πνεῦμα. Ὑποστασιάζει (κάνει ὑπόστασις, πραγματικὴ ὑπαρξίς) τὸ εἶναι του ὁ Πατὴρ ἀγαπητικῶς: «γεννῶντας» τὸν Υἱὸ καὶ «ἐκπορεύοντας» τὸ Πνεῦμα.

Αὐτὸ ποὺ εἶναι ὁ Πατὴρ δηλώνεται ὄχι μὲ τὴ θεότητά του, ἀλλὰ μὲ τὴν πατρότητα: τὴν ἀπεριόριστη καὶ ἀπροκαθόριστη ἐλευθερία του νὰ ὑπάρχει ἐπειδὴ ἀγαπᾶ, ἐλευθερία ποὺ βεβαιώνεται μὲ τὴ «γέννησις» τοῦ Υἱοῦ καὶ τὴν «ἐκπόρευσις» τοῦ Πνεύματος. Χάρη στὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς σημαίνεται ἡ ἐλευθερία ὄχι ὡς βουλευτικὸ ἀπλῶς γεγονὸς, ἀλλὰ ὡς αἰτία νὰ ὑποστασιάζεται (νὰ συνιστᾶ ὑπαρκτικὲς ὑποστάσεις) τὸ εἶναι. Σημαίνεται γλωσσικὰ ὡς αἰτιώδης ἀρχὴ τοῦ εἶναι ἢ ἐλευθερία (αἰτιώδης ἀρχὴ τοῦ ὑπαρκεῖν) ἐπειδὴ ταυτίζεται μὲ τὸν ὑποστατικὸ αὐτοκαθορισμὸ τοῦ Θεοῦ ὡς Πατὴρ, δηλαδή ὡς ἀγάπης: Ὑπάρχει καὶ συνιστᾶ τὴν αἰτία τῆς ὑπαρξίς ὄχι ἐπειδὴ εἶναι ὁ Θεός, ἀλλὰ ἐπειδὴ θέλει νὰ εἶναι ὁ Πατὴρ — νὰ ὑπάρχει ὡς ἐλευθερία ἀγαπητικῆς αὐθυπέμβασης καὶ αὐτοπροσφορᾶς.

10.3.5 Τὴν ἴδια ἀπόλυτη ὑπαρκτικὴ ἐλευθερία δηλώνει καὶ τὸ ὄνομα Υἱός: Σημαίνεται μὲ τὴν υἰότητα μιὰ ὑπόστασις τοῦ εἶναι ποὺ δὲν προκαθορίζεται ὑπαρκτικὰ ἀπὸ τὴ «φύσις» ἢ «οὐσία» τῆς, ἀλλὰ αὐτοκαθορίζεται ὡς ἐλευθερία σχέσης πρὸς τὸν Πατέρα. Ἡ σχέση εἶναι ἀγαπητικὴ, δηλαδή ἐλεύθερη ἀπὸ αἰτιώδη ὑπαρκτικὴ ἐξάρτησις. Θέλει νὰ ὑπάρχει ἐπειδὴ ἀγαπᾶ τὸν Πατέρα: ἡ ἀγάπη του σημαίνεται μὲ τὸ ὄνομα Υἱός ὡς ὑπαρκτικὴ ἀνταπόκρισις στὴν ἐλευθερία τῆς ἀγάπης τοῦ Πατρὸς, τὴν αἰτιώδη ἀρχὴ τῆς ὑπαρξίς.

Ὑπάρχει ὁ Υἱός, χωρὶς ἢ ὑπαρξίς του νὰ «προηγείται» τῆς υἰότητος, νὰ δεσμεύεται ὑπαρκτικὰ σὲ προκαθορισμοὺς ὄντικῆς

(άτομικῆς) αὐτοτέλειας. Αὐτὸ ποὺ εἶναι σημαίνεται ἀκριβῶς μετὴν ἐκούσια υἰότητα, ὄχι μετὴν οὐσιαστικὴ (οὐσίας, δηλαδὴ ἀναγκαστικὴ) θεότητα. Εἶναι Θεός, ἐπειδὴ ὑπάρχει ὡς Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ἐπειδὴ ἡ ὑπαρξὴ του ἀνταποκρίνεται καὶ παραπέμπει στὸ ζωοποιὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς: ὑποστασιάζει τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀγάπης, τῆς ἀνυποταξίας σὲ ὑπαρκτικὲς ἀναγκαιότητες.

Δηλώνεται ὁ Υἱὸς καὶ μετὸ ὄνομα Λόγος τοῦ Πατρὸς: Ἡ ὑπαρξὴ του γνωστοποιεῖ τὸν Πατέρα καὶ τὸ δημιουργικὸ-κοσμοποιὸ-σωτηριῶδες τῶν κτισμάτων θέλημα τοῦ Πατρὸς. Ὡς Λόγος ὁ Υἱὸς μαρτυρεῖ περὶ τοῦ Πατρὸς, χωρὶς ἡὑπαρξὴ του νὰ «προηγεῖται» τῆς μαρτυρίας του: Ἡ ὑπαρκτικὴ του μαρτυρία ὑποστασιάζει τὴν υἰότητα, ἡ υἰότητα τοῦ Υἱοῦ εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς, ἡ γνωστοποίησις τοῦ θελήματος τοῦ Πατρὸς. Τὸ ὁποῖο θέλημα τοῦ Πατρὸς ἔχει τὸν ἴδιον «λογικὸν τόπον» στὴ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας μετὸ θεῖο εἶναι: τὴν ἀγάπην ὡς ἀπόλυτη ὑπαρκτικὴ ἐλευθερία, ὡς ἐκούσια σύγκλιση θελημάτων τῶν τριῶν ὑποστάσεων τῆς Θεότητος.

Ἐκούσια (ἀγαπητικὴ) σύγκλιση τῶν τριῶν προσωπικῶν θελημάτων σὲ κοινὴ θέληση καὶ ἐνέργεια τῆς Θεότητος: Σημαίνεται στὴ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, καὶ μετὴν «ἀποστολή» (πέμφειν) τοῦ Πνεύματος (Παρακλήτου) ἀπὸ τὸν Λόγον. Ὡς Λόγος ὁ Υἱὸς μαρτυρεῖ περὶ τοῦ Πατρὸς ἀποστέλλοντάς τὸ Πνεῦμα: τὸν προσωπικὸν συντελεστὴ τῆς «ἐκτὸς» τοῦ Θεοῦ φανέρωσις τοῦ Θεοῦ ὡς ὄντοποιοῦ καὶ ζωηφόρου ἀγάπης⁵³.

10.3.6 «Τεντώνεται» ἡ γλῶσσα, ἐγγίζοντας τὰ ὅρια τῶν ἐκφραστικῶν τῆς δυνατοτήτων, γιὰ νὰ καταδείξει τὴν ἐκπλήσσοσαν εὐθυβολίαν τῶν σημαίνοντων ποὺ ἡ χριστιανικὴ ἐμπειρία χρησιμοποίησε, πρὶν ἀπὸ κάθε διαμόρφωσιν συστηματικοῦ ὄντολογικοῦ πλαισίου, προκειμένου νὰ παραπέμψει σὲ ὑποστάσεις τοῦ θεοῦ εἶναι ἐνικῆς ὑπαρκτικῆς ταυτότητος καὶ κοινοῦ (ἀγαπητικοῦ) τρόπου ὑπαρξεως.

Νὰ σημαθεῖ ἡ προσωπικὴ ὑπόστασις (αὐτόβουλη, αὐτενεργός, αὐτοσυνείδητη) ὄχι ὡς ἀτομικὴ ὄντοτητα καὶ καθεαυτὴν ὑπαρκτικὴ ταυτότητα, ἀλλὰ ὡς ἀγαπητικὴ σχέση καὶ ἀναφορικὴ

πραγμάτωση, δηλαδή ως ἐλευθερία ὑπέρβασης κάθε ὀρίζουσας αὐτονομίας.

Αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπιδιώκεται καὶ μὲ τὴ λέξη Πνεῦμα: νὰ δηλωθεῖ ἡ ἐνεργὸς ὑποστατικὴ ἑτερότητα, ποὺ ὑπάρχει παραπέμποντας «ἔργῳ» στὸ εἶναι τῆς ἀγάπης τοῦ Πατρὸς, στὴ θεία ἀγάπη ὡς ὄντοποιὸ καὶ ζωοποιὸ ἀλήθεια. Πρόκειται γιὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς σὲ ἀντιστοιχία (γλωσσικῆς λογικῆς) μὲ τὸν Λόγο τοῦ Πατρὸς: Ὁ Λόγος «γεννᾶται» ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ μαρτυρεῖ μὲ τὴν ὑπαρξή του περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς Πατρὸς ἀγάπης. Τὸ Πνεῦμα «ἐκπορεύεται» ἀπὸ τὸν Πατέρα (τὴν αἰτιώδη ἀρχὴ τῆς ὑπαρκτικῆς ἐλευθερίας) καὶ δηλώνει μὲ τὴν ὑπαρξή του τὸ «ἴδιον» τοῦ Θεοῦ, τὴν ταυτότητά του ὡς ποιητικῆς, ζωοποιῶ ἀγάπης⁵⁴.

11 Όροι - όρια ρεαλισμοῦ τῆς ὄντολογίας

11 Ἡ χριστιανικὴ ἐμπειρία στὶς γραπτὲς μαρτυρίες τῆς καὶ στοὺς πρῶτους τουλάχιστον αἰῶνες τῆς ἱστορικῆς τῆς πορείας (ὅσο παρέμενε ἐνεργὸς στὶς κοινωνίες τῆς ἐποχῆς ἢ παράδοση πολιτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων) μοιάζει νὰ εἶχε σαφὴ ἐπίγνωση σχετικότητας τῆς γλώσσας, ἰδιαίτερα ὅταν ἡ γλώσσα ἀναφέρεται στὴ μεταφυσικὴ.

11.1 Ἡ γλώσσα μεταφέρει σχετικὴ γνώση (ὄχι ὀλόκληρη, ὄχι ἀκριβή). Ὑπάρχει πάντοτε μιὰ γνωστικὴ ἀπόσταση ἀνάμεσα στὴν κατανόηση τῶν σημαϊνόντων καὶ στὴν ἐμπειρικὴ γνώση τῶν σημαϊνομένων. Αὐτὴ ἡ ἀπόσταση γίνεται ἀκόμα μεγαλύτερη ὅταν τὰ γλωσσικὰ σημαϊνοντα μεταδίδουν νόημα χωρὶς νὰ ἀναπαριστοῦν εἰκόνες (ἢ συνθέσεις εἰκόνων) τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητας.

11.1.1 «Τὰ ὅρια τῆς γλώσσας μου σημαϊνουν τὰ ὅρια τοῦ κόσμου μου»⁵⁵: ταυτίζονται μὲ τὰ ὅρια τῆς αἰσθητῆς ἐμπειρίας, τῶν ψυχολογικῶν τῆς ἐπενεργειῶν, τῶν ποιητικῶν (συνδυαστικῶν - συντακτικῶν) παραγῶγων τῆς νόησης - φαντασίας - διαίσθησης τοῦ ἀνθρώπου. Μόνον σχετικὰ, ὑπαινικτικὰ καὶ παραβολικὰ (ὡς δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι⁵⁶) ἡ γλώσσα σημαϊνει τὴν πραγματικότητα τοῦ Θεοῦ — τοῦ Θεοῦ ποὺ ἀφετηριακὰ ὀρίζεται ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ ἐμπειρία ὡς ἀνέκφραστος, ἀπερινόητος, ἀόρατος, ἀκατάληπτος⁵⁷.

11.1.2 Παραπέμπει ἡ γλώσσα σὲ ὑπαρκτικὴ πραγματικότητα ἀπερινόητου καὶ ἀκατάληπτου Θεοῦ (ὄχι σὲ νοητὰ εἶδωλα: εἰδωλοποιημένες ψυχολογικὰ ἔννοιες, φαντασιωτικὰ αὐτονόητα) ὅταν λειτουργεῖ ὡς «ὄχημα» γιὰ νὰ κοινωνεῖται ἡ ἐμπειρία τῶν ἱστορικῶν δεδομένων σχέσης ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ.

Ἡ κοινωνία τῆς ἐμπειρίας συνιστᾷ τὸ «σῶμα» σχέσεων κοινωνίας ποὺ εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Καὶ τὴ συγκρότηση αὐτοῦ τοῦ σώματος (τὴν κοινωνικὴ μετάδοση τῆς ἐμπειρίας) ὑπηρετεῖ ἡ γλώσσα. Ἐξω ἀπὸ αὐτὸ τὸ «σῶμα» (τὴν ἐμπειρία) σχέσεων, ἡ

γλώσσα τῆς χριστιανικῆς θεολογίας καταγράφει μεταφυσικά προβλήματα (ὅπως ἡ γλώσσα κάθε συνεποῦς φιλοσοφικῆς ἀνάλυσης). Δὲν λειτουργεῖ παραπεμπτικά (δὲν παραπέμπει ἐμπειρικά) σὲ ὑπαρκτική (μετὰ-τῆ-φυσική) πραγματικότητα.

11.1.3 Μιλᾶμε γιὰ τὸν Θεὸ τῶ μέτρῳ τῆς ἡμετέρας γλώσσης ἀκολουθοῦντες (οὐ γὰρ ὑπερβῆναι ταύτην δυνατὸν ἡμῖν)⁵⁸.

11.1.4 Ἡ ἴδια ἡ ἔννοια τῆς ὑπαρξῆς δὲν μπορεῖ νοητικὰ νὰ συναρτηθεῖ μὲ τὴ σημασία τῆς λέξης Θεός: Ἡ ἄκτιστη αἰτία τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος πρέπει νὰ εἶναι (μὲ τὰ μέτρα τῶν ἀντιληπτικῶν μας δυνατοτήτων) κάτι ἄλλο (διαφορετικό) ἀπὸ τὰ ὑπαρκτικά παράγωγα αὐτῆς τῆς αἰτίας.

11.1.5 Γι' αὐτὸ καὶ ὑπαρξίς κυρίως ἐπὶ Θεοῦ οὐ λέγεται... Οὐχ ὅτι ἐστὶ μὲν (τὸ θεῖον), οὐ κατελήφθη δέ· μῆούτω νοήσεις· ἀλλ' ὅτι αὐτὸ οὔτε ἐστὶ· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἢ ἐν ἀγνωσίᾳ γνῶσις⁵⁹... καὶ διὰ τοῦτο τὸ μὴ εἶναι μᾶλλον, διὰ τὸ ὑπερεῖναι, ὡς οἰκειότερον ἐπ' αὐτοῦ λεγόμενον προσίεται (ὁ Θεός)⁶⁰.

11.1.6 Μέσα στὰ ὅρια ποὺ θέτει ἡ σημαντικὴ τῆς γλώσσας μας (ὅρια τοῦ κόσμου μας) εἶναι συνεπέστερο νὰ ποῦμε: δὲν ὑπάρχει Θεός, παρά: ὑπάρχει Θεός. Δὲν ὑπάρχει μὲ τοὺς τρόπους ποὺ ἐμεῖς γνωρίζουμε τὸ ὑπάρχειν. Ὅλα ὅσα ἐμεῖς ξέρουμε, ὅσα μπορούμε νὰ νοήσουμε ἢ νὰ φανταστοῦμε, ἀπέχουν ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τοῦ Θεοῦ. Πάντα ἀπέχει τοῦ Θεοῦ, οὐ τόπω ἀλλὰ φύσει⁶¹.

11.1.7 Ὁ ριζοσπαστικὸς ἀποφατισμὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας βρίσκει τὴν πιὸ ἀπερίφραστη διατύπωσή του στὶς λεγόμενες Ἀρεοπαγιτικὲς Συγγραφές τοῦ 5ου αἰώνα: Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι οὔτε πνεῦμα, οὔτε υἰότης, οὔτε πατρότης, οὔδὲ θεότης ἢ ἀγαθότης, οὔτε νοῦς, οὔτε λόγος, οὔτε νόησις, οὔτε ἀριθμὸς, οὔτε δύνამις, οὔτε φῶς, οὔτε ζωή, οὔδὲ ἄλλο τι τῶν ἡμῖν ἢ ἄλλῳ τινὶ τῶν ὄντων συνεγνωσμένων⁶². Ὅλοι οἱ χαρακτηρισμοὶ ποὺ μπορούμε νὰ ἀποδώσουμε στὸν Θεὸ προκύπτουν ἀναλογικὰ ἢ ἀντιθετικὰ ἀπὸ τὴ γνώση τῆς δικῆς μας ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς ἢ τῆς ὑπαρξῆς τῶν ἄλλων ὑπαρκτῶν ποὺ μὲ τίς αἰσθήσεις καὶ τὴ νόησή μας γνωρίζουμε. Ὁ Θεὸς ὅμως πρέπει νὰ ὀριοθετηθεῖ ὡς

δεδομένο ὑπὲρ πᾶσαν θέσιν καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἀφαίρεσιν,
ἐπέκεινα τῶν ὄσων μπορούμε νὰ νοήσουμε ἢ νὰ φανταστοῦμε.

11.2 Ἄν ἐπιμείνουμε μὲ συνέπεια στίς γνωσιοθεωρητικὲς
προϋποθέσεις ἐγκυρότητας τῆς γνώσης (ὅπως τίς γνωρίζουμε ἀπὸ
τὴν ἐπιστήμη ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν πρακτικὴ τοῦ βίου), πρέπει νὰ
ἀποκλείσουμε ὡς ἀυθαίρετη κάθε δυνατότητα γνώσης τοῦ Θεοῦ
καὶ σχέσης μὲ τὸν Θεό. Εἶναι γνωσιοθεωρητικὰ ἐντελῶς ἀσυνεπὲς
νὰ ἀποδίδουμε (αὐτονόητα) στὸν Θεὸ αὐτοσυνειδησία, λόγο,
σκέψη, κρίση, μνήμη, δηλαδὴ γνωρίσματα ἢ ἐνέργειες ποὺ
ἐνεργοῦνται στὸν ἄνθρωπο ὡς λειτουργίες τοῦ ἐγκεφάλου (ἐνὸς
ὕλικου ὀργάνου).

11.2.1 Ἡ γλῶσσα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας μοιάζει νὰ
διασώζει πλήρη ἐπίγνωση τοῦ γνωσιοθεωρητικοῦ ἀδιεξόδου κάθε
ἀνιστορικῆς μεταφυσικῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ὀριοθετεῖ τὴ δική της
θεολογία μὲ τὰ δεδομένα τοῦ γεγονότος ἐνανθρώπισης τοῦ Θεοῦ
στὸ ἱστορικὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅ,τι «γνωρίζει» ἢ
Ἐκκλησία γιὰ τὸν Θεὸ τὸ συνάγει ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς ἱστορικῆς
μαρτυρίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπως τὴν καταγράφουν οἱ
γενόμενοι αὐτόπται αὐτῆς τῆς μαρτυρίας.

11.2.2 Ἡ γλῶσσα εἶναι πάντοτε καὶ ὅπωςδὴποτε σχετικὴ (ἀλλιῶς,
δὲν θὰ ἦταν γλῶσσα): Ὁ ἱστορικὸς Ἰησοῦς, ὡς ἐνανθρωπήσας Υἱὸς
καὶ Λόγος, μαρτυρεῖ περὶ τοῦ Πατρὸς ὡς «προσώπου» ὑπαρκτοῦ,
μὲ αὐτοσυνειδησία, λόγο, σκέψη, κρίση, μνήμη, θέληση, ὄραση.
Ἄλλὰ εἶναι φανερὸ ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ἀνθρωπομορφικὰ σημαίνοντα
εἶναι μόνο γλῶσσα, γλῶσσα ποὺ παραπέμπει σὲ πραγματικότητα
σχέσης (τοῦ Υἱοῦ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τοῦ Πατρὸς μὲ τὸν κόσμον ὡς
σάρκα τοῦ Υἱοῦ). Σχέσης ποὺ μόνο ὑπηρετεῖται ἀπὸ νοήματα καὶ
εἰκόνες, χωρὶς νὰ ὑποτάσσεται στὰ γλωσσικὰ σημαίνοντα.

11.2.3 Ἐτερότροπη ἀλλὰ ἐνδεικτικὴ παρατήρηση: Ἰσαὰκ ὁ Σύρος,
σχολιάζοντας τὸ διορατικὸ λεγόμενο ἐνίων ἀσκητῶν χάρισμα,
ἐπισημαίνει: Δὲν πρόκειται γιὰ ἰδιάζουσα ἰκανότητα τῆς
σωματικῆς ὄρασης, κι ὅμως μαρτυρεῖται ὡς ἐμπειρία σαφῶς
ὀπτικῆ, ὡς ἀμεσότητα ἐποπτείας⁶³. Στὴ γλῶσσα μας δὲν ἔχουμε
λέξεις γιὰ τὸ ἐνδεχόμενο νὰ «βλέπει» κανεὶς αἰσθητὰ

συμβαίνοντα τῆς πραγματικότητας, ἀλλὰ ὄχι μὲ τὴ σωματικὴ λειτουργία τῆς ὄρασης. Γι' αὐτὸ καὶ στὴν περίπτωσιν τῆς ἐμπειρίας διορατικοῦ χαρίσματος χρησιμοποιοῦνται σημαίνοντα τῆς σωματικῆς λειτουργίας γιὰ νὰ σημανθεῖ ἓνα ἀναλογικὸ ἀποτέλεσμα, ἐμπειρικὰ δεδομένο, μὴ σωματικῆς λειτουργίας.

Ἴσως ἔτσι καὶ στὴ γλῶσσα τῶν εὐαγγελίων: Ὁ Χριστὸς μαρτυρεῖ περὶ τοῦ Θεοῦ-Πατρὸς μὲ γλωσσικὰ σημαίνοντα ποὺ ἀντλοῦνται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς γνώσης κτιστῶν λογικῶν ὑπάρξεων—μαρτυρεῖ γιὰ τὸν ἐπέκεινα τῶν ὑπαρκτῶν ἄκτιστο Θεὸ-Πατέρα ὡς περὶ «ὑπαρκτοῦ» καὶ «προσώπου», μὲ «αὐτοσυνειδησία», «λόγο», «σκέψη», «κρίση», «μνήμη», «θέληση», «ὄραση», κ.λπ.

11.2.4 Στὸ πλαίσιο τῆς χριστιανικῆς παράδοσης, δυνατότητα «γνώσης» τοῦ ἀπερινόητου, ἀόρατου, ἀκατάληπτου Θεοῦ (τῆς αἰτιώδους ἀρχῆς τοῦ ὑπαρκτοῦ) συνιστᾶ μόνον ἢ ἐμπειρία τῆς σχέσης: ἢ σχέση ὡς τρόπος ὑπάρξεως καὶ ὄχι ἀπλῶς ὡς ἐνέργημα ἀναφορᾶς νοητικῆς, συναισθηματικῆς, διαισθητικῆς, ἢ ὅποιας ἄλλης.

11.2.5 Ἡ ἐμπειρία τῆς σχέσης μπορεῖ νὰ μαρτυρηθεῖ-σημανθεῖ μὲ τὴ γλῶσσα. Ὅμως ἡ γλῶσσα συγκροτεῖται ἀπὸ σημαίνοντα τῆς κοινῆς ἀναφορᾶς στὴ δυνητικὰ κοινὴ ἐμπειρία σχέσεων μὲ τὴν αἰσθητὴ καὶ τὴ νοητὴ (κτιστὴ) πραγματικότητα. Χάρη σὲ αὐτὴ τὴν κοινὴ γλῶσσα μπορεῖ νὰ σημανθεῖ-κοινωνηθεῖ (ἀλλὰ μόνον ἀναλογικὰ καὶ σχετικὰ) ἢ ἐμπειρία σχέσης μὲ τὸ ἐπέκεινα κάθε αἰσθητῆς πιστοποίησης καὶ κάθε νοητικῆς, συναισθηματικῆς, διαισθητικῆς ἢ ὅποιας ἄλλης ἀναγωγῆς.

12 Τὸ ἀ-νόητο τῆς συγκριτικῆς θρησκευολογίας

12 Ἡ γλῶσσα μὲ τὴν ὁποία δηλώνεται-μαρτυρεῖται ἢ μεταφυσικὴ ἐμπειρία ὑπόκειται στὴ σχετικότητα τοῦ γνωσιοθεωρητικοῦ ἀποφατισμοῦ (: στὴν ἀρχὴ τῆς διαφορᾶς ἀνάμεσα στὴν κατανόηση τῶν σημαίνοντων καὶ στὴ γνώση τῶν σηματομένων).

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ σχετικότητα τῆς ἀποφατικῆς ἐκδοχῆς τῶν σημαίνοντων, πρέπει μήπως νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἐπιβάλλει ἐπιπλέον σχετικότητα στὴ γλῶσσα τῆς μεταφυσικῆς ἢ καταγωγῆς (ἱστορικῆς, γεωγραφικῆς, πολιτιστικῆς) τῶν σημαίνοντων;

Ἡ ποικιλία τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων σχετικοποιεῖ ὁπωσδήποτε τὴ γνώση ποὺ δηλώνεται-μαρτυρεῖται μὲ τὴ διαφοροποιημένη γλωσσικὴ σημαντικὴ αὐτῶν τῶν παραδόσεων;

12.1 Εἶναι δυνατὸ νὰ ἀπεξαρτηθεῖ ἢ μεταφυσικὴ ἐμπειρία (ὁ προσωπικὸς χαρακτήρας τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ ὑπερβατικὸ) ἀπὸ μία καὶ συγκεκριμένη γλωσσικὴ σήμανση τοῦ ὑπερβατικοῦ: αὐτὴν ποὺ ὀριοθετεῖ τὴν ἐμπειρία ὡς δεδομένη (τοπικά, ἱστορικά, πολιτιστικά) βιωματικὴ παράδοση;

Μπορεῖ ἢ σχέση μὲ τὸν Γιαχβὲ ἢ τὸν Χριστὸ ἢ τὸν Ὁρομάσδη ἢ τὸν Ἀλλάχ ἢ τὸ Βράχμα νὰ συγκροτεῖται μὲ τὴν ἐπιφύλαξη ὅτι τὰ ὀνόματα αὐτὰ εἶναι σχετικὰ-συμβατικά; Νὰ συγκροτεῖται μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι τὰ διαφορετικὰ ὀνόματα παραπέμπουν στὴν ἴδια καὶ μία ἀπερινόητη, ἀόρατη καὶ ἀκατάληπτη Αἰτιώδη Ἀρχὴ τοῦ ὑπαρκτοῦ;

12.2 Μοιάζει ὀρμέφυτη στὸν ἄνθρωπο ἢ ψυχολογικὴ ἀνάγκη βεβαιότητων, εἰδικὰ μεταφυσικῶν βεβαιότητων (ἴσως συνδέεται μὲ τὸν ἐνστικτώδη φόβο τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸ ἄγνωστο). Ἡ ἀνάγκη ἐπενδύεται στὴ μαχητικὴ πεποίθηση τοῦ θρησκευόμενου ἀνθρώπου ὅτι ἡ δική του θρησκεία εἶναι ἢ μόνη ἀληθινή. Ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμ⁶⁴ περιορίζεται στὰ γεωγραφικὰ καὶ πολιτιστικὰ ὅρια τῶν πληθυσμῶν ποὺ ἀσπάζονται τὴ δική του «ἀληθινή» θρησκεία. Ὅτι στὰ ἴδια ὅρια ἐξαντλεῖται τὸ γεγονὸς τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων.

12.2.1 Χαρακτηριστική ή αδυναμία (ή και αδιαφορία) επιμέρους θρησκείων να αντιμετωπίσουν το ερώτημα: Γιατί να μεροληπτεί έτσι παράλογα ο Θεός και η σωτηρία να είναι προνόμιο μόνο μιᾶς μειονότητας ανθρώπων που συνέπεσε (γεωγραφικά, ιστορικά, πολιτιστικά) να ανήκουν στη μία, «ἀληθινή» θρησκεία; Πώς αντιμετωπίζονται από τον Θεό τῆς μίας, «ἀληθινῆς» θρησκείας τὰ δισεκατομμύρια τῶν ἀνθρώπων που δὲν εἶχαν, δὲν ἔχουν καὶ δὲν θὰ ἔχουν σχέση (ἄθελά τους) μαζί του;

Ἀκόμα καὶ ὅταν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος βεβαιώνει ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει χαρίσει σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τὴ συνείδηση ὡς «νόμο γραμμένον σὲς καρδιές τους»⁶⁵, προϋποθέτει ἓνα ἐκλεκτὸ τμήμα τῆς ἀνθρωπότητας ποὺ κατέχει, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν «νόμο τῆς συνείδησης», καὶ τὸν νόμο τὸν δοσμένο ἀπὸ τὸν Θεὸ «διὰ Μωυσέως καὶ τῶν προφητῶν» ἢ «διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Σὲ ψυχολογικὸ ἐπίπεδο, κάθε θρησκεία εἶναι ἡ μόνη «ἀληθινή» καὶ ὅποιος ἀσπάζεται τὴν «ἀληθινή» θρησκεία ἀνήκει στὸν «ἐκλεκτὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ», σὲ «λαὸ περιούσιο», «λεῖμμα τῆς χάριτος». Ὁρμέφυτη στὸν ἀνθρώπο ἡ ψυχολογικὴ ἀνάγκη μεταφυσικῆς ἐξασφάλισης καὶ «σωτηρίας», καὶ μάλιστα κατ' ἀποκλειστικότητα.

12.2.2 Θὰ ἔμοιαζε ἴσως πρωθύστερο καὶ ἀνακόλουθο ἂν προβληματισμοὺς γιὰ τὴ συμπερίληψη καὶ τῶν ἀλλοθρήσκων στὸ αἶτημα τῆς σωτηρίας τοὺς ἀπαιτοῦσε κανεὶς σὲ αἰῶνες μὲ ἐξαιρετικὰ περιορισμένη ἐποπτεία τῆς ἀνθρωπογεωγραφίας τοῦ πλανήτη. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἡ μονοπωλιακὴ διεκδίκηση τῆς σωτηρίας σπανίζει σήμερα, ποὺ ἡ ἐπικοινωνιακὴ ἐνοποίηση τῆς ἀνθρωπότητας βιώνεται μὲ ἄμεση ἐνάργεια. Ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν, σὲ ὅλα τὰ γεωγραφικὰ μήκη καὶ πλάτη, πάμπολλες θρησκευτικὲς ὁμάδες, «σέκτες», «χαρισματικὲς ἐκκλησίες» μὲ μαχητικὴ τὴν πεποίθηση ὅτι ἡ καθεμιὰ τους διασώζει καὶ ἐκπροσωπεῖ τὴ μόνη γνήσια καὶ αὐθεντικὴ μεταφυσικὴ ἀλήθεια. Λίγες ἑκατοντάδες ἢ χιλιάδες πιστοί, σὲ κάθε τέτοια περίπτωση, εἶναι οἱ μόνοι ποὺ ἔχουν ἐξασφαλίσει τὴν «αἰώνια σωτηρία», ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα δισεκατομμύρια ὄσων ἀνθρώπων ἔζησαν, ζοῦν καὶ θὰ ζήσουν πάνω στὸν πλανήτη εἶναι προορισμένα γιὰ τὴν ἀπώλεια.

12.3 «Ἀντικειμενική» σύγκριση καὶ ἀξιολόγηση θρησκευτικῶν ἐμπειριῶν καὶ παραδόσεων ἢ προτάσεων μεταφυσικοῦ νοήματος τῆς πραγματικότητας (ἐρμηνείας τῆς αἰτίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῶν ὑπαρκτῶν) δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρξει. Κάθε σύγκριση καὶ ἀξιολόγηση βασίζεται ἀναπόφευκτα σὲ κριτήρια καὶ ἀρχές συγκεκριμένου «παραδείγματος» γνωσιοθεωρητικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ.

12.3.1 Ἄν (μὲ ὑπερβολικὰ ἀφαιρετικὴ σχηματικότητα) θεωρήσουμε τὶς ἀρχαιοελληνικὲς, τὶς νεότερες δυτικὲς καὶ τὶς νεωτερικὲς ἐκδοχὲς τῆς λογικῆς μεθόδου σὰν ἐνιαῖο γνωσιοθεωρητικὸ «παραδειγμα» (ἐναντι ἄλλων, κυρίως ἅπαυ ἀνατολικῶν θεωρήσεων), τότε θὰ μπορούσαμε νὰ συγκροτήσουμε γλῶσσα ἱκανὴ νὰ καταδείξει (στοὺς ἐμπειροὺς τοῦ «παραδείγματος») τὰ συγκριτικὰ ὑστερήματα καὶ τὰ συγκριτικὰ πλεονεκτήματα διαφορετικῶν ὄντολογικῶν προτάσεων (θρησκευτικῆς ἢ φιλοσοφικῆς καταγωγῆς).

12.3.2 Θὰ μπορούσε ἴσως νὰ καταδειχθεῖ, μὲ τὴν αὐστηρὴ λογικὴ τῆς γλώσσας κοινοῦ γνωσιοθεωρητικοῦ «παραδείγματος», ὅτι οἱ συνεπέστερες (σὲ συστηματικὴ ἀριότητα) προτάσεις ὄντολογικῆς ἐρμηνείας τῆς πραγματικότητας (ἀπὸ ὅσες γνώρισε ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ δυτικοευρωπαϊκὴ παράδοση) εἶναι δύο: ἡ προσωποκεντρικὴ ὄντολογία, ὅπως διατυπώθηκε ἀπὸ τοὺς κορυφαίους Ἑλληνας ἐκφραστὲς τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας (ἀπὸ τὸν 40 ὠς τὸν 140 αἰῶνα), καὶ ἡ ἄκρως ἀντιπροσωπευτικὴ (ὡς σήμερα) τῶν ἐξελικτικῶν διαμορφώσεων τῆς δυτικῆς μεταφυσικῆς μηδενιστικῆς ὄντολογίας τοῦ Martin Heidegger.

12.3.3 Ὅμως ἡ συντακτικὴ ἀριότητα λογικῶν καταδείξεων μιᾶς συστηματικῆς ὄντολογίας μᾶλλον ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἰδρυτικὸ γεγονός τῆς ὑποκειμενικῆς μεταφυσικῆς ἐμπειρίας. Στὴ μεταφυσικὴ μᾶς χειραγωγοῦν ἐρωτήματα ποὺ γεννιοῦνται ἀπὸ τὴν ἄμεση σχέση μας μὲ τὴ φυσικὴ καὶ κοινωνικὴ πραγματικότητα: ἐρωτήματα νοήματος (αἰτίας καὶ σκοποῦ) τῶν ὑπαρκτῶν καὶ τῆς ὑπαρξῆς.

12.3.4 Προτάσεις ποὺ ἀποσκοποῦν νὰ ἀπαντήσουν στὰ

μεταφυσικά μας ἐρωτήματα (να συγκροτήσουν ὄντολογικὴ ἐρμηνεία τῆς πραγματικότητας, να καταδείξουν νόημα τῆς ὑπαρξῆς καὶ τῶν ὑπαρκτῶν) δὲν μπορεῖ να εἶναι ἀκοινωνήτες, ἀνυπότακτες στοὺς κανόνες τοῦ «ὀρθῶς διανοεῖσθαι διὰ τὸ ὀρθῶς κοινωνεῖν». Ἰδρυτικὸ γεγονός τῆς μεταφυσικῆς ἀναζήτησης δὲν μπορεῖ να εἶναι ἡ λογικὴ καὶ συντακτικὴ ἀρτιότητα τῶν ὄντολογικῶν προτάσεων, ἀλλὰ καὶ ὄντολογικὲς προτάσεις δὲν συγκροτοῦνται δίχως ὑποταγὴ στοὺς κανόνες τῆς λογικῆς καὶ συντακτικῆς ἀρτιότητας.

12.3.5 Ἡ μεταφυσικὴ ἐμπειρία καὶ ἀναζήτησις ἀνήκει στὸ εἶδος τῆς γνώσης ποὺ γίνεται ἐφικτὴ ὡς ἀπολύτως ὑποκειμενικὸ βίωμα, χωρὶς να χάνει τὸν πραγματισμὸ τοῦ κοινωνούμενου γεγονότος. Δὲν ἔχει χαρακτῆρα ἄλογο, ἀνορθόλογο, μυστικιστικὸ, συναισθηματικὸ κ.τ.θ. ἢ μεταφυσικὴ ἐμπειρία. Ὅταν πρόκειται γιὰ ἐμπειρία (καὶ ὄχι γιὰ φαντασίωσις ἢ ψευδαίσθησις), τότε προκύπτει ἀπὸ τὴν ὑπαρκτικὴ δυναμικὴ τῆς ἀναφορικότητας-σχέσης καὶ κοινωνεῖται ὡς σχέση.

12.3.6 Ἐνδέχεται να κατανοῶ (μέσα ἀπὸ ὀρθολογικὲς γλωσσικὲς διατυπώσεις) τί εἶναι ἡ μητρικὴ ἀγάπη. Ἀλλὰ ὁ μόνος τρόπος να γνωρίσω τὴν πραγματικότητα στὴν ὁποία παραπέμπει ἡ γλωσσικὴ ἀναφορὰ στὴ μητρικὴ ἀγάπη, εἶναι μόνον ἡ ἀπολύτως ὑποκειμενικὴ σχέση μου μετὰ τὴ δική μου μητέρα.

Δὲν μπορῶ (οὔτε ἐνδιαφέρεται) να καταδείξω (ἢ να ἀποδείξω) ὅτι ἡ δική μου σχέση μετὰ τὴ δική μου μητέρα εἶναι «ἀληθινὴ», ἐνῶ ἡ ἀντίστοιχη σχέση τῶν Κινέζων ἢ τῶν Κικιούγιου εἶναι λιγότερο «ἀληθινὴ» ἢ «ψεύτικη». Βέβαιον εἶναι ὅτι μόνον χάρις στὸ ἀπολύτως ὑποκειμενικὸ βίωμα τῆς σχέσης μου μετὰ μόνον τὴ δική μου μητέρα μπορῶ να γνωρίζω τί εἶναι ἡ πραγματικὴ τῆς μητρικῆς ἀγάπης καὶ γιὰ τὸν Κινέζο ἢ τὸν Κικιούγιου.

Ἡ ἴδια ἀκριβῶς πιστοποίηση θὰ μπορούσε να διατυπωθεῖ καὶ γιὰ τὴ γνώση τοῦ κάλλους, τῆς φιλίας, τοῦ ἔρωτα, τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἀπολύτως ἰδιωτικὸ γεγονός τῆς ὑποκειμενικῆς ἐμπειρίας εἶναι ἡ μόνον δυνατότητα γιὰ ρεαλιστικὴ γνώση τῆς καθολικῆς καὶ πληρωματικῆς πραγματικότητας τοῦ κάλλους, τῆς φιλίας, τοῦ ἔρωτα, τοῦ Θεοῦ⁶⁶.

12.4 Ἐπανερχόμεσθε στὸ ἐρώτημα: Ἡ ποικιλότητα (τὸ ποικιλώνυμο) τῆς ἀναφορᾶς στὸ ὑπερβατικὸ σχετικοποιεῖ τὴν ἀναφορά; Ὁ Γιαχβὲ ἢ ὁ Χριστὸς ἢ ὁ Ὁρομάσδης ἢ ὁ Ἄλλάχ ἢ τὸ Βράχμα εἶναι ὅπωςδήποτε συμβατικὲς σηματοδοτήσεις (nomina nuda) τῆς φυσικῆς ἢ ὀρμέμφυτης ἀναφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου στὴν ὑπερβατικὴ Μία καὶ Αἰτιώδη Ἀρχὴ τοῦ ὑπαρκτοῦ;

Ἡ ἐπιφύλαξη (συνείδηση σχετικότητας) μπορεῖ νὰ συνοδεύει τὴν κατανόηση τῆς γλωσσικῆς ἀνασύνταξης ἐνὸς γεγονότος σχέσης. Δὲν συνοδεύει τὴ γνώση ποὺ γεννάει ἡ σχέση.

Σχετικὴ εἶναι κάθε γλωσσικὴ ἀναφορὰ στὴ μητρικὴ ἀγάπη, κάθε ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυση αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας. Ἡ γνώση τῆς μητρικῆς ἀγάπης, ὡς ἀπολύτως ὑποκειμενικὸ βίωμα σχέσης τοῦ κάθε ἀνθρώπου μὲ μόνη τὴ δική του μητέρα, δὲν εἶναι σχετικὴ.

12.4.1 Σχετικὴ εἶναι καὶ κάθε γλωσσικὴ ἀναφορὰ στὸν ἔρωτα, κάθε ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυση τῆς ἐρωτικῆς ἐμπειρίας. Ἡ ἴδια ἢ ἐρωτικὴ ἐμπειρία, ὡς ἀπολύτως ὑποκειμενικὸ βίωμα, εἶναι γνώση ὄχι σχετικὴ.

12.4.2 Ἡ ποικιλότητα (τὸ πολυώνυμο) τῆς ἐρωτικῆς ἔλξης σχετικοποιεῖ τὴν πραγματικότητα τοῦ ἐρωτικοῦ γεγονότος, τὴ ρεαλιστικὴ γνώση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος;

Ἡ ἐπιφύλαξη (συνείδηση σχετικότητας) μπορεῖ νὰ συνοδεύει τὴν κατανόηση τῆς γλωσσικῆς ἀνασύνταξης κάθε ἐπιμέρους γεγονότος πληρωματικῆς ἐρωτικῆς σχέσης. Δὲν συνοδεύει τὴ γνώση ποὺ γεννάει ἡ προσωπικὴ ἐρωτικὴ σχέση.

12.4.3 Τὸ ὄνομα τοῦ ἐρώμενου προσώπου εἶναι ἢ ρεαλιστικὴ καὶ πληρωματικὴ, μὴ σχετικοποιούμενη γνώση τοῦ ἔρωτα.

12.4.4 Πότε συνιστᾷ ὁ ἔρωτας γνώση καὶ πότε ψευδαίσθηση; Πότε συνιστᾷ γνώση ἢ ἐπώνυμη ἀναφορὰ στὸ ὑπερβατικὸ καὶ πότε φαντασίωση; Πῶς θὰ διαστείλουμε (ἔστω μὲ τὴ σχετικότητα τῆς γλωσσικῆς σημαντικῆς) τὴ γνήσια-ἀληθινὴ ἀπὸ τὴν ψευδαισθητικὴ-φαντασιώδη σχέση;

12.4.5 Κατανοοῦμε τὴ διαφορὰ τῆς ἐρωτικῆς ἔλξης ἀπὸ τὴν ἐρωτικὴ σχέση; Ἡ ἔλξη θὰ μπορούσε νὰ σημανθεῖ γλωσσικὰ ὡς γεγονὸς ποὺ βιώνεται παθητικὰ (τὸ ὑποκείμενο ὑφίσταται τὴν

ἔλξη, ἐλκύεται), εἶναι ἀπρόβλεπτη, βουλευτικὰ ἀπροκαθόριστη (πρβλ. τὸ πλατωνικὸ ἐξαίφνης⁶⁷). Ἡ σχέση θὰ μπορούσε νὰ ὀριστεῖ ὡς γεγονὸς ποὺ βιώνεται ἐνεργητικὰ (τὸ ὑποκείμενο μετέχει στὴ σχέση, σχετίζεται), εἶναι γεγονὸς θελητικῆς ἀπόφασης, ἔμπρακτης ἐλευθερίας.

Στὸ πεδίο τῆς ἐμπειρίας, ἔλξη καὶ σχέση συχνὰ ἀλληλοδιαπλέκονται καὶ ἡ διαφορὰ τους ἀμβλύνεται, ἐπειδὴ ἡ ἀμοιβαιότητα, ποὺ στὴ σχέση εἶναι ἀναγκαία συνθήκη, ἐμφανίζεται καὶ ὡς ἐνδεχόμενο τῆς ἔλξης. Ἐπίσης: Ἡ σχέση ἔχει ἐξ ὀρισμοῦ μοναδικότητα, ἡ ἔλξη εἶναι ἐμπειρία ποικιλότητας (πολυωνυμίας), ὅμως συχνὰ ἡ ἔλξη λειτουργεῖ ὡς ἐντύπωση μοναδικότητας.

12.5 Μιλήσαμε (12.4) γιὰ φυσικὴ ἢ ὀρμέμφυτη ἀναφορὰ τοῦ ἀνθρώπου (ποικιλότροπη καὶ ποικιλώνυμη) στὴν ὑπερβατικὴ Μία καὶ Αἰτιώδη Ἀρχὴ τοῦ ὑπαρκτοῦ. Ἀντίστοιχα ποικιλότροπη καὶ ποικιλώνυμη γνωρίζουμε καὶ τὴ φυσικὴ (ὀρμέμφυτη) ἐρωτικὴ ἔλξη, ποὺ συχνὰ λειτουργεῖ καὶ ὡς ἐντύπωση (ἢ αἴσθησις ἢ βεβαιότητα) μοναδικότητας.

Ἄν τόσο ἡ θρησκευτικὴ ὅσο καὶ ἡ ἐρωτικὴ ἀναφορὰ ἐνεργοῦνται πρωτίστως ὡς ὀρμέμφυτα ἐνεργήματα (ὑποκείμενα στὴν ἀναγκαιότητα τοῦ ἐνστίκτου), ἂν εἶναι δεδομένα τῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου, πῶς θὰ διαστείλουμε τὴν πραγματικὴ ἀπὸ τὴν ψευδαισθητικὴ ἀνταπόκριση στὴν ἀνθρώπινη ἐπιθυμία γιὰ Θεὸ καὶ γιὰ ἔρωτα;

Πῶς θὰ ξεχωρίσουμε ἂν ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἡ ἐρωτικὴ μας ἀναφορὰ ὑπηρετοῦν ἀναγκαιότητες τῆς φύσης ἢ ὑπερβαίνουν τὶς ἀναγκαιότητες τῆς φύσης — ἂν ἡ ἀναφορὰ ἔχει ὡς ἀνυπέρβλητο ὄριο τὴ φύση, ἂν εἶναι «τέχνασμα» τῆς φύσης ἢ συχνὴ μας ψευδαίσθησις ὅτι βιώνουμε κάποια ἐκστασιὰ ἀπὸ τὴ φύση, κάποια ὑπέρβαση τῆς φύσης;

Πῶς θὰ διακρίνουμε τὴ φύση ἀπὸ τὴ σχέση, τὴν ἀναγκαιότητα ἀπὸ τὴν ἐλευθερία;

12.5.1 Τὸ κριτήριο τῆς διάκρισης μπορεῖ νὰ σημανθεῖ γλωσσικά — μὲ δεδομένη πάντοτε τὴ διαφορὰ τῆς κατανόησης τῶν σημασιολογῶν ἀπὸ τὴ γνώση τῶν σημασιολογῶν.

Μιλᾶμε για ἑρωτικὴ ἢ ἐπιθυμικὴ σχέση ὅταν ἡ ἐπιθυμία για τὸν Ἄλλον ἐνεργεῖται μὲ θελητικὴ αὐτοπαραίτηση, ἔμπρακτη αὐθυπέμβαση τοῦ ἐγώ: ὅταν εἶναι ἐπιθυμία συν-ύπαρξης, συνουσίας, κοινωνίας τοῦ εἶναι. Καὶ «συναντᾶ» ἡ ἐνεργητικὴ ἀναφορὰ τὴν ἀντίστοιχη ἐπιθυμητικὴ-θελητικὴ ἀναφορικότητα τοῦ Ἄλλου, ἔτσι ὥστε ἡ «συνάντηση» νὰ βιώνεται ἀμοιβαῖα ὡς ὑπαρκτικὸ γεγονός διαφορετικὸ ἀπὸ τὴ φυσικὴ (ἀτομικὴ) αὐτοσυντήρηση.

12.5.2 Μιλᾶμε για τὴν ἀμοιβαιότητα ὡς ἀναγκαῖα συνθήκη τῆς διαπροσωπικῆς σχέσης: Σχέση συγκροτεῖται μόνο ὅταν ἡ αὐθυπεμβατικὴ ἀναφορὰ «συναντᾶ» τὴν ἑτερότητα τοῦ Ἄλλου ὡς ἀποκάλυψη μοναδικῆς οἰκειότητας καὶ ἡ ἀποκάλυψη λειτουργεῖ μὲ ἀμφίδρομη δυναμικὴ.

12.5.3 Μιλᾶμε για ἑρωτικὴ ἢ ἐπιθυμικὴ σχέση ὅταν ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ἄλλου εἶναι ζωτικὴ: εἶναι ἐπιθυμία τῆς ζωῆς-ὡς-σχέσης — ἀμοιβαῖα ἐπιθυμία, θελητικὴ-ἐνεργητικὴ, ποὺ συνιστᾶ ὑπαρκτικὸ γεγονός: μετάβαση σὲ τρόπο ὑπάρξεως ἄλλον ἀπὸ αὐτὸν τῆς ἀτομικῆς αὐτοσυντήρησης, ἡδονῆς, κυριαρχίας.

12.5.4 Μιλᾶμε για ἑρωτικὴ ἢ ἐπιθυμικὴ σχέση ὅταν ἡ ἀναφορικότητα τῆς ἐπιθυμίας συναντᾶ τὸν Ἄλλον καθ'αυτὸν: ὄχι ἀπλῶς ὡς ἑταῖρο ἐπικοινωνίας, ὄχι ὡς βαθμίδα δικαιοδοσίας στὴν ὁποία τὸ ἐγὼ προσφεύγει για νὰ βρεῖ ἀναγνώριση. Ἡ γνωστικὴ δυναμικὴ τῆς σχέσης εἶναι ἐμπειρία ἀποκάλυψης: ἡ ἑτερότητα τοῦ Ἄλλου ψηλαφεῖται ὡς μοναδικὴ οἰκειότητα.

12.6 Ὁ γνωστικὸς ρεαλισμὸς τῆς σχέσης (: ἡ σχέση ὅταν παράγει γνώση τῆς προσωπικῆς ἑτερότητας) καὶ ὁ ὑπαρκτικὸς χαρακτήρας τῆς σχέσης (: ἡ σχέση ὅταν συνιστᾶ τρόπο ὑπάρξεως, ὄχι ψευδαίσθηση) εἶναι συνάρτηση τοῦ ἀθλήματος αὐτοπαραίτησης-αὐτοπροσφορᾶς. Γι' αὐτὸ καὶ ἐνδεικτικὸς ὁ ἀφορισμὸς: *Γνωρίζουμε τὸν Θεὸ καλλιεργώντας μιὰ σχέση, ὄχι κατανοώντας ἓνα νόημα*⁶⁸.

12.6.1 Τὸ ἀθλημα αὐτοπαραίτησης-αὐτοπροσφορᾶς εἶναι τὸ πρῶτο κριτήριον για νὰ ξεχωρίζουμε ἂν ἡ ἑρωτικὴ καὶ ἡ ἐρωτικὴ μας ἀναφορὰ συγκροτοῦν πραγματικὴ σχέση ἢ

ψευδαίσθηση σχέσης.

Ἴσοσθενές κριτήριο (πάντοτε μετὰ τὴν σχετικότητα τῆς γλωσσικῆς σημαντικῆς) εἶναι: νὰ συνιστᾷ ἡ σχέση ἐπίτευγμα ἐλευθερίας—νὰ μὴν ἀλλοτριώνεται ἡ σχέση σὲ ἐξάρτηση, ὑποταγή, ὠφελιμοθηρικὴ δοσοληψία, βολικὴ ὑποτέλεια.

12.6.2 Ὁρος-προϋπόθεση ἀλήθειας (γνησιότητας) τῆς σχέσης πρέπει (μετὰ τὶς λογικὲς συντεταγμένες κοινωνίας τῆς ἐμπειρίας μας) νὰ εἶναι ἡ ὑπαρκτικὴ ἀκεραιότητα τῶν μετόχων-συντελεστῶν τῆς σχέσης. Ἄν ἡ συνάντηση-συνάφεια-σύμπραξη προσώπων μειώνει ἢ ἀναστέλλει ὑπαρκτικὲς δυνατότητες (ὅπως ἡ κριτικὴ σκέψη, ἡ βουλευτικὴ αὐτοδιάθεση, ἡ δημιουργικὴ αὐτενέργεια) τοῦ ἐνὸς καὶ ἐνισχύει ἢ διευκολύνει κυριαρχικὲς τάσεις τοῦ ἄλλου, δὲν μποροῦμε νὰ μιλάμε γιὰ σχέση.

12.6.3 Ἐνόρμηση κυριαρχίας, κτητικὸ ἐνστικτο, ὀρμέμφυτη ἐπιθετικότητα, σαδομαζοχισμός⁶⁹: εἶναι ἐνδεικτικοὶ ἐντοπισμοὶ ἀλλοτριώσεως τῆς ὑπαρκτικῆς ἀκεραιότητος συντελεστῶν σχέσης, μετάλλαξης τοῦ γεγονότος τῆς σχέσης σὲ ψευδαίσθηση σχέσης. Καὶ ὑπάρχουν ποικίλες μορφὲς τέτοιων διαστροφῶν μεταμφιεσμένες σὲ «ἐρωτισμὸ» ἢ σὲ «θρησκευτικὸτητα».

13 Τὸ κάλλος ὡς κλήση-σέ-σχέση

13 Ποιές θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι οἱ πραγματικὲς (μὴ ψευδαισθητικὲς) ἀφορμὲς (ἐμπειρικὲς ἀφετηρίες) ἐνδεχόμενης σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό; Ὅπου ἡ σχέση νὰ πληροῖ τὰ κριτήρια: τῆς τεκμαρτῆς ἀμοιβαιότητος· τῆς ἐμπειρικῆς πρόσβασης στὴν ἑτερότητα τοῦ Ἄλλου· τῆς μεταλλαγῆς τοῦ ἀτομικοῦ τρόπου ὑπάρξεως σὲ ἐμπειρία κοινωνίας τῆς ζωῆς· τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ ἐξάρτηση, ὑποταγή, ὠφελιμοθηρικὴ δοσοληψία, βολικὴ ὑποτέλεια;

13.1 Νὰ ἀποκλείσουμε κατ' ἀρχὴν ὡς μὴ πραγματικὲς ἀφορμὲς (ἀφετηρίες) σχέσης:

τὴν καθαρῶς νοητικὴν ὑπόθεση (suppositio) ὑπαρξῆς Θεοῦ, ἔστω κι ἂν συνάγεται ἀπὸ συλλογισμοὺς ἄκρας ἀποδεικτικῆς (μεθοδολογικῆς) ἐγκυρότητας καὶ

ὅ,τι θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσουμε ψυχολογικὴ βεβαιότητα: τὸ ἐνορμητικὸ εἶδος βεβαιότητων ποὺ «ἐκκρίνει» ὁ ψυχισμός μας γιὰ νὰ ἐξισορροπήσει ἀσυνείδητες φοβίες καὶ ἀνασφάλειες — εἶδος βεβαιότητων ποὺ ἐγγράφονται στὴν ἐμπειρία ὡς ἀντανακλαστικὰ δυσαρέσκειας - εὐχαρίστησης, δυσφορίας - εὐφορίας.

13.2 Δεδομένων (στὴν κοινὴ ἐμπειρία) τῶν ἀναλογιῶν ἐρωτικῆς σχέσης καὶ σχέσης μὲ τὸν Θεό, ἡ ἐπίσης κοινὴ ἐμπειρία τοῦ κάλλους προσφέρει ἐνδείξεις πραγματικῆς (μὴ ψευδαισθητικῆς) ἀφορμῆς (ἀφετηρίας) καὶ τῶν δύο αὐτῶν ἐνδεχομένων σχέσης.

13.2.1 Πῶς θὰ μπορούσαμε νὰ ὀρίσουμε τὸ κάλλος: Εἶναι οἱ κοινωνικὰ καθοριζόμενες διαβαθμίσεις τοῦ ἄρεστοῦ; Εἶναι ἀπροκαθόριστη ὑποκειμενικὴ τέρψη; Εἶναι ψυχολογικῆς ἀπροσδιοριστίας «αἴσθημα»; Εἶναι ποιότητα ὑποκείμενη σὲ μετρητοὺς ἐντοπισμούς;

Δὲν ἔχουμε ἐπαρκῆ ἐρείσματα γιὰ νὰ συνδέσουμε (φυσιοκρατικὰ) τὴν αἴσθηση-ἐμπειρία τοῦ κάλλους μὲ τὴν ἱκανοποίηση πρωτογενῶν ἐνορμήσεων, λ.χ. αὐτοσυντήρησης («πρὶν» καὶ ἀπὸ τὰ ἀμυντικὰ ἀντανακλαστικὰ δυσαρέσκειας -

εὐχαρίστησης), ἢ μὲ διεγέρσεις ἀναγώγιμες στὴ σεξουαλικὴ ἡδονή.

13.2.2 Ἡ ἐμπειρία τοῦ κάλλους ἔχει πάντοτε αἰσθητὴ (ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις) ἀφετηρία, ἀλλὰ δὲν εἶναι κάθε πληροφορία τῶν αἰσθήσεων ἐμπειρία κάλλους. Αὐτὴ ἢ διαπίστωση ὁδηγεῖ στὰ ἐρωτήματα:

Ποιὸς εἶναι ὁ συντελεστὴς (τὸ ἐμπειρικὸ στοιχεῖο ἢ κριτήριον) ποὺ ὀρισμένες πληροφορίες τῶν αἰσθήσεων τὶς «μεταφράζει» σὲ ἐμπειρία κάλλους;

Ποιὸ κοινὸ στοιχεῖο καθιστᾷ ἐμπειρία ὁμορφιάς μιὰ συγκεκριμένη θέα, ἓνα συγκεκριμένο ἄκουσμα, συγκεκριμένη αἴσθηση ἀφῆς, ὄσφρησης, γεύσης;

Τὸ δυσκολότερο νὰ ἀπαντηθεῖ: Ποιὸ στοιχεῖο προσδίδει κάλλος στὸν ἐκφερόμενο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο λόγος: λόγος εἰκαστικὸς, μουσικὸς, γλωσσικὸς (προφορικὸς ἢ γραπτὸς, ποιητικὸς ἢ πεζός); Ποιὸ κριτήριον μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διακρίνουμε τὴν «ὑψηλὴν» τέχνη ἀπὸ πρωτόλεια ἐγχειρήματα, τὸν προικισμένο καλλιτέχνη ἀπὸ τὸν ἀπλῶς ἀτάλαντο;

13.2.3 Τὸ κοινὸ στοιχεῖο κάθε ἐμπειρίας κάλλους (ἐμπειρίας μὲσω τῆς ὄρασης, τῆς ἀκοῆς, τῆς ἀφῆς, τῆς γεύσης, τῆς ὄσφρησης) δὲν εἶναι ὅπωςδήποτε μορφικὸ (: δὲν εἶναι τὸ μέτρο, ὁ ρυθμὸς, οἱ ἀναλογίες, ἢ διάταξη, ἢ σύνταξη — τέτοια στοιχεῖα δὲν διαφοροποιοῦν τὴν εὐωδία ἀπὸ τὴν δυσσομία, τὸ γλυκὺ ἀπὸ τὸ ξινὸ, τὴν τραχύτητα ἀπὸ τὴν ἀπαλότητα καὶ ἀβρότητα). Οὔτε ἐντοπίζεται ἀπαραίτητα (οὔτε καὶ ἐξαντλεῖται) στὴν τέρψη τῶν αἰσθήσεων τὸ κάλλος (— ποιῶν αἰσθήσεων τὴν τέρψη προκαλεῖ ἓνα λογοτέχνημα, ἓνα ποίημα;).

13.2.4 Τὸ θελκτικὸ στοιχεῖο θὰ μπορούσε νὰ προταθεῖ ὡς κοινὸς παρονομαστὴς κάθε ἐμπειρίας κάλλους: Τὸ κάλλος θέλγει, δηλαδὴ ἐλκύει, προκαλεῖ τὴν ἐπιθυμία σχέσης, μέθεξης, μετάληψης, σύναψης, συν-ουσίας. Μοιάζει συμβατὸς μὲ τὴν κοινὴ ἐμπειρία καὶ γόνιμος γιὰ τὴ σκέψη ὁ ὀρισμὸς ποὺ θὰ ἐντόπιζε τὸ κάλλος στὴ δυναμικὴ τῆς θελκτικότητας (τῆς θέληξης). Αὐτὴ ἢ δυναμικὴ τῆς κλήσης-σέ-σχέση διασώζει καὶ τὴν ἀπόλυτη ἑτερότητα μὲ τὴν

ὁποία βιώνεται ὡς ὑποκειμενικὴ ἐμπειρία τὸ κάλλος. Ὅπως διασώζει καὶ τὴν ἀπροσδιοριστία τοῦ φυσικοῦ χαρίσματος (ταλέντου) ποὺ διαφοροποιεῖ τὴ θελκτικότητα στὰ ἔργα τῆς ἀνθρώπινης τέχνης ἢ τὴν ἀποφασιστικὴ συμβολὴ τῆς μαθητείας-ἄσκησής καὶ τοῦ ἥθους τοῦ καλλιτέχνη.

13.2.5 Ἄν δεχθοῦμε τὴ θέλησιν ὡς ὄρισμὸ τοῦ κάλλους (τὸ κάλλος ὡς κλήση-σὲ-σχέση), ἀποδίδουμε στὴν ὑποκειμενικὴ ἐμπειρία τοῦ κάλλους μιὰ δυναμικὴ διαβαθμίσεων ἀπεριόριστης κλίμακας, ἀκριβῶς ὅπως καὶ στὴν ἐμπειρία τῆς σχέσης. Μπορεῖ καὶ τὸ κάλλος νὰ βιωθεῖ ἀπὸ τὴ βαθμίδα τῆς ἡδονιστικῆς ιδιοτέλειας ὡς τὴ βαθμίδα τῆς πληρέστερης αὐθυπέμβασης, ἀκριβῶς ὅπως καὶ κάθε γεγονὸς σχέσης. Νὰ βιωθεῖ ὡς πρόκληση ἀτομοκεντρικῆς ἡδονῆς, ὡς ἐπιθυμία ιδιοποίησης καὶ κατοχῆς τοῦ θελγῆτρου, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀπειρία τῶν ἐνδιάμεσων ἐπιπέδων ὡς τὸ κατόρθωμα τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὶς ἀναγκαιότητες τῶν ἐγωκεντρικῶν παρορμήσεων.

13.2.6 Ἀνάλογη εἶναι καὶ ἡ διαβάθμιση τῶν ἐπιτευγμάτων ἀποτύπωσης τῆς προσωπικῆς ἐτερότητας τοῦ δημιουργοῦ στὸν λόγον τῆς τέχνης του (γλωσσικὸ, μουσικὸ, εἰκαστικὸ λόγον). Ὅσο πιὸ ἐρωτικὸς εἶναι ὁ λόγον τοῦ καλλιτέχνη (: δηλωτικὸς αὐθυπέμβασης καὶ κλητικὸς σὲ σχέση), τόσο πληρέστερα ἀποτυπώνει τὴν προσωπικὴ του ἐτερότητα (μοναδικότητα καὶ ἀνομοιότητα). Στὸν ἀτομοκεντρικὸ πολιτισμὸ τῆς Νεωτερικότητας πολλὲς ἀπόπειρες καλλιτεχνικῆς δημιουργίας ἀφορμῶνται ἀπὸ σαφὴ ἀδυναμία ἢ ἄρνησησχέσης (σχέσης μὲ τὸ ὑλικὸ τῆς τέχνης καὶ τὸν κοινὸν τοῦ ἔργου τῆς τέχνης) — ἀδυναμία ἢ ἄρνηση τοῦ ἀθλήματος αὐθυπέμβασης ποὺ προσδίδει κοινωνικὴ δυναμικὴ στὴν τέχνη. Ὁ ἄσχετος γλωσσικὸς, μουσικὸς, εἰκαστικὸς λόγον ὑπηρετεῖ (γίνεται ἀμέσως φανερό) ἀποκλειστικὰ τὸ ἐγὼ τοῦ καλλιτέχνη, δηλαδὴ τὴν προτεραιότητα τῆς ἐντύπωσης (effet) ποὺ θὰ προκαλέσει τὸ ἔργο, τῶν τεχνασμάτων πρωτοτυπίας, τὴν πρόκληση ἀτομικῶν συγκινήσεων, τὴ διέγερση ἡδονικῆς εὐεξίας, τὴν ἐπίδειξη τεχνικῆς ἀριότητος — ὑπηρετεῖ τὸ ἔργο τῆς τέχνης ὄχι τὴν κοινωνία τῆς ἐμπειρίας, τὴν κλήση-σὲ-σχέση, ἀλλὰ τὶς ἀφορμὲς γιὰ νὰ ἀποσπάσει τὸ ἀκοινῶνητο ἐγὼ τοῦ καλλιτέχνη

τὴν προσοχὴ ἢ καὶ τὸν θαυμασμό.

13.3 Τὸ κάλλος τῆς φύσης προσφέρει ἐνδείξεις πραγματικῆς (μὴ ψευδαισθητικῆς) ἀφορμῆς γιὰ ἐνδεχόμενη πραγματοποίηση σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ προσωπικὴ αἰτιώδη ἀρχὴ τοῦ ὑπαρκτοῦ: μὲ λογικὸ Θεό, Θεὸ-Λόγο. Νὰ ἐπαναλάβουμε ὅτι ποτὲ τὸ κάλλος δὲν λειτουργεῖ ὑποχρεωτικὰ ὡς θέλγητρο (ἀφετηρία σχέσης) καὶ ὅ,τι λειτουργεῖ ὡς θέλγητρο δὲν εἶναι ποτὲ ἀντικειμενικὴ (γιὰ ὅλους) πραγματικότητα κάλλους.

13.3.1 Ἐνας χυμώδης, εὐωδιαστός, εὐγευστος καρπός, τὰ σχήματα καὶ τὰ χρώματα τοῦ ἐαρινοῦ ἀνθοτάπητα, ἕνα συναρπαστικὸ τοπίο, ἕνα ὀργιαστικὸ σὲ χρώματα ἡλιοβασίλεμα μπορεῖ νὰ εἶναι ἐμπειρία κάλλους. Μπορεῖ καὶ νὰ ἀντιπαρέλθει κανεὶς μιὰ τέτοια ἐμπειρία σὰν αὐτονόητο φυσικὸ δεδομένο, προῖόν τυχαιότητας. Μπορεῖ νὰ βιώσει τὴν ἐμπειρία σὰν παροδικὴ αἰσθητικὴ εὐχαρίστηση, ἀνερμήνευτη ὡς πρὸς τὴν αἰτία τῆς. Μπορεῖ μιὰ τέτοια ἐμπειρία νὰ λειτουργήσῃ «ἐξαίφνης» ὡς ἄμεση προσωπικὴ «αἴσθηση» δώρου, ἀμεσότητα αἴσθησης ὅτι κάποιος προσφέρει αὐτὸ τὸ δῶρο γιὰ νὰ δηλώσῃ κλήση-σὲ-σχέση ἢ καὶ τὸν «μανικὸν ἔρωτά» του γιὰ τὸν λήπτη.

13.3.2 «Νόει μοι ἐρωμένην κόρην» ποὺ καλεῖ σὲ δεῖπνο τὸν ποὺ ξεχώρισε ἢ καρδιά τῆς. Καὶ ἐτοιμάζει τὰ ἐκλεκτότερα ὅσο μπορεῖ ἐδέσματα. Στρώνει γιορτινὸ τραπέζι, στολίζει μὲ κεντήματα καὶ λουλούδια, ἀνάβει κεριὰ σὲ ἀσημένια κηροπήγια. Γιὰ νὰ πεῖ μὲ ὅλα αὐτὰ στὸν καλεσμένο τῆς, ἄφωνα καὶ διακριτικά: «Σὲ ἀγαπῶ, εἶμαι ἐρωτευμένη μαζί σου». Ὁ δέκτης ἢ ἀποκρυπτογραφεῖ τὰ σημαίνοντα τῆς δοχῆς ἢ, πολὺ πιθανό, «βραδὺς τῆ καρδία», δειπνεῖ καὶ εὐφραίνεται δίχως τὴν παραμικρὴ ὑποψία γιὰ τὰ κίνητρα καὶ τὸν στόχο τῆς πρόσκλησης.

13.3.3 Γιὰ νὰ «διαβαστεῖ» ἡ γλῶσσα τοῦ κάλλους ὡς κλήση-σὲ-σχέση, μᾶλλον ἀπαιτεῖται μιὰ ἀπροκαθόριστη ἐτοιμότητα — τουλάχιστον μὴ ὑποκείμενη σὲ ὑποδείξεις, παροτρύνσεις, ἐπιχειρήματα. Θὰ μποροῦσε νὰ χαρακτηριστεῖ ἐρωτικὴ αὐτὴ ἢ ἐτοιμότητα, ἂν μὲ τὸν ἔρωτα σημαίνουμε τὴ νεύση γιὰ τὸ ἄθλημα αὐτοπαραίτησης καὶ αὐτοπροσφορᾶς. Πάντως, γιὰ νὰ

λειτουργήσει ἢ ἐμπειρία τοῦ φυσικοῦ κάλλους παραπεμπτικά, νὰ παραπέμψει στὴν προσωπικὴ ἀμεσότητα Θεοῦ Δημιουργοῦ, νὰ «διαβαστεῖ» ὡς κλήση ἐρωτικὴ Θεοῦ Ἐραστῆ καὶ Νυμφίου τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἀποφασιστικὸς συντελεστής δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κάποια ὀρθολογικὴ κατάδειξη τῆς «σημαντικῆς» τοῦ κάλλους οὔτε ἡ ἀπατηλὴ «πειθὼ» τῶν συναισθηματικῶν ἐξάρσεων. Τὸ ἀντι-κείμενο κάλλος ἐμφανίζει τὴ δυναμικὴ τῆς προσωπικῆς κλήσης σὲ προσωπικὴ σχέση στὸ πεδίο τῆς ἀπροσδιοριστίας, ὅπου γεννιέται ἢ δὲν γεννιέται (δὲν θραύεται ἢ θωράκιση τοῦ ἐγώ) κάθε πραγματικότητά σχέσης.

Θὰ ὑπάρχουν πάντοτε ἄνθρωποι ποὺ θὰ ζοῦν τὴ μία καὶ μοναδικὴ ζωὴ τους χωρὶς ποτὲ νὰ «συναντήσουν» τὸν Mozart, τὸν Van Gogh, τὸν Καβάφη — χωρὶς ποτὲ μιὰ γλώσσα μουσικοῦ, ζωγραφικοῦ, ποιητικοῦ κάλλους νὰ λειτουργήσει γι' αὐτοὺς «ἐξαίφνης» ὡς κλήση ἐρωτικὴ γιὰ μέθεξη τῆς προσωπικῆς ἐτερότητας (μοναδικότητας καὶ ἀνομοιότητας) τοῦ μουσουργοῦ, τοῦ ζωγράφου, τοῦ ποιητῆ.

13.3.4 Περισσότερο ἴσως καὶ ἀπὸ τὴν ἐρωτικὴ ἐμπειρία, τὸ κάλλος ὡς θέλξη βεβαιώνει τὴ σχέση ὡς ἐνδεχόμενο τρόπο ὑπάρξεως ἀνυπότακτον σὲ προκαθορισμοὺς τῆς φύσης — ἐπιτρέπει νὰ μιᾶμε γιὰ ὄντολογία τῆς σχέσης. Ἡ ἐρωτικὴ ἐπιθυμία ζωῆς-ὡς-σχέσης εὐκολότερα συγχέεται μὲ τὶς ἀνεπίγνωστες παραλλακτικὲς μεταμφιέσεις τῆς σεξουαλικῆς ἐνόρμησης. Ἐνῶ στὴν περίπτωσή τοῦ κάλλους, ἔστω κι ἂν ἡ θέλξη λειτουργεῖ μὲ τοὺς ὅρους τῆς φυσικῆς ἐπιθυμίας μέθεξης - μετάληψης - συνουσίας (πῶς ἀλλιῶς νὰ λειτουργήσει ἢ ἐνυπόστατη στὴ φύση ὑπαρξής;), παραμένει ἀνυπότακτη ἢ θέλξη τοῦ κάλλους σὲ προκαθορισμοὺς καὶ ἀναγκαιότητες τῆς φύσης.

14 Τὸ ἀκαλλές ἢ τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ κακοῦ

14 Τὸ κάλλος τῆς φύσης, κάθε ἐμπειρία κάλλους, ἔχει δυναμικὴ ἀναφορικότητα (: σὲ συνάρτηση πάντοτε μὲ τὴν ἐτοιμότητα τοῦ δέκτη νὰ ἀναφερθεῖ στὸν κλητικὸ λόγο τοῦ κάλλους). Ὡς ἑτερότητα λόγου ἢ κάθε ἔκφραση τοῦ φυσικοῦ κάλλους ἀναφέρεται (παραπέμπει) στὴν ὑπαρκτικὴ ἑτερότητα δημιουργοῦ Προσώπου (ὅπως παραπέμπει ἢ ζωγραφιὰ στὸν ζωγράφο καὶ ἢ μουσικὴ στὸν μουσουργό). Κατὰ τοῦτο τὸ κάλλος τῆς φύσης συνιστᾷ πραγματικὴ (ὄχι ψευδαισθητικὴ) ἀφετηρία γιὰ ἐνδεχόμενὴ πραγματοποίηση σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ προσωπικὴ αἰτιώδη ἀρχὴ τοῦ ὑπαρκτοῦ: μὲ λογικὸ Θεό, Θεὸ-Λόγο.

Ὅμως ἡ φύση δὲν εἶναι μόνο πραγματικότητα κάλλους, εἶναι ἐπίσης καὶ πραγματικὴ ἀκαλλής: λειτουργεῖ ὄχι μόνο ὡς κλήση-σέ-σχέση (ὡς θέλξη) ἀλλὰ καὶ ὡς ἀποκλεισμὸς (προοδευτικὸς ἢ αἰφνίδιος) τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ κάθε σχέση. Δηλαδή ὡς ἐπιβολὴ ἀδήριτων ἀναγκαιοτήτων στὸ λογικὸ ὑποκείμενο (ἐπιβολὴ ποὺ ἀποκλείει τὴν ἐπιλογὴ-ἐλευθερία, ἄρα τὴν σχέση). Λειτουργεῖ ἡ φύση ὡς νομοτέλεια φθορᾶς, ὀδύνης, βασανισμοῦ καὶ τελικὰ ἀφανισμοῦ (θανάτου τῆς φυσικῆς ὑπαρξῆς) τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου. Λειτουργεῖ, κατὰ συνέπεια, ἡ φύση ὄχι μόνο ὡς θέλξη ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπώθηση, ἄπωση, αἴσθηση ἀπειλῆς γιὰ τὸν ἄνθρωπο, πρόξενος τρόμου.

Τὴν πραγματικότητα (ἀλλὰ καὶ τὶς ἀπειλές) φθορᾶς, ὀδύνης, θανάτου τῆς λογικῆς μας ὑπαρξῆς τὴν ὀνομάζουμε οἱ ἄνθρωποι μονολεκτικά: κακό.

14.1 Τὸ κάλλος καλεῖ σὲ σχέση, τὸ κακὸ εἶναι καθεαυτὸ ἀκαλλές: ἀπωθεῖ, φοβίζει, ἀπειλεῖ.

Τὸ κάλλος ἔχει ἑτερότητα κλητικοῦ λόγου, γι' αὐτὸ καὶ δυναμικὴ ἀναφορικότητα: ἀναφέρεται-παραπέμπει (δυνητικά) σὲ ὑπαρκτικὴ ἑτερότητα λογικῆς αἰτιώδους ἀρχῆς του. Τὸ κακὸ ἔχει ἐπίσης λογικὴ ἑτερότητα, τουλάχιστον μορφικὴ (: κάθε περίπτωση ἢ ἀπειλὴ φθορᾶς, ὀδύνης, θανάτου εἶναι μοναδική, ἀνόμοια).

Ἀναφέρεται-παραπέμπει καὶ τὸ κακὸ σὲ ὑπαρκτικὴ ἑτερότητα
λογικῆς αἰτιώδους ἀρχῆς του;

14.1.1 Ἡ λογικὴ ἑτερότητα (ἀπεριόριστη περιπτωτικὴ
πολυμορφία) τοῦ κακοῦ εἶναι ἀπωθητικὴ, ὄχι θελκτικὴ, καί, ὡς
ἀναγκαιότητα, ἀποκλείει τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἀναφορᾶς ὡς
σχέσης. Τὴν παραπεμπτικὴ ἀναφορικότητα τοῦ κακοῦ μπορούμε
νὰ τὴν ἐντοπίσουμε ἢ ὡς νοητικὴ μόνον ἀναγωγὴ ἀποτελεσμάτων
στὴ λογικὴ τους αἰτία ἢ καὶ ὡς ἐμπειρικὴ πιστοποίηση
ἀπροσδιόριστου λογικοῦ παράγοντα ποὺ «μηχανεύεται» τὴν
πολυμορφία τῶν περιπτωτικῶν ἐκφάνσεων τοῦ κακοῦ. Δὲν εἶναι
ἐκτὸς τοῦ τρόπου τῆς ἀνθρώπινης λογικότητος ἢ προσωποποίηση
τοῦ κακοῦ σὲ ὅλες (μᾶλλον) τὶς θρησκευτικὰ παραδόσεις.

14.2 Στὸ πεδίο τῆς συστηματικῆς σκέψης (τῶν μεθοδικῶν
διατυπώσεων ποὺ ἐπιτρέπουν πληρέστερη κοινωνία τῆς
ἐμπειρίας) τὰ ἐρωτήματα ποὺ προκαλεῖ ἢ πιστοποίηση τοῦ κακοῦ
εἶναι (σὲ πρῶτο στάδιο) τρία:

Ἔχει πραγματικὰ αἰτιώδη ἀρχὴ τὸ κακό;

Εἶναι διαφορετικὴ ἢ αἰτιώδης ἀρχὴ τοῦ κακοῦ ἀπὸ τὴν αἰτιώδη
ἀρχὴ τοῦ κάλλους;

Ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος βιώνει ὡς κακὸ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι μιὰ
δυσερμήνευτη πτυχὴ τῆς ἴδιας κλήσης-σὲ-σχέση ποὺ δηλώνεται μὲ
τὸ κάλλος;

14.2.1 Ἀκολουθώντας τὶς ἐμπειρικὰς πιστοποιήσεις καὶ τὴ λογικὴ
(ἀναφορικὴ-παραπεμπτικὴ) δυναμικὴ τους, τὸ ἀνθρώπινο λογικὸ
ὑποκείμενο θὰ μπορούσε νὰ δεχθεῖ δύο αἰτιώδεις ἀρχὲς τῆς
φυσικῆς πραγματικότητος — δύο διαπλεκόμενους στὸ ὑπαρκτικὸ
γεγονὸς γενεσιουργοὺς παράγοντες ἀντιθετικοὺς καὶ ἐνεργὰ
ἀντιμαχόμενους:

Ἐναν αἰτιώδη παράγοντα, ποὺ μέσῳ τοῦ κάλλους (σοφίας) τῆς
φύσης καλεῖ τὸ λογικὸ ὑποκείμενο σὲ λογικὴ (ἴσως καὶ
ὑπαρκτικὴ) σχέση μαζί του, καὶ

Ἐναν ἄσχετο παράγοντα (πέρα ἀπὸ λογικὴ σχέση καὶ ἐμπειρικὰ
προσιτὸν μόνον ὡς ὑπαρκτικὸ ἀντί-λογο), ποὺ ἐπιβάλλει ὡς
ἀναγκαιότητα τῆς φύσης τὴ φθορά, τὴν ὀδύνη, τὸν θάνατο τοῦ

λογικοῦ ὑποκειμένου.

14.2.2 Μιὰ τέτοια παραδοχή εἶναι λογικά συνεπής (συνεπής στοὺς κανόνες τοῦ «ὀρθῶς διανοεῖσθαι») καὶ ἔχει ἐρείσματα στὴν παραπεμπτικὴ ἀναφορικότητα τῆς κοινῆς ἐμπειρίας. Ὅμως εἶναι μιὰ παραδοχή ποὺ αἰτιολογεῖ χωρὶς νὰ ἐρμηνεύει τὸ φυσικὸ κάλλος καὶ τὸ φυσικὸ κακὸ καί, ἐπομένως, δὲν λύνει κανένα πρόβλημα: δημιουργεῖ ἐρμηνευτικὸ κενὸ ποὺ καταλύει κάθε νόημα τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος, ἀπογυμνώνει ἀπὸ στόχο-σκοπὸ τὸ ὑπαρκτικὸ γεγονός. Μᾶς ὑποχρεώνει μιὰ τέτοια ἐκδοχή νὰ δοῦμε τὴν ἀνθρώπινη λογικὴ ὑπαρξὴ σὰν ἀ-νόητο θύμα ἐνὸς παράλογου παιγνίου αἰνιγματικῶν ὑπερφυσικῶν παραγόντων, ποὺ ἀναμετροῦν τὶς ἀντιθέσεις τοὺς στὸ πεδίο τῆς πάνσοφα συγκροτημένης κοσμικῆς πραγματικότητας.

14.3 Στὴ διαδρομὴ τῆς Ἱστορίας ἢ ἀνθρώπινη συλλογιστικὴ ἱκανότητα διαμόρφωσε προτάσεις γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ κακοῦ (: τὴν ἐγγενῆ στὸ ὑπαρκτικὸ γεγονός παρουσία του — ὅπως τὴ γνωρίζει καὶ τὴ βιώνει τὸ ἀνθρώπινο λογικὸ ὑποκείμενο). Ἐνδεικτικὰ θὰ μπορούσαν νὰ ὑπομνησθοῦν, μὲ ἐπιγραμματικὴ σχηματικότητα, οἱ ἑξῆς περιπτώσεις:

14.3.1 Πρώτη, ἢ περίπτωση τῆς ἀρχαιοελληνικῆς σκέψης, ὅπου, μέσα ἀπὸ τὴν ποικιλότητα τῶν ἰδιοφυῶν ἐκφράσεων της, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ συναγάγει μιὰ κοινὴ, αὐτονόητη παραδοχὴ ἢ ἀντίληψη γιὰ τὸ κακὸ, ἔμμεσα μόνον καὶ ἀπρόθετα διατυπωμένη.

Ἡ ἀρχαιοελληνικὴ λοιπὸν ἀντίληψη μοιάζει νὰ ἐντοπίζει «ὄντολογικά» τὸ κακὸ στὴν ὕλη καθεαυτήν, «πρὶν» ἀπὸ τὴν εἰδοποίησι-λογοποίησίν της (προτοῦ ὁ λόγος τῆς προσδώσει εἶδος-μορφὴ καὶ τὴν καταστήσει μέτοχο τῆς ὑπαρξῆς).

Μόνον μὲ τὸν λόγο τῆς μορφῆς τὸ ὑπαρκτὸ μετέχει στὴν ὑπαρξὴ (: οὐσία τοῦ ὄντος εἶναι ὁ λόγος-τρόπος μετοχῆς του στὸ εἶναι). Οἱ λόγοι τῶν ὄντων (ἀνερμήνευτα δεδομένοι) καὶ ὁ (ἐπίσης δεδομένος) κοινὸς («ξυνός») λόγος τῆς συμπαντικῆς διαμόρφωσης τῶν ὑπαρκτῶν εἶναι ἢ πραγματικὴ αἰτία τοῦ εἶναι. Δίχως μορφικὸ-εἰδοποιὸ (πρόξενον εἶδους) λόγο τίποτα δὲν μετέχει στὴν ὑπαρξὴ: ἢ ἀμορφία (τὸ ἀνείδον, τὸ ἄ-σχημο) ἦταν γιὰ τοὺς

Ἑλληνες ταυτόσημο με τὴν ἀνυπαρξία.

Ταυτόχρονα ὁ λόγος (οἱ οὐσίες, τὰ εἶδη τῶν ὑπαρκτῶν καὶ ὁ κοινὸς λόγος τῆς συμπαντικῆς κοσμιότητος) εἶναι τὸ μόνιμο, σταθερὸ, ἀφθαρτο, ἀναλλοίωτο, ἀθάνατο, αἰώνιο δεδομένο, ἐπομένως καὶ τὸ πραγματικὰ ὑπαρκτό (τὸ ὄντως ὄν), ἢ ἀλήθεια, τὸ ἀγαθό. Ἐξ ἀντιθέτου, καθεαυτὴν ἢ ὕλη «πρὶν» ἀπὸ τὴν εἰδοποίηση-λογοποίησίν της (ἄρα «ὀριστικὰ» ταυτόσημη με τὴν ἀνυπαρξία καὶ ἐμπειρικὰ πιστοποιούμενη ὡς φθαρτὴ, μεταβλητὴ, ἐφήμερη) εἶναι τὸ πραγματικὰ κακό.

14.3.2 Ἄν σωστὰ τεκμαίρεται ἀπὸ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ σκέψη καὶ τέχνη μιὰ τέτοια ἐρμηνεία τοῦ κακοῦ, ἀσφαλῶς προκαλεῖ σεβασμὸ γιὰ τὴ λογικὴ τῆς συνέπεια, ἀλλὰ ὄχι καὶ γιὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ τῆς ἐπάρκεια: Ἡ πραγματικότης τῆς φθορᾶς, τοῦ πόνου, τῆς ἀρρώστιας, τοῦ θανάτου, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀδικίας, τοῦ μίσους, τῆς ἐκμετάλλευσης, τῆς διαβολῆς (τοῦ δεδομένου στὴ φύση ἢ τοῦ ἀναγόμενου στὰ «πάθη» τοῦ ἀνθρώπου κακοῦ), μένει ἀνερμήνευτη στὴν ἀρχαιοελληνικὴ προοπτικὴ. Μάλιστα ἡ δεύτερη αὐτὴ πραγματικότης τοῦ (μεταγενέστερα λεγόμενου) «ἠθικοῦ κακοῦ» θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες ὑπαρκτικὸ κατηγόρημα τόσο αὐτονόητα δεδομένο, ὥστε ἀποδίδεται δίχως ἐνδοιασμὸ καὶ στοὺς θεοὺς: Ἄν οἱ θεοὶ ὑπάρχουν, τότε ἀσφαλῶς καὶ μισοῦν, ἐχθρεύονται, μηχανορραφοῦν, ἐκδικοῦνται, ψεύδονται. Εἶναι ὁμως ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὸ «φυσικὸ κακό»: τὴ φθορά, τὴν ἀρρώστια, τὸν θάνατο.

14.4 Δεύτερη ἐνδεικτικὴ ἀπόπειρα ὄντολογικῆς ἐρμηνείας τοῦ κακοῦ θὰ μπορούσε νὰ ἀνιχνευθεῖ στὴ φιλοσοφία τοῦ Πλωτίνου:

Ὁ Πλωτίνος εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ ἀποδίδει τὴν πραγματικότης τοῦ κακοῦ στὴν αὐτεξουσιότητα καὶ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἐρμηνευτικὲς του θεωρήσεις ἔχουν ὡς ἀφετηρία κάποιες ὄντολογικὲς παραδοχὲς τοῦ Πλάτωνα: Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, προτοῦ συμμιγεῖ με τὸ σῶμα, προϋπήρξε στὸν «ὑπερουράνιο τόπο» τῶν λόγων-ιδεῶν-προτύπων κάθε ὑπαρκτοῦ καὶ εἶναι ἢ ἴδια ἀπαύγασμα καὶ εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ νοητοῦ τόπου, ποὺ ὁ Πλωτίνος τὸν ταυτίζει με τὸν Νοῦ. Ὁ Νοῦς γιὰ τὸν Πλωτίνου ταυτίζεται με τὸν Δημιουργὸ γιὰ τὸν ὁποῖο μιλάει ὁ Πλάτωνας

στον Τίμαιο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν Θεὸ ὡς «νόησιν νοήσεως» τοῦ Ἀριστοτέλη — «ἀπορρέει» ὁ Νοῦς ἀπὸ τὸ ὑπερβατικὸ Ἔν (ἀπερινόητο, ἄρρητο, πάσης οὐσίας ἐπέκεινα), ὅπως «ἀπορρέει» ἢ ἀκτινοβολία τοῦ φωτὸς ἀπὸ τὸν ἥλιο.

Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀντίτυπο (τύπος) τοῦ καθολικοῦ Νοῦ καὶ μετέχει στὴ νοητὴ οὐσία του ἀπὸ τὴν ὁποία «ἐξέπεσε». Ὑπάρχει ἓνα δεδομένο γεγονὸς πτώσης τῆς ψυχῆς, ἐπομένως καὶ μιὰ προ-πτωτικὴ φάση τῆς ὑπαρξῆς της. Ποιὰ εἶναι ἡ αἰτία τῆς πτώσης; Σὲ πρώτη ἐρμηνευτικὴ ἀπόπειρα, ἀποδίδει ὁ Πλωτίνος τὴν πτώση τῆς ψυχῆς σὲ ἓνα εἶδος «ἀσθένειας» (μείωσης τοῦ σθένους, τῶν ἐνεργητικῶν της δυνατοτήτων), ποὺ τὴν προκαλεῖ ἢ ἀνάμειξή της μὲ τὴν ὕλη (ἢ σύμμειξη μὲ τὸ σῶμα): Εἶναι σὰν νὰ «κλέβει» ἢ ὕλη ὑπαρκτικὸ χῶρο (ὑπαρκτικὲς δυνατότητες) ἀπὸ τὴν ψυχὴ, νὰ οἰκιοποιεῖται ἢ ὕλη τὸν ὑπαρκτικὸ χῶρο τῆς ψυχῆς καί, ἐπομένως, νὰ τὸν μεταβάλλει σὲ κακὸ (ἀφοῦ κακὸ εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ ἢ ὕλη)⁷⁰.

Σὲ μιὰ δεύτερη, πιὸ προωθημένη, ἐρμηνευτικὴ ἀπόπειρα, ὁ Πλωτίνος ἐντοπίζει τὸ αἷτιο τῆς πτώσης στὴ λαθεμένη χρῆση τοῦ χαρίσματος τῆς αὐτεξουσιότητας καὶ ἐλευθερίας ποὺ ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ (ὡς εἰκόνα καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Νοῦ) κατέχει. Μὲ τὸ νὰ «ἔλθουν εἰς ὕλην» οἱ ψυχές, δὲν παύουν νὰ ἐνεργοῦν μὲ τὸν τρόπο τοῦ Νοῦ: εἰδοποιοῦν-μορφοποιοῦν-λογοποιοῦν τὴν ὕλη, δηλαδὴ δημιουργοῦν ὑπαρκτά. Ἔτσι, εὐφραίνονται μὲ τὴν αὐτεξουσιότητα καὶ ἐλευθερία τῶν ἐνεργημάτων τους, τολμοῦν συνεχῶς περισσότερη ἐλευθερία αὐτενέργειας, διολισθαίνουν σὲ ὑπαρκτικὴ αὐτάρκεια (στὴν ἐπιθυμία αὐτονομίας: νὰ ἀνήκουν μόνο στὸν ἑαυτὸ τους). Ξεχνοῦν ἀπὸ ποῦ προέρχονται, ἐκτιμοῦν, θαυμάζουν καὶ ἐκπλήσσονται μὲ τὰ ὅσα οἱ ἴδιες ἐνεργοῦν, προσκολλῶνται στὰ ἐγκόσμια, ἀπομακρύνονται οἱ ψυχές, μὲ ρήξη, ἀπὸ τὸν ἴδιο τους τὸν ἑαυτὸ καὶ τὴν καταγωγὴ τους⁷¹.

14.3.3 Μιὰ τρίτη πρόταση ὄντολογικῆς ἐρμηνείας τοῦ κακοῦ διαμόρφωσε ἡ χριστιανικὴ παράδοση — προσλαμβάνοντας καὶ ἀπὸ τὶς ἱερὲς Γραφές τῶν Ἑβραίων (τὴν Παλαιὰ γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς Διαθήκη) ἀρχετυπικὲς εἰκόνες, σύμβολα, γλώσσα, παραδοχές.

Θὰ μπορούσαμε νὰ συνοψίσουμε τὴ χριστιανικὴ πρόταση σὲ τρεῖς συγκεκριμένες θέσεις:

α. Ἡ συμπαντικὴ πραγματικότητα (τὸ σύνολο τῶν ὑπαρκτῶν) εἶναι κτιστὸ ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀποτέλεσμα ἄκτιστων ἐνεργειῶν τοῦ ἐνὸς καὶ τριαδικοῦ Θεοῦ. Αἰτία τῆς Δημιουργίας εἶναι μόνο ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ: ἡ ἐλεύθερη θέλησή του νὰ κοινωνήσῃ τὴν ὑπαρκτικὴ του πληρότητα μὲ ὑπάρξεις δημιουργημένες «κατ' εἰκόνα» του. Γι' αὐτὸ καὶ ἔπλασε τὰ πάντα «καλὰ λίαν»: Οἱ λόγοι τῶν ὑπαρκτῶν εἶναι ἐκφάνσεις τῆς κλήσης-σέ-σχέση ποὺ ἀπευθύνει ὁ Θεὸς μὲ τὴ Δημιουργία του στὸν ἄνθρωπο. Δὲν ὑπάρχει «κατ' οὐσίαν» κακὸ μέσα στὴ θεία Δημιουργία — «οὐκ ἔστι κτίστης κακῶν ὁ Θεός».

β. Ὅ,τι ὀνομάζουμε «κακὸ» εἶναι ἀποτέλεσμα συμπεριφορᾶς (βούλησης), ὄχι πραγματικότητας φύσης ἢ οὐσίας. Γιὰ νὰ εἶναι θετικὴ-ἀγαπητικὴ ἢ ἀνταπόκριση τοῦ ἀνθρώπου στὴν κλήση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, προϋποθέτει ἐλευθερία ὑπαρκτικοῦ αὐτοκαθορισμοῦ, ἐπομένως καὶ τὴ δυνατότητα νὰ ἀρνηθεῖ ὁ ἄνθρωπος τὴν κλήση τοῦ Θεοῦ, νὰ προτιμήσῃ τὴν ὑπαρκτικὴ αὐτονομία-αὐτοτέλεια τῆς κτιστῆς φύσης του (μὲ ὅλα ὅσα συνεπάγεται αὐτὴ ἢ αὐτονομία). Ὁ πόνος, ὁ μόχθος, ἡ φθορά, ὁ θάνατος καὶ κάθε ἄλλη ἔκφραση κακοῦ εἶναι τὸ ὑπαρκτικὸ ἔλλειμμα ποὺ ἐμφανίζει τὸ κτιστὸ ὅταν ἀρνηθεῖ νὰ ὑπάρχει μὲ τὸν τρόπο τοῦ ἀκτίστου (τὴν ἀγάπη)⁷².

γ. Στὸν ὑπαρκτικὸ αὐτοκαθορισμὸ τοῦ ὁ ἄνθρωπος εἶναι δυνατό νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ ἔλλογες-προσωπικὲς ὑπάρξεις, ἐξωκοσμικὲς-«πνευματικὲς» (ἄυλες), ποὺ προηγήθηκαν τοῦ κόσμου στὴ δημιουργία τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπέλεξαν ἐλεύθερα τὴ ρῆξη, τὴν ἀνταρσία, τὴν ἀρνηση σχέσης μὲ τὸν Θεό — ἐπέλεξαν ὑπαρκτικὸ αὐτοκαθορισμὸ ἀντιπαλότητας καὶ ἀντίθεσης στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Πρόκειται γιὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ, καὶ γι' αὐτὸ ἡ φύση τους εἶναι ἐπίσης «καλὴ λίαν», ἀλλὰ ἡ ἐλεύθερη θέλησή τους ἐπιλέγει τὴν ἀρνηση, τὸ κακόν. «Πειράζουν» τὸν ἄνθρωπο: προσπαθοῦν νὰ τὸν συμπαρασύρουν στὴν ἀνταρσία τους.

14.3.4 Ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία (τουλάχιστον ἡ ἀδιαίρετη τῶν

πρώτων αιώνων) ἐπεδίωξε, κατὰ κανόνα, νὰ ἐκφραστῆ με
γλώσσα παραπεμπτική στὴν ἱστορική ἐμπειρία. Χαρακτηριστική ἢ
διατύπωση: *“Ὁ ἀκηκόαμεν, ὃ ἐωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ
ἐθεασάμεθα καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν... ἀπαγγέλλομεν
ὕμῖν¹³.*

Πρόκειται γιὰ συνεπὴ ἐμμονὴ στὸν ρεαλισμὸ μιᾶς γλωσσικῆς
ἐκφραστικῆς ποὺ σημαίνει-δηλώνει τὴν ἐμπειρία τῆς
ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος καὶ ἐπαληθεύεται-ἐπιμαρτυρεῖται ἀπὸ
αὐτὴ τὴν ἐμπειρία. Ἀπέφυγε στὴν ἐκφραστικὴ τῆς ἡ Ἐκκλησία
κάθε a priori (νοητικὴ μόνον καὶ ἐμπειρικὰ ἀνεπιβεβαίωτη)
παραδοχὴ, κάθε αὐτόνομη συλλογιστικὴ, κάθε ἐπίκληση
ἀξιωματικῶν (ἐμπειρικὰ ἀναπόδεικτων) «ἀρχῶν», κάθε ἰσχυρισμὸ
γιὰ ὑπερβατικὸ κύρος γλωσσικῶν διατυπώσεων (γιὰ παρέμβαση
τοῦ Θεοῦ στὴ διαμόρφωση ὀρολογίας καὶ σύνταξης τοῦ
ἀνθρώπινου γλωσσικοῦ ἰδιώματος). Ἐνέμεινε μὲ συνέπεια στὸν
ἀποφατικὸ χαρακτήρα τῶν γλωσσικῶν διατυπώσεων τῆς
ἐμπειρίας τῆς: στὴν ἄρνηση νὰ ἐξαντλήσει τὴν ἀλήθεια στὴ
διατύπωση, νὰ ταυτίσει τὴ γνώση τῶν σημαινομένων μὲ μόνη τὴν
κατανόηση τῶν σημαινόντων.

Ὁ ἀποφατισμὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσας ἀναπόφευκτα
διαπλέκεται καὶ μὲ τὴ σχετικότητα τῶν ἐπικαιρικῶν κυρίαρχων σὲ
κάθε φάση τῆς ἱστορικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἐξέλιξης ἀντιλήψεων: τὴ
σχετικότητα τῆς ἐπιστημονικῆς κοσμοεικόνας, τῶν περιστασιακῶν
κοινωνικῶν παραδοχῶν, τῶν ἐν χρήσει πολιτικῶν ὑποδειγμάτων.
Καὶ οἱ δύο αὐτοὶ παράγοντες (ἀποφατισμὸς καὶ ἱστορικὴ
σχετικότητα τοῦ γλωσσικοῦ κώδικα) διαμορφώνουν τὴ γλωσσικὴ
ἐκφραστικὴν κάθε ἱστορικῆς περιόδου. Ὅμως ὁ συνδυασμὸς τους
ἴσως ἐπιτρέπει (εὐνοεῖ) νὰ δημιουργοῦνται, σὲ μεταγενέστερες
φάσεις τῆς ἱστορικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἐξέλιξης, σημαντικὰ κενὰ
ἐρμηνευτικῆς πληρότητας θεμελιωδῶν προτάσεων τῆς χριστιανικῆς
μαρτυρίας.

Πιθανὸν ἢ πιὸ χαρακτηριστικὴ περίπτωση τέτοιων ἐρμηνευτικῶν
κενῶν νὰ εἶναι σήμερα (ἀρχὲς τοῦ 21ου μετὰ Χριστὸν αἰώνα) οἱ
προτάσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μαρτυρίας ποὺ ἀφοροῦν στὴν
ἀποκρυπτογράφηση τοῦ αἰνίγματος τοῦ κακοῦ.

15 Ἰντερμέδιο περὶ φυσικῆς θρησκείας

15 Ἡ ἐμμονὴ τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας στὸν ἀποφατικὸ χαρακτήρα τῶν γλωσσικῶν διατυπώσεων τῆς ἐμπειρίας της δηλώνει καὶ τὴ διαφοροποίησή της ἀπὸ κάθε εἶδος «φυσικῆς θρησκείας»⁷⁴. Σὲ αὐτὴ τὴ θεμελιώδη διαφοροποίηση πρέπει νὰ ἐπιμείνουμε προτοῦ ἐπιχειρήσουμε προσέγγιση στὸν «λογικὸ τόπο» (σὲ σημαντικὴ ἐμπειρικὰ ἐπαληθεύσιμη) τῶν προτάσεων χριστιανικῆς ἐρμηνείας τοῦ κακοῦ — προσέγγιση μὲ βάση τὴ σημερινή μας ἐπιστημονικὴ κοσμοαντίληψη.

15.1 *Φυσικὴ θρησκεία* ὀνομάζουμε τὴν ποικιλία τῶν μορφωμάτων συλλογικῆς πίστεως, λατρείας καὶ ἠθικῆς ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴ φυσικὴ (ὀρμέμφυτη, ἐνστικτώδη) ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου νὰ προστατευθεῖ καὶ κατοχυρωθεῖ ἀπέναντι στὸ ἄγνωστο «ὑπερβατικὸ» (: ἀπέναντι σὲ δυνάμεις καὶ παράγοντες ποὺ καθορίζουν τὴν ὑπαρξὴ καὶ αὐτοσυντήρηση τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ ἐλεγχθοῦν ἀπὸ τὴ βούλησή του).

15.1.1 *Πίστη*, στὸ πλαίσιο τῆς φυσικῆς θρησκείας, ὀνομάζουμε τὴ νοητικὴ ὑποταγὴ τοῦ ἀτόμου σὲ ἀξιωματικὲς (ἀναπόδεικτες) «ἀρχές» ἐρμηνείας τῆς πραγματικότητος προκειμένου νὰ θωρακιστεῖ τὸ ἐγὼ μὲ βεβαιότητες «πεποιθήσεων» καὶ συνακόλουθη αἴσθηση ἐξουσιαστικῆς ἰσχύος.

15.1.2 *Λατρεία*, στὸ ἴδιο πλαίσιο, ὀνομάζουμε τοὺς ἔμπρακτους τρόπους ποὺ ἐπινοεῖ ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ ἐξευμενίσει (νὰ ἐπηρεάσει εὐνοϊκὰ γιὰ τὸ ἄτομό του) δυνάμεις ἄγνωστες καὶ ὑποθετικὰ μετα-φυσικὲς, μὲ ρόλο αἰτιώδους ἀρχῆς στὰ ὑπάρχοντα καὶ συμβαίνοντα τοῦ κόσμου. Εἶναι ὀρμέμφυτη (ἐνστικτώδης) ἢ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου νὰ κερδίσει (μὲ θυσίες καὶ ἄλλες τελετουργικὲς πράξεις) τὴ συμπάθεια αὐτῶν τῶν δυνάμεων, νὰ ἀποτρέψει τὴν τυχὸν «ὀργή» τους, νὰ τὶς συντονίσει μὲ τὶς ἐπιθυμίες του γιὰ προστασία, διευκολύνσεις στὴν καθημερινὴ βιοτή, ἐξασφάλιση ἐγγυήσεων ἀθανασίας τοῦ ἐγώ.

15.1.3 Ἡθική, τέλος, πάντοτε στο πλαίσιο τῆς φυσικῆς θρησκείας, εἶναι ἡ κωδικὴ ἀντικειμενοποίηση κανονιστικῶν ἀρχῶν συμπεριφορᾶς, ποὺ θεωρεῖται Νόμος ἀπόλυτου κύρους δοσμένος ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ καὶ ἐξασφαλίζει στὸ ἄτομο τὴν τεκμαρτὴ σιγουριὰ τῆς πειθάρχησης του στὸ θεῖο θέλημα. Ὅσο λεπτομερέστερη ἡ περιπτωσιολογία τοῦ ἠθικοῦ κώδικα, τόσο ἀκριβέστερα μετρητὴ ἢ βεβαιότητα γιὰ τὴν ἀρετὴ τοῦ ἀτόμου, τὶς ἀξιομισθίες του, τὴν ἐξασφάλιση αἰώνιας ἀνταμοιβῆς.

15.2 Θεμελιώδες γνώρισμα τῆς φυσικῆς (ὀρμέμφυτης-ἐνστικτώδους) θρησκευτικότητας εἶναι ὁ ἀτομοκεντρικὸς χαρακτήρας της: ὁ ἐγκλωβισμὸς της στὶς ἀνάγκες-ἀναγκαιότητες ποὺ διέπουν τὸ βιολογικὸ ἄτομο. Καὶ ὁ ὀρμέμφυτος ἀτομοκεντρισμὸς δὲν συνεπάγεται (ὅπως λογικὰ θὰ ὑπέθετε κανεῖς) ἄκρατο σχετικισμό, ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο: ἀκόρεστη ἐπιδίωξη ἀντικειμενικότητας. Διότι μόνο οἱ «ἀντικειμενικὲς» βεβαιότητες, οἱ «ἀντικειμενικὲς» πιστοποιήσεις καὶ μετρήσεις προσφέρουν στὸ ἄτομο κατοχύρωση καὶ σιγουριὰ, τὸ καθιστοῦν ἄτρωτο ἀπὸ τὴν ἀμφιβολία, τὴν ἀμφισβήτηση, τὸ θωρακίζουν μὲ κύρος, ἐπιβολή, ἐξουσιαστικὴ ἰσχὺ.

15.3 Ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία, ἀπὸ τὶς πρῶτες στιγμὲς τῆς ἱστορικῆς παρουσίας της, ἐμφανίστηκε στοὺς ἀντίποδες τῆς φυσικῆς θρησκείας.

Υἱοθετήθηκε τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα ἐκκλησία γιὰ νὰ δηλωθεῖ ταυτότητα: ἡ πραγματικότητα μιᾶς σύναξης-συναγωγῆς ποὺ συγκροτεῖται μὲ ἄξονα ὄχι κοινὲς «πεποιθήσεις», ἠθικὲς ἐπιδιώξεις, χρηστικὲς σκοπιμότητες, ἀλλὰ τὸ ἄθλημα γιὰ τὴν πραγματοποίηση ἑνὸς τρόπου τῆς ὑπάρξεως.

Ἡ λέξη παρέπεμπε στὴν ἱστορικὴ ἐμπειρία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, ὅπου οἱ πολῖτες συνέρχονταν στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου γιὰ νὰ πραγματοποιήσουν καὶ φανερώσουν τὴν πόλιν: ἐκεῖνο τὸν τρόπο τῆς συνύπαρξης ποὺ ἀποβλέπει στὴ λογικὴ ἀρμονία καὶ κοσμιότητα τῶν σχέσεων κοινωνίας, δηλαδὴ στὸν «ξυνὸ» (κοινό) λόγο τῆς συμπαντικῆς εὐταξίας — λόγο-τρόπο ἀμετάβλητο, ἀφθαρτο, αἰώνιο, ἄρα «παράδειγμα» τοῦ «ὄντως ὑπαρκτοῦ», τῆς «κατ' ἀλήθειαν» ὑπάρξεως.

Ἡ ἐμπειρία τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας (ἐμπειρία τῆς ἱστορικῆς παρουσίας καὶ μαρτυρίας Ἰησοῦ τοῦ ἀπὸ Ναζαρέτ) ἀναγνωρίζει ὡς τρόπο τοῦ «ὄντως ὑπαρκτοῦ» ὄχι τὴν ἀνερμήνευτη κοσμικὴ λογικότητα ἀλλὰ τὶς σχέσεις τῶν Προσώπων ποὺ συγκροτοῦν τὴν τριαδικὴ Αἰτιώδη Ἀρχὴ τοῦ εἶναι. Αὐτὸς ὁ ὑπαρκτικὸς τρόπος εἶναι ἡ ἀγάπη ὡς ἀπροϋπόθετη ἐλευθερία. Ἡ Ἐκκλησία χαρακτηρίζεται σῶμα μὲ ὀργανικὴ-ζωτικὴ ἐνότητα μελῶν, ὅπου ἡ ζωὴ κοινωνεῖται ὡς ἄθλημα ἀγάπης, ἄθλημα τρόπου τῆς ὑπάρξεως.

15.3.1 Ἡ ἴδια ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας ἐμφανίζεται ἐξ ὀρισμοῦ ἀσυμβίβαστη μὲ κάθε εἶδους καὶ σκοπιμότητος ἀτομοκεντρισμό. Μετοχὴ στὸ ἐκκλησιαστικὸ γεγονός σημαίνει προσπάθεια (ἄθλημα-ἄσκηση) ἀπέκδυσης ἐγωτικῶν προτεραιοτήτων. Σὲ κάθε σχεδὸν σελίδα τῶν εὐαγγελίων (ποὺ καταγράφουν τὴν ἐμπειρία καὶ μαρτυρία τῆς πρώτης ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος) ὅ,τι εἶναι ἀτομικὸ ταυτίζεται μὲ τὸν θάνατο (ἀτομικὴ θρησκευτικὴ ἀτομικὴ ἀρετὴ, ἀτομικὴς πεποιθήσεις) καὶ ὅ,τι κοινωνεῖται μὲ ἀγάπη εἶναι ζωὴ ἀπεριόριστη, ἡ «ὄντως ὑπαρξίς καὶ ἀλήθεια».

15.3.2 Τὸ ἄθλημα ὑπέρβασης τοῦ ἀτομοκεντρισμοῦ ἐμπεριέχει καὶ τὴν ἄρνηση κάθε ἀπαίτησης γιὰ ἀντικειμενικότητα. Στὰ κείμενα τῶν εὐαγγελίων ἀνατρέπεται καὶ ἀποκλείεται κάθε ἀντικειμενικὴ διαβάθμιση-ἀξιολόγηση τῆς θρησκευτικότητος, τῆς ἀρετῆς, τῆς εὐσέβειας: Οἱ «πεποιθότες ἐφ' ἑαυτοῖς ὅτι εἰσὶ δίκαιοι», οἱ τηρητὲς τοῦ Νόμου, οἱ «πρῶτοι» στὴ μετρητὴ φιλοθεΐα, ἀποδεικνύονται «ἔσχατοι» στὸ γεγονός τῆς ὄντως ζωῆς. Πρωτοπόροι ἀναδεικνύονται οἱ πραγματικὰ παραιτημένοι ἀπὸ κάθε ἐκτίμηση ἢ ἐμπιστοσύνη στὸ ἐγὼ τους: οἱ τελῶνες, οἱ πόρνες, οἱ ληστὲς, οἱ ἄσωτοι — ἀνάλογα μὲ τὴν ἐτοιμότητά τους νὰ ἐγκαταλειφθοῦν στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ μόνο⁷⁵. Μὲ τὴν ἴδια εὐαγγελικὴ ἐμμονὴ καὶ συνέπεια μάχεται καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στὶς Ἐπιστολές του τὸ κατεξοχὴν ἀντικειμενικὸ ὑποστύλωμα τοῦ θρησκευτικοῦ ἀτομοκεντρισμοῦ: τὸν Νόμο⁷⁶.

15.4 Μὲ τὸν ἴδιο στόχο (νὰ ὑπερβαθεῖ ὁ ἀτομοκεντρισμός) ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἀρνεῖται καὶ τὴν ἀντικειμενοποίηση τῆς

ἀλήθειας της: Δὲν ὑπάρχει ἀντικειμενικὴ «πηγὴ» τῆς ἀλήθειας τῆς Ἐκκλησίας, «αὐθεντικὴ διατύπωση», «κώδικας δογμάτων», «σύστημα ἀρχῶν». Δὲν μεταβάλλεται σὲ γνωστικὸ ἀντικείμενο ἢ ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας προσιτὸ σὲ μόνη τὴν ἀτομικὴ κατανόηση, ὑποκείμενο στὴν κατοχὴ καὶ κυριαρχία τῆς ἀτομικῆς διάνοιας. Ἡ ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας γνωρίζεται (γίνεται προσιτὴ καὶ γνωστὴ) μόνο μὲ τὴν ἐμπειρία μετοχῆς στὸ ἐκκλησιαστικὸ γεγονός. Ὅχι μὲ τρόπο «μυστικὸ» ἢ «συναισθηματικὸ», ἀλλὰ μὲ τὸν τρόπο τῆς σχέσης, ὅπως προσεγγίζεται κάθε ἐμπειρικὴ πραγματικότητα: ἢ γνώση τῆς μητρικῆς ἀγάπης, ἢ γνώση τοῦ ἔρωτα, ἢ γνώση τῶν ἀποκαλύψεων τῆς τέχνης.

15.4.1 Τὰ κείμενα τῶν εὐαγγελίων (γραπτὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ κηρύγματος τῆς πρώτης ἀποστολικῆς κοινότητας), οἱ ἐπιστολὲς τῶν Ἀποστόλων, τὰ συγγράμματα τῶν μεγάλων Διδασκάλων καὶ Πατέρων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος εἶναι ἄκρως σεβαστὰ καὶ πολύτιμα γιὰ τὴν Ἐκκλησία. Διότι καταγράφουν τὴν ἐμπειρία της, τὴν ἐρμηνεύουν, «κατηχοῦν»-καθοδηγοῦν πρὸς αὐτὴ τὴν ἐμπειρία. Ἀλλὰ δὲν τὴν ὑποκαθιστοῦν, δὲν ταυτίζονται τὰ κείμενα μὲ τὴν ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας. Κάτι ἀνάλογο συμβαίνει μὲ ὅποιαδήποτε γραπτὴ (ἀντικειμενοποιημένη) ἀναφορὰ (ἔστω τὴν ἰδιοφυέστερη ἢ τὴν πιὸ ποιητικὴ) στὴ μητρικὴ ἀγάπη, στὸν ἔρωτα, στὶς ἀποκαλύψεις τῆς τέχνης.

15.4.2 Ἡ γλωσσικὴ σήμανση-ὀριοθέτηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας (μαρτυρία-κήρυγμα) πάμπολλες φορὲς μέσα στὴν Ἱστορία παραποιήθηκε, ἀλλοιώθηκε, στρεβλώθηκε. Καὶ ἡ παραποίηση, ἢ ἀλλοίωση, ἢ στρέβλωση διεκδίκησαν νὰ ὑποκαταστήσουν τὴ σημαντικὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας (προφανῶς ἐκφράζοντας τὴν ἀλλοτρίωση καὶ τῆς ἐμπειρίας).

Στοὺς ὀκτὼ πρώτους αἰῶνες τοῦ χριστιανικοῦ βίου ἡ παραποίηση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ εὐ-αγγελίου (πλῆθος πολὺ αἰρέσεων) ἐντοπιζόταν καὶ καταγγελλόταν ἀπὸ τὴν κοινὴ συνείδηση-ἐμπειρία τῶν μελῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Ἡ ἐνάργεια τῆς ἐμπειρίας λειτουργοῦσε ὡς μέτρο καὶ κριτήριον γιὰ τὴ διαπίστωση τῆς αἵρεσης.

Όταν ἡ αἵρεση ἔφτανε νὰ ἀποτελεῖ κίνδυνο σύγχυσης τῶν μέτρων-κριτηρίων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας, τότε οἱ ἐπίσκοποι τῶν τοπικῶν ἐκκλησιῶν συνέρχονταν σὲ συνόδους (ἐπαρχιακὲς ἢ γενικὲς-«οἰκουμενικὲς»). Ἐκεῖ κάθε ἐπίσκοπος ἐξέφραζε (ὄχι τὴν ἀτομικὴ του γνώμη, σοφία, ἐνάρετη ἀντίληψη, ἀλλὰ) τὴν ἐμπειρία τοῦ σώματος στὸ ὅποιο εἶχε καταστῆ προεστῶς.

Οἱ διατυπώσεις στὶς ὁποῖες ἔβρισκε τὴν πληρέστερη δυνατὴ ἔκφρασή της ἡ καθολικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία (ἐμπειρία τοῦ καθόλου — ὀλόκληρου, ἀκέραιου, ἀλώβητου — τοῦ γεγονότος τῆς Ἐκκλησίας) συγκροτοῦσαν τὶς ἀποφάσεις τῶν συνόδων. Οἱ ἀποφάσεις ὀνομάζονταν ὅροι τῶν συνόδων: γίνονταν δεκτὲς ὄχι σὰν ἰδεολογικὲς ἀξιωματικὲς «ἀρχές», ἀλλὰ ὡς ὅρια - ὀριοθετήσεις τῆς ἐμπειρικῆς ἀλήθειας τῆς Ἐκκλησίας.

15.4.3 Μπορεῖ νὰ κατανοεῖ κανεὶς τοὺς ὅρους τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνόδων (ὅπως καὶ τὰ εὐαγγέλια ἢ τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων) χωρὶς νὰ γνωρίζει τὴν ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας — χωρὶς νὰ εἶναι ἔμπειρος τῆς ἀλήθειας της. (Ὅπως μπορεῖ νὰ κατανοεῖ ἢ καὶ νὰ ἔχει ἀπομνημονεύσει τοὺς κανόνες τῆς κολύμβησης ἢ τῆς ποδηλασίας, χωρὶς νὰ γνωρίζει κολύμβηση ἢ ποδηλασία.)

Δὲν ταυτίζεται ἡ ἀλήθεια μὲ τὶς γλωσσικὲς διατυπώσεις της, ἡ γλώσσα μόνον σημαίνει-σηματοδοτεῖ τὰ νοητικὰ ὅρια τῆς ἀλήθειας. «Φρουρὸς» καὶ «φύλακας» τῆς ἀλήθειας εἶναι μόνον τὸ ἔμπειρο τῆς ἀλήθειας κοινωνικὸ σῶμα.

15.5 Ἡ ἐμπειρικὴ γνώση τῆς ἀλήθειας τῆς Ἐκκλησίας προϋποθέτει ἄθλημα αὐθυπέμβασης, μετοχῆς σὲ σχέσεις κοινωνίας. Ἀντίθετα, ἡ ὀρμέμφυτη θρησκευτικὴ εἶναι δεδομένη στὸν ἄνθρωπο καὶ οἱ ἀνάγκες της ἐπιτακτικὲς. Ἀναπόφευκτα, ἐπομένως, ἡ θρησκευτικὴ ὑπονομεύει τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἄθλημα, τείνει νὰ τὸ ὑποκαταστήσει. Οἱ αἱρέσεις, ποὺ ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια ἐμφανίστηκαν στὸν ἱστορικὸ βίον τῆς Ἐκκλησίας, ἦταν, κατὰ κανόνα, τυπικὲς ἐκφράσεις θρησκευτικῶν ἀναγκῶν: Ἐπεδίωκαν νὰ ὑποκαταστήσουν τὴν κοινωνούμενη ἐμπειρικὴ γνώση μὲ τὴν ἀτομικὴ αὐτασφάλιση καὶ σιγουριὰ τῆς

νοητικῆς κατανόησης. Παρέκαμπταν τὴν προτεραιότητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος, εὐνοοῦσαν μιὰν ἰδεολογικὴ ἐκδοχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ: τὴ «θρησκευοποίησή» του.

15.5.1 Ἡ ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση ἀντιστάθηκε ὀκτῶ τουλάχιστον αἰῶνες στὴ θρησκευοποίησή της — ὄχι χωρὶς ἀσυνέπειες, συμβιβασμούς, ὑποχωρήσεις. Πάντως ὁ λαὸς τῆς Ἐκκλησίας τότε μποροῦσε ἀκόμα νὰ ξεχωρίζει τὶς ψευδοσυνόδους ἀπὸ τὶς συνόδους ποὺ ἐξέφραζαν τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία, νὰ ξεχωρίζει τοὺς «πατέρες»-γεννήτορες στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ ἀπὸ τοὺς ἰδεολόγους (συχνὰ ἰδιοφυεῖς) μιᾶς θρησκευτικῆς «χριστιανικῆς» διανόησης.

Ὁ μοναχισμὸς στοὺς αἰῶνες ἐκείνους συνιστοῦσε ἀκόμα τὴν πρωτοπορία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀθλήματος: ἦταν ἐμπρακτὴ μαρτυρία συνέπειας στὴν προτεραιότητα τῆς ἐμπειρίας, προτεραιότητα αὐταπάρνησης γιὰ τὴ μετοχὴ-μέθεξήστις σχέσεις κοινωνίας τῆς ἀλήθειας. Σὲ σύγκριση μὲ τὶς νοητικὲς βεβαιότητες ποὺ θωρακίζουν τὸ ἐγώ, ἡ ἀσκητικὴ ἐμπειρία τοῦ μοναχοῦ ἦταν «ἄγνοια», ἀλλὰ ἄγνοια ὑπερτέρα πάσης γνώσεως. Ἀρνιόταν ὁ μοναχισμὸς νὰ ἐξαργυρώσει σὲ ἀντικειμενικὸ (κοσμικὸ) κύρος τοὺς καρποὺς τῆς ἀσκητικῆς αὐταπάρνησης.

Ἀντίστοιχα καὶ ὁ κληρὸς, ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, διάκονοι: Μοιάζει νὰ διέσωζαν τότε τὴ συνείδηση ὅτι ὑπηρετοῦν τὸ ἐκκλησιαστικὸ γεγονός, τὴν πραγματοποίησι καὶ φανέρωσι «καινοῦ» τρόπου κοινωνίας τῆς ὑπαρξῆς — ὄχι ἀτομικὲς θρησκευτικὲς ἀνάγκες. Γι' αὐτὸ ἴσως δὲν διεκδίκησαν καὶ θρησκευτικὲς προσαγορεύσεις: νὰ ὀνομάζονται «ἱερεῖς» καὶ «ἀρχιερεῖς».

15.5.2 Τὸ ἱστορικὸ δεδομένο εἶναι ὅτι προοδευτικὰ ἡ θρησκευοποίησι κατίσχυσε, ἡ ἐκκλησιαστικὴ συνείδησι περιορίστηκε σὲ μειονότητες ἢ, κατὰ ἐποχές, μόνο σὲ μονάδες. Καί, μαζὶ μὲ σωρεία ἄλλων συμπτωμάτων, κυριάρχησε ἡ λατρεία τῆς ἀντικειμενικότητας τόσο στὴν πίστι ὅσο καὶ στὴν ἠθική.

Ἀναζητήθηκαν ἀντικειμενικὲς «πηγές» τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας: ἀδιαμφισβήτητης ἐγκυρότητας καταγραφὲς ἢ θεσμικοὶ ἐκφραστὲς τῆς. Ἐντοπίστηκαν ὡς «αὐθεντία» τὰ κείμενα

μαρτυρίας τῆς ἐμπειρίας τῶν Ἀποστόλων, χαρακτηρίστηκαν ὡς Γραφεὲς «ἅγιες» ἢ «Ἁγία Γραφή». Γιὰ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ βεβαιότητα τῆς ἀντικειμενικῆς ἀλάθητης ἐρμηνείας τους, ἐπιστρατεύθηκε ὡς δεύτερη «πηγὴ» τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας ἡ τεκμαρτὴ ἱστορικὴ συνέχεια τῶν θεσμῶν ποὺ ἐγγυῶνται τὴν ἐρμηνευτικὴν ὀρθότητα καὶ ποὺ χαρακτηρίστηκαν ὡς «Παράδοση» ἐκκλησιαστικὴ.

15.5.3 Ὄταν πλεόνασαν οἱ παραχρήσεις (καὶ καταχρήσεις) τῶν ἐξουσιαστικῶν προνομίων ποὺ ἡ «Παράδοση» ἐξασφάλιζε στοὺς θεσμούς, ἡ Διαμαρτύρηση (Protestantismus) ἀρνήθηκε αὐτὴ τὴν δεύτερη «πηγὴ» ἀλήθειας καὶ ἀρκέστηκε σὲ «μόνη τὴ Γραφή» (sola scriptura). Τὸ κείμενο τῆς Γραφῆς εἰδωλοποιήθηκε: θεωρήθηκε θεόπνευστο, δηλαδὴ ὑπαγορευμένο στοὺς συγγραφεῖς τοῦ ἀπευθείας ἀπὸ τὸν Θεό, κατὰ λέξη καὶ μὲ τὴ συγκεκριμένη στίξη. Ἔτσι, ὁ Χριστιανὸς μπορεῖ νὰ ἔχει ἄμεση ἀτομικὴ πρόσβαση (δίχως τὴ μεσολάβηση θεσμῶν καὶ ἱερατείου) στὴν ἀλήθεια, νὰ τὴν κατέχει, νὰ τὴν ἐξουσιάζει, ὅπως ἡ ὀρμέμφυτη θρησκευτικὴ του ἀνάγκη ἀπαιτεῖ.

15.5.4 Ἀντίστοιχη εἰδωλοποίηση τῆς «Παράδοσης» πρόσφερε στοὺς πιστοὺς τοῦ ὁ Ρωμαιοκαθολικισμός: Ἐκεῖ ἡ πρόσβαση τοῦ ἀτόμου στὴν ἀλήθεια (ἢ ἀτομικὴ κατοχὴ καὶ ὁ ἐξουσιασμός τῆς ἀλήθειας) ἐξασφαλίζεται μὲ τὴν πειθάρχηση-ὑποταγὴ στὴν «ἀλάθητη καθέδρα» τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἐκπρόσωπος (vicarius) τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ λόγος καὶ οἱ διατυπώσεις του ἔχουν τὰ ἀντικειμενικὰ ἐχέγγυα ὑπερβατικῆς αὐθεντίας. Ὄταν ὁ Χριστιανὸς πειθαρχεῖ σὲς ἀποφάνσεις καὶ ἐπιταγὰς τῆς ρωμαϊκῆς καθέδρας, ξέρεται μὲ σιγουριὰ ὅτι κατέχει καὶ ἐξουσιάζει τὴν ἀλήθεια, ὅπως ἡ ὀρμέμφυτη θρησκευτικὴ του ἀνάγκη ἀπαιτεῖ.

15.5.5 Δίδυμη εἰδωλοποίηση, Γραφῆς καὶ Παράδοσης, προσφέρει στοὺς δικούς του πιστοὺς ὁ Ὁρθοδοξισμός (ἢ θρησκευτικὴ ἐκδοχὴ τῆς Ὁρθόδοξης Καθολικῆς Ἐκκλησίας: αὐτῆς ποὺ ἀντιστάθηκε ἐπὶ αἰῶνες στὴν ἀλλοτρίωση, γιὰ νὰ καταποθεῖ τελικὰ ἀπὸ τὸν δυτικοευρωπαϊκὸ πολιτισμὸ καὶ τὴ σύμφυτη μὲ

αὐτὸν θρησκευοποίηση τῆς Ἐκκλησίας). Ἀναζητώντας εἰδοποιὸ (ιδεολογική) διαφορὰ ἀπὸ τὸν Ρωμαιοκαθολικισμὸ καὶ τὸν Προτεσταντισμὸ, ὁ Ὁρθοδοξισμὸς ἐπαγγέλλεται ὅτι ἐκπροσωπεῖ τὸν «μέσο ὄρο» ὡς πρὸς τὶς «ἀκρότητες» τῶν δύο ἄλλων θρησκευτικῶν κλάδων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἰδωλοποιεῖ δηλαδὴ τόσο τὴ Γραφὴ ὅσο καὶ τὴν Παράδοση ταυτίζοντας τὴν Παράδοση ὄχι μὲ τὴν ἐκπροσώπηση τῆς ἀλήθειας ἀπὸ μία μόνο (ἀλάθητη) ἐπισκοπικὴ καθέδρα, ἀλλὰ μὲ τὸ ἀλάθητο ὅλων τῶν ἀποφάσεων καὶ κανόνων τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ὅλων τῶν πατερικῶν συγγραμμάτων, τοῦ τυπικοῦ τῆς λατρείας καὶ κάθε ἐθιμικοῦ μορφώματος (ἀκόμα καὶ τῆς σύνδεσης ἡμερολογίου καὶ ἑορτολογίου). Ἔτσι, ὁ Χριστιανὸς ἔχει νὰ λατρέψῃ πλῆθος εἰδώλων, πολλὰς ἀντικειμενοποιημένες «ἀλήθειες», ποὺ προσφέρονται γιὰ νὰ μπορεῖ τὸ ψυχολογικὸ ἐγὼ νὰ τὶς κατέχει καὶ νὰ τὶς κυριαρχεῖ, ὅπως ἡ ὀρμέμφυτη θρησκευτικὴ του ἀνάγκη ἀπαιτεῖ.

15.5.6 Γιὰ νὰ ἐπιχειρηθεῖ προσέγγιση στὸν «λογικὸ τόπο» (σὲ σημαντικὴ ἐμπειρικὰ ἐπαληθεύσιμη) τῶν προτάσεων χριστιανικῆς ἐρμηνείας τοῦ κακοῦ, ἀπαιτοῦνται κριτήρια (καὶ ἐγρήγορηση) σαφοῦς διάκρισης τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴ φυσικὴ θρησκεία. Δηλαδὴ ἀπαιτεῖται συνεπὴς παραίτηση ἀπὸ εἰδωλοποιημένες αὐθεντίες: ἀξιοματικὲς ἀρχές, ὑπερφυσικὲς «ἀποκαλύψεις», δογματικὰ a priori. Τυπικὸ γνῶρισμα τῆς φυσικῆς (ὀρμέμφυτης) θρησκευτικότητας εἶναι ἡ σχηματικὴ ἀντικειμενοποίηση τοῦ «καλοῦ» καὶ τοῦ «κακοῦ», ἡ ἀνάγκη νὰ ἐντοπιστεῖ ὀριστικὰ καὶ σὲ κάθε περίπτωσι (προκειμένου νὰ «ἐξορκιστεῖ») τὸ κακό.

Ἐδῶ ἐνδιαφέρει ἡ προσέγγιση (κατὰ τὸ δυνατό) τῶν ἐμπειρικῶν πιστοποιήσεων μὲ τὶς ὁποῖες συντονίζεται (δὲν ἀντιφάσκει) ἡ εἰδοποιὸς ταυτότητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως. Πιστοποιήσεων ποὺ συνήθως μαρτυροῦνται ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία μὲ γλώσσα συμβολικὴ-εἰκονολογικὴ ἢ (τὸ δυσκολότερο) μὲ γλώσσα ποὺ ἀντλεῖται ἀπὸ τὰ ἔνδοξα (τὰ ἐν δόξῃ, τὰ νομιζόμενα, τὰ ἐπιστημονικῶς δεδομένα) κάθε ἐποχῆς.

16 Ἡ ἀβεβαιότητα γιὰ τὸ κακὸ

Σὲ κάθε σοβαρὸ πρόβλημα ἡ ἀβεβαιότητα φτάνει ὡς
τις ρίζες τοῦ προβλήματος».

Ludwig WITTGENSTEIN

Bemerkungen über die Farben III, 44

16 Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία βλέπει στὸν κόσμο (στὴ συμπαντικὴ πραγματικότητα) τὸ δημιουργικὸ (ἐκ τοῦ μηδενός) ἐνέργημα προσωπικοῦ Δημιουργοῦ. Συναντάει στὸν κόσμο τὸν λόγο τῆς προσωπικῆς ἐτερότητας τοῦ Δημιουργοῦ του — ἀκριβῶς ὅπως ἀνακαλύπτουμε τὸν λόγο τοῦ ζωγράφου στὸ ζωγραφικὸ του τέχνημα ἢ τοῦ μουσουργοῦ στὴ μουσικὴ του.

16.1 Ἡ ἀναγνώριση λόγου προσωπικῆς ἐτερότητας ὡς δημιουργικῆς αἰτίας τοῦ κόσμου δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὑποχρεωτικὴ (δὲν συνιστᾶ «ἀπόδειξη» ὑπαρξῆς Δημιουργοῦ). Γιὰ νὰ ἀναγνωρίσει κανεὶς σὲ ἓνα μουσικὸ κομμάτι τὴ δημιουργικὴ ἐτερότητα λόγου ποὺ παραπέμπει στὸ πρόσωπο τοῦ Mozart, προϋποτίθεται σχέση-ἐξοικείωση μὲ αὐτὸν τὸν λόγο, κατόρθωμα λογικῆς «συνάντησης» μὲ τὸν δημιουργό. Ἡ «συνάντηση»-σχέση δὲν ἐκβιάζεται μὲ ἀποδείξεις.

16.2 Στὴν προοπτικὴ ποὺ διανοίγει ὁ ἐκκλησιαστικὸς τρόπος σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν ὑλικὴ πραγματικότητα, ὁ κόσμος δὲν εἶναι ἀντι-κείμενο τί, ἀλλὰ ἐνεργούμενο πῶς: ὄχι σύνολο δεδομένων ὄντοτήτων, ἀλλὰ σύνολο ἐνεργούμενων σχέσεων.

16.2.1 Σχέσεις λογικῶν ποιοτήτων, σχέσεις μονάδων ἐνέργειας συγκροτοῦν τὴν πραγματικὴν τοῦ κόσμου (ἀπὸ τὶς ἐλάχιστες ὡς τὶς μέγιστες διαστάσεις του). Σχέσεις τρόπου λογικῆς ἀρμονίας, κοσμιότητας, κάλλους. Ἀπηχοῦν λόγο (μουσικὴν

ἀρμονίαν σύγκρατον καὶ θεσπεσίαν^{vii}) κλητικὸν σὲ σχέσηι:
Καλεῖται ἡ ἔλλογη συνείδησις τοῦ κόσμου (ὁ ἄνθρωπος) σὲ σχέσηι
μὲ τὸν δημιουργὸ Θεὸ-Λόγον.

16.2.2 Ὁ κλητικὸς χαρακτήρας τῆς λογικότητος τοῦ κόσμου
ὑποδηλώνει (γὰρ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐμπειρίαν πάντοτε) τὸ νόημα
(αἰτία καὶ σκοπὸς) τοῦ κόσμου: τὴν ἀγάπην ὡς τρόπον τῆς ὑπαρξέως
καὶ τῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐλευθερία τῆς θέλησός του νὰ
κοινωνήσῃ τὴν ὑπαρκτικὴν του πληρότητα μὲ ὑπάρξεις πλασμέναι
κατ' εἰκόνα του.

16.3 Ὁ κόσμος εἶναι κτιστὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἄκτιστης ἐνέργειας
τοῦ Θεοῦ: ὑπαρκτικὸ γεγονός ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν
ὑπαρκτικὴν του αἰτία. Ὅμως εἶναι καὶ ἐνεργούμενος λόγος τοῦ
Θεοῦ. (Ἐμπειρικὸ ἀνάλογο καὶ πάλι, ἡ ζωγραφία τοῦ ζωγράφου:
ὑπαρκτικὸ δεδομένο ἐντελῶς διαφορετικὸ —κατὰ τὴ φύσιν ἢ
οὐσίαν του— ἀπὸ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ζωγράφου, καὶ ὅμως
ἐνεργούμενος λόγος φανέρωσις τῆς προσωπικῆς μοναδικότητος
τοῦ ζωγράφου.)

16.3.1 Ὁ Θεὸς εἶναι ἄκτιστος, ὁ κόσμος κτιστός: Αὐτὴ ἡ διαφορὰ
προσδιορίζεται γλωσσικὰ ὡς πρότερη τῶν διακρίσεων φύσεως ἢ
οὐσίας.

16.4 Ἡ ἀνθρώπινη διάνοια κατανοεῖ τὸ ἄκτιστο ὡς ἐλεύθερο ἀπὸ
κάθε ὑπαρκτικὸ προκαθορισμὸν καὶ τὸ κτιστὸ ὡς ὑποκείμενον σὲ
προδιαγραφὰς-προκαθορισμοὺς τῆς ὑπαρξέως του, ἄρα σὲ
περιοριστικὰς τῆς ὑπαρξέως ἀναγκαιότητας. Ἡ χρονικότητα, τὸ
διαστατό, ἢ φθορὰ καὶ ὁ θάνατος εἶναι τέτοιαι περιοριστικὰς τῆς
ὑπαρξέως τοῦ κτιστοῦ ἀναγκαιότητες. Ἡ διαχρονικὴ πανανθρώπινη
ἐμπειρία βεβαιώνει ὅτι κάθε ὑπαρκτὸν δεδομένο τῆς κοσμικῆς
πραγματικότητος (ἐμφανεστερα τὸ ἔμβριον) ἔχει χρονικὴ ἀρχὴ καὶ
χρονικὸ πέρας, εἶναι διαστατό, φθείρεται, πεθαίνει.

16.4.1 Ὁ χρονικὸς καὶ χωρικὸς περιορισμὸς, ἢ φθορὰ, ὁ θάνατος
εἶναι (γὰρ τὴν πανανθρώπινη καὶ διαχρονικὴν ἐμπειρίαν) ἀρνητικοὶ
προκαθορισμοὶ τῆς ὑπαρξέως, εἶναι τὸ κακό. Ὅμως ἡ ἐκκλησιαστικὴ
μαρτυρία συντονίζεται ἀφετηριακὰ μὲ τὴν παραδοχὴν ποὺ κομίζει
ἢ (μητρικὴ τῆς ἱστορικῆς) ἐβραϊκὴ παράδοσις: ὅτι ὁ Θεὸς

δημιούργησε τὰ πάντα καλὰ λίαν⁷⁸· ὅτι ἀποκλείεται νὰ εἶναι σύμφυτο μὲ τὴ δημιουργία τοῦ Θεοῦ τὸ κακό — ἀποκλείεται νὰ εἶναι συνάρτηση τῆς κτιστότητας, συνάρτηση τῆς ὑλικότητος. Οὐκ ἔστι κτίστης κακῶν ὁ Θεός⁷⁹.

16.4.2 Ἄν αἰτία τῆς δημιουργίας εἶναι μόνο ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ (: ἡ ἐλεύθερη θέλησή του νὰ κοινωνήσῃ τὴν ὑπαρκτικὴ του πληρότητα μὲ ὑπάρξεις πλασμένες «κατ' εἰκόνα» του), τότε ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ πρέπει νὰ ἐντοπιστεῖ σὲ παράγοντα μεταγενέστερον τῆς δημιουργίας. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση ἐντοπίζει τὴν αἰτία τοῦ κακοῦ στὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου.

16.4.3 Τὸ προτεινόμενο ἐρμηνευτικὸ σχῆμα λέει: Δὲν γνωρίζουμε τὴν Αἰτιώδη Ἀρχὴ τοῦ ὑπαρκτοῦ, βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῶν γνωστικῶν μας δυνατοτήτων (εἶναι ἀπερινόητη καὶ ἀκατάληπτη). Τὴν πιστοποιοῦμε ἔμμεσα: ὡς ἑτερότητα δημιουργικοῦ λόγου τῶν δεδομένων τοῦ κόσμου, λόγου ποὺ παραπέμπει σὲ ὅ,τι ἡ ἐμπειρία μας γνωρίζει ὡς ὑπαρξὴ προσωπικὴ (ὑπαρξὴ μὲ αὐτοσυνειδησία, λογικότητα, ἐλευθερία ἐνεργημάτων). Ὁ κόσμος εἶναι ἡ γλώσσα μὲ τὴν ὁποία μαρτυρεῖται ὁ Θεὸς καὶ μὲ τὴν ὁποία καλεῖ τὸν ἄνθρωπο σὲ ζωτικὴ σχέση μαζί του (τὸν καλεῖ νὰ μετάσχει στὸν τρόπο τῆς ὄντως ὑπαρξὸς καὶ ζωῆς). Ἡ δυνατότητα ἀνταπόκρισης στὴν κλήση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ προϋποθέτει (ἐρμηνεύει) καὶ τὴν αὐτοσυνειδησία, τὴ λογικότητα, τὴν ἐλευθερία ἐνεργημάτων τοῦ ἀνθρώπου — ἐλευθερία ὑπαρκτικοῦ αὐτοκαθορισμοῦ: νὰ μπορεῖ νὰ δεχθεῖ ἀλλὰ καὶ νὰ ἀρνηθεῖ ὁ ἄνθρωπος τὴν κλήση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀρνηση σημαίνει ἀπόρριψη τῆς ἀγαπητικῆς σχέσης ὡς τρόπου τῆς ὑπάρξεως, ἀπόρριψη τῆς δυνατότητας νὰ ὑπάρξει ὁ κτιστὸς ἄνθρωπος μὲ τὸν τρόπο τοῦ ἄκτιστου Θεοῦ (τὸν τρόπο τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὸν χρόνο, τὸν χῶρο, τὴ φθορά, τὸν θάνατο). Ἄρα μὲ τὴν ἀρνηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπορρίπτεται ἡ δυνατότητα τῆς ἀθανασίας, ἐπιλέγεται ἡ ὑπαρκτικὴ αὐτοτέλεια καὶ αὐτονομία τοῦ κτιστοῦ: οἱ ὑπαρκτικοὶ περιορισμοὶ καὶ ὁ θάνατος εἰσάγονται στὴ δημιουργία τοῦ Θεοῦ. Ἡ αἰτία λοιπὸν τοῦ κακοῦ ἐντοπίζεται στὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου.

16.4.4 Ἡ ἐρμηνευτικὴ αὐτὴ πρόταση πάσχει σὲ τρία σημεία:

α. Προϋποθέτει ότι στο χρονικό διάστημα από την εμφάνιση έμβριων όντων ως την παρουσία λογικού ανθρώπου δεν υπάρχει φυσικός θάνατος (φυσική πραγματικότητα θανάτου). Ότι ο θάνατος (όριστική διακοπή όλων των βιολογικών λειτουργιών ενός φυτικού ή ζωικού οργανισμού) εμφανίστηκε στην έμβρια φύση σε χρόνο μεταγενέστερο της πρώτης παρουσίας ανθρώπου. Οι πιστοποιήσεις της έπιστημονικής έρευνας και σπουδής βεβαιώνουν σήμερα ότι μιὰ τέτοια προϋπόθεση δεν αληθεύει. Ότι ο θάνατος ανήκε πάντοτε στον «βιόκυκλο»⁸⁰ της οργανικής ύλης, συνοδεύει αρχήθεν την εμφάνισή της. Ήταν πάντοτε ο θάνατος αναγκαία συνθήκη για να λειτουργήσει ή «τροφική αλυσίδα»⁸¹, έπομένως και τὸ συνολικό οἰκοσύστημα. Ήταν πάντοτε προϋπόθεση και για τὴ λειτουργία της «φυσικής έπιλογής» που διέπει ως νόμος τὴ δυναμική της εξέλιξης τῶν ειδῶν⁸².

β. Προϋποθέτει ή παραπάνω έρμηνευτική πρόταση μιὰν ένιαία (συμπεριληπτική όλων) άρνηση τῶν ανθρώπων να ανταποκριθοῦν στην κλήση-σέ-σχέση που άπευθύνει στον καθένα προσωπικά ο Θεός. Μιὰ τέτοια προϋπόθεση είναι ιστορικά μη ανιχνεύσιμη και λογικά μη συνεπής.

Τὸ ένδεχόμενο να μεταβιβάζεται κληρονομικά ή άρνηση (: να έντοπίζεται σε αρχικό «πρωτόπλαστο» ζεύγος από τὸ όποιο να προήλθε όλόκληρη ή ανθρωπότητα και τὸ όποιο να κληροδότησε τὴν άρνηση στους άπογόνους του σαν νόσο ή σαν γονιδιακή έγγραφή) έπίσης δεν μπορεί να αληθεύει, διότι:

—μιὰ άρνηση σχέσης (άποτέλεσμα βουλευτικής άπόφασης) είναι λογικό ένέργημα, και αν λογικά ένεργήματα μεταβιβάζονταν κληρονομικά (κατά βιολογική αναγκαιότητα), τότε θα άκυρωνόταν ή ίδια ή πραγματικότητα του λογικού ύποκειμένου: ή ικανότητα άπροκαθόριστης βούλησης, αυτόβουλων έπιλογῶν, ένεργητικής έτερότητας·

—αν ύποθέσουμε κληρονομικά (βιολογικά) μεταβιβαζόμενες τὶς συνέπειες της «προπατορικής» βουλευτικής άπόφασης (σαν κάποιον είδος ροπῶν ή ένορμήσεων ανάλογων με κληροδοτούμενες καλλιτεχνικές «κλίσεις»), τὸ έρμηνευτικό κενὸ παραμένει: θα συνεχίσουμε να αίτιολογοῦμε τὴ φθορά και τὸν θάνατο ως

βιολογικές ἐπιπτώσεις βουλητικοῦ ἐνεργήματος, καὶ μάλιστα ἐπιπτώσεις μὴ ἀναστρέψιμες μετ' ἀντίθετο βουλητικὸ ἐνέργημα·

—ἡ προέλευση τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους ἀπὸ ἓνα ἀρχικὸ ἀνδρόγυνο ζεῦγος ἀπηρτισμένων λογικῶν ἰκανοτήτων εἶναι παραδοχὴ ἀμφισβητούμενη (μὲ τεκμηριωμένες ἐνστάσεις) ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα·

—ἂν ἡ φθορὰ καὶ ὁ θάνατος εἶναι καθολικὴ γιὰ τὸ ἀνθρώπινο εἶδος συνέπεια ἐνὸς ἀτομικοῦ ἀφεταιριακοῦ ἐνεργήματος (συνέπεια μὴ ἀναστρέψιμη, ἀμετάκλητη, ἀνήκεστη, ἄσχετη μετ' τὴν ἀτομικὴν κάθε λογικοῦ ὑποκειμένου βούληση καὶ εὐθύνη), τότε ἰσοδυναμεῖ μετ' παράλογη καὶ σαδιστικὴ ὑπαρκτικὴ καταδίκη, ἀσύμβατη μετ' τὸν «καλὸν λίαν» χαρακτήρα τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ·

—τὸ ἐρμηνευτικὸ παράλογο ἐπιτείνεται ἂν αὐτὴ ἡ καταδίκη ὀλόκληρου τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους θεωρηθεῖ μεταβιβαζόμενη συνέπεια ἐνοχῆς γιὰ μιὰν ἀρχικὴν ἐπιλογὴν ἀτόμων ποὺ βρῖσκονταν σὲ στάδιο κατὰ κυριολεξία πρωτογονισμοῦ καὶ ὑπανάπτυξης: στάδιο ἢ ἐπίπεδο ἀπειρίας, ἀμάθειας, ἀγύμναστης νοημοσύνης, ἀδοκίμαστης κριτικῆς ἰκανότητος.

γ. Ἔρχεται σὲ ἀντίθεση τὸ παραπάνω ἐρμηνευτικὸ σχῆμα μετ' τὶς βεβαιότητες (καθολικὰ ἀποδεκτὲς ἀπὸ τὴ σύγχρονη φυσικὴ ἐπιστήμη) ποὺ συνεπάγεται τὸ Δεύτερο Θερμοδυναμικὸ Ἀξίωμα: ἡ ἀρχὴ τῆς ἐντροπίας. Σύμφωνα μετ' αὐτὴ τὴν ἀρχή, οἱ ζῶντες ὀργανισμοὶ (μακροσκοπικὰ σώματα μετ' ἐσωτερικὴν δομὴν) εἶναι θερμικὰ συστήματα ἀνοιχτὰ πρὸς τὴν πρόσληψη ἐνέργειας καὶ πρὸς μετατροπὴν τῆς, γεγονός ποὺ αὐξάνει τὴν ἐντροπία (κατάσταση ἀταξίας) τοῦ συστήματος, μετ' ἀποτέλεσμα τὶς τάσεις ἐξισορρόπησης (ἐντροπιακὸ ἰσοζύγιον) μέσῳ λειτουργικῶν δομῶν ὑψηλῆς ὀργάνωσης, ἀλλὰ καὶ μετ' κατάληξιν τὸν θερμοδυναμικὸ θάνατον.

17 Ἡ πτώση καὶ τὰ ἐποχιακὰ «ἐνδοξα»

17 Ἡ χριστιανικὴ παράδοση δὲν διαμόρφωσε δική της πρόταση αἰτιώδους ἐρμηνείας τοῦ κακοῦ. Προσέλαβε (καὶ ἐπεξεργάστηκε) μιὰν ἀρχετυπικὴ γλώσσα εἰκόνων, συμβόλων, προσωποποιήσεων ἀπὸ τὶς ἱερὲς Γραφὲς τῶν Ἑβραίων (τὴν Παλαιὰ γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς Διαθήκη).

17.1 Στὰ κείμενα τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων (γραπτὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ κηρύγματος τῆς πρώτης ἀποστολικῆς κοινότητος) δὲν ὑπάρχει ἀναφορὰ σὲ πτώση τοῦ ἀνθρώπου: σὲ πρωτόπλαστο ζευγὸς ἀνθρώπων τὸ ὁποῖο ἀμάρτησε στὸν Θεὸ καὶ ἡ ἀμαρτία του βαρύνει κληρονομικὰ ὁλόκληρο τὸ ἀνθρώπινο γένος. Ὑπάρχει ὅμως συχνὴ ἀναφορὰ σὲ αὐτονόητη ὑπαρξὴ ἀμαρτίας ἢ ἀμαρτιῶν τοῦ κάθε ἀνθρώπου⁸³, σὲ διαβαθμίσεις τῆς ἀμαρτωλότητος⁸⁴, σὲ ἐνδεχόμενο νὰ ἀμαρτήσῃ κανεὶς ὄχι μόνο εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ (τὸν πλησίον του)⁸⁵ ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν οὐρανόν⁸⁶.

17.1.1 Ὑπάρχουν ἐπίσης συχνὲς ἀναφορὲς σὲ προσωποποιημένο κακὸ: στὸν διάβολο (συκοφάντη), ποὺ χαρακτηρίζεται καὶ πειράζων, σατανάς (ἀντίπαλος), Βεελζεβούλ (ὄνομασία λαϊκὴ στὴν Παλαιστίνη γιὰ τὸν «ἄρχοντα» τῶν πονηρῶν πνευμάτων, τῶν δαιμόνων ἢ δαιμονίων). Ὅπως (στὴ γλώσσα-σημασιολογία τῆς ἐποχῆς) ὁ Θεὸς ἔχει ἀγγέλους (προσωπικὲς ὑπάρξεις ἄυλες ποὺ διεκπεραιώνουν τὸ θέλημά του), ἔτσι καὶ τὸ προσωποποιημένο κακὸ ἔχει τοὺς δικούς του ἀγγέλους, ποὺ ἐχθρεύονται μαχητικὰ τὴ δημιουργία τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἄνθρωπο χρησιμοποιώντας πανουργία, ψεῦδος, ἀπάτη.

17.1.2 Δὲν ὑπάρχει στὰ κείμενα τῶν εὐαγγελίων ἀναφορὰ σὲ αἰτία-καταγωγὴ-προέλευση τοῦ προσωποποιημένου κακοῦ, οὔτε σὲ κληρονομημένη καθολικὴ κυριαρχία τῆς ἀμαρτίας πάνω στὸ ἀνθρώπινο γένος. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι τὰ εὐαγγέλια (καταγραφὲς τοῦ κηρύγματος τῆς πρώτης ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος) δανερίζονται καὶ χρησιμοποιοῦν τὴν τρέχουσα

(κατανοητὴ ἀπὸ ὅλους) γλώσσα τῆς ἐποχῆς τους: γλώσσα ποὺ εἶχαν διαμορφώσει μεταφυσικὲς ἀναζητήσεις καὶ ἐμπειρίες πολλῶν γενεῶν στὶς περιοχὲς τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ἀναπόφευκτα μεμειγμένες μὲ στοιχεῖα ὀρμέφυτης θρησκευτικότητας. Σκοπὸς τῶν εὐαγγελικῶν κειμένων (σαφέστατος ἀκόμα καὶ σὲ ἐπιπόλαιη ἀνάγνωσή τους) δὲν εἶναι νὰ συγκροτήσουν μιὰ συνεπὴ στὶς ἀπαιτήσεις τῆς συστηματικῆς σκέψης ἐρμηνεία τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νὰ κηρύξουν τρόπο (κατανοητὸ γιὰ ὅλους) σωτηρίας ἀπὸ τὸ κακό.

17.2 Ἑρμηνεία τῆς καταγωγῆς-προέλευσης τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς κυριαρχίας του στὴ σύνολη κοσμικὴ πραγματικότητα, συναντᾶμε (ὡς τρέχουσες παραδοχὲς αὐτονόητες, κοινὰ ἀποδεκτές) γιὰ πρώτη φορὰ στὶς Ἐπιστολὲς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Τὰ καινούργια (σὲ σύγκριση μὲ τὰ εὐαγγέλια) στοιχεῖα ποὺ εἰσάγονται στὸ γραπτὸ κήρυγμα τοῦ Παύλου εἶναι:

17.2.1 Χρησιμοποιεῖ σὰν ἱστορικὸ γεγονὸς τὴν εἰκονολογικὴ-συμβολικὴ διήγηση τῆς *Παλαιᾶς Διαθήκης* περὶ ἀρχικοῦ (πρωτόπλαστο) ἀνδρόγυνου ζεύγους ἀνθρώπων (*Ἀδὰμ καὶ Εὕας*), ἀπὸ τοὺς ὁποίους κατάγεται ὀλόκληρο τὸ ἀνθρώπινο γένος.

17.2.2 Ἐκδέχεται ἐπίσης σὰν ἱστορικὸ (σὲ συγκεκριμένο χρόνο) γεγονὸς τὴν πτώση τοῦ πρωτόπλαστο ζεύγους στὴν ἁμαρτία. Ταυτίζει τὴν ἁμαρτία μὲ τὴν παράβαση συγκεκριμένης ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς τιμωρεῖ τοὺς πρωτοπλάστους γιὰ τὴν παράβαση, τιμωρία εἶναι ὁ μόχθος γιὰ τὴν ἐπιβίωση, ἡ ὀδύνη γιὰ τὴν ἀναπαραγωγή, ὁ θάνατος. Ὅταν συμβαίνει τὸ γεγονὸς τῆς πτώσης, τὸ πρωτόπλαστο ζεῦγος ἀποτελεῖ τὸ σύνολο ἀνθρώπινο εἶδος, γι' αὐτὸ καὶ ἡ τιμωρία ἀφορᾷ διαχρονικὰ ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα — μεταβιβάζεται ἡ ποινὴ κληρονομικὰ στοὺς ἀπογόνους τῶν πρωτοπλάστων. Ἐπομένως, μὲ τὴν παράβαση-ἁμαρτία τοῦ πρώτου ἀνθρώπου τὸ κακό (μόχθος - ὀδύνη - θάνατος) εἰσάγεται στὸν κόσμον, ποὺ ὁ Θεὸς τὸν εἶχε πλάσει «καλὸν λίαν»⁸⁷.

17.2.3 Δέχεται ὁ Παῦλος τὴ σχετικὴ μείωση τῆς εὐθύνης τῶν πρωτοπλάστων προσλαμβάνοντας ἀπὸ τὴ διήγηση τῆς *Γένεσης* ὡς

δεδομένη και την παρέμβαση του «ὄφεως» (του προσωποποιημένου κακού) που «ἐξηπάτησε» με δολιότητα τον ἄνθρωπο⁸⁸. Ὁ ὄφης-διάβολος προϋπήρχε του ἀνθρώπου, ὁ Παῦλος δὲν ἐρμηνεύει πῶς και γιατί προϋπήρχε, πῶς και γιατί εἶχε πρόσβαση στον «παράδεισο»: στον τόπο-τρόπο τῆς πρώτης ἀδιατάρακτης σχέσης ἀνθρώπου και Θεοῦ. Δὲν διερευνᾷ ὁ Παῦλος (ἂν και τὸ πρόβλημα ἔχει τεθεῖ ἀπὸ τον Γνωστικισμό τῆς ἐποχῆς του) γιατί νὰ εἶναι προ-κοσμική ἢ αἰτιώδης ἀρχὴ του κακού. Γιατί νὰ ἔχει δοθεῖ ἢ δυνατότητα στὸ κακὸ νὰ παρεισφρήσει (ὡς ὄφης) στὴν «καλὴ λῖαν» δημιουργία του Θεοῦ παρασύροντας τον ἄνθρωπο στὴν παράβαση τῆς θείας ἐντολῆς.

17.2.4 Στὴν ἴδια προοπτικὴ ἐξιστορίκευση του συμβολικοῦ ἀφηγήματος τῆς Γένεσης, ὁ Παῦλος διαιρεῖ τὴν ἱστορία του ἀνθρώπινου γένους, ἀλλὰ και τῆς σύνολης κοσμικῆς πραγματικότητας, σὲ δύο περιόδους: στὴν προ-πτωτικὴ και στὴ μετα-πτωτικὴ. Ἀπὸ τὴν προ-πτωτικὴ ἀπουσιάζει τὸ κακὸ (μόχθος - ὀδύνη - θάνατος)· κόσμος και ἄνθρωπος ἐνσαρκώνουν τον «καλὸν λῖαν» χαρακτήρα τῆς θείας δημιουργίας. Στὴ μετα-πτωτικὴ περίοδο ὄχι μόνο ὁ ἄνθρωπος εἶναι πιά θνητός, ἀλλὰ και πᾶσα ἢ κτίσις συστενάζει και συνωδίνει ὑποταγμένη στὴ ματαιότητα και στὴ δουλεία τῆς φθορᾶς⁸⁹.

Αὐτὴ ἢ διαίρεση του κοσμικοῦ χρόνου σὲ δύο ἀντιθετικὰ διαφορετικὲς περιόδους, ὅπως διατυπώθηκε ἀπὸ τον Παῦλο, ἔγινε ἀφορμὴ ὡστε ἢ μεταγενέστερη χριστιανικὴ ἐρμηνευτικὴ νὰ δημιουργήσει μιὰ φανταστικὴ κοσμοεικόνα τῆς προ-πτωτικῆς κατάστασης: ὅτι ὀλόκληρη ἢ κοσμικὴ πραγματικότητα, πρὶν ἀπὸ τὴν ἁμαρτία του ἀνθρώπου, δὲν γνώριζε τὴ φθορὰ και τον θάνατο. Ὅλα τὰ ζῶα ἦταν χορτοφάγα: λιοντάρια, λεόπαρδα, γύπες τρέφονταν μόνο με φυτὰ και δὲν πέθαιναν. Τὰ τριαντάφυλλα ἦταν χωρὶς ἀγκάθια, ἢ γῆ δὲν βλάσταινε τότε ἀκάνθας και τριβόλους⁹⁰. Διαφορετικὸς ἦταν και ὁ ἄνθρωπος, κυρίως δὲν εἶχε τὴ σεξουαλικὴ λειτουργία, ἢ ἀναπαραγωγὴ του θὰ γινόταν με ἄλλον (ἄγνωστον), ἀγγελικῆς ἐπινοίας, τρόπο⁹¹.

17.2.5 Εἰσάγει ὁ Παῦλος ὡς ἐρμηνευτικὸ κλειδὶ κατανόησης του εὐ-αγγελίου τῆς Ἐκκλησίας ὄρους-νοήματα τῆς νομικῆς-δικανικῆς

ἐμπειρίας: Χαρακτηρίζει την ἀμαρτία τῶν πρωτοπλάστων παράβαση, ἀπειθεία, ἀσέβεια, πού προκάλεσε τὴν ὀργή τοῦ Θεοῦ καὶ κατέστησε τὸν ἄνθρωπο ἐχθρὸ τοῦ Θεοῦ⁹². Ὁ Θεὸς προϋποτίθεται πατέρας ἀγαθός, ἀλλὰ καὶ δικαιοκρίτης, τιμωρὸς «ὃς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ», ὅπως γνωρίζουμε καὶ ἀπὸ τὸ παρελθόν, ὅπου «πᾶσα παράβασις καὶ παρακοὴ ἔλαβεν ἔνδικον μισθαποδοσίαν»⁹³. Μὲ αὐτὴ τὴ λογικὴ, ἢ παράβαση τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸ πρωτόπλαστο ἀνθρώπινο ζεῦγος συμπαρέσυρε στὴν ἐνοχὴ συνολικὰ τὸ ἀνθρώπινο εἶδος — ἢ ἐνοχὴ μεταβιβάζεται σὲ κάθε ἄνθρωπο κληρονομικὰ ὡς ὑπαρκτικὴ διαστροφή, ὡς «ἕτερος νόμος ἐν τοῖς μέλεσι» τοῦ ἀνθρώπου⁹⁴. Μεταβιβάζεται ἐπιπλέον ἢ ἀνθρώπινη ἐνοχὴ καὶ σὲ ὀλόκληρη τὴν ὑλικὴ δημιουργία, διαστρέφει τὴ λειτουργία τῆς καθολικῆς κοσμικῆς πραγματικότητος⁹⁵.

17.2.6 Ἡ ἐρμηνεία τῆς πραγματικότητος τοῦ κακοῦ ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο (: τὸ κακὸ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς παρακοῆς τῶν πρωτόπλαστων ἀνθρώπων, ὡς ἐνοχὴ πού βαρύνει συνολικὰ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ μεταβιβάζεται κληρονομικὰ παρὰ τὴν ἐλευθερία βούλησης καὶ κρίσης πού ὑποτίθεται ὅτι κοσμεῖ τὸν ἄνθρωπο) εἶναι ἢ παύλεια ιδιαιτερότητα ἴσως ἢ πιὸ σοβαρὴ σὲ συνέπειες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Πιθανὸν ἐπειδὴ, στὴν ἀπλουστευτικὴ τῆς σχηματικότητος, προσφέρεται γιὰ ἐκμετάλλευση ἀπὸ τὶς ἐνστικτώδεις ἐνορμήσεις τῆς φυσικῆς θρησκευτικότητος.

Τὸ γεγονός πάντως εἶναι ὅτι, μὲ ἀφορμὴ κυρίως τὶς θέσεις τοῦ Παύλου, ὁ Χριστιανισμὸς ταυτίστηκε ἱστορικὰ σὲ τὶς συνειδήσεις μὲ μιὰ θρησκεία ἐνοχῶν καὶ ἄγχους: Εἴκοσι ὀλόκληρους αἰῶνες δισεκατομμύρια ἀνθρώπων ἔζησαν τὴ μίαν καὶ μοναδικὴν ζωὴν τους κατεστραμμένη (κυριολεκτικὰ) ἀπὸ τὸν φόβον τῆς καταδίκης γιὰ μιὰ ἀμαρτία πού δὲν διέπραξαν, ἀλλὰ γιὰ τὴν ὁποία κληρονόμησαν ἀδυσώπητον κατάκριμα.

17.2.7 Ἡ ἐκδοχὴ τῆς μεταβιβαζόμενης κληρονομικὰ ἐνοχῆς γιὰ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα ἀπηχεῖ, στὴν ὀπτικὴ τοῦ Παύλου, καὶ κάποιαν ἔμμεση ὄντολογικὴ (ἀναφερόμενη στὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως) ἐρμηνεία τῆς σχέσης ἀτόμου - φύσεως: Ὁ ἕνας

ἄνθρωπος μπορεί νὰ μεταβάλει τὸν τρόπο ὑπαρξῆς τῆς καθολικῆς ἀνθρώπινης φύσης ἀλλὰ καὶ σύνολης τῆς φύσης τοῦ κτιστοῦ. Χάρη σὲ αὐτὸ τὸ ὄντολογικὸ ἐνδεχόμενο (πάντοτε σύμφωνα μὲ τὴν παύλεια ὀπτική) εἶχε συμπαντικὲς ἐπιπτώσεις ἢ παρακοὴ τοῦ Ἀδὰμ ἀλλὰ καὶ ἐπιπτώσεις συμπαντικῆς σωτηρίας ἢ ὑπακοὴ τοῦ Χριστοῦ στὸ θέλημα τοῦ Πατρός⁹⁶.

Ἡ ὄντολογικὴ αὐτὴ ἐρμηνευτικὴ δὲν ἔχει ἐρείσματα οὔτε στὴν ἐμπειρία οὔτε στὴ λογικὴ (βλ. παραπάνω 16.4.4). Καὶ ἐπιπλέον συνδέει τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου (τὸν πυρήνα τοῦ χριστιανικοῦ εὐ-αγγελίου) μὲ τὴν ἱστορικότητα τοῦ προσώπου τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς παρακοῆς του. Ἔτσι ὥστε, ἂν ὁ Ἀδὰμ ἐκληφθεῖ μόνο ὡς συμβολικὴ εἰκόνα, νὰ δημιουργεῖται πρόβλημα γλώσσας δυσεπίλυτο γιὰ τὴν ἐρμηνεία καὶ κατανόηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς μαρτυρίας.

17.3 Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ εὐαγγέλια καὶ στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου ὡς πρὸς τὴν ἀντιμετώπιση τῆς προέλευσης-καταγωγῆς τοῦ κακοῦ δὲν ἀπασχόλησε τὴ χριστιανικὴ σκέψη. Προτοῦ ἀναπτυχθοῦν οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες καὶ προκύψουν οἱ δικές τους πιστοποιήσεις, ἢ κρατούσα κοσμοαντίληψη δὲν ἐρχόταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν κοσμοαντίληψη ποὺ προϋπέθετε ἢ βιβλικὴ γλώσσα. (Ἔτσι κι ἄλλιῶς, κάθε παραδοσιακὴ κοσμογονία ἦταν μυθολογικὴ καὶ ἡ ἐρμηνευτικὴ τῆς πρόταξη ἔπρεπε νὰ ἀνιχνευθεῖ μέσα ἀπὸ τὴ συμβολικὴ τῆς ἐκφραστικῆς.)

17.3.1 Τόσο ἡ γλώσσα τῶν εὐαγγελίων ὅσο καὶ ἡ γλώσσα τοῦ Παύλου εἶναι δείγματα ἐπικαιρικοῦ κώδικα ἐπικοινωνίας-συνεννόησης, στὸ πλαίσιο ὀριοθετημένου ἱστορικὰ πολιτιστικοῦ «παραδείγματος». Προϋποθέτουν τὰ «ἐνδοξα» τῆς ἐποχῆς τους, ἔχουν τὴ σχετικότητα ποὺ χαρακτηρίζει πάντοτε τὴν ἀνθρώπινη γλώσσα.

17.3.2 Τόσο ἡ γλώσσα τῶν εὐαγγελίων ὅσο καὶ ἡ γλώσσα τοῦ Παύλου ὀριοθετοῦν τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία, ἀλλὰ δὲν τὴν ὑποκαθιστοῦν. Γι' αὐτὸ καὶ προτάξαμε (πρὶν ἀπὸ λίγες σελίδες) τὴν ἀνάλυση τῆς διαφορᾶς ἀνάμεσα στὴν Ἐκκλησία καὶ στὴ φυσικὴ θρησκεία: γιὰ νὰ εἶναι τώρα σαφὲς ὅτι ἡ σχετικότητα τῆς

βιβλικῆς γλώσσας δὲν σχετικοποιεῖ καὶ τὴν πραγματικότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας — ἀντίθετα, ἡ εἰδωλοποίηση τῆς βιβλικῆς γλώσσας ὑποκαθιστᾷ καὶ ἀκυρώνει τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία.

17.4 Ἡ σημερινὴ εἰκόνα καὶ ἀντίληψη ποῦ ἔχουμε γιὰ τὸ φυσικὸ σύμπαν εἶναι μᾶλλον ἀσύμπτωτη μὲ τὴ βιβλική. Τὰ σημεῖα τῆς διαφορᾶς μποροῦν νὰ ἐντοπιστοῦν ἐπιγραμματικά.

17.4.1 Δὲν ὑπάρχει ἐπιστημονικὴ ἔνδειξη (οὔτε ἡ παραμικρὴ) ποῦ νὰ ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε μιὰν ἀρχικὴ φάση, περίοδο ἢ ἐξελικτικὸ στάδιο τῆς φυσικῆς πραγματικότητας μὲ ὁμοιότητα ἢ ἀναλογία πρὸς τὴ λεγόμενη προ-πτωτικὴ κατάσταση τοῦ κόσμου. Τὰ ὡς τώρα συμπεράσματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν βεβαιώνουν ὅτι τὸ σύμπαν, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τῆς ὑπαρξῆς του ὡς σήμερα, συγκροτεῖται ἀπὸ τὰ ἴδια στοιχεῖα, τὴν ἴδια φυσικοχημικὴ συμπεριφορὰ τῶν στοιχείων, τὶς ἴδιες νομοτελειακὲς σταθερές, τοὺς ἴδιους λειτουργικοὺς νόμους, θερμοδυναμικὰ ἀξιώματα, κ.λπ. Τὸ ἐνδεχόμενον ὁ κόσμος νὰ ἦταν κάποτε ὑλικὸς ἀλλὰ ἀφθορος καὶ μὲ τὴν «πτώση» τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἔγινε ὑλικὸς καὶ φθορὸς (ὅπως ἐρμηνευτικὰ ὑποθέτουν ὀρισμένοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς⁹⁷) δὲν ἔχει ἐρείσματα σὺς ὡς σήμερα ἐπιστημονικὲς πιστοποιήσεις.

17.4.2 Ἐκατομμύρια χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἀνθρώπου, τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς πάνω στὴ γῆ διέπεται ἀπὸ τὴν ἴδια ὡς σήμερα νομοτέλεια γέννησης, ἀνάπτυξης, ἀναπαραγωγῆς, φθορᾶς καὶ θανάτου, ἀνιούσας ἐξελικτικῆς πολυπλοκότητος τῶν εἰδῶν, συμπληρωματικῆς ἀλληλοεξόντωσης, ἐνορμήσεων αὐτοσυντήρησης καὶ ἡδονῆς, πολὺπλευρων ἐκφάνσεων τῆς σεξουαλικότητος. Τὸ ἐνδεχόμενον νὰ «εἰσῆλθε διὰ τοῦ ἀνθρώπου ὁ θάνατος εἰς τὸν κόσμον» ἢ νὰ εἶναι ἡ σεξουαλικότητα ἀποτέλεσμα «πτώσης» τοῦ ἀνθρώπου ἢ νὰ ἀποτελοῦν ὁ μόχθος, ἡ φθορά, ἡ ὀδύνη, ἡ ἡδονὴ ἐπίσης παράγωγα παρακοῆς τοῦ ἀνθρώπου σὲ ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ, δὲν ἔχει ἀντίκρισμα ἐπαλήθευσης στὴν πραγματικότητα τοῦ γνωστοῦ φυσικοῦ μας σύμπαντος.

17.4.3 Στοὺς πρώτους αἰῶνες ἱστορικοῦ βίου τῆς Ἐκκλησίας, καὶ

είδικα στην περιοχή της Παλαιστίνης, οί προφορικές παραδόσεις πρέπει νά διέσωζαν γενεαλογικά δένδρα ποὺ ἐντόπιζαν σὲ συγκεκριμένο παρελθόντα χρόνο τῆ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεό. Δύο τέτοιους γενεαλογικοὺς καταλόγους διέσωσαν τὰ κείμενα τῶν εὐαγγελίων: ἓναν ὁ Ματθαῖος (μὲ ἐκκίνηση ἀπὸ τὸν Ἄβραάμ) καὶ ἓναν ὁ Λουκᾶς (μὲ ὀπισθοβατικὴ ἀναδρομὴ καὶ κατάληξη στὸν Ἄδὰμ)⁹⁸. Ὁ κατάλογος τοῦ Ματθαίου περιλαμβάνει σαράντα δύο (42) γενεές, ὁ κατάλογος τοῦ Λουκᾶ ἑβδομήντα τέσσερις (74). Συνήθως ὑπολογίζουμε σὲ εἴκοσι πέντε χρόνια τῆ διάρκεια κάθε γενεᾶς, ἐπομένως στὴν πρώτη περίπτωση ὁ Ἄβραάμ πρέπει νά ὑπολογιστεῖ περίπου στὰ χίλια πενήντα χρόνια (1050) π.Χ. (τρεῖς χιλιάδες πενήντα χρόνια ἀπὸ σήμερα) καὶ στὴ δεύτερη περίπτωση ἡ δημιουργία τοῦ Ἄδὰμ νά τοποθετηθεῖ περίπου στὰ χίλια ὀκτακόσια πενήντα χρόνια (1850) π.Χ. (τρεῖς χιλιάδες ὀκτακόσια πενήντα χρόνια ἀπὸ σήμερα). Τὰ συμπεράσματα τῆς σύγχρονης Ἱστορικῆς Γεωλογίας-Παλαιοντολογίας καὶ τῆς Γενετικῆς τοποθετοῦν τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους, ὅπως τὸ γνωρίζουμε σήμερα (homo sapiens sapiens), πρὶν ἀπὸ σαράντα χιλιάδες περίπου χρόνια⁹⁹.

17.4.4 Μὲ δεδομένες ὅσες πιστοποιήσεις τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας συγκροτοῦν τὴ σημερινή μας εἰκόνα καὶ ἀντίληψη τῆς φυσικῆς πραγματικότητος, εἶναι δύσκολο νά δεχθοῦμε τὴν αἰφνίδια ἐμφάνιση τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀπηρτισμένου λογικοῦ ὑποκειμένου. Παρ' ὅλο ποὺ τὸ ἀνθρώπινο εἶδος ὅπως τὸ γνωρίζουμε σήμερα (homo sapiens sapiens) διαφέρει σὲ ὅλα τὰ τμήματα τοῦ σκελετοῦ ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὸν ἀρχαῖκὸ homo sapiens (τὸν ἐγγύτερο σὲ ὁμοιότητες πρὸς τὸν ἄνθρωπο κλάδο τῶν ἀνθρωπιδῶν)¹⁰⁰, ἡ ὀλοκλήρωση τῶν δυνατοτήτων ὁμιλίας, συγκρότησης γλωσσικοῦ κώδικα, ἀνάπτυξης τῶν νοητικῶν καὶ κριτικῶν λειτουργιῶν, τῆς κατασκευαστικῆς εὐχέρειας, τῆς δημιουργικῆς φαντασίας, κ.λπ. πρέπει νά ἀπαίτησε μακρὰ ἐξελικτικὴ διαδικασίᾳ. Σὲ ποιά «στιγμὴ» αὐτῆς τῆς βραδύτατης (μὲ μέτρο τὸν ἀτομικὸ βίον) ἐξέλιξης μπορούμε αἰτιολογημένα νά τοποθετήσουμε τὸν Ἄδὰμ (ἂν τὸν ὑποθέσουμε ἱστορικὸ πρόσωπο) εἶναι ἐρώτημα ποὺ βρῖσκεται σαφῶς ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῶν

δυνατοτήτων τῆς ἔρευνας¹⁰¹.

17.5 Ὁ μόχθος, ὁ πόνος, ἡ ἀγωνία, ὁ τρόμος, ὁ βασανισμός, ἡ ἀρρώστια, ἡ φθορὰ καὶ τελικὰ ὁ θάνατος εἶναι πραγματικὰ δεδομένα τοῦ ἀνθρώπινου βίου, ἐκφάνσεις τῆς συνυφασμένης μὲ τὴν ὑπαρξὴ πραγματικότητας ποὺ οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζουμε κακό. Ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων ἐπιτρέπει ἱκανοποιητικῆς ἀκρίβειας πιστοποιήσεις σχετικῆς μὲ τὸν ἐντοπισμό, τὴν περιγραφὴ καὶ τὴν αἰτιολόγησιν τῶν συμπτωμάτων τοῦ κακοῦ. Τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν καταγωγικὴ ἀφετηρία (τὴν αἰτιώδη ἀρχή) τοῦ κακοῦ (ὅπως καὶ τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν αἰτιώδη ἀρχὴ τοῦ κόσμου) εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῶν δυνατοτήτων τῆς ἐπιστήμης.

17.5.1 Νὰ ἐπαναλάβουμε ἐδῶ: Ἐπιστήμη εἶναι ἡ ὑποκείμενη στὴν κοινὴ ἐπαλήθευση (μὲ μεθόδους τεκμαρτῆς ἀξιοπιστίας) γνώση τῆς φυσικῆς πραγματικότητας. Κάθε πρόταση ἐντοπισμοῦ αἰτίας καὶ σκοποῦ τῆς φυσικῆς πραγματικότητας (ἢ ἐκείνων τῶν ἐκφάνσεών της ποὺ οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζουμε κακό) δὲν ὑπόκειται στὴν κοινὴ ἐπαλήθευση μὲ μεθόδους τεκμαρτῆς ἀξιοπιστίας (παρατήρηση, πείραμα, μαθηματικὴ ἀνάλυση). Ἐπομένως δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει μιὰ τέτοια πρόταση ἐπιστημονικὸ χαρακτήρα.

17.5.2 Κάθε ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν αἰτία καὶ τὸν σκοπὸ (τὸ νόημα) τοῦ κακοῦ (ὅπως καὶ κάθε ἀπάντηση γιὰ τὸ νόημα τοῦ κόσμου) ἔχει ἐξ ὀρισμοῦ μετα-φυσικὸ χαρακτήρα. Συγκροτεῖται ἢ ἀπάντηση μὲ τοὺς ὅρους τῆς κοινῆς λογικῆς (γλώσσας καὶ συνεννόησης) καὶ κατανοεῖται μὲ αὐτοὺς τοὺς ὅρους. Ὅμως γίνεται ἀποδεκτὴ ἢ ἀπορρίπτεται (πείθει ἢ δὲν πείθει) μὲ ὅρους πολὺ εὐρύτερους, ποὺ ἀφοροῦν στίς ἐμπειρικῆς προσλαμβάνουσες κάθε ἀνθρώπου, στὴν καλλιέργειά του, στίς εὐαισθησίες καὶ ἀναζητήσεις του, στίς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς ποὺ ἔχει δεχθεῖ, στὸ πολιτιστικὸ περιβάλλον στὸ ὁποῖο ἔτυχε νὰ γεννηθεῖ καὶ νὰ ζήσει (σὲ γεωγραφικὰ καὶ ἱστορικὰ διαφορετικῆς συντεταγμένες).

17.5.3 Κάθε ἄνθρωπος φτάνει ἢ δὲν φτάνει στὸ νόημα τοῦ κόσμου καὶ στὸ νόημα τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ποτὲ ὀριστικά, ποτὲ μὲ

τελεσίδικες βεβαιότητες (ἐκτὸς ἂν ἀλλοτριώνει τὸ νόημα σὲ
ιδεολογία ἀτομοκεντρικῆς ψυχολογικῆς κατανάλωσης). Πολιορκεῖ
ἐμπειρικὰ τὸ ζητούμενο ὁ κάθε ἄνθρωπος μὲ τρόπο μοναδικό,
ἀνόμοιο, ἀνεπανάληπτο — ἢ παραιτεῖται ἀπὸ τὸ ἄθλημα. Εἶναι
ἀκριβῶς τὸ ἴδιο ὅπως καὶ μὲ τὸν ἔρωτα καὶ ὅπως μὲ τὸ κάλλος.
Ἄν ὑπῆρχε μιὰ «ἐπιστημονικὰ ὀρθή» ἀπάντηση στὸ πρόβλημα
τοῦ κακοῦ, ἓνας «ἐπιστημονικὰ ὀρθὸς» τρόπος νὰ ἐρωτεύεται ὁ
ἄνθρωπος καὶ νὰ θαυμάζει τὸ κάλλος, τὸ ἀνθρώπινο λογικὸ
ὑποκείμενο δὲν θὰ ἦταν αὐτὸ ποὺ γνωρίζουμε.

18 Ὑποστατικὴ λογικότητα καὶ ὄντικὴ ἀπροσδιοριστία

18 Εἴκοσι ὀλόκληρους αἰῶνες ἡ χριστιανικὴ σκέψη ἐρμήνευε τὴν πραγματικότητα τοῦ κακοῦ καὶ τὴν καταγωγικὴν του ἀφετηρία μὲ τὴν εἰκονολογικὴν γλῶσσα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Αὐτὴ ἡ γλῶσσα ἐκλαμβανόταν ἄλλοτε ὡς συμβολικὴ-μεταφορικὴ, ἄλλοτε ὡς περιγραφικὴ ἱστορικῶν γεγονότων. Πάντως, σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς αἰῶνες, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐρμηνεία τῆς καταγωγῆς τοῦ κακοῦ μᾶλλον δὲν ἀμφισβητήθηκε ἀπὸ τὴν ἐκάστοτε θεωρούμενη πραγματιστικὴ ἢ ἐπιστημονικὴ κοσμοαντίληψη.

Σήμερα ἡ ἀμφισβήτηση εἶναι δεδομένη καὶ τεκμηριωμένη — δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοηθεῖ.

18.1 Ἡ πραγματικότητα τοῦ κακοῦ δὲν ἔχει μεταβληθεῖ, οὔτε καὶ ἔχει σὲ κάθε περίπτωσι μετατεθεῖ ὁ ἄξονας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος — παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπερτεροῦν συντριπτικὰ, σὲ ποσοτικὴ κλίμακα, οἱ ἀλλοιώσεις καὶ παραφθορές του. Ὅμως ἡ γλῶσσα μὲ τὴν ὁποία ἡ ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία ἐρμηνεύει τὸ κακὸ προϋποθέτει μιὰν ἀντίληψη τῆς φυσικῆς πραγματικότητος ἀσύμπτωτη μὲ τὴν ἐμπειρικὴν σήμερα κοσμοαντίληψη (ὅπως αὐτὴ διαμορφώνεται ἀπὸ τὰ συμπεράσματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν).

Καὶ τὸ ἐρώτημα εἶναι: Ὑπάρχουν περιθώρια νὰ συντονιστεῖ ἡ ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα ἐρμηνείας τοῦ κακοῦ μὲ τὶς πιστοποιήσεις τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης; Εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρξει γλῶσσα ποὺ θὰ συνεχίσει νὰ ἐκφράζει τὸν πραγματισμὸ τῆς διαχρονικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας χωρὶς ἀντιθέσεις πρὸς τὰ «ἔνδοξα» τῆς σημερινῆς ἐπιστημονικῆς κοσμοαντίληψης;

18.1.1 Ἡ διαμόρφωσι μιᾶς τέτοιας (καινούργιας) γλώσσας σίγουρα ἀπαιτεῖ κριτικὰς διεργασίες σὲ χρονικὴ διάρκειά ποὺ εἶναι μᾶλλον ἀδύνατον νὰ προκαθοριστεῖ. Πάντως θὰ εἶναι γλῶσσα ποὺ:

θὰ διαστέλλει ὅπωςδήποτε τὴν πρότασι ὄντολογικῆς ἐρμηνείας ἀπὸ τὴν ὑποκείμενη πάντοτε σὲ διαψευσιμότητα ἐπιστημονικὴ πληροφορία.

δὲν θὰ συγγέει τὰ πεδία τῆς ὄντολογικῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς ἐπισημονικῆς πιστοποίησης, ἀλλὰ οὔτε θὰ τὰ ἀντιθέτει.

θὰ διασώζει τὸ ἐνδεχόμενο ἐκείνης τῆς ἐμπειρικῆς γνώσης ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀμεσότητα τῆς σχέσης (ὡς πίστεως-ἐμπιστοσύνης), χωρὶς νὰ ὀλισθαίνει σὲ ἀπριορισμοὺς ἢ δογματισμοὺς — γνώσης ποὺ μπορεῖ νὰ παραμένει ἀνυπότακτη τόσο στὴν ἀποκλειστικὰ νοητικὴ προσέγγιση ὅσο καὶ στὴν ψυχολογικὴ ὑποβολή.

18.2 Στὴν πορεία γιὰ τὴ διαμόρφωση συνεπέστερης πρὸς τὴ σύγχρονη κοσμοαντίληψη ἐκκλησιαστικῆς ἐρμηνευτικῆς τοῦ κακοῦ, πιθανοὶ προσανατολισμοὶ θὰ μπορούσαν ἴσως νὰ ἀντληθοῦν ἀπὸ σημαντικὲς ὀριοθετήσεις τῆς ἐμπειρίας, ὅπως οἱ ἀκόλουθες (ἐνδεικτικὰ ἐκφερόμενες):

18.2.1 Τὸ ριζοσπαστικὰ καινούργιο στοιχεῖο ποὺ κομίζει ἢ ἱστορικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία (καὶ ποὺ δικαιολογεῖ τὸν ὄρο ἀποκάλυψη) εἶναι ἡ τριαδικότητα τῆς αἰτιώδους ἀρχῆς τοῦ ὑπαρκτοῦ.

Ἄν εἶναι τριαδικὴ ἢ αἰτιώδης ἀρχὴ τοῦ ὑπαρκτοῦ, τότε στὴν αἰτία τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος ἐντοπίζεται καὶ ὁ τρόπος τοῦ πραγματικὰ (κατ' ἀλήθειαν) ὑπαρκτοῦ (τοῦ ὄντως ὄντος): τὸ μέτρο ἢ κριτήριον γιὰ τὴ διαστολὴ τῆς ὑπαρκτικῆς γνησιότητας ἀπὸ τὴν ὑπαρκτικὴ ἀλλοτρίωση, δηλαδὴ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ τὸ κακό. Καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος-μέτρο-κριτήριον εἶναι ἡ σχέση, δὲν εἶναι ἡ ἀτομικὴ ὄντοτητα. Τὴν ὑπαρξὴ τὴ συνιστᾷ ὄχι ὁ χαρακτήρας τῆς ὡς μονάδας τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος (ὡς ὄντοτητας καθεαυτῆν), τὴ συνιστᾷ ἢ σχέση ὡς ἀγάπη, δηλαδὴ ὡς ἐλευθερία ἀπὸ κάθε προκαθορισμὸ ἢ ἄλλη ἀναγκαιότητα.

Στὸ πεδίο τῆς ὄντολογικῆς σημαντικῆς, τὰ ὀνόματα Πατὴρ, Υἱὸς-Λόγος τοῦ Πατρὸς, Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς συνιστοῦν προσδιορισμὸν τρόπου ὑπάρξεως ἐλεύθερου ἀπὸ περιορισμοὺς-προκαθορισμοὺς δεδομένου λόγου (οὐσίας ἢ φύσεως), λόγου ὀριστικοῦ μονάδας (τῆς καθολικῆς οὐσίας ἢ φύσεως), ὀριστικοῦ ἀτομικῆς ὄντοτητας. Αἰτία τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος καὶ λόγος-τρόπος τῆς ὄντως ὑπάρξεως δὲν εἶναι ἡ ὀρισμένη καὶ ὀριστικὴ ὄντοτητα ὡς αὐτοτελὴς ἀτομικότητα, ἀλλὰ ἡ ὑπαρκτικὴ

αὐτοσυνειδησία ὡς ἐλευθερία αὐθυπέρβασης τῆς ὄντοτητας στὴ δυναμικὴ τῆς ἀγαπητικῆς σχέσης.

18.2.2 Στὴν ὄντολογικὴ αὐτὴ προοπτικὴ, ἀφετηριακὴ καὶ ὀρίζουσα διαφορὰ εἶναι ἡ μεταξὺ ἀκτίστου καὶ κτιστοῦ. Ἐκτιστὴ εἶναι ἡ τριαδικὴ ἐνικότητα τῆς αὐθυπαρκτικῆς ἐλευθερίας, κτιστὸ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγαπητικοῦ αὐτοῦ ὑπαρκτικοῦ τρόπου στὴν «πρὸς τὰ ἔξω» πραγμάτωση καὶ φανέρωσή του. Ὡς ἀποτέλεσμα αἰτιώδους σύλληψης - θέλησης - ἐνέργειας, τὸ κτιστὸ ἔχει προκαθορισμοὺς (καὶ περιορισμοὺς) δεδομένου λόγου (οὐσίας ἢ φύσεως), ἐπομένως καὶ ὡς τρόπο ὑπάρξεως τὸν ὀριστικὸ τῆς ἀτομικῆς ὄντοτητας.

18.2.3 Ἡ ἀνθρώπινη ἐμπειρία γνωρίζει τὸν τρόπο ὑπάρξεως τοῦ κτιστοῦ νὰ ἔχει περιορισμοὺς ὄχι μόνον προκαθορισμένου εἰδητικοῦ λόγου (οὐσίας ἢ φύσεως) ἀλλὰ καὶ προκαθορισμένου ὀριστικοῦ λόγου (χρονικότητας, διαστατοῦ ἐντοπισμοῦ, συγκεκριμένων περιθωρίων ἐνέργειας). Οἱ ὑπαρκτικοὶ περιορισμοὶ τοῦ κτιστοῦ θεωρήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη σκέψη ὡς ὑστέρημα, ὑπαρκτικὸ ἔλλειμμα, κολόβωση τῶν ὑπαρκτικῶν δυνατοτήτων ἢ πτώση, σὲ σύγκριση μὲ τὶς ἀπεριόριστες ὑπαρκτικὲς δυνατότητες τοῦ ἀκτίστου (τὶς ὁποῖες ὅμως τὶς συνάγουμε συλλογιστικὰ, ἔχοντας ὡς ἐμπειρικὴ βάση τῶν ἀναγωγικῶν μας συλλογισμῶν τοὺς ὑπαρκτικοὺς περιορισμοὺς τοῦ κτιστοῦ).

Τὸ ἀπεριόριστο τῶν ὑπαρκτικῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀκτίστου τὸ κατανοοῦμε εὐκολότερα ὡς ποσοτικὴ (στὸ ἄπειρο) μεγέθυνση τῶν γνωστῶν μέτρων-ὀρίων τοῦ κτιστοῦ — δυσκολότερα συλλαμβάνεται ὡς ποιοτικὸ μέγεθος ἐλευθερίας.

18.2.4 Τὰ ὅσα δηλώνει ἡ ἀναφορὰ σὲ ὑπαρκτικὴ ἐλευθερία ἀπὸ περιορισμοὺς χρόνου, χώρου, ἐνέργειας τὰ συλλαμβάνουμε ὄχι μόνον μὲ συλλογιστικὴ ἀναγωγή ἀπὸ μεγέθη σχετικὰ σὲ μεγέθη ἀπόλυτα. Ἐνδέχεται νὰ λειτουργοῦν καὶ ἐμπειρικὲς (ἄκρως ρεαλιστικὲς) ἀφετηριὲς ἐπίγνωσης τῆς ὑπαρκτικῆς ἐλευθερίας, ἀφετηριὲς ὅπως: ἡ ἐμπειρία τοῦ τροπικὰ ἀπείρου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ ἀπολύτου¹⁰², ἡ ἐμπειρία τῆς ἐνεργητικῆς (ὄχι μόνον μορφολογικῆς) ὑπαρκτικῆς ἐτερότητας (: τῆς ποιητικῆς-

δημιουργικής ενέργειας), ή εμπειρία του κάλλους ως κλήσης σε έτερότητα σχέσης (: εμπειρία της γνωστικής δυναμικής του έρωτα).

18.2.5 Άν ή ύπαρκτική έλευθερία του άκτίστου είναι συνάρτηση του τρόπου της ύπαρξής του.

άν ό τρόπος της ύπαρξης του άκτίστου είναι ή άγαπητική σχέση και όχι ή άτομική όντότητα.

άν τὸ κτιστὸ λογικὸ ὑποκείμενο (ὁ ἄνθρωπος) γεννιέται ὄχι μὲ τὴ σύλληψη καὶ συγκρότησή του σὲ βιολογικὴ ἀτομικὴ ὄντότητα, ἀλλὰ μὲ τὴν εἴσοδο στὸ γεγονὸς τῆς σχέσης («γεννιέται στὸν τόπο τοῦ Ἄλλου»),

τότε ἔχει «λογικὸ τόπο» τὸ ἐνδεχόμενο: ὁ βιολογικὸς θάνατος, ὡς κατάλυση τῆς ἀτομικῆς ὄντότητας, νὰ εἶναι ἀναίρεση ἐνὸς τρόπου ὑπάρξεως, χωρὶς νὰ μηδενίζει καὶ τὸ ὑποκείμενο τοῦ τρόπου (τὴν ὑποστατικὴ προϋπόθεση τῆς ἐκ-στατικῆς ἀναφορᾶς).

Θὰ μπορούσε (λογικά) νὰ ἐκληφθεῖ ὁ θάνατος τῆς κτιστῆς ἀνθρώπινης ὄντότητας (τῆς ἱκανῆς σὲ ἀμοιβαιότητα σχέσης) ὡς «θετικὸ βῆμα» κάποιας ὑπαρκτικῆς ἐξομοίωσης (τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν) μὲ τὸν τρόπο έλευθερίας τοῦ άκτίστου.

18.2.6 Άν τὸ λογικὸ ὑποκείμενο «γεννιέται στὸν τόπο τοῦ Ἄλλου», τότε ἔχει νοηματικὴ συνέπεια τὸ συμπέρασμα ὅτι: τὸ λογικὸ ὑποκείμενο πεθαίνει μόνο ἂν καταλυθεῖ ή ὑπαρκτικὴ ἀναφορά του στὸν «Ἄλλον». Τὸ συμπέρασμα συμπίπτει μὲ τὴ βεβαιότητα τῆς ἰουδαιοχριστιανικῆς μαρτυρίας ὅτι: πραγματικὸς θάνατος δὲν εἶναι ὁ βιολογικὸς τῆς ἀτομικῆς ὄντότητας τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ή ρήξη (ἄρνηση) τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό¹⁰³.

18.3 Ὁ θάνατος συμπεριλαμβάνεται στὸ κακό, ἐφόσον συνιστᾶ ἀπειλὴ γιὰ τὴν ὑπαρξή. Ἡ φυσικὴ ὑπαρξή τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου, ή βιολογικὴ του ἀτομικότητα, καταλύεται μὲ τὸν θάνατο — ή φύση «ξέρει», μὲ τὴ δική της ἐνστικτώδη «λογικὴ», ὅτι τὸ ἔσχατο γι' αὐτὴν κακό εἶναι ὁ θάνατος. Ὁ φόβος-τρόμος-πανικὸς μπροστὰ στὸν θάνατο, ή ἐπιθανάτια ἀγωνία, εἶναι βιολογικὰ ἀντανακλαστικά, ὀρμέμφυτα. Χαρακτηρίζουν ὅλα τὰ

ἔμβια (τουλάχιστον ὅσα διαθέτουν ἀναπτυγμένο αἰσθητηριακὸ-νευρικὸ σύστημα).

Ὁ τρόμος γιὰ τὸν θάνατο εἶναι τὸ ἀνάλογο τῆς πείνας, τῆς δίψας, τῆς σεξουαλικῆς ἀνάγκης. Χάρη στὴν πείνα, στὴ δίψα, στὴ σεξουαλικὴ ἀνάγκη, χάρη στὸν τρόμο γιὰ τὸν θάνατο, ἐπιβιώνει ἡ φύση, τὸ ἀτομικὸ εἶδος ἔστω ἐφήμερο. Δὲν εἶναι ἰδίωμα τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου, παράγωγο τῆς λογικότητος (συνειδητῆς ἐπίγνωσης τοῦ τέλους), ὁ φόβος τοῦ θανάτου. Εἶναι λειτουργία τῆς ἄλογης φύσης, ἀναγκαιότητα αὐτοσυντήρησης.

18.3.1 Προτάσεις σχολῶν φιλοσοφίας ἢ θρησκευτικῶν παραδόσεων ἐντοπίζουν τὴ διαφορὰ λογικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄλογων ζώων στὰ ὅσα περιθώρια ἐλευθερίας ἀπὸ τὶς ἀναγκαιότητες τῆς φύσης χαρακτηρίζουν τὸν ἄνθρωπο: ἐλευθερίας ὡς πρὸς τὶς ἐπιταγὲς τῆς πείνας, τῆς δίψας, τῆς σεξουαλικῆς ὀρμῆς, τοῦ φόβου γιὰ τὸν θάνατο¹⁰⁴. Τὸ ἀνθρώπινο λογικὸ ὑποκείμενο ἐνεργεῖται ὑπαρκτικὰ ὡς περιορισμένη στὸν χρόνο, στὸν χῶρο καὶ στὴ δυναμικὴ τῶν ἐνεργειῶν ἀτομικὴ φυσικὴ ὄντοτητα. Ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργημάτων τῆς διαρκεί (ὡς λόγος ὑπαρκτικῆς ἐτερότητας-μοναδικότητας) δίχως περιορισμοὺς χρόνου καὶ χώρου (: π.χ. τὰ φιλοσοφήματα τοῦ Ἡράκλειτου, ἡ ζωγραφικὴ τοῦ Πανσέληνου, ἡ μουσικὴ τοῦ Bach). Κάθε λογικὸ ὑποκείμενο, στὴ διάρκειά τῆς περιορισμένης φυσικῆς ὑπαρξῆς του, ἔχει ἀμεσότητα σχέσης μὲ τὰ ἀποτελέσματα τῆς λογικῆς ἐνέργειας ἄλλων ὑποκειμένων, ἀνεξάρτητα ἀπὸ χρόνο καὶ ἀπόσταση, συγκροτώντας ἔτσι μιὰν ἐποπτεία καθολικότητος τοῦ κοσμικοῦ καὶ ἱστορικοῦ γίγνεσθαι, λογικὴ ἐποπτεία ἀπεριόριστη σὲ σύγκριση μὲ τὴν περιορισμένη ἀτομικὴ φυσικὴ ὄντοτητά του.

18.3.2 Εἶναι λογικὸ τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο στὸ ποσοστὸ πού, μὲ τὶς ἐνέργειες-δυνατότητες τῆς ὑπαρκτικὰ περιορισμένης ἀτομικῆς του φυσικῆς ὄντοτητας, πραγματοποιεῖ ἄλλα ἐκστατικῆς ὑπαρκτικῆς ἀναφορᾶς: ἄλλα σύναψης ἢ πρόκλησης σχέσεων ἐλεύθερων ἀπὸ χρόνο καὶ χῶρο. Μὲ δεδομένη τὴν πιστοποίηση ὅτι στὸ γεγονὸς τῆς σχέσης ἔχει καὶ τὴν ἰδρυτικὴ του ἀφετηρία τὸ λογικὸ ὑποκείμενο, ἐκεῖ συγκροτεῖται σὲ ὑποστατικὴ αὐτοσυνειδησία.

18.3.3 Πῶς νὰ συλλάβουμε τὸ ὑποκείμενο τῆς ὑπαρκτικῆς ἀναφορικῆς ἔκ-στασης ὡς ὑποστατικὴ πραγματικότητα μὴ ἐξαντλούμενη στὴν ἀτομικὴ φυσικὴ ὄντοτητα; Μὲ ποιῆς κατηγορίες (ἐπιδεχόμενες ἐμπειρικὴ πιστοποίηση) μπορούμε νὰ σημάνουμε τὸ ὑποστατικὸ γεγονός τῆς ὑποκειμενικότητας ὡς ἐνεργούμενο μέσω τῶν ἐγκεφαλικῶν λειτουργιῶν, ἀλλὰ πραγματοποιούμενο ὑπαρκτικῶς ὡς ἀπεριόριστο γεγονός σχέσης; (Τὸ ἐρώτημα ἐπιτρέπει τὴν ἀπορία: Ἐάν ὁ θάνατος — κορυφαία ἔκφανση τοῦ κακοῦ γιὰ τὴν ἀτομικὴ φυσικὴ ὄντοτητα— καταλύει καὶ τὴν ὑποστατικὴ λογικότητα τὴν ἀνυπότακτη σὲ ὀριστικούς ἐντοπισμούς.)

18.3.4 Ἔχουμε σὲ γλωσσικὴ χρῆση ὀριστικούς ἐντοπισμούς μοναδικότητας ποὺ δὲν παραπέμπουν ὅπωςδῆποτε σὲ σημασιόμενη ὄντικὴ ἀτομικότητα. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα: τὸ ἀσυνείδητο. Συγκροτεῖται ἀπὸ παρορμήσεις καὶ φαντασιώσεις ἀντιπροσωπευτικῆς ἀν ἐκπλήρωτων ἐπιθυμιῶν, ἀνεξίτηλα βιώματα ἀπωθημένα ἀπὸ τὴ συνείδηση ἢ βρεφικῆς ἐμπειρίας ποὺ δὲν ἔφτασαν ποτὲ νὰ γίνουσαν συνειδητές¹⁰⁵. Καὶ αὐτὸ τὸ «ἀπόθεμα», δομημένο ὡς γλώσσα¹⁰⁶, ὅπως μαρτυροῦν οἱ φευγαλέες ἀναδύσεις του (ἀστοχημένες λέξεις, ἀδέξιες χειρονομίες, δισταγμοί, ἐπιφωνήματα — καὶ κυρίως τὰ ὄνειρα), συγκροτεῖ «τὸ ἄλλο μισὸ» τοῦ συνειδητοῦ ἑαυτοῦ μας: λειτουργεῖ ὡς κάτι ὁμόλογο, σὲ ὅλα του τὰ σημεῖα, μὲ αὐτὸ ποὺ συμβαίνει στὸ ἐπίπεδο τοῦ συνειδητοῦ¹⁰⁷.

Ἔτσι, ἡ πραγματικότητα τοῦ ἀσυνειδήτου ὑπονομεύει καίρια τὴν καρτεσιανὴ (ὀριστικὴ) αὐτοβεβαίωση τοῦ ὑποκειμένου ὡς σκεπτόμενης ἀτομικῆς ὄντοτητας — τὴν αὐτοβεβαίωση τῆς ὑπαρξῆς ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ συλλογιστικὴ ἰκανότητα. Πρὶν ἀπὸ τὴν ὀρίζουσα βεβαιότητα τοῦ cogito, εἶναι ἡ (προὑποκειμενικὴ) συντακτικὴ δομὴ τῆς γλώσσας ποὺ συγκροτεῖ τόσο τὴ συνειδητὴ σκέψη ὅσο καὶ τὴ λειτουργία τοῦ ἀσυνειδήτου: βεβαιώνει δηλαδὴ μιὰ ριζικὰ πρωτογενὴ ἀναφορικότητα ὡς μοναδικὸ «ὀρισμὸ» τοῦ ὑποκειμένου — καὶ μόνο ὁ λόγος (le dire, la parole) εἶναι μάρτυρας αὐτῆς τῆς βεβαίωσης¹⁰⁸.

Ἡ ὄντικὴ ἀπροσδιοριστία, τὴν ὁποία εἰσάγουν ὡς «ὀρισμὸ» τοῦ

ὑποκειμένου οἱ φευγαλέες ἀναδύσεις τοῦ ἀσυνειδήτου, δὲν παύει νὰ «ἀπομονώνει μέσα στὸ ὑποκείμενο μιὰ καρδιά (ἕνα Kern, γιὰ νὰ ἐκφραστοῦμε ὅπως ὁ Freud) ἀπὸ μὴ-νόημα»¹⁰⁹ — ἢ ἀπὸ κάτι ποὺ ὑπερβαίνει κάθε νόημα ὄντας ἡ ὑποστατικὴ δυνατότητα τοῦ νοήματος (: ὑποστατικὴ δυνατότητα τῆς ἀναφορᾶς, ὄρος καὶ συντελεστῆς σχέσης).

Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ «πυρήνας» δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθεῖ ὡς ὄντικὸς προσδιορισμὸς τοῦ ὑποκειμένου, γι' αὐτὸ χαρακτηρίζεται ὡς μὴ-νόημα. Ὅχι, γιατί εἶναι πραγματικὰ ἀνύπαρκτος, ἀλλὰ ἐπειδὴ προσεγγίζεται μόνο ἐκδηλούμενος, δηλαδὴ ἀναφερόμενος: μαρτυρούμενος ἀπὸ τὸν λόγο. Ὁ λόγος συγκροτεῖ τὸ ὑποκείμενο ὡς ὑπαρκτικὸ γεγονός τόσο στὸ ἐπίπεδο τῆς συνείδησης ὅσο καὶ στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀσυνειδήτου¹¹⁰.

19 Συνάρτηση τῆς λογικότητας-ἐλευθερίας τὸ κακό;

19 Ἐστω κι ἂν οἱ ἐμπειρικὲς ψηλαφήσεις ὄντικῆς ἀπροσδιοριστίας τοῦ ὑποκειμένου ἐπιτρέπουν νὰ πιθανολογήσουμε αἰσιόδοξες ἐκδοχὲς γιὰ τὸν φυσικὸ θάνατο, ἢ πολύμορφη πραγματικότητα τοῦ κακοῦ παραμένει δεσπόζουσα στὸν ἀνθρώπινο βίον — καθολικὰ δεδομένη καὶ αἰνιγματική: Βασανισμοὶ ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο, κακουργία, βία, ἔχθρητα, φθόνος, συκοφαντία, ψέμα, ἀδικία, ἐξουσιασμοὶ καὶ καταπίεση, τρόμος καὶ ἄγχος, ἀρρώστια καὶ ἄλγος, φθορὰ φυσική, ἀνέχεια, λιμοκτονία εἶναι ἀπὸ τὶς συχνότερες ἐκφάνσεις τοῦ κακοῦ στὴν καθημερινότητα τοῦ ἀνθρώπου.

Ὡσὰν κάτι νὰ πῆγε στραβὰ μὲ τὸ ἀνθρώπινο εἶδος στὸν πλανήτη Γῆ, νὰ μεσολάβησε μιὰ τραγικὴ παρέκκλιση ἀπὸ τὸ σκοπούμενο

*some huge disaster,
some monstrous mistake and aberration¹¹¹.*

Ἀκόμα καὶ στὴν περίπτωση ποὺ θὰ ἀποφασίζαμε νὰ παραιτηθοῦμε ἀπὸ τὴν ἀναζήτησι ἀιτιώδους ἀρχῆς καὶ σκοποῦ τῶν ὑπαρκτῶν, ἀγαθῆς πρόνοιᾶς γιὰ τὸν κόσμον, ἢ πραγματικότητας τοῦ κακοῦ, ὅπως τὴ βιώνει ὁ λογικὸς ἄνθρωπος, μοιάζει ἀσυμβίβαστη καὶ μὲ τὴν πιὸ μηχανιστικὴ ἐκδοχὴ τῶν νόμων-ἀναγκαιοτήτων ἐπιβίωσης, φυσικῆς ἐπιλογῆς, διαίωσις τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους. Τὸ κακό δὲν εἶναι συνέπεια τοῦ ἄτεγκτου χαρακτήρα τῶν νόμων ποὺ διέπουν τὴ φυσικὴ μας ὄντοτητα, ἢ πανανθρώπινη ἐμπειρία τὸ ἀνάγει πρωτίστως στὴν εὐθύνη αὐτοπροσδιορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Homo homini lupus.

Δὲν εἶναι, ἐπομένως, τυχαία ἢ σχεδὸν πανανθρώπινη προσφυγὴ στὸ ὑποθετικὸ ἐνδεχόμενον μιᾶς πτώσης-ἐκπτώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ἀρχικὸ ἐπίπεδο ὑπαρξῆς ἀρτιότερης καὶ εὐτυχέστερης σὲ ἄλλο, σαφῶς ὑποδεέστερο, ἐλλιπές, μειονεκτικόν¹¹².

19.1 Εἶδαμε τὰ ἐρμηνευτικὰ κενὰ ποὺ ἀφήνει ἡ αἰτιολόγησι τοῦ

κακοῦ, ἂν καταφύγουμε στὴν ὑπόθεση μιᾶς ἀρχικῆς «ἀστοχίας» (ὑπαρκτικῆς ἀποτυχίας) κληρονομικὰ μεταβιβαζόμενης σὲ ὀλόκληρο τὸ ἀνθρώπινο γένος ἀπὸ ἓνα ἐνδεχόμενο γεναραρχικὸ ζεῦγος. Τὰ ἐρμηνευτικὰ κενὰ δὲν καλύπτονται οὔτε ἂν μεταθέσουμε τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν πιθανολογούμενη «πτώση» σὲ προγενέστερη τῆς ἀνθρώπινης ἀποτυχίας ρήξη μὲ τὸν Δημιουργὸ κάποιας ἄλλης ὑπαρξῆς, «πνευματικῆς», προικισμένης μὲ τὰ γνωρίσματα ἔλλογου ὄντος (τοῦ σατανᾶ ἢ διαβόλου), ἢ ὁποῖα καὶ παρέσυρε τὸν ἄνθρωπο στὴν πτώση.

19.2 Μένει νὰ ἐλέγξουμε ἂν ἔχει «λογικὸ τόπο» ἡ ἐρμηνεία ποὺ θὰ συνέδεε καταγωγικὰ τὴν ὑπαρκτικὴ πραγματικότητα τοῦ κακοῦ μὲ τὴ δεδομένη λογικότητα τοῦ ἀνθρώπου: δηλαδὴ μὲ τὴν ἐλευθερία του, τὴν ὁπωσδήποτε σχετικὴ, ἀλλὰ πραγματικὰ ἐνεργό.

19.2.1 Ὅριζουμε τὴ λογικότητα ὡς τὴν προσδιορισμένη ἀπὸ τὴ γλώσσα (le dire, la parole) ἀναφορικότητα τῆς πρωτογενοῦς ἐπιθυμίας. Τὴν ταυτίζουμε μὲ τὴ δυνατότητα πραγματοποίησης σχέσης.

Διαστέλλουμε τὴ λογικὴ σχέση ἀπὸ φαινόμενους ἢ νοούμενους συσχετισμοὺς καὶ ἀπὸ κάθε ἀναγκαία συνάφεια, σύνδεση, ἀλληλεξάρτηση. Ἡ σχέση εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς λογικότητας, τὸ δυνατικὸ ἐνδεχόμενο νὰ πραγματοποιηθεῖ ἢ νὰ μὴν κατορθωθεῖ ὁ στόχος τῆς πρωτογενοῦς ἐπιθυμίας, τῆς libido.

Εἶναι δυνατικὸ ἐνδεχόμενο ἡ λογικὴ σχέση, ἐπειδὴ προϋποθέτει τὴν ἀναφορικότητα τῆς ἐπιθυμίας καὶ τὴν ἀμοιβαιότητα ἀναφορικῆς ἐτοιμότητας τῶν ὄρων ἢ συντελεστῶν τῆς σχέσης (ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι πρόσωπα ἢ πρόσωπα καὶ «πράγματα»-πεπραγμένα προσώπου¹¹³). Ἡ ἀναφορὰ συγκροτεῖ λόγο (ἐπιθυμίας) καὶ ἀναγνωρίζει(συναντᾶ) στὸ ἀντι-κείμενο τῆς ἐπιθυμίας λογικὴ ἀνταπόκριση (θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ). Ὅλα εἶναι ἐνδεχόμενα, τίποτα στὴ λογικὴ σχέση δὲν καθορίζεται ἀπὸ ἀναγκαιότητες. Ἡ λογικότητα προσδίδει στὴ σχέση δυνατικὸ χαρακτήρα: εἶναι ἀπροκαθόριστὴ ἢ πραγματοποίησις ἢ ἢ ἀποτυχία τῆς λογικῆς σχέσης.

19.2.2 Ἀνάμεσα στίς δύο ὀριακές πιθανότητες (νὰ πραγματοποιηθεῖ ἢ νὰ μὴν κατορθωθεῖ σχέση) κλιμακώνονται ἀπεριόριστες διαβαθμίσεις δυνατοτήτων πληρότητας καὶ ποιότητας σχέσης.

19.2.3 Χαρακτηρίζουμε λογικὴ τὴν ὑπαρκτικὴ ἀναφορικότητα (τὴν ἀναφορικότητα ὡς ὑπαρκτικὸ γεγονός, ὡς τρόπο ὑπάρξεως) ἐπειδὴ ἐκφράζει λόγο ἐπιθυμίας. Καὶ γνωρίζουμε ὅτι ἡ πρωτογενὴς ἐπιθυμία στὸν ἄνθρωπο εἶναι λογικὴ στὸ ποσοστὸ ποὺ εἶναι ἐρωτικὴ: ἐπιθυμία πληρωματικῆς σχέσης, ἐπιθυμία τῆς ζῶης-ὡς-σχέσης¹¹⁴.

Ἵπάρχει καὶ ἄλογη ἐπιθυμία: αὐτὴ ποὺ ἐξαντλεῖται στὴν αὐτονομημένη βιολογικὴ ἀνάγκη καὶ σκοπιμότητα. Εἶναι ἡ παθητικὴ συμμόρφωση μὲ τὴν ὀρμὴ καὶ φορὰ αὐτοσυντήρησης καὶ ἡδονῆς τοῦ φυσικοῦ ἀτόμου.

19.2.4 Κάθε ἐπιθυμία ἐνεργεῖται μὲ τίς βιολογικὲς προδιαγραφές-δυνατότητες τοῦ φυσικοῦ ἀτόμου. Δίχως τὴ βιολογικὴ ἀνάγκη δὲν ἐνεργεῖται δυνατότητα ἐπιθυμίας. Ἡ διαφορὰ προκύπτει «καθ' ὁδόν»: Ἡ ἄλογη ἐπιθυμία πληροῦται μὲ τὴν ἱκανοποίηση τῆς φυσικῆς ἀνάγκης. Ἡ λογικὴ (ἐρωτικὴ) ἐπιθυμία διαμεσολαβεῖται ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀνάγκη, ἀλλὰ δὲν ἐξαντλεῖται στὴν ἱκανοποίηση τῆς φυσικῆς ἀνάγκης — σκοπεύει πέρα ἀπὸ αὐτήν. Αὐτὸ τὸ «πέρα», τὸ «κάτι περισσότερο» ἀπὸ τὴ βιολογικὴ ἀπαίτηση (ἢ ἐπιθυμία τῆς πληρωματικῆς σχέσης, τῆς ζῶης-ὡς-σχέσης), εἶναι ἡ πραγματικὴ ἀφετηρία γέννησης τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου¹¹⁵.

19.2.5 Προϋποτίθεται ἡ φυσικὴ ἀνάγκη (τῆς τροφῆς, τῆς διαιώνισης) γιὰ νὰ ἐνεργοποιηθεῖ ἡ δυνατότητα (ἢ μετὰ-τῆ-φυσικὴ ἀνάγκη) πραγματοποίησης σχέσης: δυνατότητα μετάβασης ἀπὸ τὸ ἄλλο (τῆς ἀνάγκης) στὸν ἄλλον (τῆς ζωτικῆς ἐπιθυμίας).

Ἡ μετάβαση αὐτὴ συνιστᾷ δυνατότητα, ὄχι ἀναγκαιότητα. Ἡ ἀναφορικότητα τῆς ἐπιθυμίας ἐνδέχεται νὰ ἐξαντλεῖται στὴ φυσικὴ ἀνάγκη: νὰ εἶναι ἀπαίτηση κατοχῆς, χρήσης, ἰδιοκτησίας τοῦ ἀντι-κειμένου τῆς ἀναφορᾶς. Γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ σχέση προϋποτίθεται ἡ φυσικὴ ἀνάγκη, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιθυμία γιὰ «κάτι

περισσότερο» ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀνάγκη: γιὰ τὸ ἄλμα τῆς αὐθυπερβατικῆς ἀναφορᾶς.

19.3 Στὴν ἐπιθυμητικὴ ἀναφορὰ (ποὺ συγκροτεῖ τὴ λογικότητα) ἐνυπάρχει τόσο ἡ δυνατότητα τῆς σχέσης ὅσο καὶ ἡδυνατότητα τῆς μὴ-σχέσης (ἄρνησης-ἀποφυγῆς τῆς σχέσης).

19.3.1 Ἡ ἐπιθυμία τῆς ζωῆς-ὡς-σχέσης (libido) συνυπάρχει στὸν ἄνθρωπο μὲ ροπὲς ἀντιθετικές: τὶς λεγόμενες ἐνορμήσεις τοῦ ἐγώ – ἐνορμήσεις συντήρησης ἐαυτοῦ – ἐνορμήσεις θανάτου¹¹⁶. Ἡ συγκεκριμενοποίηση τῆς ζωτικῆς ἐπιθυμίας σὲ αὐθυπερβατικὴ ἀναφορικότητα εἶναι τόσο πιθανὴ ὅσο καὶ ἡ ἀλλοτριώσῃ της σὲ κεντρομόλο ἐγωτικὴ ἀπαίτηση ὑποταγῆς, ἐξουσιασμοῦ, χρήσης, ιδιοκτησίας τοῦ ἀντι-κείμενου ἄλλου (— συχνὰ καὶ μετατροπῆς τοῦ Ἄλλου σὲ ἄλλο). Τὸ ἐνδεχόμενον σχέσης διακυβεύεται διλημματικὰ ἀνάμεσα στὴν ἐπιθυμία ζωῆς καὶ στὴν ὁρμὴ πρὸς θάνατον: Χάρη σὲ αὐτὴ τὴ διακύβευση γεννιέται καὶ ὑπάρχει λογικότητα.

19.3.2 Μὲ τὰ δεδομένα τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας, δὲν μπορούμε νὰ ἀποσυνδέσουμε τὴ λογικότητα ἀπὸ τὸ διττὸ ἐνδεχόμενον: κατάφαση ἢ ἄρνηση τῆς σχέσης. Ἡ αὐθυπερβατικὴ ἀναφορικότητα προϋποθέτει αὐτὸ ποὺ ὑπερβαίνει: τὴν ἐμμονὴν στὸν ἀτομοκεντρισμό, τὴν ἄρνηση-ἀπόρριψη-ἀποφυγὴ τοῦ ἐνδεχομένου τῆς σχέσης.

Ἡ δυνατότητα τῆς μὴ-σχέσης, τῆς ρήξης, δυνατότητα γιὰ ὅ,τι οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζουμε «ἠθικὸ» (τουλάχιστον) κακό, φαίνεται νὰ συνιστᾷ προϋπόθεση τῆς ὑπαρξῆς λογικοῦ ὑποκειμένου.

19.3.3 Βασανισμὸς ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο, κακουργία, βία, ἔχθρητα, φθόνος, συκοφαντία, ψέμα, ἀδικία, ἐξουσιασμός, καταπίεση: εἶναι μορφές, ἐκφάνσεις ἢ συνέπειες ἄρνησης τῆς σχέσης, ρήξης, ἀπόρριψης τῆς αὐθυπερβατικῆς ἀναφορᾶς.

Θὰ μπορούσε (θὰ ἦταν μιὰ ὀρθολογικὴ: ὠφελιμιστικῆς λογικῆς δυνατότητα) νὰ περιορίζεται ἡ ἄρνηση στὴν ἀποφυγὴ τῆς σχέσης, στὴν παράκαμψή της, νὰ μὴ μεταποιεῖται σὲ ἐπιθετικότητα, σὲ μίσος, σὲ προσπάθεια ἐξουδετέρωσης, εἰ δυνατόν ἀφανισμοῦ, ἐξάλειψης τοῦ ἐναντι ἀνθρώπου. Ἀλλὰ ἡ ρήξη, σὲ ὅλες τὶς

διαβαθμίσεις τῆς ἔντασης, εἶναι μιὰ τυφλὴ (δίχως λογικὴ ἀναφορικότητα) προσπάθεια ἐγωτικῆς αὐτοβεβαίωσης, ποὺ αὐτομάτως μεταβάλλει τὸν ἔναντι σὲ ἀπειλή. Στὴν ἀνάγκη τῆς ρήξης ἐκβάλλει ὁ ἀσυνείδητος πανικὸς τῆς ἀνασφάλειας, φοβίες λανθάνουσες ἀλλὰ βασανιστικές. Καὶ ἡ ἀνταντακλαστικὴ ἐνστικτώδης ἀντίδραση εἶναι ἡ θωράκιση τοῦ ἐγὼ μὲ βεβαιότητες ποὺ ὁ ἄλλος, ὁ ἔναντι, τὶς ὑπονομεύει ἔστω καὶ μόνο μὲ τὸ νὰ ὑπάρχει: νὰ συνιστᾷ ἐνδεχόμενο σύγκρισης ἢ μείωσης τῆς ἀπολυτότητας τοῦ ἀμυνόμενου ἐγώ.

Ἡ πολύμορφη καὶ πολυποίκιλη ἐπιθετικότητα εἶναι ἀνάγκη «αὐτοεπιβεβαίωσης μέσω τῆς ὄντολογικῆς διαγραφῆς κάθε ἄλλης παρουσίας [...]. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀτόμου συνίσταται στὴν ἄρνηση τοῦ ἄλλου, συγκροτεῖται ὡς προσπάθεια ἀπερίσταλτης [αὐτο-]ζωῆς μόνο μέσω τῆς παντοδυναμίας»¹¹⁷.

19.3.4 Θὰ μπορούσε λοιπὸν ἡ ἐρμηνευτικὴ τοῦ ἀρχετυπικοῦ μύθου τῆς «πτώσης» νὰ ἀποδεσμευθεῖ ἀπὸ ἱστορικοὺς αἰτιοκρατικοὺς ἐντοπισμοὺς καὶ νὰ λειτουργήσῃ μὲ τὴ δυναμικὴ καθολικότητα τοῦ συμβόλου: νὰ δοῦμε στὴν εἰκονολογικὴ διήγηση τῶν ἱερῶν κειμένων τῆς ἰουδαιοχριστιανικῆς παράδοσης τὴν προτύπωση τῆς ὑπαρκτικῆς περιπέτειας κάθε ἀνθρώπου, τῆς ἐλευθερίας του, ὅπως τὴν προϋποθέτει ἡ μοναδικότητα τοῦ χαρίσματος τῆς λογικότητας.

20 Πότε κυριολεκτεῖ τὸ σημαῖνον ὄντολογία τῆς σχέσης

20 Ὅ,τι οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζουμε ἠθικὸ κακὸ φαίνεται νὰ ἔχει ὡς πραγματικὴ ἀφετηρία καὶ αἰτία ὄχι τὸ ἦθος, ἀλλὰ τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅρίζουμε ὡς ἠθικὸ κακὸ τὶς συνέπειες ἀπὸ τὴν ἄρνηση ἢ ρήξη τῆς σχέσης (τῶν σχέσεων κοινωνίας τῆς ζωῆς), τὴν πολύμορφη καὶ πολυποίκιλη ἐπιθετικότητα ποὺ διαβαθμίζει ἀπεριόριστα αὐτὴ τὴν ἄρνηση ἢ ρήξη. Ὅμως, ὅποιο περιεχόμενο βούλησης ἢ ἐθισμῶν κι ἂν ἀποδώσουμε στὴ λέξη ἦθος, δύσκολα θὰ ἐντοπίζαμε ἐκεῖ τὴν πραγματικὴ ἀφετηρία καὶ αἰτία τῶν ἀρνήσεων ἢ ρήξεων τῆς σχέσης. Πειστικότερος μοιάζει ὁ ἐντοπισμὸς τῆς αἰτίας ὄχι στὸ ἦθος, ἀλλὰ στὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου: σὲ ἐνστικτώδη ὀρμέμματα αὐτοσυντήρησης, ἰσχύος, κυριαρχίας.

Ἄν οἱ ἐπισημάνσεις αὐτὲς ἀνταποκρίνονται συνεπέστερα στὴν κοινὴ ἐμπειρία, τότε ὅ,τι ὀνομάζουμε ἠθικὸ κακὸ δὲν μπορεῖ πραγματικὰ νὰ διασταλεῖ ἀπὸ τὴ φυσικὴ-βιολογικὴ πραγματικότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ αὐτὴ εἶναι ἡ πηγὴ ἀναγκαίων ἀντανεκλαστικῶν αὐτοάμυνας, ἀνεξέλεγκτων ροπῶν, ἄλογων ἐπιθυμιῶν ἀτομοκεντρικῆς αὐτάρκειας. Τὰ συμπτώματα ρήξης, μὴ-σχέσης, ἐπιθετικότητας, δηλαδὴ τὸ ἠθικὸ κακὸ, εἶναι συνέπεια ὀργανικῆ τῆς φύσης: ἐκφάνσεις τοῦ λεγόμενου φυσικοῦ κακοῦ¹¹⁸.

Καὶ ἂν θεωρήσουμε τὸ ἠθικὸ κακὸ (τὴν ἄρνηση ἢ ρήξη τῆς σχέσης) προϋπόθεση τῆς ἐμπρόθετης αὐθυπερβατικῆς ἀναφορᾶς (τοῦ δυνητικοῦ χαρακτήρα της) ποὺ συνιστᾷ τὴ λογικότητα τοῦ ὑποκειμένου, τότε στὴν πραγματικότητα τοῦ φυσικοῦ κακοῦ (στὴν ἀλογία, αὐτονομία, ἀναγκαιότητα τῶν ἐνορμήσεων καὶ ἐνστίκτων) πρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε μιὰν αἰτιώδη συνθήκη τῆς λογικότητας.

20.1 Ὡστόσο φυσικὸ κακὸ γιὰ τὸν ἄνθρωπο δὲν εἶναι μόνο οἱ ἀπρόσωπες νομοτέλειες καὶ ἀναγκαιότητες τῆς ἀτομικῆς του ὄντοτητας, οἱ ἐνστικτώδεις ἐνορμήσεις, οὔτε μόνο τὰ ὑπαρκτικὰ ἐλλείμματα τῆς φύσης τοῦ «καθόλου»: ἡ φθορά, ἡ ἀρρώστια, τὸ ἄλγος, ὁ τρόμος, ἡ χρονικὴ καὶ διαστατὴ περατότητα τοῦ φυσικοῦ

άτόμου. Τὸ κυρίως κακὸ εἶναι ἡ ἄτεγκτη καὶ ἀδυσώπητη στὴ φύση ὑπαρκτικὴ προτεραιότητα τῶν καθόλου ἔναντι τῶν καθέκαστον, τῶν εἰδῶν ἔναντι τῶν ἀτόμων — ἡ ἄλογη «ἀδιαφορία» τῆς φύσης γιὰ τὶς ὑποστάσεις τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος, γιὰ τὸν μοναδικό, ἀνόμοιο καὶ ἀνεπανάληπτο λόγο κάθε ἀτομικῆς ὑπαρξῆς.

Τρομακτικὴ εὐκολία ἀφανισμοῦ τῆς μοναδικότητος, ἀκόμα καὶ τῆς ἐνεργητικῆς-ποιητικῆς ἐτερότητας ποὺ ὑποστασιάζεται στὸ ἀνθρώπινο λογικὸ ὑποκείμενο. Ἴσως καὶ μόνο γιὰ νὰ ἐπιβιώσει κάποιον βιολογικὸ εἶδος παθογόνου μικροοργανισμοῦ, ἐνδέχεται νὰ πεθαίνει, σὲ ἄνθος νεότητος καὶ δημιουργικῆς ἀκμῆς, ἕνας χαρισματικὸς καλλιτέχνης ἢ μιὰ ἐπιστημονικὴ ἰδιοφυΐα — ἡ φυσικὴ νομοτέλεια δὲν γνωρίζει ποιότητες οὔτε τὸ δέος γιὰ τὸ μοναδικό. Σεισμοί, πλημμύρες, πυρκαγιές, καταποντισμοί, λοιμοὶ καὶ λιμοὶ θανατώνουν μαζικὰ καὶ ἀδιάκριτα ἀνθρώπινες λογικὲς ὑπάρξεις, χωρὶς καμία διαφορὰ ἀπὸ τὸν μαζικὸ ἀφανισμό ποὺ μπορεῖ νὰ ὑποστοῦν ἔντομα καὶ ζώφια.

Αὐτὸ τὸ μηχανιστικὸ, ἀδυσώπητο «γίγνεσθαι» τῆς φύσης, ἡ τερατώδης «ἀδιαφορία» γιὰ τὴν ὑποστατικὴ αὐτοσυνειδησία τῆς φύσης (τὸν φορέα τοῦ λόγου τῆς φύσης: τὸ ἀνθρώπινο λογικὸ ὑποκείμενο), εἶναι πραγματικὴ ἀνερμήνευτη, ἀνυπότακτη σὲ στοιχειωδῶς ρεαλιστικὴ νοηματοδότηση.

20.1.1 Μὲ τὴν ἔκφραση φυσικὸ κακὸ σημαίνουμε τὴν πραγματικὴ τῆς φύσης ὡς δεδομένη ἀπειλὴ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ὑποστατικὴ ἐτερότητα, τὴν ἀτομικὴ ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπειλὴ καὶ κακὸ εἶναι τόσο ἡ ἀντι-κείμενη φυσικὴ πραγματικὴ ὅσο καὶ ἡ ἴδια ἡ φυσικὴ ὄντοτητα τοῦ ὑποκειμένου. Ἀνερμήνευτη, καὶ γι' αὐτὸ αἰνιγματικὴ, καιροφυλακτεῖ ἡ ἀπειλὴ τοῦ κακοῦ, συνυφασμένη μὲ τὸ συναρπαστικὸ κάλλος καὶ τὴν ἰλιγγιώδη σοφία τόσο τῆς ἀντι-κείμενης ὅσο καὶ τῆς ὑποκειμενικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσης. Ὡσὰν ὁ Αἴτιος τοῦ κόσμου, ὁ Ἄλλος τῆς ζωτικῆς ἐπιθυμίας, νὰ δηλώνει, μὲ τὸ κλητικὸ σὲ σχέση κάλλος τῆς φύσης, ἔρωτα μανικὸ γιὰ τὴν «εἰκόνα» του, τὸν λογικὸ ἄνθρωπο, ὅμως ταυτόχρονα νὰ διατηρεῖ σὲ συνεχῆ ἐκκρεμότητα μηδενισμοῦ τὴ φυσικὴ ὑπαρξὴ τοῦ

άνθρώπου, αὐτὴν ἀκριβῶς ποὺ τὸν καθιστᾶ λόγο καὶ συνείδηση τοῦ σύμπαντος κόσμου.

20.1.2 Τόσο στὴν ἀντι-κείμενη φυσικὴ πραγματικότητα ὅσο καὶ στὴν ἀτομικὴ φυσικὴ του ὄντοτητα πιστοποιεῖ καὶ βιώνει ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀπειλὴ τοῦ κακοῦ ὡς ὑπαρκτικὸ ἔλλειμμα τῆς σχέσης του μὲ τὸν κόσμο. Ἡ σχέση του εἶναι ὀργανικὴ: ἀναπνέει, τρέφεται, προσλαμβάνει τὴ φύση ὡς ἔνδυμα, ἐργαλεῖο, ὑλικὸ τῶν κατασκευῶν του — δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ὁ ἄνθρωπος χωρὶς πρόσληψη τοῦ κόσμου. Ὅμως αὐτὴ ἢ πρόσληψη εἶναι παγιδευμένη στὴ φθορά, στὴν ἀρρώστια, στὸ ἄλγος, στὸν τρόμο, τελικὰ στὸν θάνατο. Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν κόσμο εἶναι ἐφήμερα βιογόνος, δὲν εἶναι ζωτικὴ.

Ποιό λοιπὸν τὸ νόημα αὐτῆς τῆς σχέσης, ποὺ συντηρεῖ μὲν τὴ φυσικὴ ὑπαρξὴ καὶ τὴ δυνατότητα γιὰ τὸ ἄλμα τῆς λογικότητας, ὅμως δεσμεύει τὴ φυσικὴ ὑπαρξὴ νὰ εἶναι συνεχῶς ὑπὸ ἀναίρεση; Ἄν ἡ λογικότητα τοῦ ἀνθρώπου, περίπου ταυτόσημη μὲ τὴν ἐλευθερία του ἀπὸ τὴ φύση, δηλώνεται στὴ σχέση του μὲ τὴν ἀντι-κείμενη φύση καὶ ἂν ἡ ἰδιάζουσα στὸν ἄνθρωπο δυνατότητα σχέσης τοῦ ἐπιτρέπει τὸ διακύβευμα κατάφασης ἢ ἄρνησης τῆς αὐθυπερβατικῆς ἀναφορικότητας, τότε ἡ ἐνεργὸς κατάφαση θὰ ἔπρεπε καὶ νὰ δηλώνεται στὴ σχέση μὲ τὴ φύση ἂν ὄχι ὡς ζωτικὴ, πάντως ὄχι ὡς νεκροφόρα: νὰ ἀναιρεῖ τὴν ἀπειλὴ μηδενισμοῦ τῆς ὑπαρξὸς καὶ ἡ ἀναίρεση νὰ εἶναι προσιτὴ στὴν κοινὴ ἐμπειρικὴ πιστοποίηση — ὄχι πιθανολογούμενη ἢ ἐλπιζόμενη μὲ δεδομένο καὶ ἀναπότρεπτο τὸν φυσικὸ θάνατο.

Ὅμως μιὰ δυνατότητα ἀναίρεσης τοῦ θανάτου ποὺ θὰ προσφερόταν στὴν κοινὴ ἐμπειρικὴ πιστοποίηση, θὰ λειτουργοῦσε ἀσφαλῶς ἐκβιαστικά, θὰ μεταβαλλόταν σὲ ἀναγκαιότητα συμμόρφωσης μὲ τὶς προϋποθέσεις αὐτῆς τῆς ἀναίρεσης. Θὰ κατέλυε τὴν ἐλευθερία τοῦ διακυβεύματος τῆς αὐθυπέρβασης, δηλαδὴ τὴ λογικότητα τοῦ ἀνθρώπου.

20.2 Ἄν τὸ λογικὸ ὑποκείμενο γεννιέται στὸν τόπο τοῦ Ἄλλου, τότε ἡ λογικότητα εἶναι γέννηση στὴν ἀπόσταση ἀπὸ τὸν Ἄλλον. Βιώνουμε τὴν ἀπόσταση ὡς ζωτικὴ ἐπιθυμία ὑπέρβασῆς τῆς, τὴ βιώνουμε ὡς ὑπαρκτικὸ ἔλλειμμα, ὡς «πτώση» ποὺ μᾶς

παγιδεύει στη νομοτέλεια τοῦ θανάτου. Ὅμως, χάρις σὲ αὐτὴ τὴν ἀπόσταση ἢ «πτώση», ἢ ὁρμὴ τῆς ἐπιβίωσης (ὁρμὴ ποὺ διέπει ὡς ἀναγκαιότητα τὸ κτιστό) συγκροτεῖται σὲ ἐπιθυμία ζωῆς-ὡς-σχέσης, σὲ ἐνεργὸ (σχετικὰ ἐλεύθερη) διαχείριση τῆς αὐθυπερβατικῆς ἀναφορικότητας.

20.2.1 Ἔτσι, ἢ «πτώση» ἀποκαλύπτεται ταυτόσημη μὲ τὴν κτιστότητα, ἀλλὰ χωρὶς νὰ μειώνεται ἢ νὰ ἀπαξιώνεται ἢ κτιστότητα — δὲν ἀποδίδεται ἢ «πτώση» στὸν ὑλικὸ ἢ στὸν αἰτιατὸ χαρακτήρα τῶν κτιστῶν ὄντων. Μιλᾶμε γιὰ «πτώση» σημαίνοντας ὄχι κάποια χρονικὴ (σὲ ἱστορικὸ χρόνο) μετάβαση ἀπὸ ὑψηλότερο σὲ κατώτερο ἐπίπεδο ὑπαρξῆς, ὄχι μιὰ χρονικὰ ἐντοπισμένη ἀλλοτρίωση, ἀλλὰ μιὰ συγκριτικὴ διαφορὰ, διαφορὰ ἀπόστασης ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς ζωῆς-ὡς-σχέσης. Συγκρίνουμε τὴν κτιστὴ ὑπαρξή μας, τὴν ἐμπειρία τῶν δεσμεύσεων καὶ περιορισμῶν της, μὲ τὴν ἐμπειρία τῆς πρωτογενοῦς ἐπιθυμίας ποὺ μᾶς συγκροτεῖ σὲ λογικὰ ὑποκείμενα — συγκρίνουμε τὴν κτιστότητα μὲ τὸν στόχο τῆς ἐπιθυμίας: τὴ ζωῆ-ὡς-σχέση, «ζωὴ ἀθάνατη, ζωὴ ἀπερίσταλη, ζωὴ ποὺ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ κανένα ὄργανο, ζωὴ ἀπλοποιημένη καὶ ἀκατάλυτη»¹¹⁹.

(Εὐστοχο γλωσσικὸ σημαῖνον γιὰ νὰ δηλωθεῖ ὁ τύπος τοῦ «Ἄλλου», τύπος τῆς πρωτογενοῦς—καὶ τελικῆς—ἐπιθυμητικῆς-αὐθυπερβατικῆς ἀναφορικότητας τῆς ὑπαρξῆς μας: ἢ αὐτοαιτία καὶ αὐτοζωία ὡς *Τριάδα Προσωπικῶν Ὑποστάσεων*. Γλωσσικὸ σημαῖνον δηλωτικὸ τῆς ὄντικῆς αὐθυπέρβασης καὶ ἀγαπητικῆς ἀλληλοπεριχώρησης ὡς ὑπαρκτικῆς πληρότητας. «Μονὰς ἄναρχος καὶ ἀπλῆ, ἢ αὐτὴ μονὰς καὶ τριάς· ὅλη μονὰς ἢ αὐτὴ καὶ ὅλη τριάς ἢ αὐτὴ [...] μονὰς ἀσύγχυτος καὶ τριάς ἀδιαίρετος[...]μονὰς ὅλη κατὰ τὴν οὐσίαν ἢ αὐτὴ καὶ τριάς ὅλη κατὰ τὰς ὑποστάσεις ἢ αὐτὴ»¹²⁰. Γλωσσικὴ ἐκφραστικὴ γόνιμη νοηματικῆς εὐστοχίας).

20.2.2 Ἄν ἢ «πτώση», ὡς ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ὑπαρκτικὴ πληρότητα, εἶναι γέννηση στὴ λογικότητα, αἰτία «τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν»¹²¹, αὐτὴ καὶ συνιστᾷ τὴν εἰδοποιὸ διαφορὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ κάθε ἄλλη κτιστὴ ὑπαρξῆ. Διότι, χάρις σὲ αὐτὴ τὴν «πτώση»-ἀπόσταση, μπορεῖ ἢ ἐπιθυμία νὰ εἶναι ζωτικὴ: ἐπιθυμία ὑπαρξῆς ὡς σχέσης, ὡς ἀγαπητικῆς αὐθυπέρβασης. Καί,

ἂν ἡ ὑπαρκτικὴ ἀναφορικότητα μπορεῖ νὰ εἶναι αὐθυπερβατική, ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ὑπάρχει καὶ ἐλεύθερος ἀπὸ τὶς ἀναγκαιότητες τῆς κτιστῆς φύσης του. Μπορεῖ νὰ ὑπάρχει ὄχι ἀποκλειστικὰ μὲ τὸν τρόπο τῆς κτιστότητας, ἀλλὰ καὶ μὲ τρόπο σχετικῆς ὁμοιότητας («κατ' εἰκόνα») τοῦ ἀκτίστου.

20.2.3 Ἡ ἐρμηνευτικὴ αὐτὴ ὀπτικὴ ἀποδεσμεύει ἴσως τὴν κατανόηση τῆς «πτώσης» ἀπὸ δικανικὰ προαπαιτούμενα ἢ ἀπὸ ἀμφίβολουσ χρόνιους ἐντοπισμούς. Ἀλλὰ, βέβαια, δὲν λύνει τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ: δὲν αἰτιολογεῖ τὴν ἐγγενῆ στὴ φύση ὑπονόμευση τῆς ὑπόστασης τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος, τὴ «σαδιστικὴ» μεταχείριση ποὺ ἐπιφυλάσσει ἢ φύση στὸ ἀνθρώπινο λογικὸ ὑποκείμενο.

Πάντως, ἂν στὸν τρόπο τῆς σχέσης, τῆς ἀγαπητικῆς αὐθυπέμβασης, προσεγγίζουμε (πάντοτε μὲ τὴ σχετικότητα τῆς γλώσσας) τὸν «τόπο τοῦ Ἄλλου» (τὸν στόχο τῆς ζωτικῆς ἐπιθυμίας, στόχο ἐλευθερίας ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς τῆς κτιστότητας), τότε ὁ φυσικὸς θάνατος τῆς ὄντικῆς ἀτομικότητας μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς κατάλυση τοῦ «φραγμοῦ» ποὺ χωρίζει τὴν κτιστὴ φύση ἀπὸ τὴν ὑπαρκτικὴ ἐλευθερία τῆς λογικῆς («προσωπικῆς») ὑπόστασης. Μόνο ποὺ ἡ γνωστικὴ προσέγγιση ἑνὸς τέτοιου ἐνδεχομένου θὰ πρέπει μᾶλλον νὰ εἶναι ἀνυπότακτη στοὺς περιορισμοὺς τῆς ἐξομοιωμένης κατανόησης («ἀντικειμενικότητας») ποὺ προϋποθέτει ἡ γλώσσα. Νὰ εἶναι προσιτὴ ἢ γνωστικὴ προσέγγιση ὅσο καὶ ὅπως γίνονται προσιτὲς κάποιες ἐμπειρικὲς ψηλαφήσεις στὸ πεδίο τοῦ ἔρωτα καὶ τῆς τέχνης: χάρη στὸ ἄθλημα αὐταπάρησης τοῦ ἐραστῆ ἢ τοῦ καλλιτέχνη.

20.2.4 Δὲν ξέrouμε τίποτα γιὰ τυχὸν μεταθανάτια ὑπαρξὴ τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου, δὲν ἔχουμε δυνατότητες ἀντικειμενικῆς (γλωσσικῆς) προσέγγισης ἑνὸς τέτοιου ἐνδεχομένου. Τὰ ὅρια τῶν «σημαντικῶν» δυνατοτήτων τῆς γλώσσας μας εἶναι τὰ ὅρια τῆς ἐνδοκοσμικῆς ἐμπειρίας μας — ἢ καὶ ὑποθετικῶν, φανταστικῶν συναγομένων ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐμπειρία. Οἱ «βεβαιότητες» ποὺ κομίζει κάθε ἔκφραση φυσικῆς θρησκείας γιὰ μεταθανάτια συνέχιση τῆς ὑπαρξῆς τοῦ ἀνθρώπου μᾶλλον ἐπιβάλλουν νὰ τὶς

έρμηνεύσουμε ως συνεπές σύνδρομο ένστικτωδών αναγκών αὐτοσυντήρησης.

Μόνο ἀπὸ τὴν ὁδὸ ἐμπειρικῶν ψηλαφήσεων, ὅπως αὐτὲς ποὺ κατορθώνει στὸ πεδίο τοῦ ἔρωτα καὶ τῆς τέχνης ἢ αὐταπάρηση τοῦ ἔραστῆ ἢ τοῦ καλλιτέχνη, μόνο ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὁδὸ μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ, ὡς ἔνδειξη, ἢ ἐμμονὴ τῆς ἰουδαιοχριστιανικῆς παράδοσης στὴν ταύτιση τοῦ θανάτου ὄχι μὲ τὸν ἀφανισμό τῆς φυσικῆς ἀτομικότητας, ἀλλὰ μετὴ ρήξη τῆς σχέσης ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ.

20.2.5 Τὸ συμπέρασμα, πάντως, τῆς κλινικῆς παρατήρησης ὅτι τὸ λογικὸ ὑποκείμενο γεννιέται στὸν τόπο τοῦ Ἄλλου μοιάζει νὰ συντονίζεται μὲ τὴν ἰουδαιοχριστιανικὴ ἔνδειξη: Ἐάν ἡ γέννηση τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα βιολογικῆς ἀναγκαιότητας, γιατί νὰ εἶναι ὁ θάνατός του; Γιατί θάνατος τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου νὰ μὴν εἶναι ἡ ἀδέσμευτη ἀπὸ τὴ βιολογικὴ ἀναγκαιότητα ἄρνηση-ἀπώθηση τῆς ζωτικῆς ἐπιθυμητικῆς ἀναφορᾶς στὸν Ἄλλον, τῆς σχέσης μὲ τὸν Ἄλλον;

20.2.6 «Desidero εἶναι τὸ φροῦδικὸ cogito»¹²² — πρὶν ἀπὸ τὴ σκέψη, εἶναι ἡ ἐπιθυμία σχέσης ποὺ συγκροτεῖ τὴν ὑποκειμενικότητα καὶ τὴν καθιστᾶ λογικὴ. Τόσο ἡ ἐπιθυμία ὅσο καὶ ἡ λογικότητα διαμεσολαβοῦνται ἀπὸ βιολογικὲς ἐνέργειες-δυνατότητες τοῦ ἀνθρώπου (ἀπὸ λειτουργίες κυρίως ἐγκεφαλικές). Ὅταν ἡ διαμεσολάβηση λήγει μὲ τὸν φυσικὸ θάνατο, τὸ διαμεσολαβούμενο ἐξακολουθεῖ νὰ συνιστᾶ ὑπαρκτικὸ γεγονὸς; Ἡ «ποιοτικὴ» διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ἀπρόσωπη (ἄλογη) ὁρμὴ καὶ στὴν προσωπικὴ (πρόξενο λόγου) ἐπιθυμία ἢ ἀνάμεσα στὴν ἀντίληψη καὶ στὴν αὐτοσυνείδητη λογικότητα μπορεῖ νὰ ἐντοπιστεῖ ὡς ὑπαρκτικὸ γεγονὸς ἀνυπότακτο στὴ βιολογικὴ ἀναγκαιότητα;

20.3 Εἶναι περισσότερο ἀπὸ φανερὸ ὅτι ἡ προσπάθεια ἐρμηνευτικοῦ φωτισμοῦ τῆς ἔναρξης καὶ τοῦ τέλους τῆς ἀτομικῆς λογικῆς μας ὑπαρξης (προσπάθεια νὰ γνωρίσουμε ἂν εἶναι περιορισμένη ἢ ἀπεριόριστη) ὑπερβαίνει τὶς δυνατότητες τῶν μεθόδων καὶ τῶν μέσων ποὺ (τουλάχιστον ἀκόμα) διαθέτουμε.

20.3.1 Ἡ γνώση ποὺ μποροῦμε νὰ ἔχουμε τόσο γιὰ τὴν κοσμικὴ-αἰσθητὴ πραγματικότητα ὅσο καὶ γιὰ τὶς «ποιοτικὲς» διαφορὲς τῆς λογικῆς-αὐτοσυνείδητης ὑπαρξῆς μας εἶναι συνάρτηση τόσο τῶν γνωστικῶν δυνατοτήτων τῆς ἀνθρώπινης φύσης μας ὅσο καὶ τῆς ὑποκειμενικῆς (στὴν κάθε ξεχωριστὴ ἀτομικότητα) ἐκφορᾶς τους. Σχετικὴ εἶναι ἡ γνώση μας καὶ γιὰ τὸν κόσμον καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό μας — σχετικὲς οἱ πληροφορίες ποὺ παρέχουν οἱ αἰσθήσεις μας¹²³, σχετικὲς καὶ οἱ δυνατότητες τῶν ἐγκεφαλικῶν μας λειτουργιῶν. Δὲν μποροῦμε νὰ ὑπερβοῦμε τὰ ὅρια τῶν γνωστικῶν μας δυνατοτήτων, οὔτε νὰ συγκρίνουμε τὰ δικά μας ὅρια ἔστω μὲ μόνη τὴν ἀντίληψη τῆς πραγματικότητας ποὺ ἔχουν ἄλλα ἔμβια ὄντα.

20.3.2 Ἡ ἀναφορὰ στὴν ἀδυναμία νὰ συγκρίνουμε καὶ νὰ ἀξιολογήσουμε τὴν ἀντίληψή μας τοῦ πραγματικοῦ μὲ τὴν ἀντίληψη ποὺ ἔχει π.χ. τὸ δελφίνι ἢ ἡ νυχτερίδα θέλει νὰ ὑπογραμμίσει, πέρα ἀπὸ τὴ σχετικότητα, καὶ τὶς συγκεκριμένους προδιαγραφές (ἢ συντεταγμένες) ποὺ ὀριοθετοῦν τὴν ἀντίληψή μας καὶ ὅση γνώση κατορθώνουμε. Συλλαμβάνουμε, γιὰ παράδειγμα, τὸ πραγματικὰ ὑπαρκτὸ πάντοτε μὲ συντεταγμένες αἰτίας καὶ σκοποῦ, χώρου καὶ χρόνου, ἀρχῆς καὶ τέλους, μέρους καὶ ὅλου. Ὑπερβαίνουμε μὲ τὴ φαντασία ἢ μὲ τὴ διαίσθηση αὐτὲς τὶς a priori συντεταγμένες, ἀλλὰ ἡ ὑπέρβαση πραγματοποιεῖται μᾶλλον σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸ καθορισμένο («ἐντοπισμένο») ἀπὸ αὐτὲς.

20.3.3 Ἀνιχνεύουμε σὲ ὅ,τι ἐδῶ (μὲ τὰ συμβατικὰ γλωσσικὰ σημαίνοντα) ὀρίσαμε ὡς γεγονὸς σχέσης καὶ τρόπο τῆς σχέσης, ἐνδεχόμενες δυνατότητες γνώσης πρὶν καὶ ἀπὸ τὶς συντεταγμένες ποὺ διέπουν τὴν ἀντίληψή μας τῆς πραγματικότητας.

Διαβλέπουμε στὸ γεγονὸς τῆς σχέσης καὶ στὸν τρόπο τῆς σχέσης — τῆς ἐκ-στατικῆς¹²⁴ (ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἐνόρμηση) ἀναφορᾶς — τὴν προϋπόθεση κάθε ἐκφάνσης τῆς ἀνθρώπινης λογικότητας, κάθε ἀντιληπτικῆς-γνωστικῆς λειτουργίας, κάθε γνωστικῆς ἐμπειρίας κάλλους, ἐρωτικῆς αὐθυπέρβασης, ἀναγωγῆς στὴν ἑτερότητα, σημαντικῶν καταδείξεων τῆς ἑτερότητας, κοινωνίας τῶν σημαντικῶν καταδείξεων.

20.3.4 Ἄν ἡ σχέση εἶναι πραγματικὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο προϋπόθεση τῆς ὑπαρξῆς καὶ τῆς γνώσης (ὁ τρόπος νὰ ὑπάρχουμε καὶ νὰ γνωρίζουμε), τότε οἱ ὑποχρεωτικὲς γιὰ τὴ λειτουργία τῆς ἀντίληψης συντεταγμένες τῆς αἰτίας καὶ τοῦ σκοποῦ, τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου, τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους, τοῦ μέρους καὶ τοῦ ὅλου, ἐνῶ συνιστῶνται ὡς ἐμπειρικὰ δεδομένα ἀπὸ τὴ σχέση, εἶναι μόνο ὁ «ὀρίζοντας» κάθε γεγονότος σχέσης, «ὀρόσημα» ἢ «μέτρα» τοῦ γεγονότος τῆς σχέσης¹²⁵. Καί, ὡς μέτρα ἢ ὀρόσημα, ἔχουν ὁπωσδήποτε ἕναν κάποιο χαρακτήρα «ἀντικειμενικότητας», δηλαδή: δὲν μπορεῖ νὰ ἐκληφθοῦν ὡς ὑποκειμενικὰ παράγωγα τῆς λογικῆς ἀναφορικότητας — ἔχουν τουλάχιστον τὴν «ἀντικειμενικότητα» τῆς γλώσσας.

Ὅταν λοιπὸν σημαίνουμε τὸν «Ἄλλον» τῆς ἐκ-στατικῆς μας ἀναφορᾶς ὡς αἰτιώδη ἀρχὴ καὶ σκοπὸ καὶ ὁλότητα (πληρότητα) τῆς λογικότητας τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου, τὰ σημαίνοντα παραπέμπουν πρωτίστως στὴν ἐμπειρία γεγονότος σχέσης, τὸ ὁποῖο γεγονὸς σηματοδοτοῦν ἢ «μετροῦν» τὰ σημαίνοντα. Ἐπομένως ἡ σημαντικὴ μας, ἐνῶ προϋποθέτει μιὰν ἐμπειρικὴ γνωστικὴ δυνατότητα, δὲν τὴν ἐπιβάλλει σὰν βεβαιότητα ἀπλῆς κατανόησης.

20.3.5 Τὸ ἂν ὁ «Ἄλλος» τῆς ὑπαρκτικῆς μας ἀναφορᾶς εἶναι ὁ πραγματικὸς (ἐμπειρικὰ προσιτός) δεύτερος ὅρος γεγονότος σχέσης —καὶ ὄχι ἡ «προβολή» (projection) ἐπιθυμίας ἢ ἀναπλήρωσης τῆς ἀνασφάλειας— εἶναι ἕνα ἐρώτημα ἐπαλήθευσης συναρτώμενο ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴ δυναμικὴ τῆς σχέσης. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ πίστη-ἐμπιστοσύνη σὲ Θεὸ προνοητὴ καὶ ἀγαθοδότῃ, ἀγλαουργὸ τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητας, «νυμφίος» καὶ «ἐραστὴ μανικότατος» τοῦ κάθε ἀνθρώπου, εἶναι πάντοτε μιὰ προσωπικὴ περιπέτεια ἐπαλήθευσης χωρὶς κανένα a priori ἐχέγγυο βεβαιότητας.

20.4 Ἡ χριστιανικὴ παρουσία μέσα στὴν ἀνθρώπινη Ἱστορία κομίζει μιὰν ἀφοριστικὴ διαβεβαίωση δραματικῆς σχετικότητας: Ὑμῶν καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἠριθμημένοι εἰσί¹²⁶. Τὴν ἐπαληθεύουν συναρπαστικὰ ἡ ἱλιγγιώδης σοφία καὶ τὸ κάλλος τοῦ κόσμου, τὴ διαψεύδει ἐπώδυνα ἡ πραγματικότητά τοῦ κακοῦ

πὸν κυριαρχεῖ στὸν κόσμον. Ἡ φράση συνοψίζει τὴ μόνη ἐπαρκῆ νοηματοδότηση τῆς ὑπαρξῆς τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν ἡ φράση αὐτὴ ἀληθεύει, ὅλα ἔχουν νόημα. Ἄν δὲν ἀληθεύει, τότε τὸ ὑπαρκτικὸ γεγονός εἶναι μόνο ἓνας παραλογισμὸς, μιὰ μακάβρια φάρσα, ἀνερμήνευτο αἰνίγμα.

20.4.1 Ἡ ἀφοριστικὴ διαβεβαίωση θὰ ἐπαληθεύεται συνεχῶς καὶ συνεχῶς θὰ διαψεύδεται. Ἄν μπορούσε νὰ ἐπικυρωθεῖ ὀριστικὰ ἢ ἐπαλήθευση ἢ ἡ διάψευση, ἢ βεβαιότητα θὰ προϋπέθετε ἢ θὰ συνιστοῦσε τὴν κατάργηση τῆς λογικότητας τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος τῆς ἐλευθερίας του. Τὸ γιατί ἡ λογικότητα-ἐλευθερία νὰ εἶναι γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἓνας συνεχῆς μετεωρισμὸς στὴν «κόψη» τῆς γνώσης καὶ τῆς ἄγνοιας, εἶναι ἐπίσης ἓνα ἐρώτημα ποὺ ἴσως βρίσκει τὴν ἀπάντησή του μόνο στὸ πεδίο ἐμπειρικῶν ψηλαφήσεων, ὅπως αὐτὲς ποὺ κατορθώνει ἢ ἀτυπάρνηση τοῦ ἐραστῆ ἢ τοῦ καλλιτέχνη.

20.4.2 Σίγουρα λειτουργοῦν ἐνδείξεις. Ποὺ δὲν πειθαρχοῦν στὴν ἀντικειμενοποιητικὴ λειτουργία τῆς γλώσσας. Χωρὶς νὰ παύουν νὰ παραπέμπουν σὲ ἐνδεχόμενη γνωστικὴ ψηλάφηση (μὲ τὴν ἐγρήγορη πάντοτε τῆς διάκρισης τοῦ πραγματικοῦ ἀπὸ τὸ φαντασιῶδες, τῆς κοινωνούμενης —μὲ ὁποιαδήποτε σημαντικὴ— ἐμπειρίας ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ ψευδαίσθηση).

20.5 Τὸ ἐνδεχόμενο νὰ παραμένει τὸ λογικὸ ὑποκείμενο ἀνυπότακτο στὴ νομοτέλεια τοῦ βιολογικοῦ θανάτου ἀνιχνεύεται μόνο μέσα ἀπὸ ἀβέβαιες ἐνδείξεις, ἔμμεσες γνωστικὲς ψηλαφήσεις — «ὡς δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι»¹²⁷. Αὐτὲς οἱ ἀβέβαιες ἐνδείξεις ἢ ἔμμεσες ψηλαφήσεις συγκροτοῦν πρόταση νοήματος τῆς ὑπαρξῆς καὶ τοῦ ὑπαρκτοῦ. Εἶναι ἡ θεματικὴ ἀνάλυση τοῦ σημαίνοντος ὄντολογία τῆς σχέσης.

BIBLIA TOY XRHSTOY GIANNAPA

Τὸ ρητὸ καὶ τὸ ἄρρητο – Τὰ γλωσσικὰ ὅρια ρεαλισμοῦ τῆς μεταφυσικῆς, ἐκδ. Ἰκαρος, 1999

Ἡ ἀπανθρωπία τοῦ δικαιώματος, ἐκδ. Δόμος, ³2000

Μετα-νεωτερικὴ Μετα-φυσικὴ, ἐκδ. Δόμος, ²2004

Τὸ πραγματικὸ καὶ τὸ φαντασιῶδες στὴν Πολιτικὴ Οἰκονομία, ἐκδ. Δόμος, ²1996

Προτάσεις Κριτικῆς Ὀντολογίας, ἐκδ. Δόμος, ³1995

Ὁρθὸς λόγος καὶ κοινωνικὴ πρακτικὴ, ἐκδ. Δόμος, ³1999

Σχεδιάσμα Εἰσαγωγῆς στὴ Φιλοσοφία, ἐκδ. Δόμος, ⁵2002

Τὸ πρόσωπο καὶ ὁ ἔρω, ἐκδ. Δόμος, ⁶2001

Χάιντεγκερ καὶ Ἀρεοπαγίτης, ἐκδ. Δόμος, ⁴1998

Πολιτιστικὴ Διπλωματία – Προθεωρία ἐλληνικοῦ σχεδιασμοῦ, ἐκδ. Ἰκαρος, 2001

Τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἐκδ. Ἰκαρος, ³1996

Σχόλιο στὸ Ἄσμα Ἀσμάτων, ἐκδ. Δόμος, ⁶2003

Καταφύγιο ἰδεῶν, ἐκδ. Ἰκαρος, ⁶1999

Ἀόριστη Ἑλλάδα – Κοντσέρτο γιὰ δυὸ ἀποδημίες, ἐκδ. Δόμος, ²1999

Ἡ κόκκινη πλατεία καὶ ὁ θεῖος Ἀρθοῦρος, ἐκδ. Δόμος, ⁵1998

Πεῖνα καὶ δίψα, ἐκδ. Γρηγόρη, ⁵1997

Ἀλφαβητάρι τοῦ Νεοέλληνα (Ἀνθολόγιο), ἐκδ. Πατάκη, 2000

Ἡ μεταφυσικὴ τοῦ σώματος, ἐκδ. Δωδώνη, 1971

Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἥθους, ἐκδ. Ἰκαρος, ⁴2002

Ὁρθοδοξία καὶ Δύση στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα, ἐκδ. Δόμος, ⁵2003

Ἀλφαβητάρι τῆς πίστεως, ἐκδ. Δόμος, ¹³2002

Ἡ Ἀπολογητικὴ, ἐκδ. Γρηγόρη, 1975

Ἐρωτικῶν ἀμφιλογία, ἐκδ. Δόμος, 1989

Ἀλήθεια καὶ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἐκδ. Γρηγόρη, ²1997

Ἡ κρίση τῆς προφητείας, ἐκδ. Δόμος, ²1988

Τὸ προνόμιο τῆς ἀπελπισίας, ἐκδ. Γρηγόρη, ²1983

Κεφάλαια Πολιτικῆς Θεολογίας, ἐκδ. Γρηγόρη, ³1983

Ἡ Νεοελληνικὴ Ταυτότητα, ἐκδ. Γρηγόρη, ²1983

Κριτικὲς παρεμβάσεις, ἐκδ. Δόμος, ⁴1993

Τὸ κενὸ στὴν τρέχουσα πολιτικὴ, ἐκδ. Καστανιώτη, ²1992

Ἑλλαδικὰ προτελεύτια, ἐκδ. Καστανιώτη, 1992

Χώρα ύποχειρία παιγνίου, έκδ. Καστανιώτη, 1994
Ἄπερισκέπτως αὐτόχειρες, έκδ. Καστανιώτη, 1994
Κύκλος φαῦλος στροβιλώδης, έκδ. Καστανιώτη, 1994
Ἄφελληνισμοῦ παρεπόμενα, έκδ. Ἰνδικτος, 1997
Ἑλληνότροπος πολιτική, έκδ. Ἴκαρος, 1996
Ἀντιστάσεις στὴν ἀλλοτρίωση, έκδ. Ἴκαρος, 1997
Πολιτισμὸς, τὸ κεντρικὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς, έκδ.
Ἰνδικτος, 1997
Ἰχνηλασία νοήματος, έκδ. Λιβάνη, 1998
Ἡ παρακμὴ ὡς πρόκληση, έκδ. Λιβάνη, 1999
Ἑλληνικὴ ἐτοιμότητα γιὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἐνοποίηση, έκδ.
Λιβάνη, 2000
Παιδεία καὶ γλώσσα, έκδ. Πατάκη, ⁵2003
Ἡ Ἀριστερὰ ὡς Δεξιὰ – Ἡ Δεξιὰ ὡς παντομίμα, έκδ. Πατάκη,
²2001
Κομματοκρατία, έκδ. Πατάκη, ³2004
Εἰς μικρὸν γενναῖοι – Ὁδηγίες χρήσεως, έκδ. Πατάκη, 2003

ΕΧΟΥΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΕΙ:

Σχεδίασμα Εἰσαγωγῆς στὴ Φιλοσοφία

στὰ γαλλικά: Philosophie sans rupture, Genève (Labor et Fides)

στὰ οὐκρανικά: НЕРОЗРИБНА ФІЛОСОФІЯ, Κίεβο (έκδ. ОСНОВИ)

στὰ σερβικά: ФИЛОСОФИЈА ИЗ НОВОГЧГЛА, Βελιγράδι (έκδ. МИРОТОЧИВОГ)

Χάιντεγγερ καὶ Ἀρεοπαγίτης

στὰ ἰταλικά: Heidegger e Dionigi Areopagita, Roma (Città Nuova)

στὰ ρουμανικά: Heidegger și Areopagitul, Bucuresti (Editura Anastasia)

στὰ γαλλικά: De l'absence et de l'inconnaissance de Dieu, Paris (Cerf)

στὰ ἀγγλικά: Heidegger and the Areopagite, London (Continuum)

στὰ σερβικά: ХАЈДЕГЕР И ДИОНΗΣИЈЕ АРЕΟΠΑГИТ,

Βελιγράδι (έκδ. МИРОТОЧИВОГ)

Τὸ πρόσωπο καὶ ὁ ἔρωσ

στὰ γερμανικά: **Person und Eros**, Göttingen (Vandenhoeck und Ruprecht)

στὰ ρουμανικά: **Persona și Eros**, Bucuresti (Editura Anastasia)

Σχόλιο στὸ Ἕσμη Ἄσμάτων

στὰ γαλλικά: **Variations sur le Cantique des Cantiques**, Paris (Desclée de Brouwer)

στὰ ἰταλικά: **Variazioni sul Cantico dei Cantici**, Milano (Nuova Stampa)

στὰ οὐκρανικά: **ВАРІАУІ НА ТЕМУ ПІСНІ ПІСЕНЬ**, Κίεβο (έκδ. ДУХ ЛІТЕРА)

Ἄλφαβητάρι τῆς πίστες

στὰ ἀγγλικά: **Elements of Faith**, Edinburgh (T. and T. Clark)

στὰ γαλλικά: **La foi vivante de l'Église**, Paris (Cerf)

στὰ ἰταλικά: **La fede dell'esperienza ecclesiale**, Brescia (Queriniana)

στὰ ρωσικά: **ВЕРА УЕРКИ**, Μόσχα

στὰ ρουμανικά: **Abecedar al credintei**, Bucuresti (Editura Bizantina)

στὰ σερβικά: **АЗБУНИК ВЕРЕ**, Novi Sad (Beceda)

Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἥθους

στὰ ἀγγλικά: **The Freedom of Morality**, New York (SVP)

στὰ γαλλικά: **La morale de la liberté**, Genève (Labor et Fides)

στὰ ἰταλικά: **La libertà dell'Ethos**, Bologna (Dehoniane)

Ἀλήθεια καὶ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας

στὰ γαλλικά: **Vérité et unité de l'Église**, Grez-Doiceau (Éditions Axios)

στὰ ἰταλικά: **Verità e unità della chiesa**, Milano (Nuova Stampa)

Πείνα καὶ δίψα

στὰ φινλανδικά: **Nälkä ja Jano**, Joensuu

στὰ ρουμανικά: **Foanea și Setea**, Bucuresti (Editura Anastasia).

Άπάνθισμα δοκιμίων στὰ βουλγαρικά: ΚΡΙΖΑΤΑ ΚΑΤΟ
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО, Σόφια (έκδ. ЛИК)

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ *ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ*
ΓΙΑΝΝΑΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ
ΤΟΝ ΜΑΡΤΙΟ ΤΟΥ 2004 ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ «ΑΝΑΓΡΑΜΜΑ»,
ΜΕ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ-ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ,
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΗΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ «ΙΚΑΡΟΣ»
Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΝΟΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2008
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ Ε.Π.Ε.

¹ «Κάθε πρόταση που γράφω στοχεύει πάντοτε στο ὅλον· στο ἴδιο πράγμα δηλαδή, ξανά και ξανά. Σὰν νὰ ἴναι ὅλες μου οἱ προτάσεις ἀπόψεις τοῦ ἴδιου πράγματος ἀπὸ διαφορετικὲς γωνίες».

² Ὅριστικός: ὁ ἀνήκων ἢ ἀναφερόμενος στὸν ὄρισμό, αὐτὸς ποὺ προσδιορίζει πρόσωπο ἢ πράγμα κατὰ τρόπο τέτοιο, ὥστε νὰ τὸ ξεχωρίζει ἀπὸ ἄλλα ὁμοειδῆ (βλ. Λεξικά ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ καὶ ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ).

³ Βλ. τὸ βιβλίο μου *Μετα-νεωτερικὴ Μετα-φυσικὴ*, «Δόμος», Ἀθήνα 1993, σελ. 189.

⁴ Γιὰ τὴν ἐτυμολογικὴ καταγωγὴ καὶ τὴν πληρέστερη διασάφηση τῆς ἔννοιας σχέση βλ. τὰ βιβλία μου: *Τὸ ρητὸ καὶ τὸ ἄρρητο – Τὰ γλωσσικὰ ὅρια ρεαλισμοῦ τῆς μεταφυσικῆς*, «Ἴκαρος», Ἀθήνα 1999, σελ. 31 κ.έ. — *Προτάσεις Κριτικῆς Ὀντολογίας*, «Δόμος», Ἀθήνα ³1995, §§ 1.2 - 1.32 - 1.331 - 1.332 - 2.1 - 2.11 - 2.331 — *Μετα-νεωτερικὴ Μετα-φυσικὴ*, σελ. 137 κ.έ., 162 κ.έ., 189 κ.έ.

⁵ Ἐνδεικτικὲς βιβλιογραφικὲς ἐπιλογὲς βλ. στὰ βιβλία μου: *Ὁρθὸς λόγος καὶ κοινωνικὴ πρακτικὴ*, «Δόμος», Ἀθήνα ²1990. — *Σχεδιάσμα Εἰσαγωγῆς στὴ Φιλοσοφία*, «Δόμος», Ἀθήνα ⁴1994. — *Χάιντεγγερ καὶ Ἀρεοπαγίτης*, «Δόμος», Ἀθήνα ⁴1998.

⁶ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Ρητορικὴ Α*, 1358a 4.

⁷ «Das Mystische (Unaussprechliches) zeigt sich»: WITTGENSTEIN, *Tractatus*, 6.522.

⁸ Βλ. *Τὸ ρητὸ καὶ τὸ ἄρρητο*, Κεφ. Α' καὶ Β'.

⁹ Προβλ. WITTGENSTEIN, *Tractatus* 3.324.

¹⁰ Τις γλωσσικές αυτές διατυπώσεις συμπτωματικά ἀντλῶ ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Στέλιου ΠΑΜΦΟΥΪ Ὁ καημὸς τοῦ ἑνός, «Ἄρμος», Ἀθήνα 2000.

¹¹ «Καθ' ὅ,τι ἂν κοινωνήσωμεν, ἀληθεύομεν· ἃ δὲ ἂν ἰδιάσωμεν, ψευδόμεθα»: ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ, βλ. DIELS / KRANZ, *Fragmente der Vorsokratiker*, τόμ. I, σελ. 148, 29-30.

¹² Βλ. *Σχεδιάσμα Εἰσαγωγῆς στὴ Φιλοσοφία*, §§13, 14, 15. — *Προτάσεις Κριτικῆς Ὀντολογίας*, §2.21. — Ὁρθὸς λόγος καὶ κοινωνικὴ πρακτικὴ, V, 1, α.

¹³ Βλ. *Σχεδιάσμα Εἰσαγωγῆς στὴ Φιλοσοφία*, §§8, 11, 13, 14, 18. — *Προτάσεις Κριτικῆς Ὀντολογίας*, §§2.11, 2.21, 2.36, 2.37. — Ὁρθὸς λόγος καὶ κοινωνικὴ πρακτικὴ, V, 1, α. — *Τὸ πραγματικὸ καὶ τὸ φαντασιῶδες στὴν Πολιτικὴ Οἰκονομία*, «Δόμος», Ἀθήνα 21996, σελ. 278-282. — *Μετα-νεωτερικὴ Μετα-φυσικὴ*, σελ. 125-144. — *Ἡ ἀπανθρωπία τοῦ δικαιώματος*, «Δόμος», Ἀθήνα 1998, σελ. 33-34. — *Τὸ ρητὸ καὶ τὸ ἄρρητο*, σελ. 35-40.

¹⁴ 1 Ἰωάν. 4, 8.

¹⁵ «Le sujet, *in initio*, commence au lieu de l'Autre. [...] Le sujet naît en tant qu'au champ de l'Autre surgit le signifiant»: Jacques LACAN, *Le Séminaire XI*, «Seuil», Paris 1973, σελ. 180, 181.

¹⁶ Εὐχὴ τῆς ἀναφορᾶς στὴ *Θεία Λειτουργία* Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

¹⁷ «Συμβεβηκὸς τὸ μὴ δυνάμενον ἐν ἑαυτῷ εἶναι ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ

ἔχον τὴν ὑπαρξιν [...] ἐν δὲ τῇ οὐσίᾳ θεωρούμενον [...] οἷον τὸ σῶμα καὶ τὸ χρῶμα· οὐ γάρ ἐστι τὸ σῶμα ἐν τῷ χρώματι ἀλλὰ τὸ χρῶμα ἐν τῷ σώματι»: ΙΩΑΝΝΟΥ τοῦ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *Διαλεκτικά*, Ἔκδοση Bonif. KOTTER, W. de Gruyter, Berlin 1969, σελ. 58.

¹⁸ Βλ. Jacques LACAN, «Les formations de l'inconscient», 1957-58, στὸ *Bulletin Psycho*. — Βλ. ἐπίσης τοῦ ΙΔΙΟΥ, «Subversion du sujet et dialectique du désir dans l'inconscient freudien», στὸ βιβλίο: *Écrits II*, «Seuil», Paris 1971, σελ. 151 κ.έ.

¹⁹ Cornelius CASTORIADIS, *L'institution imaginaire de la société*, «Seuil», Paris 1975, σελ. 392.

²⁰ Jacques LACAN, *Le Séminaire XI*, σελ. 23, 180, 181. Σὲ τρία βιβλία προσπάθησα νὰ δείξω τοὺς ὀρίζοντες ποὺ διανοίγονται στὸν ἀνθρωπολογικὸ-ὄντολογικὸ προβληματισμὸ μὲ τὶς παραπάνω (συμπερασματικὲς τῆς «κλινικῆς» παρατήρησης) διαπιστώσεις τοῦ Lacan: Ὁρθὸς λόγος καὶ κοινωνικὴ πρακτικὴ — *Μετα-νεωτερικὴ Μετα-φυσικὴ — Τὸ ρητὸ καὶ τὸ ἄρρητο*. Οἱ ἀναλύσεις μου περιμένουν τὴν κριτικὴ ἀξιοποίηση ἢ ἀπόρριψη.

²¹ Πρὸβλ. τὶς ἐνδεικτικὲς καὶ ἀντιπροσωπευτικὲς διατυπώσεις τοῦ νομπελίστα Gerald M. EDELMAN, ἀπὸ τοὺς πιὸ διακεκριμένους ἐπιστήμονες τοῦ ἐγκεφάλου (: καὶ ἀπὸ τὸ βιβλίο του *Bright Air, Brilliant Fire*, Basic Books Inc., 1992 – ἑλλην. μτφρ. *Αἰθέρας θεϊκός, λαμπερὴ φωτιά*, « Κάτοπτρο», 1996):

«Τὰ δεδομένα τῆς νευροεπιστήμης, ὅσο πολυάριθμα κι ἂν εἶναι, δὲν μποροῦν ἀπὸ μόνα τους νὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἐξήγηση τῆς σκέψης. [...] Ἡ νευροεπιστημονικὴ ἐξήγηση εἶναι ἀναγκαία, ἀλλὰ ὄχι ἱκανὴ ὡς τελικὴ ἐξήγηση» (σελ. 270).

«Τὸ νὰ εἶναι κανεὶς ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀπλῶς ζήτημα φυσικῆς» (σελ. 259).

«Οἱ θεωρίες τῆς σύγχρονης φυσικῆς καὶ τὰ εὐρήματα τῆς

νευροεπιστήμης αποκλείουν όχι μόνο ένα μηχανιστικό μοντέλο του κόσμου, αλλά και ένα μηχανιστικό μοντέλο του εγκεφάλου. [...] Κάθε άνθρωπος δεν μοιάζει με κανέναν άλλο και δεν είναι μηχανή» (σελ. 266).

«Τò γεγονός ότι ή συνείδηση αναδύεται από ακριβείς υλικές διατάξεις μέσα στον εγκέφαλο, δεν σημαίνει ότι ταυτίζεται με αυτές» (σελ. 305).

«Η ανθρώπινη μνήμη δεν μοιάζει καθόλου με τη μνήμη ενός υπολογιστή. [...] Η μνήμη δεν πρέπει να συγχέεται με τους μηχανισμούς που είναι αναγκαίοι για τη λειτουργία της. [...] Οι ψηφιακοί υπολογιστές είναι ένα ψευδές ανάλογο του εγκεφάλου. [...] Η τυπική σημασιολογία δεν μπορεί να αποδώσει σαφώς την πραγματική κατάσταση πραγμάτων [...] τò σημασιολογικό περιεχόμενο δεν έχει κανένα νόημα χωρίς προθετικότητα, χωρίς τη δυνατότητα αναφοράς σε άλλες καταστάσεις ή αντικείμενα» (σελ. 362, 363, 345, 363-364).

²² «C'est par la réalité sexuelle que le signifiant est entré au monde — ce qui veut dire que l'homme a appris à penser»: LACAN, *Le Séminaire XI*, σελ. 138.

²³ Βλ. J. LAPLANCHE / J.-B. PONTALIS, *Vocabulaire de la psychanalyse*, «P.U.F.», Paris 1981 (έλλην. μτφρ. Λεξιλόγιο τής Ψυχανάλυσης, «Κέδρος», Αθήνα 1986, σελ. 409).

²⁴ *Ο.π.*, σελ. 262.

²⁵ *Ο.π.*, σελ. 50.

²⁶ «La libido c'est la présence, effective comme telle du désir»: LACAN, *Le Séminaire XI*, σελ. 140 (έλλην. μτφρ. σελ. 196).

²⁷ *Ο.π.*, σελ. 161 (έλλην. μτφρ. σελ. 226).

²⁸ Denis VASSE, *Le temps du désir*, «Seuil», Paris 1969, σελ. 28-29.

²⁹ «[...] dans le procès de la réalité psychique»: LACAN, *Le Séminaire XI*, σελ. 160.

³⁰ Ὅ.π., σελ. 186 (έλλην. μτφρ. σελ. 261).

³¹ «La pulsion saisissant son objet apprend en quelque sorte que ce n'est justement pas par là qu'elle est satisfaite»: Ὅ.π., σελ. 153 (έλλην. μτφρ. σελ. 215).

³² Στὴν έλληνικὴ μετάφραση τοῦ Λεξιλόγιου τῆς Ψυχανάλυσης (*Vocabulaire de la Psychanalyse*) τῶν Jean LAPLANCHE καὶ J.-B. PONTALIS ὁ ὅρος *Sublimierung* (*sublimation*) μεταφέρεται στὰ έλληνικὰ ὡς μετουσίωση, προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὁ ὅρος *έξιδανίκευση* γιὰ τὴ μετάφραση τῆς *Idealisierung* - *Idéalisation*. Ἐὰς μοῦ *έπιτραπεῖ* νὰ πιστεύω ὅτι νοηματικὰ ἡ μετουσίωση εἶναι πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ *Sublimierung* καὶ *έχει*, *έπιπλέον*, ταυτιστεῖ *ίστορικὰ* μὲ τὴ μεσαιωνικὴ λατινικὴ *έννοια* τῆς *transubstantiatio* (εἶναι *terminus technicus* ἡ μετουσίωση στὴ θεολογικὴ γλώσσα). Θὰ προτιμοῦσα τὸν νεολογισμό *ίδεοποίηση* γιὰ τὴν *idéalisation*, προκειμένου νὰ διασωθεῖ ἡ *ἀκρίβεια* τῶν νοηματικῶν διαφορῶν.

³³ Περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὴ φυσιοκρατικὴ *έκδοχή* τῆς σεξουαλικότητας στὴν *ἀκόλουθη* (δειγματοληπτικὴ) βιβλιογραφία: Donald SYMONS, *The Evolution of Human Sexuality*, Oxford University Press USA, 1979. — Desmond MORRIS, *Bodywatching: A Field Guide to the Human Species*, Book Club Ass. Edition, 1986. — M. DALY / M. WILSON, *Sex, Evolution and Behavior*, PWS Publishers, Boston 1983. — Jared DIAMOND, *Why is Sex Fun? The Evolution of Human Sexuality*, Harper Collins, N.Y. 1997. —

Helen E. FISHER, *The Sex Contract: The Evolution of Human Behavior*, William Morrow, N.Y. 1982. — William G. EBERHARD, *Sexual Selection and Animal Genitalia*, Harvard Univ. Press, Cambridge MA 1985. — F.A. BEACH (Editor), *Human Sexuality in Four Perspectives*, Johns Hopkins Univ. Press, Baltimore 1976. — R.A. FISHER, *The Genetical Theory of Natural Selection*, Oxford Univ. Press USA, 1999. — G.F. MILLER, *Evolution of the human brain through runaway sexual selection: The mind as a protean courtship device*, Unpublished Ph. D. thesis, Psychology Department, Stanford University, 1993. — R.R. BAKER / M.A. BELLIS, *Human Sperm Competition. Copulation, Masturbation and Infidelity*, Chapman and Hall, 1995.

³⁴ WITTGENSTEIN, *Φιλοσοφική Γραμματική A1*, 6.

³⁵ Ὁ Ray MONK (συνοψίζοντας τὴν ἄποψη τοῦ Wittgenstein) στὸ βιβλίο του: *Λούντβιχ Βιτγκενστάιν – Τὸ χρέος τῆς μεγαλοφυΐας* (ἑλλην. μτφρ. «Scripta», 1998, σελ. 414).

³⁶ «Ἔχει ἀπορίαν εὐθὺς πῶς τε δεῖ μόρια λέγειν τῆς ψυχῆς καὶ πόσα. Τρόπον γὰρ τινα ἄπειρα φαίνεται, καὶ οὐ μόνον ἅ τινες λέγουσι διορίζοντες, λογιστικὸν καὶ θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικόν, οἱ δὲ τὸ λόγον ἔχον καὶ τὸ ἄλογον· κατὰ γὰρ τὰς διαφορὰς δι' ἃς ταῦτα χωρίζουσι, καὶ ἄλλα φανεῖται μόρια μείζω διάστασιν ἔχοντα τούτων»: ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Περὶ ψυχῆς Γ*, 432a 22-28.

³⁷ LACAN, *Le Séminaire XI*, σελ. 141 (ἑλλην. μτφρ. σελ. 197).

³⁸ FREUD, *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905) I: «Die sexuellen Abirrungen».

³⁹ FREUD, *Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens* (1911).

⁴⁰ «Libido [...] die Energie solcher Triebe, welche mit all dem zu tun haben, was man als Liebe zusammenfassen kann»: FREUD, *Massenpsychologie und Ich-Analyse* (1921) IV: «Suggestion und Libido».

⁴¹ *Jenseits des Lustprinzips* VI.

⁴² «So würde die Libido unserer Sexualtriebe mit dem Eros der Dichter und Philosophen zusammenfallen, der alles Lebende zusammenhält»: *ibidem*.

⁴³ Βλ. ένδεικτικά: J.R. SEARLE, *Minds, Brains and Science*, Harvard Univ. Press, 1984, σελ. 87-88. — W.S. McCULLOCH, *Embodiments of Mind*, MIT Press, 1989, σελ. 163 κ.έ. — G. SHEPHERD, *Neurobiology*, Oxford Univ. Press, N.Y. 1983, σελ. 201-203. — R. PENROSE, *The Larger, the Small and the Human Mind*, Cambridge Univ. Press, 1997. — J.C. ECCLES, *How the Self Controls Its Brain*, Springer-Verl., Berlin 1994.

⁴⁴ Βλ. A. EINSTEIN, *Mein Weltbild*, 1934, σελ. 168: «Τὸ ὕψιστο καθήκον τοῦ φυσικοῦ εἶναι νὰ ἐρευνᾶ γιὰ τοὺς πολὺ γενικοὺς ἐκείνους νόμους [...] ἀπὸ τοὺς ὁποίους μποροῦμε μὲ καθαρὴ παραγωγὴ νὰ ἀντλήσουμε τὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου. Δὲν ὑπάρχει λογικὸ μονοπάτι ποὺ νὰ ὀδηγεῖ σὲ αὐτοὺς τοὺς νόμους. Μπορεῖ κανεὶς νὰ φτάσει σὲ αὐτοὺς μόνο μὲ μιὰ διαίσθηση βασισμένη σὲ κάτι ποὺ μοιάζει μὲ νοητικὴ ἀγάπη [Einfühlung] γιὰ τὰ ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας». — Βλ. καὶ Karl POPPER, *Logik der Forschung*, Mohr-Verl., Tübingen 1982, σελ. 7.

⁴⁵ Gerald EDELMAN, *Bright Air, Brilliant Fire: On the Matter of the Mind*, Basic Books, N.Y. 1989. — Hilary PUTNAM, *Representation and Reality*, MIT Press, Cambridge MA 1988. — John SEARLE,

Minds, Brains and Science, Harvard Univ. Press, Cambridge MA 1984. — Roger PENROSE, *The Larger, the Small and the Human Mind*, Cambridge Univ. Press, 1997. — Steven PINKER, *Language, Learnability and Language Development*, Harvard Univ. Press, Cambridge MA 1984. — Mark JOHNSON, *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason*, Univ. Press, Chicago 1987. — Jacques LACAN, *Le Séminaire IX: «Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse»*, «Seuil», Paris 1973.

⁴⁶ 1 Ίωάν. 4, 9 (χωρίς φιλολογική βεβαιότητα ότι στο νοηματικό πλαίσιο του συγκεκριμένου κειμένου ή φράση χρησιμοποιείται με όντολογικό περιεχόμενο).

⁴⁷ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Περὶ ψυχῆς* Γ4, 429a 27-29 καὶ Γ8, 432a 2. — *Μετὰ τὰ φυσικὰ* Λ7, 1072b 20. — *Ἠθικὰ Νικομάχεια* Κ7, 1177a 16. — *Περὶ ψυχῆς* Γ5, 430a 18 καὶ Α4, 408b 18. — *Μετὰ τὰ φυσικὰ* Α3, 984b 15. — *Περὶ ψυχῆς* Γ5, 430a 13-14 καὶ 15-16. — *Μετὰ τὰ φυσικὰ* Α3, 984b 15-17.

⁴⁸ ΛΕΥΚΙΠΠΟΥ, *Περὶ νοῦ*, Frgm. 2.

⁴⁹ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Μετὰ τὰ φυσικὰ* Λ7.

⁵⁰ 1 Κορ. 1, 23.

⁵¹ *Αὐτοτελής*: «ὁ ἐν ἑαυτῷ ἔχων τὸ τέλος, ἐν ἑαυτῷ περιέχων τὸ τέλος αὐτοῦ, ἥτοι τὸν σκοπὸν, ὁ αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ἐπαρκής, ὁ καθ' ἑαυτὸν τέλειος, πλήρης»: Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, *Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, σελ. 1212.

⁵² *Αὐτόνομος*: «ὁ κατ' ἰδίους νόμους διοικούμενος, ὁ ἀνεξαρτήτως ζῶν, ὁ καθορίζων ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἀνεξαρτήτως ξένων ἐπιδράσεων τὰς ἑαυτοῦ πράξεις»: Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, *ὁ.π.*, σελ. 1203-1204.

⁵³ Ἰωάν. 15, 26: «[...] ὁ παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται [...]». — Ἰωάν. 16, 7-8: «[...] ἐὰν δὲ πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν [τὸν παράκλητον] πρὸς ὑμᾶς· καὶ ἐλθὼν ἐκεῖνος ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας καὶ περὶ δικαιοσύνης καὶ περὶ κρίσεως [...]».

⁵⁴ Γιὰ τὴ σημασιολογικὴ καταγωγὴ τῶν σημαινόντων λόγος καὶ πνεῦμα, βλ. *Προτάσεις Κριτικῆς Ὀντολογίας*, «Δόμος», Ἀθήνα 1985, §§1.3 - 1.31 - 1.32 - 1.33 - 1.331 - 1.332 - 1.333 - 1.34 - 1.341 - 2.371 - 2.372 - 3 - 3.1 - 3.11.

⁵⁵ WITTGENSTEIN, *Tractatus* 5.6.

⁵⁶ 1 Κορ. 13, 12.

⁵⁷ Θεία Λειτουργία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, εὐχή τῆς Ἀναφορᾶς.

⁵⁸ ΜΑΞΙΜΟΥ τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Σχόλια εἰς τὸ περὶ θείων ὀνομάτων*, Migne P.G. 4, 189B

⁵⁹ *Αὐτόθι* 212A, 245C.

⁶⁰ Τοῦ ΙΔΙΟΥ, *Μυσταγωγία*, Migne P.G. 91, 664A-C.

⁶¹ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *Περὶ πίστεως ὀρθοδόξου* 1, 13.

⁶² *Περὶ μυστικῆς θεολογίας* V, Migne P.G. 1045D-1048AB.

⁶³ «Αἱ ψυχαί, ὅταν καθαρθῶσιν, οὐ σωματικῶς βλέπουσιν, ἀλλὰ

πνευματικῶς. [...] Κὰν ἀφιστῶνται ἀπ' ἀλλήλων, ὁρῶσιν ἀλλήλας αἱ πνευματικαὶ φύσεις, ὅτι οὐ κωλύουσι τὰ διαστήματα [ἀποστάσεις] καὶ αἱ τῶν σωμάτων αἰσθήσεις τοῦ καθορᾶν ἀλλήλας. [...] Διότι ἡ σωματικὴ θεὰ φανερά ἐστι καὶ τὰ ἔμπροσθεν ὁρᾶ, τὰ μέντοι μακρὰν ὄντα ἄλλης δεῖται ὁράσεως»: *Τὰ εὐρεθέντα ἀσκητικά*, Λόγος ΕΖ', ἔκδοση Λειψίας 1770 (Ἀνατύπωση: Χ. Σπανός, Ἀθήνα), σελ. 265.

⁶⁴ Στὴ χριστιανικὴ γλῶσσα: *ἡ θεία οἰκονομία*.

⁶⁵ *Ρωμ.* 2, 14-17.

⁶⁶ Βλ. καὶ τὴν παράγραφο (Θέση 2.β) «Ἡ ἐμπειρία τοῦ ἰδιωτικοῦ ἀπολύτου», στὸ βιβλίο μου *Μετα-νεωτερικὴ Μετα-φυσικὴ*, «Δόμος», Ἀθήνα 1993.

⁶⁷ *Συμπόσιον* 210e 4.

⁶⁸ *Τὸ ρητὸ καὶ τὸ ἄρρητο*, Δ6, σελ. 51.

⁶⁹ Οἱ φροῦδικοὶ ὄροι: *Bemächtigungstrieb, Instinct to master, Pulsion d'emprise, Sadomasochismus*.

⁷⁰ *Ἐννεάδες* I, 8, 14: «Καὶ τοῦτό ἐστι πτώμα ψυχῆς τὸ οὕτως ἐλθεῖν εἰς ὕλην καὶ ἀσθενεῖν, ὅτι πᾶσαι αἱ δυνάμεις οὐ πάρεισιν εἰς ἐνέργειαν, κωλυούσης ὕλης παρῆναι τῷ τὸν τόπον, ὃν κατέχει αὐτὴ, καταλαβεῖν καὶ οἷον συσπειραθῆναι ποιῆσαι ἐκείνην, ὃ δὲ ἔλαβεν, οἷον κλέψασα, ποιῆσαι κακὸν εἶναι, ἕως ἂν δυνηθῇ ἀναδραμεῖν».

⁷¹ *Ἐννεάδες* V, 1, 1: «Τί ποτε ἄρα ἐστὶ τὸ πεπονηκὸς τὰς ψυχὰς πατρὸς θεοῦ ἐπιλαθέσθαι καὶ μοίρας ἐκεῖθεν οὔσας καὶ ὄλως

ἐκείνου ἀγνοῆσαι καὶ ἑαυτὰς καὶ ἐκείνον; Ἀρχὴ μὲν οὖν αὐταῖς τοῦ κακοῦ ἢ τόλμα καὶ ἢ γένεσις καὶ ἢ πρώτη ἑτερότης καὶ τὸ βουληθῆναι δὲ ἑαυτῶν εἶναι. Τῷ δὲ αὐτεξουσίῳ ἐπειδήπερ ἐφάνησαν ἡσθεῖσαι πολλῷ τῷ κινεῖσθαι παρ' αὐτῶν κεχρημένοι, τὴν ἐναντίον δραμοῦσαι καὶ πλείστην ἀπόστασιν πεποιημένοι ἡγνόησαν καὶ ἑαυτὰς ἐκεῖθεν εἶναι· ὥσπερ παῖδες εὐθὺς ἀποσπασθέντες ἀπὸ πατέρων καὶ πολὺν χρόνον πόρρω τραφέντες ἀγνοοῦσι καὶ ἑαυτοὺς καὶ πατέρας. Οὐτ' οὖν ἔτι ἐκείνον, οὔτε ἑαυτὰς ὀρῶσαι, ἀτιμάσασαι ἑαυτὰς ἀγνοία τοῦ γένους, τιμήσασαι τᾶλλα καὶ πάντα μᾶλλον ἢ ἑαυτὰς θαυμάσασαι καὶ πρὸς αὐτὰ ἐκπλαγεῖσαι καὶ ἀγασθεῖσαι καὶ ἐξηρητημένοι τούτων ἀπέρρηξαν ὡς οἶόν τε ἑαυτὰς ὧν ἀπεστράφησαν ἀτιμάσασαι».

⁷² «Στέρησις ἀγαθοῦ ἐστὶ τὸ κακόν [...]»: ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Καισαρείας, *Ὁμιλία 9.4*, Migne P.G. 31, 341B. — «Οὐκ ἠρώτησα, εἰ κατὰ τὸ κακόν καὶ ἀγαθόν εἰσιν ἐναντία, ἀλλὰ τὸ εἶναι. Τὰ γὰρ ὄντα οὐ παντελῶς ἐναντία· κατὰ γὰρ αὐτὸ τὸ εἶναι κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις, τῷ δὲ ὄντι τὸ μὴ εἶναι ἐναντίον. Ὡστε, εἰ παντελῶς ἐναντίον τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν, ἔστι δὲ τὸ ἀγαθόν, οὐκ ἔστι τὸ κακόν. Ὡστε τὸ κακόν στέρησις ἐστὶ τοῦ εἶναι»: ΙΩΑΝΝΟΥ Δαμασκηνοῦ, *Κατὰ Μανιχαίων 1.13*, ἔκδ. Bonifatius Kotter, τόμ. IV, σελ. 357-358. — «Τὸ κακόν, οὗ τὸ εἶναι χαρακτηρίζει ἢ ἀνυπαρξία»: ΜΑΞΙΜΟΥ Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν*, Migne P.G. 91, 1332A.

⁷³ 1 *Ἰωάν.* 1, 1-3.

⁷⁴ Ὅπως δηλώνει καὶ τὴν καταγωγικὴ ἑλληνικότητα τῆς ἱστορικῆς σάρκας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ εὐ-αγγελίου, ἀφοῦ ὁ ἀποφατισμὸς εἶναι ἢ θεμελιώδης γνωσιοθεωρητικὴ ἀρχὴ τῆς ἀρχαιοελληνικῆς ἐκφραστικῆς. Ὅπως δηλώνει ἐπίσης καὶ τὸν μὴ θρησκευτικὸν χαρακτήρα τῆς ἑλληνικῆς μεταφυσικῆς: τὴν προτεραιότητα ποὺ εἶχε γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἢ πάλιν γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ὑπαρκτοῦ (ἢ «γιγαντομαχία περὶ τῆς οὐσίας»), ὅχι ἢ ψυχολογικὴ καταφυγὴ σὲ

ἀξιωματικὲς παραδοχές.

⁷⁵ Πρβλ. Λουκ. 18, 9-14· Ματθ. 19, 30· 20, 27· 21, 31· Λουκ. 15, 11-32· Μάρκ. 9, 35.

⁷⁶ Πρβλ. Γαλ. 3, 10-14· Ρωμ. 3, 19· 4, 15· 7, 7· 1 Κορ. 15, 56· Ἐφεσ. 2, 15.

⁷⁷ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, Migne P.G. 44, 441B.

⁷⁸ Πρβλ. Γέν. 1, 31: «Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν».

⁷⁹ Βλ. τὴν ὁμότιπλη ὁμιλία ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Καισαρείας, Migne P.G. 31, 329-353.

⁸⁰ Ὀνομάζουμε βιόκυκλο (βιολογικὸ κύκλο) τὸ σύνολο τῶν σταδίων καὶ φάσεων ποὺ διέρχεται κάθε φυτικὸς καὶ ζωικὸς ὄργανισμὸς — τὴ σταθερὰ ἐπαναλαμβανόμενη διαδοχὴ γέννησης, ἀνάπτυξης, ἀναπαραγωγῆς, φθορᾶς, θανάτου. Θεωροῦμε ὅτι ὁ βιόκυκλος τοῦ ἀτόμου κάθε ἔμβιου ὄντος ἀρχίζει μὲ τὸ γονιμοποιημένο ὠάριο ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται καὶ τελειώνει στὸ γονιμοποιημένο ὠάριο τῆς ἐπόμενης γενιᾶς.

⁸¹ Ὀνομάζουμε τροφικὴ ἀλυσίδα (ἀλυσίδα τῆς διατροφῆς) μιὰ σχέση ἀλληλουχίας ὀργανισμῶν ὅπου ὁ προηγούμενος συνιστᾶ τροφή γιὰ τὸν ἐπόμενο — συνδέονται μεταξύ τους μὲ τὴ σειρά κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἕνας ἀποτελεῖ τὴν τροφή τοῦ ἄλλου. Παράδειγμα: παραγωγὸς (φυτό), 1ος καταναλωτῆς (φυτοφάγο ζῶο), 2ος καταναλωτῆς (σαρκοφάγο ζῶο), «ἀποικοδομητῆς» (μικροὸργανισμὸς, γεωσκώληκας, κ.λπ.). Τὸ ἄτομο κάθε ζωικοῦ εἴδους ἐπιβιώνει θανατώνοντας ἄτομα ἀπὸ ἄλλα εἶδη (χλωρίδας ἢ

πανίδας) προκειμένου να τραφεί (ή, σε όρισμένες περιπτώσεις, και να αναπαραχθεί). Το ίδιο άτομο επίσης θα θανατωθεί κάποια στιγμή (άμεσα ή έμμεσα) για να συντηρηθούν άλλα είδη (τουλάχιστον μικρόβια, βάκιλοι, βακτηρίδια, ιοί ή άποικοδομητές). Χάρη στον θάνατο (στην αλληλοεξόντωση) λειτουργεί και συνεχίζεται ή ζωή.

⁸² Όνομάζουμε φυσική επιλογή μιὰ ἀπὸ τὶς σημαντικότερες συνέπειες τῆς δεδομένης τροφικῆς ἀλυσίδας: Μὲ τὴν ἀλληλεξόντωση τῶν ἀτόμων, τὰ βιολογικῶς ἀσθενέστερα ἄτομα εἶναι περισσότερο εὐάλωτα, ἐπομένως καὶ βραχύβια, ἐνῶ τὰ ἀνθεκτικότερα (ἰσχυρότερα) ἄτομα ἐξασφαλίζουν μακρότερη ἐπιβίωση καὶ γενετικὴ ἐπιβολή. Λειτουργεῖ, δηλαδή, ἓνα ξεκαθάρισμα, μιὰ ἐπιλογή τῶν ἀτόμων ποὺ εἶναι καταλληλότερα γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν τὴ δυναμικὴ τῆς ἐξέλιξης κάθε εἴδους. Ἄν διευρύνουμε τὴν ὀπτικὴ μας καὶ στὸ φυτικὸ βασίλειο, θὰ ἦταν πληρέστερος ὀρισμὸς τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς ἢ διατύπωση ὅτι: Τὰ ἄτομα κάθε εἴδους, μὲ δεδομένες τὶς γενετικὲς διαφορὲς τους, ἔχουν καὶ διαφορετικὲς πιθανότητες ἀντιπροσώπευσῆς τους σὶς ἐπόμενες γενιές.

⁸³ «[...] αὐτὸς σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν»: *Ματθ.* 1, 21. — «[...] ἐβαπτίζοντο [...] ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν»: *Ματθ.* 3, 6. — «[...] ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε»: *Ἰωάν.* 8, 21. — «Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας»: *Ἰωάν.* 8, 34. — «[...] ἐλθὼν [ὁ παράκλητος] ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας»: *Ἰωάν.* 16, 8.

⁸⁴ «Ὁ παραδιδὸς μὲ σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει»: *Ἰωάν.* 19, 11. — «Πάντα ἀφεθήσεται τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τὰ ἁμαρτήματα [...] ὅς δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν εἰς τὸν αἰῶνα»: *Μάρκ.* 3, 28-29.

⁸⁵ *Ματθ.* 18, 15.

⁸⁶ Λουκ. 15, 18.

⁸⁷ «Ἀδὰμ πρῶτος ἐπλάσθη, εἶτα Εὐὰ καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε»: 1 Τιμ. 2, 3-14. — «Ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωυσέως [...]. Δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον [...] τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον [...] τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσε διὰ τοῦ ἑνός [...] διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί»: Ρωμ. 5, 12-21.

⁸⁸ «Ὡς ὁ ὄφεις Εὐὰν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ»: 2 Κορ. 11, 3.

⁸⁹ Ρωμ. 8, 21-23.

⁹⁰ «Τὸ ῥόδον τότε ἄνευ ἀκάνθης ἦν [...] τὸ ἄνθος οὐ πρὸς βραχὺ διαλάμπον εἶτα ἐκλείπον, ἀλλὰ διαρκὲς τὸ τερπνὸν ἔχον καὶ αἶδιον, χαρίεσσαν τὴν ὄψιν καὶ ἀθάνατον, ἀσυντέλεστον τὴν ἀπόλαυσιν· ἡ εὐωδία ἀκόρεστος, ἡ εὐχροία διηνεκῶς ἐξαστράπτουσα. Οὐ βίαι ἀνέμων παραλυποῦσιν, οὐ νεομηναίαι ἀπομαραίνουσιν, οὐ παγετοὶ ἀποπνίγουσιν, οὐχ ἡλίου φλόγωσις καταφρύσσει [...]. Καὶ ζώων ποικίλων θεάματα πάντων ἡμέρων, πάντων ὁμοήθων ἀλλήλοις καὶ ἀκουόντων καὶ φθειγγομένων εὐσύνετα. Οὐ φρικτὸς ὁ ὄφεις τότε, ἀλλὰ προσηγῆς καὶ ἡμερος, οὐκ ἄγριον ἐπικυμαίνων καὶ ἔρπων κατὰ πρόσωπον τῆς γῆς, ἀλλ' ὑψηλὸς ἐπὶ ποδῶν βεβηκῶς. Τοιαῦτα μειλίχια καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ἄλογα ζῶα, ὅσα νῦν ἀτίθασσα παντελῶς καὶ ἀμείλικτα»: ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Νύσσης, Ὀμιλία εἰς τὸν παράδεισον (ἀμφίβολης γνησιότητος), Gregorii Nysseni Opera, Supplementum, Ed. Had. Hörner, Brill, Leiden 1972, σελ. 77α, 78α, 79α, 80α. — «Ἡ πρώτη νομοθεσία καρπῶν ἀπόλαυσιν συνεχώρησεν [...] ἡμῖν γὰρ καὶ τοῖς

θηρίοις καὶ τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς οἱ καρποὶ ἐδόθησαν καὶ ἡ χλόη [...]. Πάρδαλις [...] καὶ λέων [...] τῷ νόμῳ τῆς φύσεως ὑποτεταγμένα καρποῖς διετρέφετο. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος ἐξεδιητήθη καὶ ἐξέβη τοῦ ὄρου τοῦ δεδομένου αὐτῷ, μετὰ τὸν κατακλυσμὸν εἰδὼς ὁ Κύριος ἀφειδεῖς τοὺς ἀνθρώπους, ἐπὶ πάντων τὴν ἀπόλαυσιν συνεχώρησε [...]. Ἐξ ἐκείνου λοιπὸν ὠμοβόρος ὁ λέων, ἐξ ἐκείνου καὶ γῦπες ἀναμένουσι θνησιμαῖα. Οὐ δῆπου γὰρ καὶ γῦπες ὁμοῦ τῷ γεννηθῆναι ζῶα περισκόπουν τὴν γῆν. Οὕπω γὰρ τι ἀπέθανε τῶν παρὰ Θεοῦ σημαινομένων ἢ γενομένων ἵνα γῦπες τραφῶσιν [...]. Οὕπω ἦν νεκρὰ [ζῶα], οὕπω δυσωδία, οὕπω τοιαύτη τροφή γυπῶν, ἀλλὰ πάντες τὰ κύκνων διητῶντο καὶ πάντα τοὺς λειμῶνας ἐπενέμετο»: ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Νύσσης, *Εἰς τὸ Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*, Λόγος Β', Migne P.G. 44, 284BC.

⁹¹ «Ἐπειδὴ παρήκουσαν [οἱ πρωτόπλαστοι] τοῦ Θεοῦ [...] ἀπώλεσαν [...] καὶ τὸ τῆς παρθενίας καλόν [...]. Ἐπειδὴ ἐδέξαντο τὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου φθορὰν καὶ τὴν ἄραν καὶ τὴν ὀδύνην καὶ τὸν ἐπίπονον βίον, τότε ὁ γάμος ὑπείσέρχεται μετὰ τούτων [...]. Ὅρας πόθεν ἔσχε τὴν ἀρχὴν ὁ γάμος, πόθεν ἀναγκαῖος ἔδοξεν εἶναι; Ὅπου γὰρ θάνατος ἐκεῖ καὶ γάμος· τούτου δὲ οὐκ ὄντος, οὐδὲ οὗτος ἔπεται [...]. Ποῖος γάρ, εἰπέ μοι, γάμος ἀπέτεκε τὸν Ἀδάμ, ποῖαι δὲ τὴν Εὐάν ὠδίνες; [...] Μύριαι μυριάδες ἀγγέλων λειτουργοῦσι τῷ Θεῷ καὶ οὐδεὶς τούτων γέγονεν ἐκ διαδοχῆς, οὐδὲ ἐκ τόκων καὶ ὠδίνων καὶ συλλήψεως [...]. Μετὰ τὴν παρακοὴν Ἀδάμ ἔγνω Εὐάν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, μετὰ τὴν ἔκπτωσιν τὴν ἐκ τοῦ παραδείσου, τότε τὰ τῆς συνουσίας ἀρχὴν λαμβάνει. Πρὸ γὰρ τῆς παρακοῆς ἀγγελικὸν ἐμιμοῦντο βίον καὶ οὐδαμοῦ συνουσίας λόγος»: ΙΩΑΝΝΟΥ Χρυσοστόμου, *Περὶ παρθενίας*, Migne P.G. 48, 544-546, καὶ *Εἰς τὴν Γένεσιν*, P.G. 53, 123-124, 153. — «Τὴν διὰ σπορᾶς σύλληψιν καὶ διὰ φθορᾶς γέννησιν ἢ φύσις μετὰ τὴν παράβασιν ἐπεσπάσατο, τῆς θείας ἀποπεσοῦσα καὶ πνευματικῆς εἰς πλῆθος αὐξήσεως»: ΜΑΞΙΜΟΥ Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, Migne P.G. 91, 1341C. — «Τὸν ἄνθρωπον ὁ δημιουργὸς ἄρρενα κατεσκεύασε [...] εἰδὼς δὲ

ὁ προγνώστης θεὸς ὡς ἐν παραβάσει γενήσεται καὶ τῇ φθορᾷ ὑποπεσεῖται, ἐποίησεν ἐξ αὐτοῦ τὸ θῆλυ, ἄβοηθὸν αὐτῷ κατ' αὐτόν», βοηθὸν δὲ πρὸς τὴν διὰ γεννήσεως, μετὰ τὴν παράβασιν, τοῦ γένους ἐκ διαδοχῆς σύστασιν. Ἡ γὰρ πρώτη πλάσις γένεσις λέγεται καὶ οὐ γέννησις· γένεσις μὲν γὰρ ἐστὶν ἢ ἐκ Θεοῦ πρώτη πλάσις, γέννησις δὲ ἢ ἐκ καταδίκης τοῦ θανάτου διὰ τὴν παράβασιν ἐξ ἀλλήλων διαδοχῆ». — «Ὅτε διὰ τῆς παραβάσεως θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσηλθε, τότε ἔγνω Ἀδὰμ Εὐὰν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ συνέλαβε καὶ ἐγέννησεν» [...] ὅτι τὸ μὲν ἄυξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε οὐ πάντως τὸν διὰ γαμικῆς συναφείας πληθυσμὸν δηλοῖ. Ἐδύνατο γὰρ ὁ θεὸς καὶ ἑτέρω τρόπῳ τὸ γένος πληθύναι, εἰ τὴν ἐντολὴν μέχρι τέλους ἐτήρησαν ἀπαραχάρακτον»: ΙΩΑΝΝΟΥ Δαμασκηνοῦ, *Περὶ πίστεως ὀρθοδόξου*, 44, De Gruyter, Ἔκδ. Bonif. Kotter 1973, σελ. 104 καὶ σελ. 228. — «Ὁ πρὸ τῆς παραβάσεως βίος ἀγγελικὸς τις ἦν [...] γάμου παρ' αὐτοῖς [τοῖς ἀγγέλοις] μὴ ὄντος, ἐν μυριάσιν ἀπειροῖς αἱ στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων εἰσὶν [...]. Οὐκοῦν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, εἴπερ μηδεμία παρατροπή τε καὶ ἔκστασις ἀπὸ τῆς ἀγγελικῆς ὁμοτιμίας ἐξ ἁμαρτίας ἡμῖν ἐγένετο, οὐκ ἂν οὐδὲ ἡμεῖς τοῦ γάμου πρὸς τὸν πληθυσμὸν ἐδεήθημεν. Ἄλλ' ὅστις ἐστὶν ἐν τῇ φύσει τῶν ἀγγέλων τοῦ πλεονασμοῦ τρόπος, ἄρρητός μὲν καὶ ἀνεπινόητος στοχασμοῖς ἀνθρωπίνοις, πλὴν ἀλλὰ πάντως ἐστίν»: ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, Κεφ. ΙΖ', Migne P.G. 44, 188-189.

⁹² «[...] ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας»: Ἐφεσ. 5, 7. — «[...] τοῦ πνεύματος τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας»: Ἐφεσ. 2, 2. — «[...] ὑμεῖς ποτὲ ἠπειθήσατε τῷ Θεῷ»: Ρωμ. 11, 30. — «Ἀποκαλύπτεται ὀργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν»: Ρωμ. 1, 18. — «Χριστὸς [...] ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε»: Ρωμ. 5, 6. — «[...] παιδεύουσα ἡμᾶς [ἢ χάρις] ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν [...] εὐσεβῶς ζήσωμεν»: Τίτ. 2, 12. — «Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῶ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ»: Ρωμ. 5, 10. — «Καὶ ὑμᾶς ποτὲ ὄντας ἀπηλλοτριωμένους

καὶ ἐχθροὺς τῇ διανοίᾳ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς [...]»: *Κολ.* 1, 21. — «Αὐτὸς [ὁ Χριστός] [...] τὴν ἔχθραν, ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγματι καταργήσας»: *Ἐφεσ.* 2, 14.

⁹³ *Ρωμ.* 2, 6. — *Ἐβρ.* 2, 2.

⁹⁴ «Δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον»: *Ρωμ.* 5, 12. — «Μὴ πλανᾶσθε, Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται»: *Γαλ.* 6, 7. — «Ἕμεν [καὶ ἡμεῖς πάντες] τέκνα φύσει ὀργῆς ὡς καὶ οἱ λοιποί»: *Ἐφεσ.* 2, 3. — «Μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων ὀργήν;»: *Ρωμ.* 3, 5. — «Κατὰ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ»: *Ρωμ.* 2, 5. — «Ἐνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ Θεοῦ [...] ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλίψιν καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἄνεσιν [...] τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἀπ' οὐρανοῦ [...] ἐν πυρὶ φλογός, διδόντος ἐκδίκησιν τοῖς μὴ εἰδόσι Θεὸν καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ εὐαγγελίῳ [...] οἵτινες δίκην τίσουσιν ὄλεθρον αἰώνιον»: *2 Θεσ.* 1, 5-8. — «Ἐγὼ σαρκικός εἰμι πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Ὁ γὰρ κατεργάζομαι οὐ γινώσκω· οὐ γὰρ ὁ θέλω τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὁ μισῶ τοῦτο ποιῶ [...]. Οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. Οἶδα γὰρ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τοῦτ' ἔστιν ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν [...]. Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου καὶ αἰχμαλωτίζοντά με ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου»: *Ρωμ.* 7, 14-23.

⁹⁵ «Ἡ ἀποκαρδοκία τῆς πίστεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἰῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται. Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἐκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Οἶδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις

συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν»: *Ρωμ.* 8, 19-23.

⁹⁶ «Ὡσπερ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, οὕτω καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἐνὸς δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί [...]. Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῶ μᾶλλον ἢ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῇ τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσε»: *Ρωμ.* 5, 9 καὶ 15.

⁹⁷ «Οὗτος ὁ κόσμος ὡσπερ τις παράδεισος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γέγονεν εἷς, ἄφθαρτος μὲν, ὑλικὸς δὲ καὶ αἰσθητὸς παραχθείς [...]. Τοιγαροῦν καὶ ἐπλάσθη σῶμα μὲν ἔχων ὁ Ἄδὰμ ἄφθαρτον, ὑλικὸν μέντοιγε καὶ ὄλον οὕπω πνευματικόν, καὶ ὡς βασιλεὺς ἀθάνατος ἐν ἀφθάρτῳ κόσμῳ, οὐ λέγω μόνῳ τῷ παραδείσῳ, ἀλλ' ἐν πάσῃ τῇ ὑπ' οὐρανόν, κατέστη ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ»: ΣΥΜΕΩΝ τοῦ Νέου Θεολόγου, *Βίβλος τῶν Ἠθικῶν*, Λόγος Α', Sources Chrétiennes No 122, σελ. 174 καὶ 184. — «Τὴν διαφορὰν τῆς πρὸ τοῦ παραπτώματος κράσεως τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἐν τῷ προπάτορι Ἄδὰμ πρὸς τὴν νῦν θεωρουμένην ἐν ἡμῖν καὶ κρατοῦσαν [...] ὡς τότε δηλαδὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐναντίας καὶ φθαρτικαῖς ἀλλήλων κατὰ τὴν κρᾶσιν τοῦ σώματος μὴ διελκομένου ποιότησιν, ἀλλ' ὡσαύτως ἔχοντος δίχα ροῆς καὶ ἀποροῆς καὶ τῆς ἐφ' ἐκάτερα τούτων κατὰ τὴν ποιότητων ἐπικράτειαν συνεχοῦς ἀλλοιώσεως ἐλευθέρου τυγχάνοντος, οἷα δὴ τῆς κατὰ χάριν ἀθανασίας οὐκ ἀμοιροῦντος καὶ τὴν νῦν μαστιγοῦσαν αὐτὸν τοῖς ἑαυτῆς κέντροις φθορὰν οὐκ ἔχοντος»: ΜΑΞΙΜΟΥ τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, Migne P.G. 91, 1352D-1353A.

⁹⁸ Βλ. Theodor ZAHN, *Kommentar zu Matthäus Evangelium*, 21905. — Ὁ Λεωνίδας ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ σημειώνει: «Οἱ γενεαλογικοὶ πίνακες εἶχον χαρακτῆρα δημοσίων ἐγγράφων (βλ. ΙΩΣΗΠΟΥ, *Βίος* 1)», προφανῶς γιὰ νὰ διασφαλίζουν τὴν προεξάρχουσα κοινωνικὴ τάξιν τῶν ἱερέων, ποὺ κατάγονταν ὅπωςδῆποτε ἀπὸ τῆ

φυλή τοῦ Λευί: Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης, Ἀθῆναι 1958, σελ. 437.

⁹⁹ Πρβλ. J.G. ELSE/P. C. LEE, *Primate Evolution*, Cambridge Univ. Press, 1986. — D. PILBEAM, *Human Origins and Evolution*, Harvard Univ. Press, 1986. — R. LEWIN, *Evolution*, Freeman, New York 1984.

¹⁰⁰ Οἱ διαφορὲς εἶναι πολὺ περισσότερες σὲ σύγκριση μὲ τὸν προγενέστερο homo habilis ἢ τὸν homo erectus, ποὺ κατατάσσονται σαφῶς στὸ εἶδος τῶν ἐξελιγμένων πιθήκων: βλ. Terrence DEACON, *The Symbolic Species*, Allen Lane – The Penguin Press, 1997, σελ. 340-349. — Misia LANDAU, *Narratives of Human Evolution*, Yale Univ. Press, New Haven 1991, σελ. 111-112.

¹⁰¹ Χάρη στὴν πρόοδο τῆς Γενετικῆς ἡ ἀρχὴ τῆς ἐξέλιξης τῶν εἰδῶν κατανοεῖται σήμερα μὲ τρόπο πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτὸν ποὺ καθόριζε ἡ δαρβινικὴ θεωρία. Ὁ Δαρβίνος δὲν γνώριζε τοὺς μηχανισμοὺς τῆς κληρονομικότητας. Σήμερα ξέρουμε ὅτι αὐτὸ ποὺ μεταβιβάζει ἓνας ὄργανισμὸς στοὺς ἀπογόνους του μὲσῶ τῆς ἀναπαραγωγῆς εἶναι γονίδια, δηλαδὴ κωδικοποιημένες ἐντολές, «πακέτα» πληροφοριῶν. Ἡ ἀνάγκη προσαρμογῆς στὸ περιβάλλον (ἢ λειτουργία τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς) μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει τὰ ἄτομα ἐνὸς εἴδους ὄχι νὰ δημιουργήσουν καινούργια πληροφορία, ἀλλὰ μόνο νὰ «ξεφορτωθοῦν» γενετικὴ πληροφορία, τροποποιώντας ἔτσι τὴν ἀρχικὰ δεδομένη.

Παραδειγματικὴ εἰκόνα: Ἐνας πληθυσμὸς φυτῶν ἔχει κάποιον ἀριθμὸ γονιδίων ποὺ καθορίζουν τὸ μέγεθος τῶν ριζῶν τους. Ἄν γιὰ μακρὸ χρονικὸ διάστημα τὰ φυτὰ βρεθοῦν σὲ περιβάλλον ξηρασίας, θὰ ἐπιβιώσουν ὅσα ἀπὸ αὐτὰ ἔχουν μακρύτερες ρίζες, ποὺ τοὺς ἐπιτρέπουν νὰ ἀπορροφοῦν νερὸ καὶ ἄλατα ἀπὸ μεγαλύτερο βάθος. Ἐτσι, τὰ γονίδια ποὺ εὐθύνονται γιὰ μικρότερες ρίζες ἔχουν λιγότερες πιθανότητες νὰ ἐπιβιώσουν καὶ νὰ κληρονομηθοῦν. Σὲ κάποιο χρονικὸ διάστημα κανένα ἀπὸ τὰ

φυτὰ τοῦ συγκεκριμένου πληθυσμοῦ δὲν θὰ ἔχει γονίδια γιὰ κοντὲς ρίζες, ἀφοῦ θὰ ἔχουν ἐπιβιώσει μόνο τὰ φυτὰ μὲ ρίζες μακριές. Ἡ πληροφορία γιὰ μακρύτερες ρίζες ὑπῆρχε στὰ γονίδια τοῦ προγονικοῦ πληθυσμοῦ, ἢ προσαρμογὴ στὸ περιβάλλον (ἢ λειτουργία τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς) δὲν προκάλεσε (πρόσθεσε) καινούργια πληροφορία, μείωσε τὴν πληροφορία: Ὅσα φυτὰ ἔγιναν ἱκανὰ νὰ ἐπιβιώνουν σὲ περιβάλλον ξηρασίας «ἀπέβαλαν» ἓνα μέρος τῆς γενετικῆς πληροφορίας ποὺ εἶχαν τὰ προγονικά τους ἄτομα τοῦ εἴδους — τὸ τίμημα γιὰ τὴν προσαρμογὴ εἶναι ἡ ὀριστικὴ ἀπώλεια πληροφορίας σὲ αὐτὰ τὰ φυτὰ. Ἄν τὸ περιβάλλον τους ξαναγίνει ὑγρὸ καὶ οἱ μικρότερες ρίζες ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἐπιβίωση, οἱ γενετικὲς πληροφορίες (γονίδια) γιὰ μικρότερες ρίζες δὲν θὰ ἐπανεμφανιστοῦν καὶ ὁ συγκεκριμένος πληθυσμὸς δὲν θὰ μπορέσει νὰ προσαρμοστεῖ στὴν καινούργια συνθήκη.

Αὐτὸ τὸ εἶδος προσαρμογῆς στὸ περιβάλλον τὸ θεώρησε ὁ Δαρβίνος σὰν διαδικασία ποὺ λειτουργεῖ ἀπεριόριστα καὶ εἶναι ἡ αἰτία γιὰ σημαντικὲς διαφοροποιήσεις ζωντανῶν ὀργανισμῶν. Δηλαδή: Ἀφοῦ σὲ σύντομο σχετικὰ διάστημα μποροῦν νὰ ἐμφανιστοῦν καινούργιες ποικιλίες συγκεκριμένου εἴδους, σὲ χρονικὲς περιόδους τῆς τάξεως τῶν ἑκατομμυρίων ἐτῶν θὰ μποροῦσαν νὰ διαμορφωθοῦν καινούργιες ταξινομικὲς ὁμάδες εἰδῶν — νὰ προκύψουν τὰ πτηνὰ ἀπὸ τὰ ἔρπετά, τὰ ἀμφίβια ἀπὸ τὰ ψάρια, κ.λπ.

Μὲ τὴν ἀνακάλυψη καὶ σπουδὴ τῆς λειτουργίας τῶν γονιδίων καὶ τῆς συγκρότησης τοῦ DNA τέτοια ἐνδεχόμενα ἀποκλείστηκαν — ἀποκλείστηκε ἡ ἐξελικτικὴ μετάβαση ἀπὸ ἓνα εἶδος σὲ ἄλλο. Ὁ ἀποκλεισμὸς προκύπτει τουλάχιστον ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ στατιστικῶν μεθόδων στὴν ἀνάλυση τῶν ἐξελικτικῶν ἐνδεχομένων (μέθοδοι *Μαθηματικῆς Μοριακῆς Βιολογίας*): Ἡ πιθανότητα μετάβασης ἀπὸ ἓνα εἶδος σὲ ἄλλο προϋποθέτει ἀσύλληπτα μεγάλον ἀριθμὸ συγχρονισμένα ἐξειδικευμένων ἀλλαγῶν στὰ γονίδια — συμπτωματικὰ ἀκριβεῖς ἀλλὰ ἐντελῶς τυχαῖες κωδικοποιήσεις (DNA) τῶν γενετικῶν πληροφοριῶν (τυχαῖες μεταλλάξεις καὶ τυχαίους νέους συνδυασμοὺς γονιδίων

ἀναπαραγωγῆς)—, ὥστε ὁ χρόνος ὄχι μόνο τῆς ἱστορίας τῆς ζωῆς πάνω στὴ Γῆ ἀλλὰ καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ σύμπαντος (περίπου δεκαπέντε δισεκατομμύρια χρόνια) νὰ μὴν ἐπαρκεῖ γιὰ τὴν πραγματοποίησή τους.

Πιὸ συγκεκριμένα: Γιὰ νὰ γεννηθεῖ ἓνας νέος ζωντανὸς ὀργανισμὸς γίνονται καὶ κάποιες «τυχαῖες» ἀλλαγές στὸν γενετικὸ κώδικα (DNA) τῶν 10^{10} νουκλεοτιδίων ποὺ τὸν συγκροτοῦν. Οἱ ἀλλαγές εἶναι «τυχαῖες» γιὰτὶ μόνο αὐτὲς μεταβιβάζονται: οἱ ἐπίκτητες ιδιότητες δὲν κληρονομοῦνται, δηλαδὴ δὲν συνεισφέρουν καινούργια γενετικὴ πληροφορία (— ἂν κάποιος ζῶο χάσει τὸ ἓνα του μάτι, δὲν πρόκειται κάποιος ἀπόγονός του νὰ γεννηθεῖ μονόφθαλμος). Οἱ «τυχαῖες» ἀλλαγές δημιουργοῦν καινούργιο κώδικα, ποὺ προσδιορίζει νέα κληρονομικὰ χαρακτηριστικά. Ἐὰν τὰ νέα χαρακτηριστικὰ συμβεῖ, «τυχαῖα» καὶ πάλι, νὰ εἶναι πετυχημένα ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς φυσικῆς προσαρμογῆς, τότε ὁ νέος ζωντανὸς ὀργανισμὸς ποὺ θὰ προκύψει ἐπιβιώνει καὶ μαζί του ὁ νέος γενετικὸς κώδικας (DNA). Σὲ ἀντίθετη περίπτωση, θὰ ἐκλείψει καὶ ὁ ὀργανισμὸς καὶ ὁ κώδικας.

Ἐὰν ὑπολογίσουμε πόσοι τέτοιοι «τυχαῖοι» κώδικες (DNA) πρέπει νὰ ἐλεγχθοῦν ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἐπιλογή ὥστε νὰ περάσει ἡ ζωὴ ἐξελικτικὰ ἀπὸ μονοκύτταρους ὀργανισμοὺς ὡς τὸν ἄνθρωπο (ὅπως θέλουν οἱ Δαρβινιστές) —κώδικες σταθεροὶ καὶ βιώσιμοι γιὰ νὰ ἀποτελέσουν κρίκους στὴν ἀλυσιδωτὴ ἐξέλιξη τῆς ζωῆς—, πιστοποιοῦμε αὐτὸ ποὺ παραπάνω σημειώθηκε: ὅτι ἀκόμα καὶ ἡ ἡλικία τοῦ σύμπαντος εἶναι χρόνος ἀνεπαρκῆς.

Στὴ βάση τῆς *Μαθηματικῆς Μοριακῆς Βιολογίας*, ἡ θεωρία τῆς ἐξέλιξης τῶν εἰδῶν, μὲ τυχαῖες ἀλλαγές-δοκιμές τοῦ γονιδιώματος καὶ ἔλεγχο μὲσω τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς, μᾶλλον δὲν μπορεῖ νὰ διεκδικήσει

¹⁰² Βλ. ἀνάπτυξη καὶ διασαφήσεις στὸ βιβλίο μου *Μετα-νεωτερικὴ Μετα-φυσικὴ*, Θέση 2: α καὶ β.

¹⁰³ Βλ. Xavier LÉON-DUFOUR (Ed.), *Vocabulaire de Théologie*

Biblique, «Cerf», Paris 1974 (έλλην. μτφρ. *Λεξικὸν Βιβλικῆς Θεολογίας*, «Ἄρτος Ζωῆς», Ἀθήνα 1980, σελ. 455 κ.έ). — Rudolf BULTMANN, «Θάνατος», στὸ *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* (Ed. G. Kittel), τόμ. III, σελ. 7 κ.έ. — Τοῦ ΙΔΙΟΥ, *Theologie des Neuen Testaments*, Mohr, Tübingen 41961, σελ. 246 κ.έ., 346 κ.έ.

¹⁰⁴ W. WARNACH / O.H. PESCH / R. SPAEMANN, «Freiheit», στὸ *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Hrsg. v. J. RITTER (Schwabe-Verl.), τόμ. 2, 1972, στ. 1064-1098 (: περιεκτικότητα λῆμμα μὲ πλούσια βιβλιογραφία).

¹⁰⁵ Βλ. FREUD, *Das Unbewusste*, Gesammelte Werke, «Imago», London, τόμ. X, σελ. 280, 285-288, 294.

¹⁰⁶ «L'inconscient est structuré comme un langage»: Jacques LACAN, *Le Séminaire XI*, σελ. 23. — Τοῦ ΙΔΙΟΥ, *Écrits II*, «Seuil», Paris 1971, σελ. 203.

¹⁰⁷ LACAN, *Le Séminaire XI*, σελ. 27.

¹⁰⁸ Ὅ.π., σελ. 116.

¹⁰⁹ Ὅ.π., σελ. 226.

¹¹⁰ Βλ. μιὰ κάπως πληρέστερη ἀνάλυση στὰ βιβλία μου: Ὁρθὸς λόγος καὶ κοινωνικὴ κριτικὴ, «Δόμος», Ἀθήνα 31999, IV, 2. — Τὸ ρητὸ καὶ τὸ ἄρρητο – Τὰ γλωσσικὰ ὅρια ρεαλισμοῦ τῆς μεταφυσικῆς, «Ἰκαρος», Ἀθήνα 1999, ΙΕ'. — *Μετα-νεωτερικὴ Μετα-φυσικὴ*, «Δόμος», Ἀθήνα 22003, σελ. 102-103, 189-190, 220-223.

¹¹¹ [...] κάποια πελώρια καταστροφή, κάποιο τερατώδες λάθος και παραλογισμός:

T. S. ELIOT, *The Family Reunion*, τέλος τῆς πρώτης σκηνῆς τοῦ δεύτερου μέρους.

¹¹² Βλ. Wilhelm MICHAELIS, «Πίπτω-πτῶμα-πτῶσις», στὸ *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* (Ed. G. Kittel), τόμ. VI, σελ. 161-174. — Ulrich DIERSE, «Fall, Abfall», στὸ *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Hrsg. v. J. RITTER (Schwabe-Verl.), τόμ. 2, 1972, στ. 887-894. — Alfred JEREMIAS, *Die ausserbiblische Erlösererwartung*, Quellen Lebensbücherei christl. Zeugnisse aller Jh.e., Berlin 1927.—Alfred FORKE, *Geschichte der Alten Chinesischen Philosophie*, De Gruyter, Hamburg 1927. — M. WINTERNITZ, *Geschichte der indischen Literatur*, Band I, Leipzig 1909, καὶ Band II, Leipzig 1920. — J. SCHEFTELOWITZ, *Die altpersische Religion und das Judentum*, Giessen 1920.

¹¹³ Βλ. Martin HEIDEGGER, *Sein und Zeit*, § 15. — Χρ. ΓΙΑΝΝΑΡΑ, *Τὸ πρόσωπο καὶ ὁ ἔρωσ*, § 12.

¹¹⁴ Βλ. LACAN, *Le Séminaire XI*, σελ. 180.

¹¹⁵ Βλ. *Τὸ ρητὸ καὶ τὸ ἄρρητο*, ΙΕ'.

¹¹⁶ *Todestriebe–Ichtriebe–Selbserhaltungstriebe*: βλ. τὴν ἐρμηνεία τῶν φροϋδικῶν αὐτῶν ὄρων στὸ *Vocabulaire de la Psychanalyse*, τῶν Jean LAPLANCHE / J.-B. PONTALIS.

¹¹⁷ Ἡλία ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐξοδος θεάτρου – Δοκίμιο ὄντολογίας μὲ πλοηγὸ τὸν Μόμπυ-Ντικ τοῦ Χ. Μέλβιλ*, «Ἴνδικτος», Ἀθῆναι 2000, σελ. 108.

¹¹⁸ Ἡ συνεπῆς φυσιοκρατία ὄχι μόνο ἀρνεῖται νὰ ἀποδώσει

σχετλιαστικό-μειωτικό χαρακτηρισμό κακοῦ στὰ ἐνστικτώδη ὀρμέμφυτα αὐτοσυντήρησης, ἀξιώσεων ἰσχύος καὶ κυριαρχίας, ἀλλὰ βλέπει στὰ ἐνστικτώδη ὀρμέμφυτα τὴν πραγματικὴ ἀφετηρία ἢ αἰτία καὶ τῶν ἐκφάνσεων τοῦ λεγόμενου (κατὰ λογικὴ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸ κακό) ἀγαθοῦ: Ἀποδίδει σὲ ἐκφάνσεις τῶν φυσικῶν-βιολογικῶν ἀναγκαιοτήτων καὶ ἀπαιτήσεων τὰ σημααινόμενα λέξεων ὅπως: πνεῦμα, πολιτισμός, νόημα τοῦ ὑπαρκτοῦ, ἀγώνας γιὰ σκοπούς. Εἶναι ἐνδεικτικὲς οἱ διατυπώσεις τοῦ Παναγιώτη ΚΟΝΔΥΛΗ στὸ βιβλίο του Ἰσχύς καὶ ἀπόφαση, «Στιγμὴ», Ἀθήνα 1991:

«Τὸ λεγόμενο ἄπνεῦμα» [...] θέλει νὰ εἶναι ἀνάσχεση ἢ ὑπέρβαση τῶν ἐνστικτωδῶν ὀρμῶν, ὅμως ἀποτελεῖ μονάχα τὸ ὑποκατάστατο ἢ τὴ συνέχειά τους [σελ. 143].

»[...] Ἡ ὑπέρβαση τοῦ ἄπνεῦματος» διὰ μέσου τοῦ ἄπνεύματος» ἐξυπηρετεῖ τελικὰ τὸ ἴδιο τὸ ἄπνεῦμα» [...]. Οἱ λειτουργικὲς ἀδυναμίες τοῦ ἄπνεῦματος» γέννησαν τὸ ἄπνεῦμα» [...]. Τὸ ἄπνεῦμα» δὲν ἄλλαξε στὸ παραμικρὸ τὰ βασικὰ δεδομένα στὴν ἐπιδίωξη τῆς αὐτοσυντήρησης, τὰ ὅποια σὲ γενικὲς γραμμὲς προσδιορίζονται ἤδη ἀπὸ τὴ βιοδομὴ [σελ. 146-148].

»[...] μέσα στὸν πολιτισμὸ, διὰ μέσου τοῦ πολιτισμοῦ καὶ γιὰ χάρι τοῦ πολιτισμοῦ πραγματοποιεῖται μιὰ μεταφορὰ τῆς φύσης στὸ ἰδεατὸ ἐπίπεδο [...]. Ἔτσι π.χ. ἡ γενετήσια ὀρμὴ διοχετεύεται στὸν γάμο ἢ ἐξιδανικεύεται στὸν ἔρωτα· ἀκόμα καὶ ὁ φόνος τιμᾶται, ἂν πρόκειται γιὰ μιὰ ἄδίκαια ὑπόθεση» [σελ. 89-90].

»[...] Ἡ ἐπιδίωξη τῆς ἰσχύος παίρνει τὴ μορφή τοῦ ἀγῶνα γιὰ σκοπούς [...]. Ἀπὸ τὸν πλάγιό δρόμο τῆς πίστεως ὅτι ὑπάρχει ἕνα νόημα τῆς ζωῆς, πραγματοποιεῖται ἡ κρίσιμη μεταφορὰ τῆς ἀξίωσης γιὰ αὐτοσυντήρηση καὶ ἰσχύ στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἰδεατοῦ καὶ τοῦ κανονιστικοῦ [...]. Ἡ ὀρμὴ τῆς αὐτοσυντήρησης μέσα στὸν πολιτισμὸ ὑψώνεται στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἰδεατοῦ καὶ μετατρέπεται σὲ πίστη πρὸς τὸ νόημα τῆς ζωῆς [σελ. 91-92]».

Πρέπει νὰ εἶναι φανερὸ στὸν ἀναγνώστη ὅτι θέσεις ὅπως αὐτὲς τοῦ Παναγιώτη Κονδύλη προϋποτίθενται ὡς προβληματισμὸς καὶ πρόκληση (ὄχι ὅμως ὡς ἀφοριστικὲς ἀποφάνσεις) στὶς σελίδες ποὺ ἐδῶ διαβάσει.

¹¹⁹ «C'est la libido, en tant que pur instinct de vie, c'est-à-dire de vie immortelle, de vie irrépressible, de vie qui n'a besoin, elle, d'aucun organe, de vie simplifiée et indestructible»: LACAN, *Le Séminaire XI*, σελ. 180.

¹²⁰ ΜΑΞΙΜΟΥ τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια θεολογικά 2.1 – P.G.* 90, 1125A.

¹²¹ *Γέν.* 2, 17.

¹²² «*Desidero*, c'est le *cogito* freudien»: LACAN, *Le Séminaire XI*, σελ. 141.

¹²³ Για τὴ σχετικότητα τῶν εἰκόνων τῆς πραγματικότητας ποὺ μᾶς δίνουν οἱ κατὰ τὰ ἄλλα ἀπροσμέτρητα θαυμαστὲς λειτουργίες τῆς ὄρασης, τῆς ἀκοῆς καὶ ὁμιλίας, τῆς ὄσφρησης καὶ τῆς γεύσης μπορεῖ νὰ ἀνατρέξει ὁ ἀναγνώστης σὲ ὁποιοδήποτε εὐληπτο ἐγχειρίδιο *Φυσιολογίας τοῦ ἀνθρώπου*. Ἐδῶ χρησιμοποιήθηκε τὸ βοήθημα πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας τοῦ καθηγητῆ τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης Μιχαὴλ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ *Στοιχεῖα Φυσιολογίας τοῦ Ἀνθρώπου*, τόμ. Δ', «Τὸ νευρικὸ σύστημα», τεῦχος II, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1982, καὶ ἀπὸ τῆ διεθνή βιβλιογραφία τὰ ἐγχειρίδια: A. IGGO (Ed.), *Handbook of Sensory Physiology*, Springer, New York – Berlin 1973. — R. L. GREGORY, *Eye and Brain*, Weidenfeld and Nicolson, London 1966. — R. JUNG / O.H. GAUER / K. KRAMER (Hrsg.), *Physiologie des Menschen*, Urban und Schwarzenberg, München 1976.

¹²⁴ Ἀπὸ τὸ ἐξ-ἴσταμαι, ἔξω-ἴσταμαι.

¹²⁵ Πρβλ. τὰ γραφόμενα, εἰδικὰ γιὰ τὸν χρόνο, στὸ *Σχεδιάσμα Εἰσαγωγῆς στὴ Φιλοσοφία*, 1981, § 32: «Ἄν ἡ σχέση συνιστᾶ τὸν

τρόπο τῆς ὑπάρξεως, τότε ὁ χρόνος ἢ ὁ αἰώνας (μὲ τὴ σημασία ποὺ ὁ Πλάτων ἔδωσε στὴ λέξη) ἀπλῶς ᾠμετροῦν” τὸ γεγονὸς τῆς σχέσης, ἐνῶ συνιστῶνται ὡς ἐμπειρίες ἀπὸ αὐτὴν. Τότε ὁ αἰώνας μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς τὸ ἄποσο νῦν τοῦ πληρώματος τῆς σχέσης — ὅπου ὡς πλήρωμα σχέσης πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὴν ταυτότητα ὑπαρκτικῆς ἀρχῆς καὶ ὑπαρκτικοῦ τέλους ἢ σκοποῦ, τὴν αὐτοπραγματοποίηση τοῦ εἶναι, ποὺ μόνο ὡς ἀκίνησια μπορεῖ νὰ ἐκφραστεῖ, ἐνῶ δὲν παύει νὰ συνιστᾷ ἀναφορικότητα ζωῆς διαφορετικῶν ὑποστάσεων, νὰ συνιστᾷ δηλαδὴ τὴν ἀγάπη ὡς ὄντολογικὴ κατηγορία (κατὰ τὸν Μάξιμο Ὁμολογητὴ ὡς: ᾠστάσιν ἀεικίνητον καὶ στάσιμον ταυτακίνησιαν”). Ἀντίστοιχα, ὁ χρόνος μπορεῖ τότε νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς τὸ κινούμενο νῦν, δηλαδὴ ὡς γεγονὸς σχέσης ποὺ συνεχῶς μετατίθεται πρὸς τὴν πληρωματικὴ τῆς πραγματοποίηση καὶ γι’ αὐτὸ μηδενίζει ἀδιάκοπα τὸν ἄποσο χαρακτήρα τοῦ πληρωματικοῦ παρόντος». (Κατὰ τὸν Μάξιμο καὶ πάλι: «Αἰὼν ἐστὶν ὁ χρόνος, ὅταν στῆ τῆς κινήσεως καὶ χρόνος ἐστὶν ὁ αἰὼν, ὅταν μετρητῆται κινήσει φερόμενος. Ὡς εἶναι τὸν μὲν αἰῶνα χρόνον ἐστερημένον κινήσεως, τὸν δὲ χρόνον αἰῶνα κινήσει μετρούμενον»: *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν*, Migne P.G. 91, 1164BC.)

¹²⁶ *Ματθ.* 10, 30. — *Λουκ.* 12, 6-7: «Οὐχὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίων δύο; Καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἐπιλεησμένον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς ὑμῶν πᾶσαι ἡρίθμηνται. Μὴ οὖν φοβεῖσθε· πολλῶν στρουθίων διαφέρετε».

¹²⁷ *1 Κορ.* 13, 12.